Молодий Вчений

ISSN 2304-5809

12 (27) 2015

ISSN (Print): 2304-5809
ISSN (Online): 2313-2167

Науковий журнал

«Молодий вчений»

№ 12 (27) грудень, 2015 р.

Частина 3

Члени редакційної колегії журналу:

Вікторова Інна Анатоліївна – доктор медичних наук (Росія)
Глущенко Олеся Анатоліївна – доктор філологічних наук (Росія)
Дмитрієв Олександр Миколайович – кандидат історичних наук (Україна)
Змерзлий Борис Володимирович – доктор історичних наук (Україна)
Іртищева Інна Олександрівна – доктор економічних наук (Україна)
Лебєдєва Надія Анатоліївна – доктор філософії в галузі культурології (Україна)
Марусенко Ірина Михайлівна – доктор медичних наук (Росія)
Морозенко Дмитро Володимирович – доктор ветеринарних наук (Україна)
Нетюхайло Лілія Григорівна – доктор медичних наук (Україна)
Пекліна Галина Петрівна – доктор медичних наук (Україна)
Романенкова Юлія Вікторівна – доктор мистецтвознавства (Україна)
Стратонов Василь Миколайович – доктор юридичних наук (Україна)
Шаванов Сергій Валентинович – кандидат психологічних наук (Україна)
Шайко-Шайковський Олександр Геннадійович – доктор технічних наук (Україна)
Шапошникова Ірина Василівна – доктор соціологічних наук (Україна)
Швецова Вікторія Михайлівна – кандидат філологічних наук (Росія)
Шепель Юрій Олександрович – доктор філологічних наук (Україна)
Шерман Михайло Ісаакович – доктор педагогічних наук (Україна)
Шипота Галина Євгенівна – кандидат педагогічних наук (Україна)
Яковлев Денис Вікторович – доктор політичних наук (Україна)
Яригіна Ірина Зотовна – доктор економічних наук (Росія)

Повний бібліографічний опис всіх статей журналу представлено у:
Національній бібліотеці України імені В.В. Вернадського,
Науковій електронній бібліотеці «КіберЛенінка»,
Науковій електронній бібліотеці Elibrary.ru, Polish Scholarly Bibliography

Журнал включено до міжнародних каталогів наукових видань і наукометричних баз:
РИНЦ, ScholarGoogle, OAJI, CiteFactor, Research Bible, Index Copernicus.
Index Copernicus (IC™ Value): 4.11 (2013)
Index Copernicus (IC™ Value): 5.77 (2014)

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації – серія КВ № 18987-7777Р від 05.06.2012 р.
видане Державною реєстраційною службою України

Обкладинка журналу присвячена найпотужнішому і єдиному у своєму екземплярі літаку у світі – українському Ан-225 «Мрія». Розробки цієї моделі розпочалися на Авіаційному науково-технічному комплексі ім. О.К. Антонова в Києві ще у 1983 р. Літак був розрахований на перевезення космічних кораблів та інших вантажів у рамках космічної програми. 21 грудня 1988 р. Ан-225 піднявся в небо і вже через рік, піднявши на свій борт 156,3 т вантажу, встановив 110 світових рекордів серед літаків такого ж класу. Ан-225 є найважчим вантажопідйомним літаком, що коли-небудь піднімався в повітря. Сьогодні літак працює на комерційних авіалініях, він перевозить нестандартні великогабаритні вантажі, адже має для цього всі умови.

Відповідальність за зміст, добір та викладення фактів у статтях несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій. Матеріали публікуються в авторській редакції. Передрукування матеріалів, опублікованих в журналі, дозволено тільки зі згоди автора та редакції журналу.

© Науковий журнал «Молодий вчений», 2015
© Дизайн, Видавничий дім «Гельветика», 2015

ЗМІСТ

БІОЛОГІЧНІ НАУКИ

Морозенко Д.В., Радченко М.В.
Нормативні біохімічні показники сироватки крові домашніх кішок: сучасний погляд на проблему ... 8

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

Кропивко О.М.
Київські вузи в 1960-70-х роках: аспекти повсякденного життя ... 12
Мельник О.В.
Кривий Ріг у науковій та педагогічній кар'єрі Миколи Ковальського (1963–1967 роки) ... 15

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

Галиченко М.В.
Идеологема «Москва – Третий Рим» в научном наследии Ф. Дворника ... 20
Георгиев В.А.
Хенология как наука о небытии ... 23
Кухарець Т.И.
Діалогічна традиція концептуального уявлення бажання в сучасній французькій філософії ... 28
Шевченко М.Ю., Кутовая В.С.
Вплив соціально-ціннісного середовища на особистість та діяльність людини ... 34

ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

Бучко А.В.
Орієнт як площина для проекцій західної проблематики в німецьмовній літературі кінця XIX – початку XX століття (на прикладі творів «Казка 672-ї ночі» Гуґо фон Гофмансталя та «Історія 1002-ї ночі» Йозефа Рота) ... 38
Головань Т.П.
Оказіоналізми Василя Барки: естетичний аспект ... 43
Мірошниченко П.В., Пшепировська С.Г.
Воєнний конфлікт у телевізійному сюжеті: відповідність виробничим стандартам журналістики ... 45
Морозова Л.П., Кирилюк І.А., Михалевич К.В.
Проблеми екологічного виховання молоді та шляхи їх вирішення ... 49
Погонець Я.А.
Етапи фольклорно-літературної контамінації ... 52

ГЕОГРАФІЧНІ НАУКИ

Безсмертнюк Т.П.
Природно-антропогенні рекреаційно-туристські ресурси Північно-Західного регіону України ... 58

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

Бабенко А.Ю.
Приватность и банковская тайна в контексте международного автоматического обмена налоговой информацией ... 64
Віткова В.С.
Міжнародні стандарти і сучасний стан паліативної і хоспісної медицини в Україні: проблеми імплементації ... 68
Гараджаев Джейхун Ясин Оглы
Суд справедливости в конституционно-правовых исследованиях ... 72
Горпинюк О.П.
Помилкова криміналізація: аналіз законодавчих новел ... 75
Гоцин Д.Р.
Авторське право на студентські роботи ... 79
Каліна Н.В., Савич О.С.
Особливості договорів, що опосередковують морське перевезення вантажів ... 83
Козинець І.Г., Погребець О.М.
Державний нагляд у сфері фінансових послуг як форма фінансового контролю ... 88
Матвієвська Г.В.
Допит свідка та потерпілого на стадії досудового розслідування в судовому засіданні як спосіб фіксації доказів у кримінальному судочинстві ... 91
Пивовар Ю.І., Забіяка Х.О.
Організаційно-правові перспективи децентралізації контрольно-наглядових функцій за станом доріг в Україні ... 94
Толкачова І.А.
Громадянське суспільство як головна умова існування правової держави ... 98

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

Анісімова Н.О.
Консультування як важливий елемент системи самостійної роботи студентів вищих навчальних закладів ... 104
Бадьйор Н.Б.
Формування вмінь та навичок креативності на заняттях з англійської мови на матеріалі «Creative Writing» (англомовного курсу з творчого письма) ... 107
Боднарук І.М.
Популяризація творчої спадщини композиторів Буковини серед студентської молоді ... 111
Бузян Я.А.
Виконавська адаптація студента-музиканта під час сольного виступу з концертмейстером ... 115
Глушич В.В.
Етап модернізації змісту, форм та методів виховання підлітків у американській сім'ї (друга половина 80-х років – 90-ті роки XX століття) ... 117

Горак О.Р.
Особливості формування готовності до здійснення морального вибору у проблемних ситуаціях: емоційно-ціннісний компонент 121

Гуцуляк Л.І.
Участь американської громади в організації освітньо-виховного процесу та управлінні діяльністю школи 125

Дідик Н.М.
Сутність, функції та види соціальної реклами в соціально-педагогічній діяльності 129

Камінська О.М.
Інформаційні технології навчання іноземних мов у вищих технічних навчальних закладах 133

Красюк Л.В.
Підготовка майбутніх учителів початкових класів до формування здорового способу життя молодших школярів 136

Левицька Н.В.
Особливості практичної підготовки та навчання за кордоном майбутніх перекладачів в університетах Німеччини 140

Lyndina E.Y.
General characteristics of linguistic component of language activity in research of E. Sobotovich 145

Малихіна С.В.
Ієрархічно-рівнева модель дидактичної інтенсифікації навчальної діяльності студентів та її функціонально-структурні компоненти та блоки 151

Никифоров А.М.
Особливості лебединського періоду педагогічної діяльності Никанора Онацького (1906-1913) 156

Погрібняк О.В.
Роль І. Максимовича у розвитку освіти України на початку XVIII століття: досвід Чернігівського колегіуму 159

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІ НАУКИ

Клименко Н.Н., Клименко О.Е.
Влияние микробных препаратов и задернения междурядий виноградника на агрохимические свойства почвы и минеральное питание винограда сорта Мускат белый 164

Пономаренко А.С.
Молочна галузь України: проблеми та перспективи розвитку 169

ЗМІСТ

CONTENTS

BIOLOGICAL SCIENCES

Morozenko D.V., Radchenko M.V.
Normative biochemical indices of blood serum domestic cats': modern view on the problem ... 8

HISTORICAL SCIENCES

Kropyvko O.M.
Kyiv High Educational Institutes in 1960-70th: aspects of day routine ... 12

Mel'nyk O.V.
Kriviy Rig in scientific and pedagogical career of Mykola Kowalsky (1963-1967) ... 15

PHILOSOPHICAL SCIENCES

Galichenko M.V.
Ideologeme «Moscow – Third Rome» in a scientific heritage F. Dvornik ... 20

Georgiyev V.A.
Henology as the science of the not-being ... 23

Kukharets T.I.
Dialogic tradition of conceptual representation of desire in modern French philosophy ... 28

Shevchenko M.Yu., Kutova V.S.
The impact of social and environmental background on the personality and human activities ... 34

PHILOLOGICAL SCIENCES

Buchko A.V.
Orient as the space for projections of the western perspective in German-speaking literature of the ending of XIX – beginning of XX century (based on the examples of the «Fairytale of 672-th night» Hugo Hofmann von Hofmannsthal and «History of 1002-nd» of Joseph Roth) ... 38

Holovan' T.P.
Vasyl Barka's occasionalisms: aesthetic aspect ... 43

Myroshnychenko P.V., Pshepyrovskaya S.G.
Military conflict in television program: compliance of manufacturing standards of journalism ... 45

Morozova L.P., Kyryliuk I.A., Mikhalevich E.M.
Problems of ecological education of young people and ways of their decision ... 49

Pogonets Ya.A.
Stages of folklore and literary contamination ... 52

GEOGRAPHICAL SCIENCES

Bezsmertniuk T.P.
Nature and anthropogenic recreation and tourist resources of North-Western region of Ukraine ... 58

LAW SCIENCES

Babenko A.Y.
Privacy and banking secrecy in the context of international automatic exchange of tax information ... 64

Vitkova V.S.
International standards and the current state of palliative medicine in Ukraine: problems of implementation ... 68

Garadjaev D.Y.
The court of justice in the constitutional law researches ... 72

Horpyniuk O.P.
Baseless criminalization: analysis of legislative initiatives ... 75

Hotsyn D.R.
Copyright in student works ... 79

Kalina N.V., Savych O.S.
Features contracts which mediat the maritime transportation of the goods ... 83

Kozynets I.G., Pohrebets E.N.
State supervision in the sphere of financial services as a form of financial control ... 88

Matveevskaja A.V.
Interrogation of witness and victim during pre-trial investigation in court session as a way of recording evidence in criminal proceedings ... 91

Pyvovar Yu.I., Zabiyaka H.O.
Organizational and legal perspectives of decentralization of control and supervisory functions for condition of roads in Ukraine ... 94

Tolkachova I.A.
Civil society as a main condition of existance of legal state ... 98

PEDAGOGICAL SCIENCES

Anisimova N.A.
Counselling as an important element of self-dependent system of students activity of higher educational establishments ... 104

Badior N.B.
Formation of skills of creativity in the classroom for the English-language of the material «Creative Writing» (Creative Writing in English) ... 107

Bodnaruk I.M.
Popularization a creative heritage of composers of Bukovyna among student youth ... 111

Buzyan Ya.A.
Performance adaptation of the student-musician during a solo performance with an accompanist ... 115

Glushych V.V.
Stage of modernization of content, forms and methods of teenagers' education in American family (second half of 80-th–90-th of XX century) ... 117

Horak O.R.
Features of formation of readiness for the implementation of moral choices in problem situations: emotional values component 121

Hutsuliak L.I.
The American community' participation in the organization of the teaching-educational process and in the school management 125

Didyk N. M.
Essence, functions and types of social advertisement in social pedagogical activity 129

Kaminska O.M.
Information technology of foreign language training in higher technical educational institutions 133

Krasuk L.V.
Training of upcoming primary school teachers for development of a healthy lifestyle of the younger pupils 136

Levytska N.V.
Features of practical development and studying abroad of future interpreters in universities of Germany 140

Lyndina E.Y.
General characteristics of linguistic component of language activity in research of E. Sobotovich 145

Malykhina S.V.
Hierarchical level model of educational activity's didactic intensification and its functional structural components and units 151

Nikiforov A.M.
Periculiar features of lebedinsky period of the pedagogical of Nikanora Onatskiy (1906-1913) 156

Pogribniak O.V.
The role of I. Maksymovych in the development of Ukrainian education at the beginning of the 18th century: Chernihiv college experience 159

AGRICULTURAL SCIENCES

Klymenko N.M., Klymenko O.E.
Impact of influence microbial preparation and inter-row sodding of vineyard on agrochemical soil properties and mineral nutrition of Muscat white grapes 164

Ponomarenko A.S.
Dairy industry in Ukraine: Problems and Development Prospects 169

ЗМІСТ

БІОЛОГІЧНІ НАУКИ

УДК 619:616.636.057

НОРМАТИВНІ БІОХІМІЧНІ ПОКАЗНИКИ СИРОВАТКИ КРОВІ ДОМАШНІХ КІШОК: СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД НА ПРОБЛЕМУ

Морозенко Д.В.
Інститут патології хребта та суглобів імені професора М.І. Ситенка
Національної академії медичних наук України
Радченко М.В.
Харківський університетський ліцей
Харківської міської ради Харківської області

У статті розглядаються біохімічні показники сироватки крові домашніх котів, отримані за результатами власних досліджень та даними вітчизняної і зарубіжної літератури. Встановлено деякі розбіжності у стандартних інтервалах нормативних біохімічних тестів у котів, які пов'язані із особливістю визначення показників на різних приладах. Приведено основні групи біохімічних показників, які можна використовувати для оцінки функціонального стану різних систем органів у нормі і при патології.
Ключові слова: коти, біохімічні показники, норма, біохімічний аналізатор, стандартні інтервали.

Постановка проблеми. Оцінка метаболізму у домашніх котів є важливим аспектом сучасної науки, оскільки більшість біохімічних показників, які вивчаються різними вченими, знаходять своє застосування у ветеринарній медицині для діагностики захворювань. Для якісної оцінки результатів біохімічних досліджень сироватки крові необхідно мати чітке уявлення про нормальні її показники, але щодо цього питання думка науковців є неоднозначною. Крім того, біохімічні дослідження сироватки крові котів проводяться в умовах ветеринарних клінік за допомогою різних методів, при цьому виникають певні труднощі їх інтерпретації для оцінки обміну речовин у тварин цього виду. Таким чином, проблема клінічної оцінки результатів біохімічних досліджень сироватки крові котів є актуальною для сучасної клінічної біохімії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На думку Є.Б. Бажибіної [1], перше, на що звертають увагу практикуючі ветеринарні лікарі під час оцінки результатів біохімічних досліджень – це відповідність показників крові клінічному стану пацієнта. Але, на думку автора, є невірним, оскільки необхідно обов'язково враховувати фізіологічні фактори, які впливають на значення біохімічних показників крові – вік, стать та породні особливості. Наприклад, у молодих тварин концентрація креатиніну у крові може бути нижче внаслідок малої маси тіла. Достовірно доведено, що у котів бірманської породи більш широкий референтний інтервал вмісту креатиніну у сироватці крові [2]. У самок концентрація холестеролу та активність АлАТ в сироватці крові нижче, ніж у самців, проте вміст фосфору та жовчних кислот – вище [3]. Важливим фактором, який визначає якість результатів біохімічного дослідження, є вибір лабораторного обладнання. Існують декілька типів біохімічних аналізаторів, які принципово розрізняються за методиками. Залежно від реагентів їх умовно поділяють ті, що працюють на рідких реагентах, і ті, які використовують метод «сухої хімії» [4]. У результаті отримані на різних приладах значення біохімічних параметрів сироватки крові можуть мати певні відмінності, які слід враховувати під час оцінки результатів досліджень.

Метою даної роботи було провести порівняльну оцінку результатів біохімічного дослідження крові домашніх котів, отриманих різними авторами за допомогою різних методів дослідження.

Матеріали та методи. Дослідження проводилися на базі відділу лабораторної діагностики та імунології Державної установи «Інститут патології хребта та суглобів ім. проф. М.І. Ситенка НАМН України» і приватної клініки ветеринарної медицини «ПЕС + КІТ» м. Харків. Дослідження виконані відповідно до закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» (2008), положення 3R згідно із загальними принципами експериментів на тваринах, що ухвалені на I Національному конгресі з біоетики (Київ, 2001) і узгоджені із положеннями Європейської конвенції про захист хребетних тварин, яких використовують для експериментальних та інших цілей (Страсбург, 1985).

У котів проводили відбір крові натщесерце з вени передпліччя. Всього було обстежено 60 котів віком від 1 до 6 років, 30 самиць і 30 самок, без визначення породної належності. У сироватці крові собак та котів за допомогою біохімічного аналізатору Statfax 1904 визначали: загальний білок, альбуміни, активність аланін- (АлАТ) та аспартат- (АсАТ) амінотрансфераз, лужної фосфатази і γ-глутамілтранспептидази, кальцій, фосфор, магній, глюкозу, сечовину, креатинін, холестерол і білірубін [5]. Результати біохімічних досліджень інших авторів було визначено й проаналізовано за даними іноземної літератури [6–10].

Результати та їх обговорення. Рівень загального білка у сироватці крові котів за даними різних авторів вірогідно не відрізнявся, проте максимальне значення норми цього показника відзначалося у аналізатора IDEXX, і воно майже співпадало зі значенням, отриманим на аналізаторі Hitachi. Результати власних досліджень щодо вмісту загального білка у сироватці крові були близькі до значень, одержаних Boyd J. W. та Kaneko J. Найвищий показник норми альбумінів було визначено на аналізаторі Hitachi, найнижчий – за даними Kaneko J. (табл. 1).

Норми концентрації креатиніну у сироватці крові котів за даними різних досліджень суттєво відрізнялися. Отже, за результатами досліджень J.W. Boyd та Kaneko J. максимальне значення

БІОЛОГІЧНІ НАУКИ

© Морозенко Д.В., Радченко М.В., 2015

Таблиця 1

Біохімічні показники сироватки крові домашніх котів за даними різних авторів

Показники	Boyd J.W.	Kaneko J.	Hitachi Analyzer	IDEXX Analyzer	Власні результати
Загальний білок, г/л	57,5–79,6	54,0–78,0	59,0–85,0	57,0–89,0	63,4–79,7
Альбуміни, г/л	24,5–37,5	21,0–33,0	24,0–41,0	22,0–40,0	24,5–37,8
Креатинін, мкмоль/л	48,6–165	70,7–159,0	70,72–203,0	71,0–212,0	69,0–136,0
Сечовина, ммоль/л	5,5–11,1	3,33–5,0	5,36–12,4	5,7–12,9	3,3–8,4
АлАТ, Ед/л	8,3–52,5	6,0–83,0	28,0–76,0	12,0–130,0	23,9–53,8
АсАТ, Ед/л	9,2–39,5	26,0–43,0	5,0–55,0	0–50,0	18,6–46,5
ГГТП, Ед/л	1,8–12,0	1,3–5,1	1,0–7,0	1,0–7,0	1,0–7,0
Лужна фосфатаза, Ед/л	12,0–65,1	25,0–93,0	0–62,0	14,0–111,0	24,0–52,0
Холестерол, ммоль/л	1,8–4,2	2,46–3,37	2,12–5,76	1,7–5,8	1,2–2,9
Білірубін, мкмоль/л	1,2–7,9	2,6–8,6	0–6,84	0–15,4	1,7–8,3
Глюкоза, ммоль/л	3,4–6,9	3,89–6,11	3,89–8,33	4,11–8,83	3,2–5,9
Кальцій, ммоль/л	2,0–2,7	1,55–2,55	1,87–2,69	1,95–2,83	2,2–2,5
Фосфор, ммоль/л	1,3–2,4	1,45–2,62	0,97–2,26	1,0–2,42	1,45–2,35
Магній, ммоль/л	0,80–1,2	0,90–1,20	0,74–0,99	-	0,80–1,20

вмісту креатиніну в крові розрізнялося лише на декілька одиниць, що співпадали із даними власних досліджень, проте за даними, отриманими на автоматичних аналізаторах максимальне знання цього показника значно перевищувало його значення в інших авторів. Слід також відзначити, що за IRIS вміст креатиніну у котів в нормі складає від 70,0 до 140,0 мкмоль/л [11], що співпадало лише з даними власних досліджень. Креатинін є важливим показником оцінки функціонального стану нирок, тому відповідні розбіжності його нормативних значень можуть спричиняти відповідні помилки під час клінічної інтерпретації результатів досліджень. Вміст сечовини у здорових котів також мав певні відмінності: максимальні значення верхньої межі норми були за результатами досліджень на аналізаторах IDEXX і Hitachi, мінімальні – за даними J. Kaneko. Власне дослідження показало середнє значення верхньої межі норми даного показника. Верхня межа норми активності АлАТ була найвищою за даними, отриманими на аналізаторі IDEXX, активність АсАТ майже не відрізнялась у всіх дослідженнях. Активність ГГТП у нормі мала максимальне значення за результатами досліджень Boyd J.W., у решти дослідників майже не відрізнялася. Активність вищевказаних ферментів є важливою для визначення функціонального стану печінки, особливо при її патології. Максимальна активність лужної фосфатази була встановлена за результатами досліджень J. Kaneko та на біохімічному аналізаторі IDEXX. Концентрація у крові холестеролу була найвищою за даними аналізаторів IDEXX та Hitachi, найнижчою – за даними власних досліджень. Холестерол є показником обміну ліпідів у котів та здатен зростати в крови при деяких важких метаболічних хворобах – цукровому діабеті, гіпертиреозі та інших, знижуватися – при печінковій недостатності. Максимальна норма вмісту білірубіну у крові котів була за даними аналізатору IDEXX, який становив 15,0 мкмоль/л. Таке значення вмісту білірубіну, на нашу думку, є значно завищеними, оскільки класично вважається, що вміст білірубіну у сироватці крові здорового кота не може перевищувати 7,5 мкмоль/л [12]. Вміст глюкози у котів коливався від 3,4 до 8,83 ммоль/л. Мінімальні показники вмісту загального кальцію у котів, коли вони нижче 2,0 ммоль/л, є, очевидно, заниженими, оскільки при такому вмісті кальцію у крові клінічно вже спостерігаються ознаки гіпокальціємії – судоми або тремор м'язів. При цьому рівень фосфору і магнію маже не відрізнявся за даними різних авторів.

Висновки і пропозиції. Таким чином, було встановлено розбіжності у значеннях нормативних показників біохімічного аналізу крові домашніх котів за результатами досліджень різних авторів. Це обумовлює та обґрунтовує створення під час проведення клінічних досліджень власних значень коливань біохімічних показників, які створюються за допомогою дослідження крові клінічно здорових тварин за допомогою певних біохімічних методів дослідження та лабораторного обладнання. Такий підхід можна пропонувати для практичної ветеринарної медицини, що дозволить запобігати помилок під час клінічної оцінки стану обміну речовин у домашніх котів та буде сприяти покращенню якості біохімічних досліджень при метаболічних порушеннях.

Список літератури:

1. Бажибина Е. Б. Методический поход к интерпретации результатов биохимических исследований / Российский ветеринарный журнал. Мелкие домашние и дикие животные. – 2012. – С. 28–34.
2. An unexpectedly high prevalence of azotemia in Birman cats / D. A. Gunn-Moore, S. J. Dodkin, A. H. Sparkes // Journal Feline Vet Surgery. – 2002. – № 2. – С. 165–166.
3. Influence of age and sex on plasma lipid and lipoprotein concentrations as associated enzyme activities in cats / R. F. Butterwick, M. McConnell [et al.] // Am J Vet Res. – 2001. – № 62. – P. 331–336.
4. Меньшиков В. В. Критерии оценки методик и результатов клинических лабораторных исследований: справочное пособие / В. В. Меньшиков. – М., Лабора, 2011. – 327 с.
5. Камышников В. С. Клинико-биохимическая лабораторная диагностика / В. С. Камышников. – Мн.: Интерпрессервис, 2003.– 495 с.

6. Boyd J. W. The Interpretation of Serum Biochemistry Test Results in Domestic Animals / J. W. Boyd // Veterinary clinical pathology. – 1984. – V. 13(2). – P. 7–14.
7. Kaneko J. Clinical Biochemistry of Domestic Animals / J. Kaneko, J. Harvey, M. Bruss. – Academic Press, 1997. – 932 p.
8. Conversion of Reference Intervals From Hitachi 911 / Serum Chemistry Conversions Mar 2. – 2008. – 7 p.
9. Brandenburg U. Manual IDEXX Reference laboratory. – 2013. – 339 p.
10. Морозенко Д. В. Патогенетична роль порушень метаболізму сполучної тканини, інформативність його показників для діагностики та оцінки ефективності лікування собак і котів за внутрішніх хвороб: дис. ... д-ра вет. наук / 16.00.01 – Біла Церква, 2014. – 376 с.
11. Society IRI. Stages of Feline Chronic Renal Disease, 2004: Режим доступу: http://www.iris-kidney.com
12. Симпсон Дж. Болезни пищеварительной системы собак и кошек / Дж. Симпсон, Р. Уильзе. – М., Аквариум-ЛТД, 2003. – 496 с.

Морозенко Д.В.
Институт патологии позвоночника и суставов имени профессора М.И. Ситенко
Национальной академии медицинских наук Украины
Радченко Н.В.
Харьковский университетский лицей
Харьковского городского совета Харьковской области

НОРМАТИВНЫЕ БИОХИМИЧЕСКИЕ ПОКАЗАТЕЛИ СЫВОРОТКИ КРОВИ ДОМАШНИХ КОШЕК: СОВРЕМЕННЫЙ ВЗГЛЯД НА ПРОБЛЕМУ

Аннотация
В статье рассматриваются биохимические показатели сыворотки крови домашних кошек, полученные по результатам собственных исследований и данными отечественной и зарубежной литературы. Установлены некоторые различия в стандартных интервалах нормативных биохимических тестов у кошек, связанные с особенностью определения показателей на разных приборах. Приведены основные группы биохимических показателей, которые можно использовать для оценки функционального состояния различных систем органов в норме и при патологии.
Ключевые слова: кошки, биохимические показатели, норма, биохимический анализатор, стандартные интервалы.

Morozenko D.V.
Sytenko Institute of Spine and Joint Pathology
National Academy of Medical Science
Radchenko M.V.
Kharkov University High School
Kharkiv City Council Kharkiv Region

NORMATIVE BIOCHEMICAL INDICES OF BLOOD SERUM DOMESTIC CATS': MODERN VIEW ON THE PROBLEM

Summary
In the article the serum biochemical parameters domestic cats received the results of their research and to domestic and foreign literature. Found some differences in standard intervals standard biochemical tests in cats that are related to the determination of the feature on different devices. Powered basic groups of biochemical indicators, that can be used to assess the functional state of different organ systems in normal and pathological conditions.
Keywords: cats, biochemical parameters, option, biochemical analyzer, standard intervals.

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

УДК 378.091.8(477-25):«1960/1970»

КИЇВСЬКІ ВУЗИ В 1960-70-Х РОКАХ: АСПЕКТИ ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ

Кропивко О.М.
Національний університет біоресурсів і природокористування України

Розглядаються соціально-побутові аспекти повсякденного життя студентів м. Києва в період 60-70-х рр. XX ст. Аналізується законодавча і нормативна база розвитку соціально-побутової інфраструктури вищих навчальних закладів освіти. Виділено особливості розвитку вузів м. Києва в 1960-1970 рр. Значна увага приділена питанням розвитку складових соціальної інфраструктури: забезпеченості навчальним фондом, поліпшенню житлово-комунальних умов, громадського харчування та медичного обслуговування студентів.
Ключові слова: вищі навчальні заклади м. Києва, постанови Ради міністрів СРСР та УРСР, житлова проблема, гуртожитки, їдальні, поліклініки.

Постановка проблеми в загальному вигляді. У 60-х – 70-х рр. XX ст. підготовка фахівців для промисловості і сільського господарства стала одним із пріоритетів, що визначалися Законами СРСР і УРСР, постановами і розпорядженнями Рад Міністрів СРСР і УРСР, наказами МВССО, міністерства сільського господарства. У нормативних документах, які обумовлюють розвиток і діяльність вищих і середніх закладів освіти, виділяються положення, направлені на розвиток соціально-побутової інфраструктури. На першому місці стояла проблема забезпеченості житлом, яка не була вирішена до початку 1970-х рр., а також іншими об'єктами соціально-побутового призначення. Місто Київ, як столиця Української РСР, у післявоєнний період відновив свій статус науково-освітнього центру, проте це тільки підкреслювало гостроту проблеми. Потреби студентської молоді, як специфічної групи суспільства, розв'язувалися недостатньо оперативно, їх вирішення гальмувалося через складну систему підпорядкування вузів союзним міністерствам та відомствам, недостатність фінансування.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Уже з 1970-х рр. процеси в освітній сфери в УРСР стали предметом наукових досліджень вітчизняних науковців, які приділяли увагу в першу чергу аспектам формування кадрового потенціалу та ролі освіти в забезпеченні виконання тих завдань, які ставилися урядовими і партійними структурами СРСР і УРСР, фактично не застосовуючи аксіологічний підхід. Переважна більшість цих досліджень відзначається комплексним характером, розвиток соціально-побутової інфраструктури вищих навчальних закладів розглядається в загальному контексті. Окремі аспекти розвитку соціально-побутових умов населення та інфраструктури в період другої половини XX ст. досліджуються в монографіях Барана В.К., Даниленка В.М. [1], Ковпака Л.В. [2], наукових статтях Пижикова А.В. [3], Куцаєвої Т.О. [4], Кривчика Г.Г. [9], дисертаційних дослідженнях Васильчук Т.В. [5], Брехунець Н.С. [6], Сергійчук О.М. [7].

Виявити характерні тенденції в розвитку освіти в УРСР в післявоєнний період можна на підставі архівних і статистичних матеріалів. Значну джерельну базу в дослідженнях аспектів розвитку соціальної інфраструктури закладів освіти складають законодавчі та нормативні акти (постанови, розпорядження) урядових органів влади СРСР та УРСР. Серед них виділяються Постанова Ради Міністрів СРСР від 30 травня 1958 р. «Об изменении порядка планирования капитальных вложений на жилищное, комунальное, культурно-бытовое строительство и на развитие строительной индустрии» та постанови ЦК КП України і Ради Міністрів УРСР № 223 від 7 квітня 1967 р. «Про заходи по дальшому розвитку і поліпшенню громадського харчування в Українській РСР» та «Про додаткові заходи по поліпшенню житлово-комунальних умов, громадського харчування та медичного обслуговування студентів в Українській РСР» № 312 від 17 червня 1970 р., накази Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти СРСР щодо поліпшення роботи бібліотек вищих і середніх спеціальних навчальних закладів (№ 252, від 27 жовтня 1959 р., № 164 від 17 квітня 1962 р.).

Мета дослідження. На базі всебічного аналізу фактологічного матеріалу та архівних даних визначити тенденції повсякденного життя студентської молоді м. Києва, зокрема розвиток соціально-побутової інфраструктури вищих навчальних закладів в період 60-х – 70-х рр. XX ст., дослідити роль державних органів влади в питанні поліпшення ситуації із будівництвом об'єктів соціальної інфраструктури.

Виклад основного матеріалу. Освітня сфера Української РСР 1960-70-х рр. віддзеркалила нові тенденції державної політики, зумовлені пошуками оптимізації державного управління навчальними закладами.

У 1953 р. в Україні нараховувалося 144 вищі навчальні заклади освіти, найбільшими серед яких були Київський політехнічний інститут (контингент студентів становив 6598 чол.), Київський університет (5942 чол.), Київський медичний університет (понад 3 тис. чол.) [7, с. 148].

Прийняття партійно-державним керівництвом СРСР низки Законів та постанов в сфері освіти, зокрема Закону «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в СРСР».» (1958 р.), продубльованого ЦК КПУ і Радою Міністрів УРСР у Законі «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР» (1959 р.), стимулювали розвиток закладів освіти всіх рівнів – від загальноосвітньої школи до вищих начальних закладів. Одним із наслідків реалізації завдань, визначених положеннями Закону, стало значне збільшення кількості студентів. Так, у 1958/59 н.р. у вузах УРСР на 1-6 курсах навчалося 208382 чол., в т.ч. в одному із київських

© Кропивко О.М., 2015

вузів – Українській сільськогосподарській академії (УСГА) – 4107 чол. [8, арк. 161-169].

Водночас однією із тенденцій початку 60-х рр. XX ст. стало скорочення кількості вузів, в т.ч. шляхом їх об'єднання. В м. Києві у 1960/61 н.р. нараховувалось 18 вузів, у 1965/66 н.р. кількість скоротилася до 17. Скорочення кількості вузів відбувалось одночасно із збільшенням контингенту студентів. Загальна кількість студентів м. Києва у 1960/61 н.р. становила 72046 чол., через п'ять років – вона збільшилася майже на 50% (117379 чол.) [7, с. 149].

Збільшення кількості студентів виявило низку проблем, які потребували нагального вирішення. Першою із них стала недостатність аудиторного фонду і навчально-лабораторних приміщень вузів. Загалом норма забезпеченості навчальною площею становила 12 квадратних метрів на 1 студента, проте на початок 1961/62 н.р. жоден вуз УРСР не мав навчальної площі, яка б відповідала визначеній нормі. Це призводило до запровадження дво- і тризмінного навчання. Так, у Київському університеті студенти двох факультетів – фізичного і географічного, навчалися у дві зміни; у Київському агромеліоративному і Київському технологічному інституті – навіть у три. Серед вузів, які терміново потребували збільшення навчальної площі був Київський політехнічний інститут, Київський інститут народного господарства, Український поліграфічний інститут, Київський технологічний інститут легкої промисловості, Київський фінансово-економічний інститут [7, с. 152]. В Українській сільськогосподарській академії також існувала вкрай напружена ситуація із аудиторним фондом – на одного студента припадало 5,3 квадратних метра при нормі 12 [9, арк. 34].

Водночас із проблемою недостатності аудиторного фонду вузів постала житлова проблема. Студенти вищих навчальних закладів м. Києва, так само, як і кияни у 1950-60-х рр., відчували гостру потребу в забезпеченості житлом, в першу чергу гуртожитками. У 1959 році житлова площа в Київському технологічному інституті становила 1,43 квадратних метра на 1 студента, Українському поліграфічному – 1,77. В деяких вузах Києва іногородні студенти взагалі не були забезпечені житлом (Київський фінансово-економічний). Недостатність житлового фонду вузів призводила до того, що навчальні заклади частину свого фінансування перенаправляли на відшкодування витрат студентів на знімання т.з. «кутків» – 30 крб. на місяць, проте повністю проблему зняти не вдалося. [7, с. 160-163].

У документах, ухвалених урядом УРСР в 1950-60-х рр., простежуються спроби вирішити соціально-побутові проблеми студентів і учнів середніх спеціальних закладів освіти шляхом розширення самообслуговування [10, ст. 82]., залучаючи таким чином додаткові можливості для поліпшення соціально-побутових умов студентів і учнів, проте вирішення питання поліпшення побутових умов проживання студентів у гуртожитках потребувало додаткового фінансування. У1968 р. МВССО УРСР зверталося до Ради Міністрів УРСР із проханням збільшити асигнування на покриття господарських та інших витрат по студентським гуртожиткам, зазначаючи при цьому, що дані витрати погашаються за рахунок плати за проживання, що надходить від студентів у кількості 1 крб. за проживання і 50 коп. за постільну білизну та доплати із бюджету (встановленої Мінфіном СРСР) – 2 крб. 80 коп. на рік на одне місце. Незважаючи на те, що гуртожитки багатьох вищих учбових закладів використовувалися як готелі під час канікул, перевищення господарських видатків над надходженнями становило в середньому 6 крб. за рік на одне місце. У 1967 р. сума не перекритих витрат – 144 тис. крб. [11, арк. 160-163].

Проблема забезпеченості харчуванням, продовольчими і промисловими товарами також становила значний елемент повсякденного життя студентів м. Києва в кінця 50-х – початку 60-х рр. XX ст. Спеціальна постанова Ради Міністрів УРСР № 966 «Про подання допомоги Українській академії сільськогосподарських наук» (26 серпня 1957 р.) зобов'язувала виконком міської ради депутатів трудящих в найближчий час вжити заходи до значного поліпшення в Голосієво торгівлі промисловими товарами і продуктами в асортименті, необхідному для студентів, а також безперебійного постачання буфетам кефіру, молока в пляшках, свіжих овочів. Проте до початку 1958 р. проблема забезпеченості промисловими товарами і продовольством вирішена не була, зокрема студенти скаржилися на відсутність вовняних і напіввовняних виробів, нерегулярність і недостатність молочних продуктів, свіжих фруктів, незадовільне завезення хлібобулочних виробів [12, арк. 184-186].

Питання поліпшення житлово-комунальних умов, громадського харчування та медичного обслуговування студентів неодноразово розглядалося Радою Міністрів УРСР впродовж 1960-70-х рр., наслідком чого стало введення у 1970 р. в експлуатацію 17 нових учбових та учбово-лабораторних корпусів, 14 гуртожитків на 8365 місця, 7 їдалень на 1490 місць та 19 буфетів на 582 місця у вузах УРСР. У першому півріччі 1971 р. план введення в дію потужностей і основних фондів було перевиконано, введено у дію 6 об'єктів, в т.ч. 4 учбово-лабораторні корпуси і 2 гуртожитки. Значно поліпшилась ситуація із забезпеченістю іногородніх студентів і аспірантів житлом – вона склала 78% (у 1966 р. – 67%) [13, арк. 52-60]. Для оснащення студентських гуртожитків виділені меблі на суму 1,2 млн. крб.; також на ці потреби виділено 600 тис. крб. за рахунок додаткових асигнувань. У 1970 р. при 7 вузах м. Києва було відкрито комбінати побуту, філіали побутових комбінатів, додатково відкрито майстерні по ремонту та пошиттю одягу, взуття, пункти прокату речей, хімчистки, майстерні, які розміщувалися безпосередньо в студентських гуртожитках.

У 1966-1970 рр. при вузах України було побудовано 29 їдалень на 4745 посадочних місць та 60 буфетів на 2168 місць. За рішенням колегії МВССО УРСР від 14 січня 1971 р. відбулися зміни в системі обслуговування студентів харчуванням – переглянуто розклад учбових занять, після першої пари лекцій установлена перерва тривалістю 30-40 хв. для прийняття їжі студентами [13, арк. 2-4].

Відбулося значне покращання в медичному обслуговуванні; в Києві, Одесі, Донецьку, Харкові, Дніпропетровську було обладнано і розпочали роботу студентські лікарні та поліклініки,

відкрито філіали поліклінік, додатково обладнані медичні та фельдшерські пункти. При окремих гуртожитках працювали профілакторії на 25-100 місць. Аналіз стану медичного забезпечення студентів Київського університету та Української сільськогосподарської академії в 1970 р. показує, що медична допомога надавалася студентською поліклінікою 6200 студентам, які проживали по вул.Ломоносова. Дана поліклініка займала 21 кімнату, в яких функціонували лабораторія, кабінети для прийому лікарями з різних спеціальностей, переважно лікарями-терапевтами. Розпорядок роботи поліклініки – з 8 год. ранку до 20 год. вечора. В студентських гуртожитках по вул.Ломоносова (в т.ч. Української сільськогосподарської академії) були відкриті профілакторії на 100-120 ліжок у кожному, в штаті яких були лікарі та середні медичні працівники; дані профілакторії були обладнані для водо- електролікування, дієтичними їдальнями. В УСГА було відкрито лікарські здоровпункти з штатом лікарів відповідно до кількості студентів і викладацького складу [14, арк. 9].

Серед питань, які до 1971 р. вирішити не вдалося – відселення сторонніх осіб з студентських гуртожитків. Незважаючи на ряд постанов Ради Міністрів УРСР (№ 849 від 17 листопада 1966 р., № 312 від 17 червня 1970 р.). Перевірка виявила, що станом на 1 вересня 1971 р у вузах МВССО УРСР понад 27 тис. квадратних метрів було зайнято сторонніми особами і організаціями. Разом із тим, понад 35 тисяч іногородніх студентів не були забезпечені житлом. Найбільше житлова площа гуртожитків була зайнята не за призначенням у вузах м.Києва – 5685 м2 [14, арк. 76-81].

Висновки. Матеріально-технічне та фінансове забезпечення інфраструктури начальних закладів освіти м. Києва в 60-70-х рр. ХХ ст. значно відставало від тогочасних потреб. Капітальне будівництво хоча і поступово розвивалось, проте темпи були повільними, не задовольняли зростаючих вимог. Недостатньо вирішувалось питання забезпечення навчальних закладів їдальнями, студентів навчальними та житловими площами, що негативно впливало на перебіг навчального та наукового процесу.

Список літератури:

1. Баран В., Даниленко В. Україна в умовах системної кризи (1953-1980) / В. Баран, В. Даниленко – Київ: Альтернативи, 1999. – 304 с.
2. Ковпак Л. В. Соціально-побутові умови життя населення України в другій половині ХХ ст. (1945-2000) / Л. В. Ковпак. – К.: Інститут історії України НАНУ, 2003. – 250 с.
3. Пыжиков А. В. Реформирование системи образования в СССР в период «оттепели» (1953-1964 гг.) / А. В. Пыжиков // М.: Вопросы истории, 2004. – № 9. – С. 95-104.
4. Куцаєва Т. О. Зміни пріоритетів щодо розвитку форм навчання у вузах України в період 1965-1985 рр. / Т. О. Куцаєва // Наукові записки: Зб. наукових статей Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. – К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова., 2005. – № 59. – С. 210-221.
5. Васильчук Т. В. Відновлення та розвиток системи вищої освіти в Україні (1943–1950 рр.): Автореф. ... канд. іст. наук / Т. В. Васильчук. – Запоріжжя, 2007. – 19 с.
6. Брехунець Н. С. Навчальні заклади освіти України 50-80-х років ХХ ст. Історіографія: Дис. ... канд. іст. наук / Н. С. Брехунець. – Переяслав-Хмельницький, 2006 – 185 с.
7. Сергійчук О. М. Вища школа України в умовах лібералізації суспільного життя 1953–1964 рр.: Автореф. ... канд. іст. наук / О. М. Сергійчук. – Київ, 2002. – 18 с.
8. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. Р-2. – Оп. 9. – Спр. 4614.
9. ЦДАВО України. – Ф. Р-2. – Оп. 9. – Спр. 6089.
10. Збірники постанов і розпоряджень Уряду УРСР – К.: Вид-во «Держполітвидав УРСР, 1959 – № 7, ст. 82.
11. ЦДАВО України. – Ф. Р-2. – Оп. 13. – Спр. 1243.
12. ЦДАВО України. – Ф. Р-2. – Оп. 13. – Спр. 4597
13. ЦДАВО України. – Ф. Р-2. – Оп. 13. – Спр. 5541.
14. ЦДАВО України. – Ф. Р-2. – Оп. 13. – Спр. 4665.

Кропивко Е.М.
Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины

КИЕВСКИЕ ВУЗЫ В 1960-70-Х ГОДОВ: АСПЕКТЫ ПОВСЕДНЕВНОЙ ЖИЗНИ

Аннотация
Рассматриваются социально-бытовые аспекты повседневной жизни студентов Киева в 60-70-х гг. ХХ в. Анализируется законодательная и нормативная базы развития социально-бытовой инфраструктуры высших учебных заведений. Выделено особенности развития вузов г. Киева в 1960-1970. Значительное внимание уделяется вопросу развития социальной инфраструктуры: обеспеченности учебным фонда, улучшению жилищных условий, питания и медицинского обслуживания студентов.
Ключевые слова: высшие учебные заведения Киева, постановления и резолюции Совета министров СССР и УССР, жилищная проблема, общежития, столовые, поликлиники.

Kropyvko O.M.
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

KYIV HIGH EDUCATIONAL INSTITUTES IN 1960-70TH: ASPECTS OF DAY ROUTINE

Summary
Addresses the social aspects of the everyday life of students of Kiev between 60-70-ies. XX century. Analyzed the legislative and normative base of the development of social-household infrastructure of higher educational institutions of education. Selected features of the development of the universities in Kiev in 1960-1970. Considerable attention is paid to the issue of development of social infrastructure: providing educational fund, the improvement of housing conditions, catering and medical care to students.
Keywords: higher educational establishments of Kyiv, resolution of the Council of Ministers of the Union of Soviet Socialist Republics and Soviet Ukrainian Republic, the housing problem, hostels, canteens, clinics.

УДК 930(477)«1963/1967»:929 М.Ковальський

КРИВИЙ РІГ У НАУКОВІЙ ТА ПЕДАГОГІЧНІЙ КАР'ЄРІ МИКОЛИ КОВАЛЬСЬКОГО (1963–1967 РОКИ)

Мельник О.В.
Національний університет «Острозька академія»,
Торчинський народний історичний музей імені Григорія Гуртового

Проаналізовано один із періодів життєвого і творчого шляху відомого джерелознавця, доктора історичних наук, професора, академіка Міжнародної слов'янської академії наук Миколи Павловича Ковальського (1929-2006). А саме роки його роботи у Криворізькому загальнонауковому факультеті (1963-1967). Зокрема, висвітлено діяльність М. Ковальського на посаді декану цього навчального закладу. Простежено розвиток педагогічних та організаційних умінь, а також еволюцію наукових зацікавлень історика.
Ключові слова: М. Ковальський, Кривий Ріг, загальнонауковий факультет, історія, декан, викладач.

Постановка проблеми. Життєвий шлях і науково-педагогічна діяльність відомого історика Миколи Павловича Ковальського (1929-2006) пов'язані з різними українськими теренами: Острогом, Львовом, Кривим Рогом, Дніпропетровськом. У Кривому Розі вчений працював найменший відрізок часу з 1963 – по 1967 рр. Однак, сприяв налагодженню діяльності загальнонаукового факультету, що був одним із закладів вищої освіти міста, долучався до формування молодих наукових і викладацьких кадрів. Саме в Кривому Розі почали визрівати нові дослідницькі орієнтири, які визначили наукові зацікавлення історика на подальші роки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Активність М. Ковальського у вказаний період частково відображена у загальних біографічних статтях, написаних Олександром Удодом [25, с. 34-35], Аллою та Віктором Атаманенками [2, с. 10; 3, с. 244-245]. Спогади про співпрацю з М. Ковальським, у яких висвітлюється й криворізький період, написала Ірина Ковальова [19, с. 5-8]. Фрагментарні згадки про це зустрічаються у спогадах Миколи Павловича [15, арк. 1; 21, с. 19-20]. Спеціального дослідження теми не проводилося.

Мета статті. Мета даної статті полягає у комплексному висвітленні криворізького періоду діяльності Миколи Ковальського, проаналізувавши разом з наявними напрацюваннями спектр виявлених джерел.

Виклад основного матеріалу. Друга половина 1950 – середина 1960-х рр. визначається становленням і початком розвитку як наукової, так і педагогічної активності М. Ковальського, яка проходила спочатку у Львові, в Українському державному музеї етнографії та художнього промислу, а також Львівському державному університеті імені І. Франка. Наприкінці травня 1963 р., маючи намір влаштуватися на нове місце роботи, М. Ковальський написав заяву на заміщення вакантної посади викладача зі спеціальності історія СРСР та УРСР Криворізького або Запорізького загальнонаукових факультетів [1, арк. 8]. У червні того ж року він був обраний на посаду доцента Криворізького загальнонаукового факультету (далі – ЗНФ) Дніпропетровського державного університету, а 26 серпня переобраний на цю посаду [1, арк. 18-19]. Окрім того, з середини грудня 1963 р. до кінця січня 1967 р. вчений виконував обов'язки декана Криворізького ЗНФ, тому розвиток закладу проходив при його безпосередній участі [11, арк. 33].

Загальнонаукові факультети були створені в 1962 р., як заклади заочної форми навчання [10, арк. 7]. Тоді ж при Дніпропетровському університеті відкрили Криворізький, Запорізький і Дніпропетровський загальнонаукові факультети, у яких навчалися студенти першого і другого курсів [13, арк. 259]. Треба відзначити, що тут здійснювалася підготовка за широким набором спеціальностей, а саме за 32 спеціальностями

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

© Мельник О.В., 2015

економічного, філологічного, історичного, математичного, агротехнічного профілів [13, арк. 18].

На час приходу М. Ковальського у Криворізький ЗНФ, він мав більш-менш непогані матеріально-технічні можливості: на відміну від Запорізького, отримав власні приміщення [5, арк. 5], зокрема, спеціально переобладнаний триповерховий гуртожиток, в якому одночасно можна було розмістити 600 студентів, 4 обладнані лекційні зали на 75-100 чоловік, 11 аудиторій. У двох кімнатах по 60 кв. м. було створено бібліотеку та читальний зал. З Дніпропетровського університету та Дніпропетровського філіалу Одеського кредитно-економічного інституту передано 1500 підручників та посібників з різних дисциплін [6, арк. 1]. Однак спостерігалася не налагодженість начального процесу, несвоєчасне виконання працівниками покладених на них завдань, низька явка студентів на заняття та ін. Все це призводило до зриву окремих занять [4, арк. 53].

Тому новопризначений декан отримав, з однієї сторони непогано забезпечений навчальний заклад, але з іншої – зовсім не налагоджений для проведення навчального процесу. Насамперед, потрібно було вирішити проблему із забезпеченням викладацьким складом, оскільки на необхідних 20 ставок, було всього 12. При цьому з них тільки двоє старших викладачів, інші – асистентські, а вісім викладачів перший рік викладали у вузі і не мали досвіду роботи. Створилась така ситуація, коли для того, щоб забезпечити нормальний навчальний процес, іноді доводилося брати на роботу людей без відповідної підготовки [6, арк. 12-14].

Змінити таке становище вдалося в перші місяці перебування М. Ковальського на посаді декана. Так, у 1963-1964 навчальному році на факультеті працювало вже 27 штатних викладачів, з них три мали науковий ступінь кандидата наук і один вчене звання доцента [8, арк. 3]. За оцінкою І. Ковальової, Миколі Павловичу вдалося створити колектив однодумців, керованих бажанням донести до студентів не лише фактологічну базу, «а й сам дух, відчуття Історії» [19, с. 7].

З Дніпропетровського університету запрошувалися викладачі для читання на погодинній основі математики, археології, етнографії, історії первісного суспільства, фінансових та інших дисциплін [7, арк. 37]. У 1964-1965 навчальному році було запрошено 21 викладачів-погодинників. Зокрема, кандидати фізико-математичних наук з Криворізького гірничорудного інституту Х. Решотка і Жуков [11, арк. 13-14], заступник керівника Дзержинського відділення держбанку С. Мандрук викладав фінанси і кредит, прокурор Дзержинського району Ю. Горсітманов викладав основи держави і права [13, арк. 71]. Старший викладач кафедри історичних дисциплін Дніпропетровського університету Ірина Ковальова з 1963 р. викладала археологію, історію первісного суспільства та етнографію [11, арк. 10].

Працюючи деканом, М. Ковальський спрямовував роботу колективу на зміцнення матеріально-технічної та навчальної бази факультету. Зокрема, викладачами і студентами були створені та забезпечені навчальною літературою ряд кабінетів з історичних дисциплін, філології, хімічна, біологічна, фізична лабораторії [17, арк. 1]. Зростали фонди бібліотеки навчального закладу. ЇЇ комплектуванню декан приділяв особливу увагу, надсилаючи представників факультету до Києва, Москви, Ленінграда з метою придбання букіністичної, рідкісної літератури [25, с. 35].

Налагоджено зв'язок зі студентською аудиторією. Навіть започатковано традицію, щоб студенти виготовляли потрібні речі своїми руками, лишали щось після себе на факультеті. Таким чином було виготовлено таблиці і карти з історії південних і західних слов'ян, які використовувались під час лекцій. У коридорах, аудиторіях і кабінетах різні діаграми, плакати, фотомонтажі, стенди, галерея портретів відомих істориків, філософів, письменників, схеми і креслення з геометрії, фізики, хімії теж були виготовлені студентами [23, с. 4].

У цей час були створені та працювали на громадських засадах шість кафедр: історичних дисциплін (спочатку називалась історії СРСР та загальної історії), філософії та політекономії, математики і фізики, біології та хімії, іноземних мов, філології [12, арк. 9]. До кафедри історичних дисциплін, яку очолював старший викладач Д. Кочат (читав історію УРСР, історію середніх віків та історію КПРС), входили: викладач історії СРСР та УРСР, історії середніх віків, історії південних та західних слов'ян М. Ковальський, викладач історії СРСР Т. Воронова, викладач історії стародавнього світу та середніх віків З. Куніна, викладачі історії КПРС Н. Сіденко, Н. Гудименко і Т. Колпакова [12, арк. 9].

Як історик, Микола Павлович особливо турбувався про розвиток цього напряму. На кафедрі історичних дисциплін М. Ковальський проявив себе як «сформований науковець, висококваліфікований викладач вищої школи і здібний організатор навчально-виховного процесу» [17, арк. 1]. У характеристиках відзначалося, що він на високому рівні читав курси історії СРСР та УРСР. Розробив і викладав нові лекційні курси з історії південних і західних слов'ян, історії Стародавнього Сходу та Середніх віків [18, арк. 1].

Інформація з джерел вказує на те, що багато предметів, які викладав М. Ковальський, були побудовані на вивченні джерельного матеріалу, зокрема з середньовічної і ранньої нової історії. Так, на другому курсі заочного відділу, з історії України студентами вивчалася спеціальна література і джерела на практичних заняттях «Братства на Україні» та «Виникнення козацтва і Запорозької Січі». Найбільші труднощі для студентів становили заняття з курсу історії СРСР XVII ст., але вони також «долалися шляхом глибокого вивчення джерел». На практичних заняттях перших курсів, де викладалися лише шість тем з історії до кінця XVI ст., принаймні дві з них були джерелознавчого характеру: «Писемні джерела про давніх слов'ян» і «Відображення феодальних відносин Давньої Русі в «Руській правді»« [13, арк. 73].

Для того, щоб навчити студентів перших курсів систематично працювати з літературою, М. Ковальський читав лекції «Як працювати над книгою». Такі ж лекції проводили викладачі П. Овчар та Г. Пустинніков [7, арк. 37]. Відбувалося професійне зростання Миколи Ковальського. В січні 1965 р. він отримав вчене звання доцента [1, арк. 21].

Як декан, М. Ковальський турбувався про забезпечення високого рівня навчально-виховного процесу. Використовував і вимагав від інших викладачів використання в навчальному процесі технічних засобів. Спрямував роботу на: діяльність предметно-методичних комісій на кожній кафедрі, які мали вдосконалювати питання навчального, методичного та наукового розвитку, укомплектування штату спеціалістами відповідного профілю, проведення взаємовідвідувань та контрольних відвідувань лекцій, практичних, лабораторних, семінарських занять та екзаменів [7, арк. 35-37, 39]. У 1964-1965 рр., разом з Тетяною Вороновою та Зінаїдою Куніною, Микола Ковальський входив до предметно-методичної комісії з усесвітньої історії [11, арк. 45].

У результаті таких комплексних заходів вдалося підвищити успішність студентів Криворізького ЗНФ за навчальними показниками. Так, у 1964-1965 рр. вона складала 91,8%, у той час як у Запорізькому – 73, а Дніпропетровському – близько 70% [9, арк. 59]. Окремі академгрупи і спеціальності закінчили навчальний рік з суцільною успішністю, тобто без відсіву студентів, зокрема, спеціальності «планування промисловості», «планування матеріально-технічного постачання», «економіка торгівлі» та інші. Вдалих результатів досягли історики третього та біологи другого курсів, які закінчили навчання без заборгованості [11, арк. 16-17].

У ці ж роки деканові вдалося налагодити наукову роботу на факультеті. У 1964 і 1965 рр. були проведені перші дві науково-підсумкові конференції, у яких брали участь викладачі різних спеціальностей, а також представники інших вузів. Окрім того, за всю історію ЗНФ, за відповідальним науковим редагуванням М. Ковальського [27, с. 2], видано тези доповідей і повідомлень історичного, філологічного, фізико-математичного, біологічного, хімічного профілів. Це значно підняло авторитет факультету [24; 25, с. 35]. Варто підкреслити, що за проведення другої конференції і видання тез доповідей, ректорат ДДУ оголосив подяку усьому організаційному колективу, а саме М. Ковальському, Н. Заверталюк, Х. Решотці, М. Савченко, Є. Лоєнко і Д. Кочату [12, арк. 6-8].

Відповідно, науково-дослідна робота працівників ЗНФ значно покращилася Станом на 1965-1966 рр. науковою роботою займалися 23 з 30 викладачів [12, арк. 6]. Микола Ковальський ще з УДМЕХП продовжував роботу над докторською дисертацією з етнографії. Тема над якою він працював («Культура і побут робітників нових промислових районів західних областей УРСР»), як свідчать джерела, була затверджена на сесії мінського відділу історичних наук інституту археології та етнографії АН СРСР [18, арк. 1]. Однак, саме у ці роки вчений зацікавився новим напрямом наукової роботи, про що свідчили публікації у двох збірниках тез Криворізького ЗНФ. З трьох тем, дві стосувалися історії України та Острога XVI–XVII ст. [20; 22], які він особливо активно розвивав уже в наступні періоди діяльності.

Слід відзначити, що діяльність М. Ковальського на чолі факультету була досить високо оцінена, як у тодішні, так і в наступні роки. В одній з характеристик зазначалося, що за час його керівництва, Криворізький ЗНФ став одним із кращих загальнонаукових факультетів республіки, зокрема за наявністю матеріальної бази, успішністю та якістю підготовки спеціалістів та зростанню наукових кадрів [18, арк. 1].

Це підтверджується і епістоляріями з домашнього архіву науковця. Наприклад, випускник загальнонаукового факультету Микола Дабіжа у 2003 р. звертався до М. Ковальського з подячним за роки навчання листом: «Особисто для мене, а я думаю, що і для багатьох моїх ровесників в ті шести десяті роки, визначальним був наш загальнонауковий факультет. [...] І сьогодні можна назвати поіменно всіх тих, хто в наших очах був взірцем відданості нашій «Альма-матер», людьми, які нас навчали і у яких ми вчилися по-серйозному відноситись до справи. Мовлю про викладачів ЗНФ і, в першу чергу, про декана Ковальського. Згадуємо Вас і завжди говоримо про Вас, шановний Миколо Павловичу, з великою приємністю і повагою» [16, арк. 1,3]. Подібного листа М. Ковальський отримував від випускника, пізніше ветерана педагогічної праці Василя Задорожного, у відповіді якому вказував: «Це був чудовий час для нас усіх» [26, с. 4].

В січні 1967 р. згідно наказу Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти УРСР, загальнонаукові факультети в республіці передавалися у відання педагогічним інститутам на місцях. Відповідно, загальнонауковий факультет у Кривому Розі переходив місцевому педагогічному інституту, що було оформлено наказом від 16 січня [14, арк. 156-159]. У той же день Микола Ковальський був переведений сюди на посаду доцента і декана факультету. Однак, з квітня продовжив роботу на історико-філологічному факультеті Дніпропетровського державного університету [1, арк. 24-25, 28].

Висновки і пропозиції. У підсумку можна відзначити, що один із періодів життя і діяльності Миколи Ковальського пов'язаний з Кривим Рогом. Тут відбувалася еволюція педагогічних умінь історика, нового напряму набули наукові дослідження. Працюючи деканом загальнонаукового факультету, він безпосередньо спрямовував розвиток цього закладу вищої освіти міста та виховання студентської молоді краю.

Список літератури:

1. Архів Дніпропетровського національного університету імені О. Т. Гончара, особова справа М. П. Ковальського. Почато 26 серпня 1963 р. – закінчено 4 липня 1994 р., 185 арк.
2. Атаманенко А. Життєвий і творчий шлях Миколи Павловича Ковальського / А. Атаманенко // Микола Павлович Ковальський: Матеріали до біобібліографії / Ред. І. Пасічник. – Острог, 2002. – С. 7-16.
3. Атаманенко А. Микола Павлович Ковальський (з нагоди 70-тиліття) / Алла та Віктор Атаманенки // Український історик. – 1999. – Ч. 2-4 (141-143). – С. 241-255.
4. Державний архів Дніпропетровської області (Держархів Дніпропетровської обл.), ф. 2307, оп. 1, спр. 2054, 171 арк.
5. Держархів Дніпропетровської обл., ф. 2307, оп. 1, спр. 2192, 15 арк.
6. Держархів Дніпропетровської обл., ф. 2307, оп. 1, спр. 2196, 21 арк.

7. Держархів Дніпропетровської обл., ф. 2307, оп. 1, спр. 2390, 60 арк.
8. Держархів Дніпропетровської обл., ф. 2307, оп. 1, спр. 2393, 38 арк.
9. Держархів Дніпропетровської обл., ф. 2307, оп. 1, спр. 2435, 238 арк.
10. Держархів Дніпропетровської обл., ф. 2307, оп. 1, спр. 2591, 27 арк.
11. Держархів Дніпропетровської обл., ф. 2307, оп. 1, спр. 2593, 82 арк.
12. Держархів Дніпропетровської обл., ф. 2307, оп. 1, спр. 2694, 54 арк.
13. Держархів Дніпропетровської обл., ф. 2307, оп. 1(прод.), спр. 2690, 262 арк.
14. Держархів Дніпропетровської обл., ф. 2307, оп. 1 (прод.), спр. 2855, 163 арк.
15. Домашній (фамільний) архів родини Ковальських (ДФАРК), Комп'ютерний друк: Ковальський М. «З досвіду власної наукової роботи у львівському Українському Державному музеї етнографії та художнього промислу АН УРСР в кінці 1950-х – початку 1960-х рр. ХХ ст. (Спогади і рефлексії)», 4 арк. – арк. 1.
16. ДФАРК, лист М.П.Ковальському від Миколи Кириловича Дабіжи, написаний 9 грудня 2003 р., 3 арк.
17. ДФАРК, Характеристика доцента, кандидата исторических наук, декана Криворожского общенаучного факультета Днепропетровского госуниверситета имени 300-летия воссоединения Украины с Россией Ковальского Николая Павловича, 17 января 1967 г., 1 арк.
18. ДФАРК, Характеристика доцента, кандидата исторических наук, декана Криворожского общенаучного факультета Днепропетровского госуниверситета имени 300-летия воссоединения Украины с Россией Ковальского Николая Павловича, 18 января 1967 г., 1 арк.
19. Ковальова І. Я мала щастя працювати разом з М. П. Ковальським / Ірина Ковальова // Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Історичні науки. – Острог: НаУОА, 2008. – Вип. 12. – С. 5-11.
20. Ковальський М. До історії Острозької друкарні (кінець XVI – початок XVII ст.) / М. П. Ковальський // Тези доповідей Другої наукової конференції Криворізького загальнонаукового факультету. – Кривий Ріг, 1965. – С. 31-33.
21. Ковальський М. Історик і історіографія / М. П. Ковальський // Дніпропетровський історико-археографічний збірник / Ред. кол.: С. Абросимова, О. Журба та ін. – Вип. 1: На пошану професора Миколи Павловича Ковальського. – Дніпропетровськ: Промінь, 1997. – С. 13-27.
22. Ковальский Н. Великое посольство 1653 г. Б. А. Репнина-Оболенского (Из истории дипломатической подготовки воссоединения Украины с Россией) / Н. П. Ковальский / Тези доповідей та повідомлень Першої науково-підсумкової конференції викладачів Криворізького загальнонаукового факультету. – Кривий Ріг, 1964. – С. 10-11.
23. Сергієнко М. Будні Криворізького загальнонаукового / М. Сергієнко // Червоний гірник. – 30 листопада 1966 р., № 236 (11116). – С. 4.
24. ези доповідей та повідомлень Першої науково-підсумкової конференції викладачів Криворізького загальнонаукового факультету. – Кривий Ріг: [Б.в.], 1964.
25. Удод О. Історик: духовність, праця, самовідданість (до 40-річчя наукової діяльності М. П. Ковальського) / О. А. Удод // Дніпропетровський історико-археографічний збірник. Вип. 1: На пошану професора Миколи Павловича Ковальського. – Дніпропетровськ: Промінь, 1997. – С. 29-40. – С. 34-35.
26. У ті чудові часи // Червоний гірник. – 2 грудня 2003 р., № 185 (19590). – С. 4.
27. Ходінов В. Наше місто – університетське / В. Ходінов // Червоний гірник. – 27 січня 1965 р., № 18. – С. 2.

Мельник А.В.
Национальный университет «Острожская академия»,
Торчинский народный исторический музей имени Григория Гуртового

КРИВОЙ РОГ В НАУЧНОЙ И ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ КАРЬЕРЕ НИКОЛАЯ КОВАЛЬСКОГО (1963-1967 ГОДА)

Аннотация
Проанализировано один из периодов жизненного и творческого пути известного источниковеда, доктора исторических наук, профессора, академика Международной славянской академии наук Николая Павловича Ковальского (1929-2006). А именно годы его работы в Криворожском общенаучном факультете (1963-1967). Показывается деятельность Н. Ковальского как декана этого научного заведения. Прослеживается развитие педагогических и организационных умений, а также эволюция научных интересов историка.
Ключевые слова: Н. Ковальский, Кривой Рог, общенаучный факультет, история, декан, преподаватель.

Mel'nyk O.V.
National University of Ostrog Academy,
Torchyn Historical Museum named of H. Hurtovy

KRIVIY RIG IN SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL CAREER OF MYKOLA KOWALSKY (1963–1967)

Summary
The article analyzes one of the periods life and career of the famous source-researcher, doctor of historical sciences, professor, academician of International Slavonic Academy of Sciences M. P. Kowalsky (1929-2006). Namely years of him operation in Kryvyi Rih general scientific faculty (1963-1967). In particular, the article reveals activities M. Kowalsky as dean of the school. It traces the development pedagogical and organizational skills and the evolution of scientific interests known historian.
Keywords: M. Kowalsky, Kriviy Rig, the general scientific faculty, history, dean, teacher.

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

УДК 261.7

ИДЕОЛОГЕМА «МОСКВА – ТРЕТИЙ РИМ» В НАУЧНОМ НАСЛЕДИИ Ф. ДВОРНИКА

Галиченко М.В.
Херсонский государственный университет

В статье анализируются взгляды Ф. Дворника на истоки и причины формирования идеологемы «Москва – Третий Рим». Предметом анализа является работа «Славяне в европейской истории и цивилизации». Для анализа научного наследия учёного используются достижения дореволюционной и эмигрантской российской историографии. Особенностью работ Ф. Дворника является акцентирование внимания на использовании цивилизационного подхода для изучения истории народов Центральной и Восточной Европы. Особый интерес вызывает идеологическая нейтральность и высокий научный уровень работ чешского слависта, которые позволяют изучать процесс формирования Московского централизованного государства.
Ключевые слова: Византия, империя, мессианизм, Московское царство, православие, славяне, цивилизация.

Постановка проблемы. Френсис (Франтишек) Дворник – известный американский славист чешского происхождения. Его научное наследие имеет важное значение для понимания взаимоотношений между Византией и славянами, между православной и католической церквями в Центральной и Восточной Европе. Можно уверенно утверждать, что его работы подготовили почву для экуменического диалога христиан. Ф. Дворник способствовал знакомству западного научного сообщества с историей славянского мира. Сейчас проблема нормализации отношений между католиками и православными (Ватикан и Московский патриархат), поляками и россиянами (попытки восстановления Российской империи) сохраняет свою актуальность. Таким образом, решение нынешних проблем следует искать в непростых взаимоотношениях на разных этапах совместной истории. В этом плане изучение идеологемы «Москва – Третий Рим» позволит понять идеологию современной России и указать перспективы развития взаимоотношений с соседями.

Анализ последних исследований и публикаций. В современной российской и украинской историографии отсутствуют исследования, непосредственно посвященные научному наследию Ф. Дворника. Важным событием стала публикация в 2000 году украинского перевода работы Ф. Дворника «Славяне в европейской истории и цивилизации», предисловие, к которому написал исследователь истории украинской культуры, византолог И. Шевченко [3]. Таким образом, обозначенная тема мало исследована.

Выделение не решенных ранние частей общей проблемы. В последние годы в Украине актуальной стало изучение концепта «Русский мир». По мнению большинства современных украинских исследователей, существует взаимосвязь между данным концептом и идеологемой «Москва – Третий Рим» [11]. При этом наблюдается значительное упрощение содержания средневековой идеологемы. Изучение работы Ф. Дворника «Славяне в европейской истории и цивилизации» позволяет решить данную проблему. Чешский ученый предлагает рассмотреть идеологему «Москва – Третий Рим» в контексте изучения политических и религиозных процессов в Центральной и Восточной Европе. Таким образом, актуальной проблемой для современной украинской науки является изучение места идеологемы «Москва – Третий Рим» в научном наследии Ф. Дворника.

Цель статьи. Целью статьи является изучение места идеологемы «Москва – Третий Рим» в научном наследии Ф. Дворника. Задачи исследования связаны с анализом идей Ф. Дворника относительно источников происхождения и формирования данной идеологемы, причин религиозной конфронтации Московского царства и Речи Посполитой в восточноевропейском регионе, роли идеи «Третьего Рима» в формировании идеологии российского самодержавия. Для решения этих задач используются достижения российской дореволюционной и эмигрантской историографии.

Изложение основного материала статьи. Идеологема «Москва – Третий Рим» была впервые оформлена в трудах монаха Филофея, и до середины XIX века преимущественно была известна преимущественно в церковных кругах. В 1860-х годах в связи с изучением эсхатологических воззрений староверов данная идеологема становится предметом научного исследования [12, с. 13]. Дореволюционная российская историография концентрировалась преимущественно на изучении вопросов источников происхождения идеологемы «Москва – Третий Рим» (Ф. Успенский, И. Жданов, П. Милюков), соотношении в её содержании церковных и политических составляющих (М. Дьяконов, Н. Каптерев), а также текстологическом анализе посланий Филофея (В. Малинин) [4, 5, 6, 8, 9, 14, 15].

После прихода к власти в России большевиков изучение идеологемы «Москва – Третий Рим» продолжается в эмиграции. В Советском Союзе эта проблема теряет свою актуальность. Представители эмигрантской российской историографии предприняли попытку объяснить приход большевиков к власти в России через изучение мессианского содержания идеологемы «Москва – Третий Рим». С началом «холодной войны» усилиями Н. Бердяева происходит смещение мессианского эсхатологизма в сторону имперского мессианства. В работе «Истоки и смысл русского коммунизма» Н. Бердяев утверждает: «империя с её западным типом государственного абсолютизма наименее воплощала идею «Третьего Рима»... столкновение между идеей империи, могущественным государством военно-полицейского типа, и религиозно-мессианской идеей царства ...является проблемой XIX века» [1, с. 14]. В 1946 году в работе «Русская идея» империалистическая трактовка сформулирована более категорично: «В духовных стихах Русь – вселен-

© Галиченко М.В., 2015

ная, русский царь – царь над царями, Иерусалим та же Русь, Русь там, где истина веры. Русское религиозное призвание, призвание исключительное, связывается с силой и величием русского государства, с исключительным значением русского царя. Империалистический соблазн входит в мессианское сознание» [2, с. 79-82].

Империалистическая трактовка идеологемы Н. Бердяевым была популяризирована одним из основателей цивилизационного подхода – А. Дж. Тойнби. Ученый считал, что после падения Константинополя, который изменил православной вере, православная Москва становится «Третим Римом». «Нет сомнений, что опыт государственного строительства убедил россиян, что Россия – святая страна с уникальной судьбой… Российский коммунизм ХХ в., российское славянофильство и российское первенство в православном христианстве XV в. были последовательным выражением той же неизбывной убежденности, что России открылась истина, благодаря чему она и будет процветать, в то время как Запад упорствует в ошибках и этим приговорил себя к гибели» [13, с. 226-227].

Работа Френсиса (Франтишека) Дворника «Славяне в европейской истории и цивилизации» (1962) является попыткой анализа развития славянской цивилизации как составной части общеевропейской цивилизации. Ученый отрицал самостоятельное существование особой славянской цивилизации и пытался доказать взаимную обусловленность религиозных, политических, социально-экономических и культурных процессов на просторах европейского континента. Изучая историю Восточной Европы, он обратил внимание на проблему формирования и реализации в политике Московского государства идеологемы «Москва – Третий Рим».

По мнению Ф. Дворника, идея славянского единства возникает не в XIX веке, а с самого начала формирования государственных образований у славян. Переломным событием в истории славянской цивилизации стал раскол христианства на католицизм и православие. Именно он привел к разрушению культурного единства. Часть славян продолжила развивать византийское наследие, которое найдет свое завершение в организации Московского государства. Религиозное противостояние, возникшее на землях бывшей Киевской Руси, которые станут ареной борьбы между Московским государством и Речью Посполитой, и есть главной причиной возникновения идеологемы «Москва – Третий Рим». Таким образом, Ф. Дворник разделяет утверждение А. Дж. Тойнби, что в основе цивилизационной идентификации лежит религия. Для России идентификатором является православие. Поэтому конфликт России с Западом является необратимым, так как он есть продолжением конфликта Запада с Византией (католицизма с православием) [13, с. 15].

Важным отличием взглядов Ф. Дворника от идей А. Дж. Тойнби является изучение особенностей религиозного противостояния в Центрально-Восточной Европе. Он утверждает, что между Москвой и Византией существовали отношения, которые можно назвать христианским содружеством. Главную роль в этом содружестве выполняли император и патриарх. Именно опираясь на их поддержку, Москва претендовала на церковную опеку над подданными Речи Посполитой. Таким образом, Ф. Дворник анализирует взаимоотношения православных стран в контексте идеи Д. Оболенского о «Византийском содружестве наций» [10].

Катализатором раскола христианского содружества становится Флорентийская уния (1439), которая усиливала позиции Речи Посполитой, так как возвращала схизматиков (православных) в лоно католической церкви. Д. Оболенский утверждает, что вплоть до падения Константинополя (1453) Москва оставалась верной идее «Византийского содружества наций», разделяя идею о существовании единой вселенской христианской империи, которой и была Византия [10, с. 294]. С этим категорически не согласен Ф. Дворник. Он считает, что борьба за контроль над православным населением Речи Посполитой заставила Московское княжество выбрать собственного митрополита без согласия Византии. Этот шаг привёл к потере поддержки влиятельного и независимого от московского князя константинопольского патриарха. В результате произошло подчинение митрополита власти московского правителя. Собор 1459 года специальным решением признал право московского князя утверждать митрополита [3, с. 324].

Такое стремление к религиозной самостоятельности приведет к изоляции от католического Запада и греческого Востока. Падение Византии и победа над татарами утвердят веру в правильность избранного пути. Именно это, по мнению Ф. Дворника отображает формула Филофея: первый Рим отпал от истинной веры, Византия – предала православие и лишь Москва как «Третий Рим» хранит православную веру [3, с. 325]. Четвертый Рим отрицается Филофеем так как в начале XVI века в мире не существовало другого самостоятельного православного государства, кроме Московского.

Анализируя идеологему «Москва – Третий Рим» Ф. Дворник отмечает, что она является результатом развития византийских политических идей, которые были переосмыслены мыслителями Киевской Руси. Главное внимание уделено проблеме симфонии царской и духовной власти, а также особой роли православного царя. Идеологема рассматривается как результат работы церковных деятелей (митрополита Зосимы, архиепископа Геннадия, Иосифа Волоцкого, митрополита Даниила), которые оформили идею о божественной и неограниченной власти царя [3, с. 447].

Ф. Дворник разделяет взгляды Н. Каптерева об ограниченном влиянии церковных идей на формирование идеологии Московского царства. Москва воспринимала себя как носителя истинного христианства, а не как империю, которая должна объединить все христианские народы. Н. Каптерев утверждал, что из всех прав греческих императоров московский царь взял лишь одно – право быть представителем и защитником всего вселенского православия [6, с. 349]. Поэтому мы не видим реализацию идеологемы «Москва – Третий Рим» в XVI–XVII веках.

В работе Ф. Дворника находит развитие идея Ф. Успенского о влиянии Ватикана на формирование идеи «византийского наследства». Эта идея

должна была способствовать вовлечению Москвы в антитурецкую коалиции [15, с. 383-384]. По мнению Ф. Дворника идея «византийского наследства» также могла быть инструментом распространения Флорентийской унии на русские земли. Это направление определяет отношения Ватикана и Москвы в XVI веке. Главный мотив внешней политики Московского государства сводился к борьбе за объединение всех русских земель и росту международного авторитета. Такая трактовка внешней политики Московии близка к методологическим установкам школы Д. Лихачева, который утверждал, что вхождение России на равных правах в европейское сообщество могло обеспечить условия для самостоятельного развития собственной культуры [7, с. 110]. Основой российской культуры является православие. Именно желание Ивана Грозного быть защитником православия способствовало росту интереса к идеологеме «Москва – Третий Рим». В результате апелляция к идее «Третьего Рима» позволила России в 1589 году получить для митрополита статус патриарха. Объединение власти царя и патриарха должно было способствовать утверждению доминирования России в православном мире. Московская патриархия получила лишь пятое место в диптихе православных церквей и таким образом осталась зависимой от авторитета греческих предстоятелей [3, с. 342]. Это привело к угасанию интереса к реализации идеологемы «Москва – Третий Рим» во внешней политике Московского царства.

Выводы предложения. Ф. Дворник оригинально решает проблему источников и причин возникновения идеологемы «Москва – Третий Рим». Главной причиной является религиозное противостояние между Московским государством и Речью Посполитой на землях бывшей Киевской Руси. В борьбе за контроль над православным населением Белоруссии и Украины союзником Москвы выступает Византия. Флорентийская уния 1439 года разрывает этот союз и приводит к расколу Византийского содружества наций. Падение Византии доказывает правоту идеологемы «Москва – Третий Рим». Сама идеологема, по мнению Ф. Дворника, является результатом развития византийских политических идей, которые были переосмыслены мыслителями Киевской Руси. Главное внимание уделено проблеме симфонии царской и духовной власти, а также особой роли православного царя. Таким образом идеологема имела ограниченный характер функционирования в политической практике Московского государства.

Работа «Славяне в европейской истории и цивилизации» характеризуется высоким научным уровнем, детализированной библиографией, осторожными авторскими оценками событий, легкостью подачи материала, а главное – она дает возможность представить, каким образом воспринимали процесс формирования Московского централизованного государства в западной историографии 1950-1970-х годов вне идеологического противостояния «холодной войны».

Список литературы:

1. Бердяев Н. А. Истоки и смысл русского коммунизма / Н. А. Бердяев. – М.: Наука, 1990. – 224 с.
2. Бердяев Н. А. Русская идея. Основные проблемы русской мысли XIX века и начала XX века / Н. А. Бердяев // Вопросы философии. – 1990. – № 1.– С. 77-144.
3. Дворнік Ф. Слов'яни в Європейський історії та цивілізації / Ф. Дворнік. – К.: Дух і Літера, 2000. – 528 с.
4. Дьяконов М. А. Власть московских государей. Очерки из истории политических идей древней Руси до конца XVI века / М. А. Дьяконов. – СПб.: тип. И. Н. Скороходова, 1889. – 239 с.
5. Жданов И. Н. Русский былевой эпос. Исследования и материалы / И. Н. Жданов. – СПб.: Издание Л. Ф. Пантелеева, 1895. – 649 с.
6. Каптерев Н. Ф. Характер отношений России к православному Востоку в XVI и XVII столетиях / Н. Ф. Каптерев. – Сергиев Посад: Издание книжного магазина М. С. Елова, 1914. – 577 с.
7. Лихачев Д. С. Национальное самосознание Древней Руси / Д. С. Лихачев. – М., Л.: Изд-во АН СССР, 1945. – 121 с.
8. Малинин В. Н. Старец Елеазарова монастыря Филофей и его послания / В. Н. Малинин.– К.: Тип. Киево-Печерской Успенской Лавры, 1901. – 1026 с.
9. Милюков П. Н. Очерки по истории русской культуры (в 3 т.) / П. Н. Милюков. – СПб.: ред. журн. «Мир Божий», 1901. – 186 с. – Ч. 3.: Национализм и общественное мнение: Вып. 1. 1901. – 186 с.
10. Оболенский Д. Д. Византийское содружество наций. Шесть византийских портретов / Д. Д. Оболенский. – М.: Янус-К, 1998. – 655 с.
11. «Русский мир» Кирила не для України. Зб. наук. статей / за ред. проф. А. Колодного. – К.: УАР, 2014. – 340 с.
12. Синицына Н. В. Третий Рим. Истоки и эволюция русской средневековой концепции (XV–XVI вв.) / Н. В. Синицына.– М.: Изд-во «Индрик», 1998. – 416 с.
13. Тойнби А. Дж. Цивилизация перед судом истории: Сборник / А. Дж. Тойнби. – М.: Айрис-пресс, 2003. – 592 с.
14. Успенский Ф. И. История Византийской империи: Отдел VI. Комнины; Отдел VII. Расчленение империи; Отдел VIII. Ласкари и Палеологи. Восточный вопрос / Ф. И. Успенский. – М.: Мысль, 1997. – 829 с.
15. Успенский Ф. И. Сношения Рима с Москвой (Разбор трудов по русской истории о. Павла Пирлинга) / Ф. И. Успенский // ЖМНП. – 1884. – Август. – С. 368-412.

Галіченко М.В.
Херсонський державний університет

ІДЕОЛОГЕМА «МОСКВА – ТРЕТІЙ РИМ» У НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ Ф. ДВОРНІКА

Анотація
У статті аналізуються погляди Ф. Дворніка на витоки та причини формування ідеологеми «Москва – Третій Рим». Предметом аналізу є праця «Слов'яни в європейській історії та цивілізації». Для аналізу наукового спадку дослідника використовуються досягнення дореволюційної та емігрантської російської історіографії. Особливістю робіт Ф. Дворніка є акцентування на використанні цивілізаційного підходу до вивчення історії народів Центральної та Східної Європи. На особливу увагу заслуговує ідеологічна нейтральність та високий науковий рівень робіт чеського славіста, які дають можливість вивчати процес формування Московської централізованої держави.
Ключові слова: Візантія, імперія, месіанізм, Московська держава, православ'я, слов'яни, цивілізація.

Galichenko M.V.
Kherson State University

IDEOLOGEME «MOSCOW – THIRD ROME» IN A SCIENTIFIC HERITAGE F. DVORNIK

Summary
The article deals with the F. Dvornik's opinion on the origins and reasons of the formation of ideologies «Moscow – The Third Rome». The subject of analysis is the work of «The Slavs in European history and civilization». For the analysis of his scientific legacy used to achieve the pre-revolutionary and emigre Russian historiography. Feature works by F. Dvornik is focusing on the use of civilized approach to the study of the history of the peoples of Central and Eastern Europe. Of particular interest is the ideological neutrality and high scientific level of the Czech scientist studies that allow us to study the formation of the Moscow centralized state.
Keywords: Byzantine, Empire, messianism, Muscovy, Orthodoxy, the Slavs, the civilization.

УДК 111.82

ХЕНОЛОГИЯ КАК НАУКА О НЕБЫТИИ

Георгиев В.А.
Институт инновационного провайдинга

В исследовании на базе фундаментального материала исторических исследований предложено рассматривать хенологию как науку о небытии. Показано, что методология, основания на принципах учения о Едином, имеет существенный эвристический потенциал и представляет собой эпистемологические предпосылки саморефлексии современной науки.
Ключевые слова: агатология, апофазис, апофатический квалититавизм, бытие, всевозможность, единое, метафизика, небытие, ничто, сверхбытие, сингулярная редукция, сущее, хенология, хеносис.

Анализ последних исследований и публикаций. Изучению принципов учения о Едином посвятили свои труды зарубежные, отечественные учёные и философы: Д. Антисери [1], А. Баумейстер [2], И. Берестов [4], С. Булгаков [6], А. Доброхотов [11], В. Дробышев [12], Э. Жильсон [13], Г. Ковалёва [14], А. Лосев [17], Н. Лосский [18], С. Месяц [19], Г. Рахмани [24], Дж. Реале [1], Н. Руссо [25].

Из важнейших современных исследователей хенологии особо следует отметить норвежского философа Э. Виллера (E. Wyller), выпустившего в 1993 г. в Осло двухтомное исследование «Учение о едином в античности и средневековье» [30].

Хенология как учение о Едином прошла огромный путь развития. Хенология является, по сути, основным методологическим и эвристическим стержнем всех школ, выросших на базе платоновской Академии и её идейных преемников. Современными исследователями на основании обработки богатого фактического материала происходит рефлексия по поводу ключевых позиций хенологической проблематики [1; 2; 4; 11; 12; 19].

Выделение нерешённых раньше частей общей проблемы. Анализ первоисточников и научных исследований показал, что в рамках хенологической методологии до сих пор не получило адекватной разработки исследование взаимосвязи между Единым как Сверхбытием и небытием, что и обусловило актуальность наших разысканий.

Цель и задачи исследования. В исследовании было поставлено задачей выявить роль и значе-

© Георгиев В.А., 2015

ние философского учения о Едином – хенологии для исследования небытия. Имплицитно такая цель содержит задачу выяснить эвристический потенциал хенологии, а также определить перспективы исследования проблематики диалектических пар: ничто-сущее и небытие-бытие.

Изложение основного материла исследования. Хенология (от греч. ενωσ – единое, λόγος – учение, наука) – это, первоначально, платоновское учение о Едином. В настоящем исследовании мы используем произношение и этимологию названия науки о Едином так, как его употребил Эгил Андерс Виллер [30]. По мнению А. Доброхотова, хенология «исследует границу бытия и сверхбытийного Единого» [11].

Основные принципы хенологии:

– Неделимость Единого;

– Ассоциация элементов Единым в одно целое (сингулярность – агломерат);

– Фактичность одного (единицы) как количества. Число «один» является цифрой и принципом, на основании которого может быть положена и определена мерность всего;

– Восхождение к Единому, т.е., сингулярная редукция сущего (бытия) как радикальный апофазис.

Впервые использовал термин «хенологический» в 1943 году британский теолог Э. Мэсколл, использовав его для обозначения т.н. онтологического доказательства бытия бога Фомы Аквинского, в котором единство личности Бога возникает как основание кратности вещей.

Французский философ Этьен Жильсон применил термин «йnologie» в 1948 г. в качестве обозначения неоплатонического единства мышления в рамках европейско-христианской средневековой традиции, чтобы отличить его от христианской онтологической идеи и сформулировал вывод: «быть – это нечто иное, чем быть единым» [13, с. 343].

В философский оборот концепт «henologi» впервые вводится норвежским историком философии А. Эгилем Виллером, который и отделяет его как обозначение единства и первоначального истока гомологической доктрины (Единого) от онтологических принципов бытия и сущего.

Фундаментальное различие между истоком сущего и онтологией древних философов, в современной истории философии известно как антитеза Единого и бытия (единое – многое рождает рефлектирующий ум), или хенологическая разница [30]. Хенологическая разница: между Единым как Сверхбытием и небытием бытия; и бытием как бытием сущего. Разница между Сверхбытием как простым единством и бытием как покой вне наличного бытия и изменчивой множественности.

Вопрошание о Едином, как традиционно считается, восходит к Пармениду, основателю школы элеатов и греческой метафизики. Парменид выведен Платоном в одноимённом диалоге. Хотя, если мы можем достоверно судить о том, как понимал Единое Парменид, и том, что вкладывали в это понятие последователи Платона, то можно увидеть ряд существенных различий. Конечно, реальный Парменид не использовал понятие трансцендентного (тогда, естественно, такого концепта не было), и Парменид учил об Едином как о *целом*, охватывающем *всё*, хоть чуждом всему в силу своей монументальной тотальности. В то время, платоновское учение об Едином радикально *иное.* Исторический Парменид говорил о Едином в *катафатических, т.е., утвердительных* терминах. Платон же отказывает Единому в статусе бытия, целостности и каких-либо атрибутов.

Основные положения хенологии восходят к т.н. 1-й гипотезе диалога Платона «Парменид» из второй части диалога, где участники подробно исследуют Единое.

«Первая гипотеза (137c – 142b): «Если единое едино», – приводит к заключениям, что единое не имеет частей и, следовательно, не есть целое; не будучи целым, оно не имеет ни начала, ни середины, ни конца и, следовательно, беспредельно; оно не находится ни в другом, ни в себе самом – нигде не находится; оно не движется и не покоится; оно не может быть тождественно ни другому, ни самому себе, ибо тождество предполагает соотнесение; наконец, парадокс: если единое едино, то оно не существует, ибо бытие и единое – не одно и то же. Оно непознаваемо и невыразимо: «Нет ни имени, ни слова для него, ни знания о нем, ни чувственного его восприятия, ни мнения» (142a). Первая гипотеза «Парменида» – источник и образец всей апофатической теологии и диалектики, от Прокла и Псевдо-Дионисия Ареопагита до немецких мистиков (Г. Сузо, И. Таулер, М. Экхарт). Всякое слово об абсолюте как таковом может быть только отрицанием (т.е., апофазисом). То, что по ту сторону мира, не является ничем из этого мира, есть с точки зрения мира ничто» [см. 20; 21].

Поэтому, парадоксальным выводом хенологии уже на заре становления платонизма является то, что *Единое не обладает даже бытием, т.е., Единое, в некотором роде есть небытие (но не положено как небытие как таковое).*

В процессе исследования нами было выдвинута гипотеза, что хенология – важная (если не самая главная) наука о небытии и ничто.

Хенология была детально разработана основателем неоплатонизма Плотином. Единое в пятом трактате V «О том что умопостигаемые сущие не вне ума, и о благе» Эннеады Плотин характеризовал как Сверхбытие, то, бледным следом чего является бытие [22, с. 147-148]. Дальнейшее развитие хенология получила в трудах неоплатоников (Прокл [23], Дамаский [10]), а также мыслителей и философов, так или иначе испытавших на себе влияние идей неоплатонизма (И. Эриугена [29], Н. Кузанский [15; 16], Я. Бёме [3], Ф. Шеллинг [27], Г. Гегель [7; 8]), Ф. Шлегель [28].

По словам А. Доброхотова: «платоническое Единое не является всеобщим свойством или субстратом: ни обобщающая власть абстракции, ни вещественное слияние всего совсем не суть Единое. Единое также не равно бытию, но превосходит его и дает ему начало. Оппозицией Единого выступает не «многое» (Единое в равной степени порождает и принцип единичности, и принцип множественности), а «иное», что позволяет снять антиномии элейского понимания абсолюта как бытия. Единое не локализовано в «потустороннем» (хотя оно «по ту сторону бытия»), но присутствует, – как в превращенных

формах, так и непосредственно, – в любой точке онтологического универсума» [11].

Следует отметить, что Эриугена называл Единое «творящим нетварным началом (natura creans et non creata)» [см. 29]. Развивая идеи Эриугены и рейнских мистиков, Н. Кузанский разработал концепцию соединения противоположностей в Едином, где разрешаются все видимые противоречия – «синтез фундаментальных интуиций схоластики и экхартианской мистики: Бытия и добытийственно «изобильного Ничто» [16].

Н. Кузанский, называя Единое богом, подчёркивает на него как на возможность всего: «возможность-бытие (possest), рассмотренная в абсолютном смысле, то есть без приложения к чему-либо наименнованному, некоим загадочным образом ведет тебя ко всемогущему... оно... превыше самого бытия и небытия, как бы их ни понимать. Ведь небытие, поскольку оно может быть благодаря всемогущему, во всяком случае, обладает действительным бытием, поскольку абсолютная возможность обладает во всемогущем действительным бытием. И если что-нибудь может возникнуть из небытия, то, какова бы ни была возможность такого возникновения, она во всяком случае налична в бесконечной возможности в свернутом виде. Следовательно, «не быть» означает там «быть всем» [15, с. 151-152].

Дж. Бруно в диалоге «О причине, начале и едином» говорит: «То, что есть всё, что может оно быть, есть единое, которое в своем бытии заключает всяческое бытие. Оно есть все то, что есть и что может быть любой другой вещью, которая есть и может быть» [5, с. 101]. И далее, ключевое высказывание ноланца: «Едино то, что является всем и может быть всем абсолютно» [5, с. 103].

Позже, уже в новое время Единому начали приписывать качества субъекта и совершенной целостности, так, И. Фихте утверждал, что: «божественная жизнь в себе есть совершенно замкнутое в себе единство» [26, с. 330]. Таким образом, Единое выступает не только как сингулярность, но и как *инклюзивное небытие (точнее, инклюзивное не только небытие).* Конечно, Фихте не мог не знать апофатической природы Единого, и приписывание качеств Абсолюту (Единому), – это один из методов сделать предметом исследования. Ф. Шеллинг в основе своей философии устанавливает тезис А = А (философия абсолютного тождества) [27, с. 39].

Полагая принцип Единого в основе всего сущего как одно единственное понятие – чистое бытие Абсолютной идеи, Г. Гегель строит свою философскую систему как процесс его последующего развёртывания-дефиниции [см. 7]. Тем не менее, остаётся не до конца проясненным отношение Единого как Сверхбытия к бытию в философии как Гегеля, так и Шеллинга. В «Науке логики» Гегель выдвигает важнейший тезис «Чистое бытие и чистое ничто есть ... одно и то же» [7, с. 68], обойдя вопрос о связи Единого с небытием, доверив связующую функцию *становлению.* Тогда как поздний Шеллинг изучал Единое через призму религиозного экстаза и откровения, в поздний период творчества Гегель отождествляет единое и дух, который «мы должны понимать как то, что проникает всё и вся, как единство самого себя и некоей видимости своего другого, выступающего как субъективное, особенное» [8, с. 126].

Р. Генон представлял Единое как некую возможность всего: «...универсальная Возможность необходимо содержит в себе тотальность возможностей, и можно сказать, что Бытие и Не-Бытие суть два ее аспекта: Бытие в качестве того, что она возможности проявляет (или точнее, некоторые из них), Не-Бытие в качестве того, как она их не проявляет. Следовательно, Бытие содержит все проявленное; Не-Бытие содержит все непроявленное, включая само Бытие; но универсальная Возможность содержит сразу и Бытие, и Не-Бытие.

Добавим, что непроявленное включает то, что мы можем назвать непроявляемое, то есть возможности непроявления, и проявляемое, то есть возможности проявления, как таковые не проявляющиеся, проявление содержит, очевидно, только ансамбль тех же самых возможностей в качестве проявляющихся» [9].

Ключевой идеей хенологии является представление о Едином, как о скрытом, апофатическом истоком всего сущего. Единое вечно, вневременно, его можно характеризовать только негативными определениями. В соответствии с принципами хенологии следует выделить триаду диалектического развития Единого: монэ-пребывание (μονη), проодос-исхождение (προοδος), эпистрофе-восхождение (επιστροφη).

Тем не менее, высшее апофатическое Единое пребывает всегда, вечно совершает эманацию и вечное восхождение – поглощение всего сущего, растворение. Вечное развёртывание, манифестация всего сущего из Единого сопровождается вечным возвращением к первоначальному истоку, что получило название «хеносис». Концепцию вечного возвращения своеобразно воспринял и развил Ф. Ницше, испытавший сильное влияние досократиков.

При этом следует отметить, что в процессе диалектического развития Единого, оно само как таковое никаких изменений не претерпевает (если идёт речь о каком-то изменении, то речь может идти об изменении «для-нас»). Существенные параллели, вплоть до отождествления, понятия Единого и платоновским понятия Блага определило широкий спектр методологических и метафизических исследований философской мысли. Определённые предпосылки построения практической метафизики Блага положены фундаментальной работой А. Баумейстера [2, с. 344 и далее], хотя она и не относится напрямую к проблематике метафизики Единого и небытия как такового.

Положение о неизменяемости Единого как Сверхбытия имеет следствием вывод о эвристической ценности исследования в контексте проведения параллелей между понятиями Единого и небытия.

Единое как Сверхбытие характеризуется т.н. отрицательными качествами, система которых выступает как апофатический квалититавизм. Небытие также мы можем характеризовать апофатическими терминами: т.е., «не-», сплошное отрицание качеств. Первая и наиболее существенная характеристика небытия – фундаментальное отсутствие качеств,– отрицательное качество, обусловлено тотальным отсутствием позитивных (катафатических) определений. Из всех позитивных определений и Единого, как

Сверхбытия и небытия, мы можем сказать, что это определённые феномены «для нас», и их достаточно сложно «ухватить» как феномены.

Своеобразным аналогом метафизического эпистрофе как метод выступает сингулярная редукция, – т.е. мысленный эксперимент «восхождения к корням», к истоку бытия сущего.

Учитывая положения учения Плотина, Единое как Сверхбытие (hyperoysion) – *есть небытие и ничто одновременно, не являясь небытием и ничто как таковым.*

Соотношение Сверхбытия и небытия можно прояснить тем положением, что Сверхбытие не есть бытие (и ничто из сущего), причём, как следует из развития основоположений 1-й платоновской гипотезы, Сверхбытие, оно же Единое, есть небытие любого бытия и ничто любого сущего, не находясь ни в какой онтологической зависимости от положения и эпистемологической от определения последних.

Единое есть простое *единство небытия и ничто*, и, одновременно, простое *иное этому единству*. Строго говоря, понятие Единого и небытия не перекрывают друг друга, иначе можно было бы говорить о своеобразном определении Единого как (некоторого рода) небытия. Таким образом, Единое, как Сверхбытие, есть одновременно радикально иное и не иное как бытию, так и небытию. Единое есть и небытие и одновременно некое вне.

Но, как интенциональный объект (сознания), Единое есть небытие любого бытия и одновременно ничто любого сущего и несуществование любой экзистенции и некое в сознании. И оно, парадоксальным образом может быть захвачено познанием как феномен небытия.

Хенология выступает методологической и эвристической базой любой метафизики, базирующейся на учениях гомологической метафизики.

Восхождение к Единому – апофазис, т.е., парадоксальное присутствие в сущем небытия – является ядром любого религиозного экстаза, озарения и откровения, хеносис к предначальному Единству. Таким образом, Единое как Сверхбытие притягивает и поднимает из мира повседневности к высшей красоте и позволяет познать небытие как Благо.

В связи с современной фундаментальной наукой исследование небытия в вопросах Единства и множественности поможет глубже раскрыть проблематику вакуума, тёмной материи и энергии, что сейчас является передним краем развития исследований квантовой механики, теории относительности, отдельных применений современных научных теорий: Стандартной модели, теории бран; построения теории всего, суперобъединения – для ответа на извечные вопросы – что, и, главное, почему есть Сущее.

Выводы из данного исследования и перспективы. Хенология как учение о небытии: есть стержень неоплатоновской метафизики и вообще гомологической метафизики; Единое (Сверхбытие) как возможность, есть небытие любого бытия и одновременно есть инклюзивная свёрнутость (простое единство) бытия и небытия (сингулярность); Хенология изучает Единое как небытие как диалектически процесс пары «эманация – хеносис» апофатических-катафатических (отрицательно-положительных) качеств (апофатический квалититавизм).

Хенология – фундаментальная философская наука о небытии, что, на базе метода мысленного экспериментирования, создания моделей феноменов апофазиса, анализа отрицательных качеств (принципы и эвристика апофатического квалититавизма), формирует перспективную апофатическую метафизику на базе хенологической диалектики стадий развития Единого: эманации и хеносиса, понимающую его как небытие и не сущее чего-либо бытийствующего и сущего.

Перспективы последующих исследований состоят в следующем: исследование проблемы гомологии-гетерологии применительно к Единому (небытию); соотношение Единого и Блага (хенология – агатология); прояснение и анализ позиции Единого в философии Г. Гегеля и Ф. Шеллинга, исследование Единого в концепции Вечного возвращения Ф. Ницше, исследование апофатического остатка трансцендентального субъекта Э. Гуссерля и метафизических позиций Великого Анонима Л. Блага, разработка методологии сингулярной редукции в рамках апофатической диалектики.

Список литературы:

1. Антисери Д. Западная философия от истоков до наших дней. Античность и Средневековье (1-2) / Д. Антисери Дж. Реале, пер. и под ред. С. А. Мальцевой. – СПб.: «Издательство Пневма», 2003. – 688 с.
2. Баумейстер А. Буття і благо / А. Баумейстер: [Монографія]. – Вінниця: Т. П. Барановська, 2014. – 418 с.
3. Бёме Я. Аврора, или Утренняя заря в восхождении / Я. Бёме. – М.: Издательство политической литературы, 1990. – 416 с.
4. Берестов И. В. Свобода в философии Плотина / И. В. Берестов. – СПб.: Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2007. – 382 с.
5. Бруно Дж. Философские диалоги: О причине, начале и едином; О бесконечности, вселенной и мирах / Дж. Бруно. – М.: Алетейя, 2000. – 320 с.
6. Булгаков С. Свет Невечерний. Созерцания и умозрения / С. Булгаков. – СПб.: Издательство Олега Абышко, 2008. – 640 с.
7. Гегель Г. В. Ф. Лекции по истории философии. Книга 1 / Гегель Г. В. Ф. – СПб.: Наука, 2006. – 352 с.
8. Гегель Г. В. Ф. Наука логики / Г. В. Ф. Гегель. – М.: Мысль, 1998. – 1072 с.
9. Генон Р. О множественных состояниях бытия / Генон Р.: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.fatuma.net/text/guenon-mn-sost-b.pdf
10. Дамаский Диадох. Комментарий к «Пармениду» Платона / Дамаский Диадох, пер. с греч. Л. Лукомского. – СПб.: Мир, 2008. – 752 с.
11. Доброхотов А. Л. «волны смысла», или генология А. Ф. Лосева в трактате «Самое само» / А. Л. Доброхотов: [Электронная ресурс]. – http://www.hse.ru/pubs/share/direct/document/83892171
12. Дробышев В. Н. Феноменология апофазиса / В. Н. Дробышев. – СПб.: Издательство РХГА, 2014. – 242 с.
13. Жильсон Э. Бытие и сущность: избранное. Христианская философия / Э. Жильсон, пер. с франц. и англ. – М.: «Российская политическая академия», 2004. – 704 с.

14. Ковалева Г. П. Онтология метафизического космизма в философии Плотина / Г. П. Ковалёва: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://cyberleninka.ru/article/n/ontologiya-metafizicheskogo-kosmizma-v-filosofii-plotina.pdf
15. Кузанский Н. Диалог о возможности-бытии: Сочинения в 2-х т. Т. 2 / Н. Кузанский. – М.: Мысль, 1979. – 471 с.
16. Кузанский Николай: Структура антропологического знания: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://anthropology.rchgi.spb.ru/ kuzansky/kuzanskiy_b.htm
17. Лосев А. Ф. Философия имени / Самое само: Сочинения. – М.: ЭКСМО-Пресс, 1999. – 1024 с. – С. 29-204.
18. Лосский Н. О. История философии / Н. О. Лосский: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.vehi.net/nlossky/istoriya/27.html.
19. Месяц С. В. Начала метафизики Прокла. Введение к переводу некоторых теорем «Начал теологии») / С. В. Месяц: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.alexandria.org.ua/component/option,com_docman/ /task,doc_download/gid,2737/Itemid,1/.
20. Парменид (диалог Платона): Новая философская энциклопедия: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://iph.ras.ru/elib/2272.html
21. Платон. Парменид / Платон: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://psylib.org.ua/books/plato01/24parme.htm
22. Плотин. Пятая эннеада / Плотин. – СПб. Издательство: Издательство Олега Абышко, 2010. – 320 с.
23. Прокл Диадох. Комментарий к «Пармениду» Платона / Прокл Диадох, пер. с греч. Л. Лукомского. – СПб.: Мир, 2006. – 896 с.
24. Рахмани Г. Проблемы метафизики в философии Плотина / Г. Рахмани: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филос. наук: спец. 09.00.03 «История философии» / Г. Рахмани. – Душанбе, 2014. – 29 с.
25. Руссо Н. Теоретическое мышление. От его греческих корней, между онтологией, метафизикой и нигилизмом / Н. Руссо. – М.: Канон+, Реабилитация, 2012. – 272 с.
26. Фихте И. Г. О сущности ученого: сочинения / И. Г. Фихте. – СПб.: Наука, 2008. – 752 с.
27. Шеллинг Ф. В. Й. Изложение системы моей философии / Ф. Шеллинг, пер. с нем. А. Иваненко. – СПб.: Наука, 2014. – 263 с.
28. Шлегель К. В. Ф. Сочинения. Т. 1. Философия жизни; К.В.Ф. Шлегель; пер. с нем. под ред. Т. Г. Сидаша. – СПб.: Изд. проект «Quadrivium», 2015. – 816 с.
29. Johannis Scotti Eriugenae. Periphyseon: (De divisione naturae) / Johannis Scotti Eriugenae Periphyseon, 3 V., edited by I. P. Sheldon-Williams. – Dublin: Dublin Institute for Advanced Studies, 1968–1981.
30. Wyller E. A. Platonism – henologi i antikk og middelalder / E. A. Wyller. – Oslo: Solum Forlag, 1993. – 495 s. + 468 s.

Георгієв В.А.
Інститут інноваційного провайдингу

ГЕНОЛОГІЯ ЯК НАУКА ПРО НЕБУТТЯ

Анотація
У дослідженні на базі фундаментального матеріалу історичних досліджень запропоновано розглядати генологію як науку про небуття. Показано, що методологія, базована на на принципах вчення про Єдине, має істотний евристичний потенціал і являє собою епістемологічні передумови саморефлексії сучасної науки.
Ключові слова: агатологія, апофазіс, апофатичний кваліттавізм, буття, всеможливість, єдине, метафізика, небуття, ніщо, надіснування, сингулярна редукція, суще, генологія, геносіс.

Georgiyev V.A.
Institute Innovation Providing

HENOLOGY AS THE SCIENCE OF THE NOT-BEING

Summary
There is suggested the henology which regarded as the science of nothingness based on fundamental material of historical research. There is shown that the methodology based upon the principles of the doctrine of the One has the significant heuristic potential and represents the epistemological premises of modern science's self-reflection.
Keywords: agathology, all-possibillity, apophasis, apophatic qulititavism, being, metaphysics, not-being, the one, nothing, superexistance, singular reduction, entity, henology, henosis.

УДК 159.947.5

ДИАЛОГИЧЕСКАЯ ТРАДИЦИЯ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО ПРЕДСТАВЛЕНИЯ ЖЕЛАНИЯ В СОВРЕМЕННОЙ ФРАНЦУЗСКОЙ ФИЛОСОФИИ

Кухарец Т.И.
Харківський національний університет радіоелектроніки

В статье представлен компаративистский анализ различных концептов желания в современной французской философии, в ходе которого в ней выделяются основные направления исследования феномена желания. Выявленные сущностные особенности и общее онтологическое основание рассмотренных концептов желания позволяют предположить, что исследовательский подход современных французских мыслителей является одним из наиболее продуктивных в современной философии, и он знаменует собой становление новой философской традиции представления феномена желания, которая обоснованно может считаться первой весомой альтернативой классической и волюнтаристской традициям, объединяя в себе их наиболее важные наработки. Учитывая то, что в рамках данного подхода желание рассматривается неразрывно связанным с категорией Другого, представляется целесообразным назвать этот новый этап в истории исследования философского смысла понятия «желание» диалогической традицией.
Ключевые слова: классическая традиция, волюнтаристская традиция, диалогическая традиция, желание Другого, нехватка бытия, борьба за признание, избыток бытия, субъект желания, объект желания.

Исследование философского смысла феномена желания имеет долгую историю. Начиная со времен Античности, понятие «желание» неизменно занимает умы мыслителей, принадлежащих к самым разным школам и направлениям. Сформированные в истории философии подходы к исследованию проблематики желания можно разделить на две наиболее плодотворные и широко представленные традиции: классическую (интеллектуалистскую) и волюнтаристскую (иррационалистическую). В рамках классической традиции утверждается, что желание в значительной степени есть функция разума, и, соответственно, все его проявления должны быть полностью разуму подчинены и им контролируемы. Становление волюнтаристской традиции в истории философии совпадает с переходом от классической к неклассической рациональности в XIX веке. В работах представителей неклассической философии желание предстает как основопологающее и совершенно самостоятельное свойство человеческой личности, которое неподвластно разумному контролю.

Есть все основания полагать, что две вышеуказанные традиции концептуального представления желания являлись наиболее влиятельными в истории философии вплоть до современности, и лишь в XX веке, во многом благодаря усилиям французских философов, они получили достойную альтернативу в виде нового подхода к рассмотрению феномена желания, о сущностных аспектах которого и пойдет речь в данной статье.

Постановка проблемы. Актуальность проблематики желания в наши дни со всей очевидностью предстает в контексте доминирующей в современном мире системы ценностей общества потребления. Сегодня потребление стало не просто приобретением и использованием вещей или услуг, а определяющим способом отношения ко всему миру. Таким образом, в жизненном мире современного человека происходит забвение его истинных желаний и отождествление их с потребностями, продиктованными зачастую сомнительными ценностями капиталистического общества. Однако желание не сводится лишь к стремлению обладать объектом, оно выражает сущность субъекта и определяет все человеческие отношения.

Анализ последних исследований и публикаций. Интерес к французской философии среди украинских авторов обнаруживается во многих работах, касающихся различной философской проблематики (С. Стасенко, А. Чаус, Е. Андреева, Л. Шкиль, О. Творина, Ю. Азарова, Г. Стояцкая, Г. Логинова, И. Дедяева, О. Йосипенко, Н. Зинченко). Вместе с тем, ощущается недостаток в глубоких, обобщающих и систематизирующих исследованиях различных аспектов современной французской философской мысли, в том числе и концепта желания. Среди русскоязычных авторов, исследовавших образы и метафоры желания в философии, а также вопросы возможности создания теории желания, следует отметить работы А. Мальцевой, И. Жеребкиной, Е. Краснухиной, И. Кузина, А. Столярова, В. Подороги, А. Секацкого, М. Эпштейна.

В современной англоязычной философии наиболее интересными в контексте проблематики желания можно назвать труды Дж. Батлер, Дж. Маркса, Т. Нагель, Х.Дж. Сильвермана, Т. Шредера, Дж.Ф. Шуелера, В.Б. Ирвайна. Можно утверждать, что, начиная с середины XX века, наиболее плодотворные исследования философского смысла феномена желания в континентальной философии осуществляются французскими мыслителями (Ж.-П. Сартр, Ж. Лакан, А. Кожев, Ж. Батай, М. Фуко, Э. Левинас, Ж. Делез, Ж. Бодрийяр, П. Рикер, Ж.-Л. Нанси, А. Бадью). Переосмыслив труды Платона, Спинозы, Гегеля, Ницше, Маркса и Фрейда, они смогли предложить принципиально новые подходы к пониманию желания, придав им форму целостных детально разработанных концептов, в которых они исследовали понятие «желание» на пересечении таких областей человеческого знания как философия, социология, лингвистика, психоанализ, литературоведение.

Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы. Внимательное изучение различных концептов желания, созданных французскими философами, позволяет выявить некое общее основание, которое, так или иначе, разделяют

© Кухарец Т.И., 2015

большинство авторов. Этот онтологический базис, который дает основание называть современную французскую традицию представления желания диалогической, можно выразить следующим тезисом: «желание человека – это всегда желание Другого». Выражение «желание Другого» может пониматься в различных смыслах: желание, опосредованное желанием другого; желание каких либо действий со стороны другого; желание другого как отличного от непосредственно данного.

Цель статьи. Целью данной статьи является обоснование становления нового этапа в истории исследования философского смысла феномена желания, выраженного диалогической традицией концептуального представления желания в современной французской философии.

Изложение основного материала. Необходимо отметить, что сущностная связь понятий «желание» и «другой» впервые была обозначена в работе Гегеля «Феноменология Духа», поэтому гегелевская философия имеет принципиальное значение для понимания концепта желания в современной французской философии. Он вводит желание в свою систему на этапе описания возникновения человеческого самосознания, которое не может существовать обособленно. Для того чтобы оно возникло, сознание нуждается в противопоставлении себя чему-то внешнему. Однако для становления самосознания требуется не просто внешний объект, а другое самосознание. Утверждая негативный характер человеческого желания, связанный с отрицанием налично-данного, Гегель писал: «Самосознание достоверно знает себя само только благодаря снятию того другого, которое проявляется для него как самостоятельная жизнь; оно есть вожделение» [1, с. 97].

В силу того, что истоки философского представления желания как желания Другого обнаруживаются в воззрениях Гегеля, первым, кого следует упомянуть в контексте обозначенной проблематики во французской философии является Александр Кожев. Его оригинальное толкование философии Гегеля оказало огромное влияние на интеллектуальную жизнь Франции, особенно отчетливо проявившись в работах философов-экзистенциалистов, феноменологов и постструктуралистов. Кожев определял желание, в первую очередь, как желание признания Другого. Таким образом, человеческое желание, порождающее самосознание, отличается от желания животного тем, что оно направленно не на реальный, налично-данный объект, а на другое желание. Что касается желания, направленного на природный предмет, то оно человечно лишь постольку, поскольку оно опосредовано желанием Другого, направленным на тот же самый предмет.

Желать желание Другого означает желать, чтобы ценность, которую я собой представляю, стала бы ценностью, желаемой Другим. Согласно Кожеву, говорить о происхождении самосознания – значит говорить о смертельной борьбе, которую ведут ради того, чтобы добиться признания. Эта установка детально разрабатывается в гегелевской диалектике Господина и Раба. Господин перестает быть природным человеком, поскольку он отрекается от животных потребностей и направляет желание на то, что не является необходимым для его физиологического выживания. Раб остается животным, поскольку инстинкт самосохранения в нем перевешивает желание социального признания. Вместе с тем, по убеждению Кожева, Господин не может удовлетворить свое желание, потому что он не признает достоинства за Рабом, на желание которого оно направлено. Раб, напротив, удовлетворяет свое желание посредством преобразующей мир трудовой деятельности [2].

Исходя из учения Кожева, можно заключить, что действие, порожденное желанием и направленное на его удовлетворение, может достичь своей цели только посредством отрицания, то есть разрушения или преобразования желаемого объекта. Философ утверждает: «Я желания – это пустота, наполняемая положительным реальным содержанием только посредством отрицающего действия, которое удовлетворяет Желание, разрушая, преобразуя, «ассимилируя» желаемое «не-Я» [2, с. 12]. Таким образом, мы видим, что концепт желания у Кожева раскрывает сущность желания как нехватку, недостаточность, которую можно восполнить лишь путем деятельности, направленной на активное преобразование действительности и самоутверждение в мире, в непримиримой борьбе с другими за признание.

Преимущественно деструктивная сторона желания представляет наибольший интерес и для Жана-Поля Сартра. Он усматривает сущность желания в установлении определенного типа отношений с Другим: «Но желание ни первоначально, ни главным образом не есть отношение к миру. Мир находится здесь только как фон для явных отношений с Другим. Обычно именно в силу присутствия Другого мир открывается как мир желания» [3, с. 407].

Теория Сартра в работе «Бытие и Ничто» является первой крупной философской теорией Другого, в которой другой рассматривается как реальная структура, не сводимая ни к объекту, ни к субъекту. Философ констатирует изменчивость субъекта, указывая на интерсубъективность сознания, непременным условием существования которого является обнаружение других через «вчувствование» в чужое Я. Чтобы получить какую-либо истину о себе, человек должен пройти через Другого. Вместе с тем, Другой, для которого мое Я является объектом, представляет собой радикальное отрицание моего опыта. Для Сартра отрицание является основой бытия Другого, тогда как сущность человеческой реальности заключается в том, чтобы быть одновременно и для-себя, и для-другого.

Сартр, так же как и Кожев, рассматривал желание в рамках концепции фундаментального недостатка бытия, присущего человеческой реальности. Сама способность человека желать чего-либо и действовать целенаправленно, свидетельствует об исходном недостатке, имеющемся в его природе. «Желание есть недостаток бытия, – пишет Сартр, – оно преследуемо в самой глубине своего бытия бытием, желанием которого оно является» [3, с. 120]. Желание, по убеждению философа, является пустотой, стремящейся к заполнению, однако, она не никогда не может быть заполненной до конца. Желание стремится к непрерывному продолжению, в то время как

человек вынужден напряженно сдерживать свои желания. Таким образом, в самой общей форме, желание – это не что иное, как желание быть, заключает Сартр. Идеал полноты бытия носит имя Бога, поэтому человек есть, в сущности, желание быть Богом, то есть абсолютным, полным, самодостаточным бытием.

Сексуальность, по Сартру, является фундаментальной составляющей психической жизни, и она тесно связана с онтологической категорией «недостатка бытия». Сексуальность рождается из желания Другого и именно в диалектике «Я-Другой» раскрывается сущность сексуального влечения. Необходимо подчеркнуть, что в поле сексуальности желание для Сартра не является выражением слепой силы полового инстинкта, но выступает в качестве способа обнаружения сознанием собственной телесности в связи с телесностью Другого, воплощающей, в свою очередь, его сознание [3].

Таким образом, в философии Сартра понятие «желание» имеет несколько трактовок. Желание у него выступает и как свойство сознания, и как способ бытия и отношения к Другому, и как фундаментальная составляющая сексуальности. Будучи причиной целенаправленной активности, желание предстает нехваткой бытия субъекта, в то же время, рассматриваемое в качестве способа отношений между людьми, желание, по Сартру, – это конфликт и борьба. Не обходит Сартр стороной и гегелевскую трактовку желания как желания признания в рамках диалектики Господина и Раба.

Концепт желания в учении Жака Лакана вбирает в себя в качестве основополагающих положений и сартровское желание как нехватку бытия, и кожевскую трактовку желания как желания желания/признания другого, которые он переосмысливает в психоаналитическом и структуралистском ключе. В учении Лакана мы обнаруживаем явные переклички с сартровским подходом, касающиеся роли Другого в становлении Я и категории желания как основного способа отношения между двумя субъектами. Однако, говоря о желании, Лакан каждый раз подразумевает не какое-то определенное, а бессознательное желание, и здесь обнаруживается его принципиальное расхождение с Сартром, который существование бессознательного отрицал.

Вслед за Сартром и Кожевым, Лакан также представляет желание Другого, обусловленное нехваткой бытия, основным двигателем психического развития человека. Он полагает, что только желание, направленное на Другого, может быть распознано субъектом как своё. Следовательно, желание, главным объектом которого является признание со стороны Другого, оказывается ключевым моментом самопознания. По Лакану, желание – это главная функция всего человеческого опыта, но оно не желает чего-либо именуемого. Именно такое желание лежит у истоков всего, что делает человеческое существо одушевленным, поэтому необходимо исследовать механизм, который побуждает человека открыться тому, чего у него нет, тому, чем он не является, что его раскрывает как нехватку [4].

Необходимо отметить, что термин «Другой» у Лакана распадается на «маленького другого» («другой») и «большого Другого» («Другой»), обозначая одновременно и другого субъекта, и символический порядок, опосредующий отношение с этим другим субъектом. Речь представляет собой такое измерение, посредством которого желание субъекта включается в плоскость Символического. Лишь такое желание, которое сформулировано перед лицом Другого, становится осознанным и признанным. Следовательно, субъект должен стремиться не к удовлетворению желания, а к его признанию, ему нужно признать свои желания и добиться их признания от Другого. Как справедливо замечает А. Дьяков, желание в теории Лакана никогда не может быть удовлетворено, так как оно постоянно находится в напряжении. Реализация желания состоит не в исполнении, а в воспроизведении желания как такового. [5].

Исходя из концепта желания Лакана, можем заключить, что желание не является личным делом субъекта, оно всегда конституируется в диалектическом отношении с воспринимаемыми желаниями других субъектов. Лакан полагал, что желание как бессознательный фактор осуществляет первоначальную организацию человеческого мира. Он утверждал, что человеческое существование следует рассматривать в соответствии со структурой, свойственной именно ему – структурой желания: «Вот единственный момент, исходя из которого, существование людей может получить свое объяснение. Не людей в качестве стада, а людей, владеющих речью – речью, которая вводит в мир нечто такое, что перевешивает чашу всего реального вместе взятого» [4, с. 318].

Жорж Батай представляет желание как такой феномен, который, в противовес разуму, составляющему проекты и откладывающему жизнь на потом, позволяет человеку ощутить и пережить свое присутствие здесь и сейчас, бросить вызов разуму, открыться на встречу Другому и преодолеть самого себя. Батай исследует возможность совмещения в едином опыте данных эмоционального познания и данных дискурсивного разума. Основная проблема, которую создает желание в жизни человека, по мнению философа, заключается в том, что он должен хотеть быть всем, оставаясь при этом самим собой, держась самости: «Самость (...) приговорена к желанию быть другим: всецелостью и необходимостью» [6, с. 162]. Отсюда происходит дисгармония и рассогласованность внутреннего мира личности.

Исследуя сущность эротизма, Батай приходит к выводу, что мир эротический и мир интеллектуальный дополняют друг друга, они равнозначны. В сфере человеческой сексуальности объект желания – это всегда тотальность бытия, где мы утрачиваем себя в той мере, в какой принимаем себя за обособленное существо [7].

Батай выделяет два мира: профанный мир проекта, труда, дискурсивного разума, пользы, вещи, который является делом рук раба, не пользующегося плодами своего труда, и суверенный мир желания, траты, эротизма, поэзии, смеха, экстаза, в котором господствуют суверенные бесполезные ценности. Тем самым, он осуществляет общую критику идей, подчиняющих деятельность людей сугубо утилитарным, полезным целям, полагая, что тяга к бесполезности и не-

обходимость траты образуют такой же принцип человеческого существования, как полезность и необходимость накопления энергии.

Батай, так же как и Лакан, четко разграничивает желание и потребность. Все люди стремятся удовлетворить свои потребности, однако, в этом деле они лишь следуют своим животным инстинктам, поскольку в случае с потребностью речь всегда идет о чем-то необходимом. Сущность человека предполагает отрицание животных потребностей, на которые направлено большинство запретов. «Объект желания, – пишет Батай, – располагается дальше, нежели потребность, для человека он является чудом, это суверенная жизнь сверх необходимого, которое определяется страданием» [8, с. 315]. Миг чуда – это мгновение, когда человек преодолевает свои пределы, оказывается выброшенным из ожидания будущего в актуальность мгновения, освещенного чудесным светом суверенной жизни, которая олицетворяет абсолютную свободу.

Как верно заключает С. Фокин, Батай разрабатывает собственную гетерологию, или науку о другом, прежде всего о том, что отбрасывается логикой современного мира, исключающей из человеческого существования все проявления нелогичного, нечистого, низкого [9]. Можно сказать, что Батай в некотором смысле также является продолжателем идей Гегеля и Кожева, однако, в отличие от Гегеля, представлявшего философию человека проекта, он делает упор на том, что в человеке к проекту не сводится, все то, что можно охарактеризовать в нем, как другое, инородное, то, что открывает для него путь к суверенности или миру желания.

Жиль Делез понимает желание конструктивно, так как, по его мнению, оно предполагает конструирование некоего скопления, совокупности. Соответственно, его волнует вопрос, какова позиция отдельной личности относительно этого скопления, находится ли она внутри или вовне? Вместе с тем, он, как и многие представители постмодернистского направления во французской философии, в своих работах раскрывает социокультурные аспекты желания в ситуации исчезновения Другого в современной культуре. Его занимают те метаморфозы, которые произойдут с сущностью феномена желания при условии исчезновения его главного объекта.

Делез утверждает продуктивность желания, выступая против представления о желании как недостатке, нехватке, потребности. Совместно с Гваттари он пытается описать различные способы возникновения и развития желаний посредством неких «машин желания», являющихся функциональным соединением желающей воли и желаемого объекта. Подобно Батаю, Делез и Гваттари выделяют в качестве важнейшей функции желания его трансгрессивность, то есть способность преступать любые наличные границы. Основным способом раскрепощения желаний, согласно разработанной мыслителями теории шизоанализа, является ускользание от всевозможных определенностей – как негативных, так и позитивных [10].

Делез утверждает, что желание всегда проходит через Другого, и именно Другой связывает желание с объектом. Другой – это выражение возможного мира, в то время как в отсутствие Другого сознание и его объект представляют собой единое целое. В ситуации желания Другого наше желание направлено на этот маленький возможный мир, который этот Другой несправедливо замыкает в себе. «Другой, – пишет Делез, – это странный окольный путь; он низводит мое желание до объектов» [11, с. 417]. Вместе с тем, желание лишь тогда имманентно себе, когда из него исключен Другой и его цензура, ведь именно Другой устанавливает границы желанию, структурирует и квалифицирует его.

Жан Бодрийяр утверждает, что мир потребления, в котором мы живем, отсылает в большей степени к желанию, чем к потребности, так как в случае потребности возможно насыщение, тогда как желание, в некотором смысле, питается самим собой. Желание потреблять является неисчерпаемым, потому что оно больше связано со знаками, чем с вещами, в нем важен не сам объект, а то, что он должен представлять в сознании [12]. С точки зрения мыслителя, наблюдаемая в наше время стратегия изгнания желания посредством его преувеличенных демонстраций является более эффективной, чем стратегия подавления путем запрета. Сегодня желание передается посредством определенных моделей желания, способных пробудить его.

Бодрийяр критикует идеализм желания, наблюдаемый в работах Делеза и Гваттари, настаивая на том, что революция должна происходить не на уровне производства или бессознательного, а посредством переноса акцента с потребления на символический обмен. Желание существует только благодаря нехватке. «Когда же оно всецело переходит в запрос, безоговорочно операционализируется, – пишет Бодрийяр, – желание утрачивает реальность, поскольку лишается воображаемого измерения; оно оказывается повсюду – но лишь в качестве обобщенной симуляции» [13, с. 32].

Согласно Бодрийяру, усилия современного общества направлены на то, чтобы нейтрализовать отличия, разрушить Другого как естественное явление. Коль скоро Другой, как отражающая поверхность, исчез, самосознанию угрожает рассеивание в пустоте. Философ заключает, что в современной философии наблюдается неопределенность положения субъекта и неопределенность ситуации Другого, и в этой неопределенности субъект не в состоянии ни быть самим собой, ни обнаружить себя в Другом [14].

По убеждению Е. Краснухиной, в отличие от психоаналитического зеркала Лакана, которое конституирует место и способ воссоединения с идеалом или прообразом, с Другим как отличным, постмодернистское зеркало Бодрийяра есть нечто плоское, лишенное глубины, а потому воссоединяющее субъекта с самим собой, с тождественным, с тем же самым. Бодрийяровский нарциссизм превращается в зеркальность, следующую принципу: Другой – это и есть Я, то есть никакого Другого уже нет [15].

Жан-Люк Нанси, говоря о сущности желания, утверждает, что никакого объекта желания не существует. То, что желание желает, не предъявлено ему как предмет, а является частью самого желания. Желающий субъект имеет дело

только с субъектом – субъектом, который, в свою очередь, испытывает желание [16].

Нанси критикует господствующие дискурсы, утверждающие первенство индивида, говорящие о том, что сначала есть индивид, а затем группа, что сначала возникает мое собственное «Я», а потом Другой. Философ вводит новое понятие «диспозиции» для осмысления опыта радикально децентрированной внеположенности, в которой каждое сущее обнаруживает себя как рассеянное, рассредоточенное единичное множественное бытие в изначально разнородной целостности. Тем самым, утверждается мысль о том, что другой не ограничивает свободу, но является непреложным условием самой ее возможности [17].

Можно сделать вывод, что французские философы-постмодернисты также признают Другого главным объектом человеческого желания, вместе с тем, желание и его объект все чаще понимаются ими как одно целое. Тем самым, они пытаются нейтрализовать существующие негативные аспекты понимания желания как желания признания Другого (Сартр, Кожев, Лакан) или же желания как ничем не сдерживаемой траты энергии, ведущей порой к саморазрушению (Батай). Вместо непримиримой борьбы за признание или выхода в трансцендентный мир в стремлении постигнуть невозможное, они ищут возможности создания новых нерепрессивных типов социального взаимодействия и совместного бытия, в которых интегрирующей функции желания отводится решающая роль.

Выводы и предложения. Концепты современных французских философов убедительно демонстрируют парадоксальность феномена желания, который включает в себя множество разноплановых аспектов и представляет собой сложную многоуровневую структуру. Трудно представить себе столь же многогранное понятие, которое бы так же органично могло включаться в различные дискурсы современной культуры, олицетворяя сложный механизм взаимосвязи таких основополагающих для философии понятий как сознание и бессознательное, субъект и объект, личность и социум, внутреннее и внешнее, свобода и рабство, потребность и удовольствие, Я и Другой.

Можно утверждать, что в современной французской философии сформировались два основных направления в исследовании феномена желания: желание как недостаточность, нехватка бытия (Сартр, Кожев, Лакан) и желание как полнота и избыток бытия (Батай, Делез). Вместе с тем, французские философы новейшего времени (Делез, Бодрийяр, Нанси) стремятся представить феномен желания во всех его противоречивых аспектах, устраняя жесткое противопоставление субъекта и объекта желания. Вместе с тем, несмотря на существование различных подходов к исследованию сущности желания, можно утверждать, что французская философская традиция обладает необходимой внутренней цельностью и, благодаря своим достижениям, открывает новый этап в изучении феномена желания.

Анализ концептов желания современных французских мыслителей показал, что французскую философскую традицию представления желания целесообразно рассматривать как один из наиболее продуктивных и всеобъемлющих подходов к исследованию проблематики желания в современной философии. Это обусловлено тем, что представители данной традиции при описании структуры желания включают в него как интеллектуальные, так и иррациональные факторы, как его субстанциальные, так и коммуникативные свойства. Новаторство этой традиции проявляется, главным образом, в том, что здесь впервые утверждается необходимость Другого для возникновения и реализации любого человеческого желания.

Таким образом, французскую философскую традицию исследования феномена «желание» вполне обоснованно можно назвать «диалогической», ведь желание здесь всегда понимается одновременно и как уникальное личностное качество, и как особый способ отношения между субъектами. Можно также с уверенностью утверждать, что эта традиция является первой существенной альтернативой двум основным подходам к исследованию проблематики желания, существовавшим прежде в истории философии: интеллектуалистском и волюнтаристском. Диалогическая традиция синтезирует наиболее важные наработки данных подходов, добавляя свой весомый вклад, заключающийся в обосновании неотъемлемой связи феномена желания с категорией Другого.

Список литературы:

1. Гегель Г. В. Ф. Система наук: ч. 1: Феноменология духа / Г. В. Ф. Гегель. – СПб.: Наука, 2006. – 491 с.
2. Кожев А. Введение в чтение Гегеля / А. Кожев. – СПб.: Наука, 2003. – 792 с.
3. Сартр Ж. П. Бытие и ничто: Опыт феноменологической онтологии / Ж. П. Сартр. – М.: Республика, 2000. – 639 с.
4. Лакан Ж. «Я» в теории Фрейда и в технике психоанализа (Семинары, Книга II (1954/55)) / Ж. Лакан. – М.: Издательство «Гнозис», Издательство «Логос». 2009. – 520 с.
5. Дьяков А. В. Жак Лакан. Фигура философа / А. В. Дьяков. – М.: Издательский дом «Территория будущего», 2010. – 560 с.
6. Батай Ж. Внутренний опыт / Жорж Батай. – СПб.: Аксиома, Мифрил, 1997. – 336 с.
7. Батай Ж. История эротизма / Жорж Батай. – М.: Логос, Европейские издания 2007. – 200 с.
8. Батай Ж. Проклятая часть: Сакральная социология / Ж. Батай. Пер. с фр. С. Н. Зенкин. – М.: Ладомир, 2006. – 742 с.
9. Фокин С. Л. Философ-вне-себя. Жорж Батай / С. Л. Фокин. – СПб.: Изд-во Олега Абышко, 2002. – 320 с.
10. Делез Ж., Гваттари Ф. Капитализм и шизофрения: Анти-Эдип / Ж. Делез, Ф. Гваттари. – Е.: У-Фактория, 2008. – 672 с.
11. Делез Ж. Логика смысла / Ж. Делез. – М.: Академический Проект, 2011. – 472 с.
12. Бодрийар Ж. Система вещей / Ж. Бодрийяр. – М.: Рудомино, 2001. – 219 с.
13. Бодрийар Ж. О соблазне / Ж. Бодрийяр. – М.: Ad Marginem, 2000. – 299 с.

14. Бодрийяр Ж. Прозрачность зла / Ж. Бодрийяр. – М.: Добросвет, 2000. – 258 с.
15. Краснухина Е. К. Нарциссизм желания, или метафора зеркала в философии / Е. К. Краснухина // Философия желания. Сборник статей – СПб.: Изд-во Санкт-Петербургского Гос. Ун-та, 2005. – 167 с.
16. Нанси Ж.-Л. Сексуальные отношения? / Ж.-Л. Нанси. – СПб.: Алетейя, 2011. – 128 с.
17. Нанси Ж.-Л. Бытие единичное множественное / Ж.-Л. Нанси. – Мн.: Логвинов, 2004. – 272 с.

Кухарець Т.И.
Харківський національний університет радіоелектроніки

ДІАЛОГІЧНА ТРАДИЦІЯ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО УЯВЛЕННЯ БАЖАННЯ В СУЧАСНІЙ ФРАНЦУЗЬКІЙ ФІЛОСОФІЇ

У статті представлений компаративістський аналіз різних концептів бажання в сучасній французькій філософії, в ході якого в ній виділяються основні напрямки дослідження феномена бажання. Виявлені сутнісні особливості і загальне онтологічне підґрунтя розглянутих концептів бажання дозволяють припустити, що дослідницький підхід сучасних французьких мислителів є одним з найбільш продуктивних в сучасній філософії, і він знаменує собою становлення нової філософської традиції осмислення феномена бажання, яка обгрунтовано може вважатися першою вагомою альтернативою класичній та волюнтаристській традиціям, об'єднуючи в собі їхні найважливіші досягнення. Враховуючи те, що в рамках даного підходу бажання розглядається нерозривно пов'язаним із категорією Іншого, вважається доцільним назвати цей новий етап в історії дослідження філософського сенсу поняття «бажання» діалогічною традицією.
Ключові слова: класична традиція, волюнтаристська традиція, діалогічна традиція, бажання Іншого, нестача буття, боротьба за визнання, надмір буття, суб'єкт бажання, об'єкт бажання.

Kukharets T.I.
Kharkiv National University of Radioelectronics

DIALOGIC TRADITION OF CONCEPTUAL REPRESENTATION OF DESIRE IN MODERN FRENCH PHILOSOPHY

Summary
The article is dedicated to the comparative analysis of different concepts of desire in contemporary French philosophy. As a result of this analysis, the main directions in the field of research of the phenomenon of desire are highlighted. Essential features and general ontological basis of the concepts of desire considered in this paper suggest that the research approach which is inherent in modern French philosophy is one of the most constitutive in modern philosophy. This approach marks the emergence of a new philosophical tradition of representation of the phenomenon of desire that can reasonably be considered as the first significant alternative to the classical and voluntaristic traditions, combining their most important achievements. Given that under this approach the desire is considered inextricably linked with the notion of Other, it seems appropriate to call this new stage in the history of study of the philosophical meaning of concept of desire as a dialogic tradition.
Keywords: classical tradition, voluntaristic tradition, dialogic tradition, desire of the Other, lack of being, struggle for recognition, excess of being, subject of desire, object of desire.

УДК 316.3:17.022.1

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНО-ЦІННІСНОГО СЕРЕДОВИЩА НА ОСОБИСТІСТЬ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ЛЮДИНИ

Шевченко М.Ю., Кутовая В.С.
Донбаський державний педагогічний університет

У статті розглянуто проблему соціальних та особистісних цінностей людини. Автором проаналізовано їх вплив на мотивацію та безпосередньо на діяльність людини. Зазначимо, цінності належать до категорії «соціальних уявлень» та водночас вони є складовою об'єктивного порядку суспільного буття конкретного соціуму і відображають практичний досвід його життєдіяльності. Будь-яка соціальна спільність – від сім'ї до будь-якої спільноти може виступати суб'єктом системи специфічних цінностей. Авторами наголошено на тому, що суб'єктом ціннісного ставлення виступає та сторона, відносно буття, якою визначається цінність. Окремо автором розглянуто суть людських цінностей з позиції натуралізму та антинатуралізму.
Ключові слова: цінність, ціннісні орієнтації, мотивація, діяльність, спільнота.

Приналежність людини до соціально-філософської дійсності має складну структуру і такий процес зумовлений багатьма факторами. Особистість робить вибір життєвого шляху «всередині себе», на основі власного бачення світу. Ціннісна структура особистості є динамічною, але водночас вона має достатню стійкість. Її неможливо в короткий час змінити або зруйнувати. Разом з тим, процес формування ціннісної структури вимагає значних особистісних зусиль.

Цінності та ціннісні орієнтації вивчає наука аксіологія, яка є галуззю філософського знання. Її предметом слугують такі елементи: субординація цінностей і орієнтації особистості в них; ціннісні орієнтації як структурний елемент особистості; управління процесом орієнтації особистості в цінностях і т.п..

Отже, **метою** статті є визначення суті поняття «цінності» та його ролі у діяльності особистості людини.

Об'єктом дослідження виступають «цінність» як елемент ціннісної структури особистості.

Суб'єктом дослідження є ціннісна структура особистості, як динамічна складова особистості.

Актуальність дослідження не викликає сумнівів, бо ціннісна система особистості співвідноситься з важливими аспектами особистості, одним з яких є визначення мети діяльності особистості. Тільки сформована цінність може зробити будь-яку ідею ідеалом, на який буде спрямовані діяльність та прагнення особистості.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Розуміння цінності як цінного характерно для робіт, насамперед психологів та філософів. У такій інтерпретації слово «цінність» виявляється синонімом таких понять як «сенс» і «значимість» [1]. Проблема цінностей розглядалася багатьма Вітчизняними та Зарубіжними дослідниками, серед яких: Д.Н. Узнадзе, С.Л. Рубінштейн, О.Г. Олпорт, К. Роджерс та інші.

Цінності включено до категорії «соціальних уявлень», будучи основою об'єктивного порядку суспільного буття певного социуму, які несуть практичний досвід суспільству. Виділяють поняття ідеалу як окремого явища, що формовано шляхом вживання ідеологічних конструкцій. Ідеологічні конструкції консолідовано та орієнтуються, в тому випадку, якщо останні відображають у собі мотивацію суспільної діяльності. Тільки «цінність», що мають велике значення, можна інтерпретувати як «ідеал» [2, с. 136].

Суб'єктом системи специфічних цінностей може виступати соціальна спільність. У зв'язку з цим виникають неформальні групи, що відрізняються від формальних, інституціолізованих спільнот (родина, навчальна група, академічна група, професійна спільнота і т.ін.). Створення неформальних груп стає успішності суб'єктів формальної групи [7].

Якщо віднести поняття «цінності» до матеріальних об'єктів або предметів, ми підходимо до питання: чи вважати цінностями конкретні значущі для суб'єкта і задовольняють його потреби предмети, або ж закріпити це поняття за особливими абстрактними ідеальними сутностями.

У роботах Р.Б. Перрі, Дж. Дьюі цінностями називають все те, що продукує реалізації потреб та інтересів [9, с. 763].

Класичне визначення соціальної цінності в філософському контексті ми знаходимо в роботі У. Томаса і Ф. Знанецького: «соціальна цінність – це будь-який факт, що має доступні членам певної соціальної групи емпіричний зміст і значення, виходячи з яких, він є чи може стати об'єктом діяльності» [8, с. 363].

В.С. Магун вказує на існування двох принципово різних форм організації соціально корисної діяльності людини: «Вони відрізняються і своїми соціальними механізмами, і змістом, відображених у психіці людини (за допомогою емоційних і раціональних оцінок) цінностей. З погляду представленості соціальних цінностей в психіці суб'єкту, дві згадані форми спонукання його соціально корисної діяльності можна розрізняти як пряму і непряму.

У випадку прямого спонукання, потреби і блага інших людей і соціальних груп відображаються в психіці людини в тих самих емоційно-оцінних формах, які характерні для відображення ним своїх власних цінностей. У цьому випадку образ чужого блага чи чужої потреби супроводжується переживаннями суб'єкта власного задоволення або стражданням. Людина не тільки переживає за інших людей, але і думає про їх благополуччя» [4, с. 57].

Категорія цінність в даному випадку розкриває один із суттєвих моментів універсальної взаємозалежності явищ, а саме момент значущості одного явища для представленості іншого.

© Шевченко М.Ю., Кутовая В.С., 2015

Суб'єктом ціннісного ставлення виступає та сторона, відносно буття, якою визначається цінність іншої. Отже перед нами постає необхідність розрізняти суб'єкт ціннісного ставлення і суб'єкт пізнання цінності, які не завжди збігаються.

Деякі з філософських, а також безліч психологічних і педагогічних підходів до проблеми цінностей, виходять з такої установки, при якій поняття «цінності» описує особливу реальність, що не зводиться до потреб.

Цінність володіє особливим статусом серед безлічі інших оточуючих людину явищ, «наділяючи той чи інший об'єкт статусом цінності, людина ніби є цей об'єкт, визнає за ним право на власний «голос» [5, с. 41].

Розуміння цінності як надіндивідуальної реальності ми знаходимо у основоположника теорії соціалізації Т. Парсонса, коли мова йде про категорії, адекватної для опису культур або соціальних систем [6, с. 448].

В аксіологічній традиції простежується два підходи до проблеми цінностей: натуралістичний і антинатуралістичний.

Суть антинатуралізму полягає у відриві цінностей від реальних інтересів особистості, від природних потреб людини. Для цього підходу, цінності є ідеальними сутностями, сфера яких знаходиться поза досвіду і які не залежать від людських інтересів.

З позицій натуралізму цінністю є все те, що продукує ефективному функціонуванню «людської природи», біопсихологічних і морфофізіологічних здібностей людини, задоволенню нею інтересів, розвитку потенційних задатків.

Важливим аспектом є те, що «система цінностей визначає пріоритети і критерії оцінки, що стає основою при визначенні цілей діяльності, розкриває позицію особистості. Реалізація цінностей є реалізація позиції, яка стає особливо міцною, коли вони є осмисленими» [3, с. 23].

Отже, під світом цінностей розуміють світ культури в широкому значенні слова, в якому виражається світ духовного багатства особистості, моральні цінності. Саме в силу цього факту, цінності не розглядатимуть як примітивне зображення поглядів та інтересів суб'єкта.

Усвідомлення цінності як надіндивідуальної реальності передбачає конкретизацію її суб'єктивно-психологічних синонімів, які описуються через такі поняття як «потреба», «мотив», «інтерес», «орієнтація цінностей».

Цінності можна розглядати як стрижневу основу особистості, яка забезпечує її стійкість і є чинником її розвитку та соціалізації. Тобто філософська інтерпретація даної категорії дозволяє розглядати цінності як компоненти індивідуально-психологічної структури особистості. Дійсно, ціннісні орієнтації, будучи елементами структури особистості, виступають у формі потреб, інтересів, мотивів, поведінки. Вони зумовлюють подальше професійне та особистісне самовизначення людини. Однак, не можна не враховувати і той факт, що, структура цінносте особистості є досить автономною, вивчається лише в соціально-філософському контексті.

Вивчаючи проблему цінностей, особливий інтерес викликає соціально-філософська інтерпретація надіндивідуального характеру цінностей. Вони, виступаючи певними цільовими маркерами, визначають верхню межу у рівні філософсько-соціальних прагнень особистості. Розуміння цінності як ідеалу дозволяє зазначити не лише «надіндивідуальність», але й «надособистісність» цінностей, що часто виконують функцію вищого критерію для орієнтації в світі і опори для особистісного самовизначення.

Поняття цінності може бути включено у сферу таких понять, як свідомість суспільства, соціальний характер, несвідоме [10, с. 377].

Висновки. Будучи породженням конкретного социуму, цінності відображають в собі основні риси цієї життєдіяльності. Самостійним суб'єктом ціннісного ставлення може виступати будь-яка соціальна спільність. Цінності не є абсолютними і об'єктивними у конкретному їх розумінні. Людські цінності несуть в собі конкретно-історичний досвід сукупної життєдіяльності людства. Сучасною тенденцією є усвідомлення людством своєї єдності і формування світового співтовариства, що породило потребу вироблення загальних ціннісних орієнтирів.

Список літератури:

1. Дюркгейм Э. Ценностные и «реальные» суждения // Социологические исследования. – 1991. – № 2. – С. 106-114.
2. Краус В. Нигилизм и идеалы / В. Краус. – Москва: Радуга, 1994. – 136 с.
3. Кулюткин Ю. Н. Ценностные ориентиры и когнитивные структуры в деятельности учителя / Ю. Н. Кулюткин, В. П. Бездухов. – Самара: ГПУ, 2002. – 400 с.
4. Магун В. С. Потребности и психология социальной деятельности личности / В. С. Магун. – Л.: Наука, 1983. – 211 с.
5. Малахов В. А Культура и человеческая целостность / В. А. Малахов. – Киев: Наукова думка, 1984. – 213 с.
6. Парсонс Т. Система координат действия и общая теория систем действия: культура, личность и место социальных систем / Американская социологическая мысль: тексты / под ред. В. И. Добренькова, М.: Изд. МГУ, 1994. – С. 448-463.
7. Петровский А. В., Шпалинский В. В. Групповая сплоченность как цен-ностно-ориентационное единство // Психологическая теория коллектива / Под ред. А. В. Петровского. – М: Педагогика, 1979. – С. 43-65.
8. Томас У., Знанецкий Ф. Методологические заметки // Американская социологическая мысль: тексты / Под ред. В. И. Добренькова. – М.: изд. МГУ, 1994. – 343 с.
9. Философский энциклопедический словарь. – М.: Сов. Энциклопедия, 1983. – 789 с.
10. Фромм Э. Душа человека / Э. Фромм. – М.: Республика, 1992. – 187 с.

Шевченко М.Ю., Кутова В.С.
Донбасский государственный педагогический университет

ВЛИЯНИЕ СОЦИАЛЬНО-ЦЕННОСТНОГО СРЕДЫ НА ЛИЧНОСТЬ И ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ЧЕЛОВЕКА

Аннотация
В статье рассмотрена проблема социальных и личностных ценностей человека. Автором проанализировано их влияние на мотивацию и непосредственно на деятельность человека. По мнению автора, ценности относятся к категории «социальных представлений» и одновременно они являются составной частью объективного порядка общественного бытия конкретного социума и отражают практический опыт его жизнедеятельности. Любая социальная общность – от семьи до любого сообщества может выступать субъектом системы специфических цінностей. Авторами отмечено, что субъектом ценностного отношения выступает та сторона, относительно бытия, которой определяется ценность. Отдельно автором рассмотрена суть человеческих ценностей с позиции натурализма и анти натурализма.
Ключевые слова: ценность, ценностные ориентации, мотивация, деятельность, сообщество.

Shevchenko M.Yu., Kutova V.S.
Donbass State Teachers Training University

THE IMPACT OF SOCIAL AND ENVIRONMENTAL BACKGROUND ON THE PERSONALITY AND HUMAN ACTIVITIES

Summary
The article deals with the problem of social and personal values of people. The author analyzes their impact on motivation and human activity. The author thinks that the values belong to the category of «social representation» and at the same time they belong to the objective existence of a particular social order of society and reflect the experience of life. Any social community may be the subject of specific system values. The author notices that those part which is determined by the value serves as the subject of the valuable attitude. The author also analyzes the essence of human values from the point of naturalism and anti-naturalism.
Keywords: value, valuable orientations, motivation, activity, community.

ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

УДК 821.112.2

ОРІЄНТ ЯК ПЛОЩИНА ДЛЯ ПРОЕКЦІЙ ЗАХІДНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ В НІМЕЦЬМОВНІЙ ЛІТЕРАТУРІ КІНЦЯ XIX – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ (НА ПРИКЛАДІ ТВОРІВ «КАЗКА 672-Ї НОЧІ» ГУҐО ФОН ГОФМАНСТАЛЯ ТА «ІСТОРІЯ 1002-Ї НОЧІ» ЙОЗЕФА РОТА)

Бучко А.В.
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

У даній статті розглядаються два прозові твори «Казка 672-ї ночі» (1895) Гуґо фон Гофмансталя та роман Йозефа Рота «Історія 1002-ї ночі» (1939). У статті вивчаються проблеми європейської репрезентації Орієнту, рефлексії орієнтальних мотивів та стереотипів. У ході дослідження аналізуються образи орієнтальних персонажів та імагінарного орієнтального простору як середовища, в якому і з допомогою якого знаходять своє відображення різні констеляції західноєвропейських проблем та тем. У даному контексті розглядається питання літературної інтенції створення фіктивного Орієнту та культурного протиставлення Орієнт-Оксидент.

Ключові слова: Орієнт, орієнтальні мотиви, Йозеф Рот, Гуґо фон Гофмансталь, стереотипи, Свій/Чужий, інакшість.

У даній статті розглядаються два прозові твори кінця XIX – початку XX ст. – казка Гуґо фон Гофмансталя «Казка 672-ї ночі» (1895) та роман Йозефа Рота «Історія 1002-ї ночі» (1939). І хоча між цими текстами лежать 40 років, вони мають багато спільного. Обидва твори відсилають читача до казок тисяча й однієї ночі, обидва автори свідомо рефлектують східні мотиви та матеріали, експліцитно вказують на джерело їх образів та роблять акцент на протиставленні Орієнт – Окцидент.

Постановка проблеми. Очевидним є той факт, що книга казок «Тисяча і одна ніч» відіграла велику роль у формуварнні орієнтальних образів у німецькомовній літературі, хоча, з огляду на непрозорість відтворення подій, мова йде радше не про джерело, а про паралелі між східними та західними мотивами й матеріалами. Так, Дітлем Бальке у своїй статті в лексиконі про Орієнт та орієнтальні літератури стверджує, що паралелі – це не джерела. Проте вони нагадують середземноморське культурне підґрунтя, що наклало свій відбиток ще на німецькомовну літературу Середньовіччя [2, с. 822]. І хоча казки «Тисячі однієї ночі» були згодом записані, опубліковані й перекладені на німецьку мову, все ж таки дуже складно простежити вплив окремих орієнтальних казок на певні твори західних письменників, і не лише через універсальний характер численних казкових мотивів та елементів оповіді, а й тому, що ці мотиви й елементи в самій книзі казок повторюються та варіюються. Так само складно з казок 1001 ночі відтворити цілісний образ орієнтальних міст, які є місцем розвитку подій. А відтак, образ Орієнту, що передається в казках, калейдоскопічний, він складається з численних нашарувань окремих елементів.

Тут слід ще й враховувати проблематику поняття «орієнтальний образ». Адже автори доповнювали, вдосконалювали та варіювали запозичені образи з книги казок «Тисяча і одна ніч», більшість західних авторів не бачили Сходу на власні очі, а відображали його, опираючись на вже існуючі в літературі стереотипні образи та уявлення, таким чином, можна говорити про літературно створений образ Орієнту, який, за Е.В. Саїдом може також розглядатися і як ідеологічний конструкт [1].

Книга казок «Тисяча і одна ніч» стає для обох авторів не лише джерелом орієнтальних образів і стереотипів. Автори свідомо вдаються до експліцитного інтертекстуального посилання. Адже, як вдало підмітила Н. Берманн, казки були однією із найпопулярніших видів художньої прози, що використовувались для вираження змін, викликаних соціальною та політичною трансформацією у постреволюційний період [4, с. 170] (мається на увазі Березнева революція в Німеччині 1848-49 рр.).

Завдання полягає у аналізі образів орієнтальних персонажів та імагінарних образів Орієнту як площини, на яку проектуються проблеми західноєвропейського суспільства, у дослідженні функцій орієнтального простору у казці Гуґо фон Гофмансталя «Казка 672-ї ночі» та романі Йозефа Рота «Історія 1002-ї ночі».

Виклад основного матеріалу дослідження. Орієнтальні мотиви є невід'ємною складовою творчості Гуґо фон Гофмансталя, чиї ліричні («Ghaselen», «Gülnare»), прозові («Історія принців Амгіада та Ассада» / «Die Geschichte von Prinzen Amgiad und Assad», «Золоте яблуко» / «Der goldene Apfel»), драматичні твори «Весілля Собейди» / «Die Hochzeit der Sobeide«, а також опери «Жінка без тіні» / «Die Frau ohne Schatten» та «Die ägyptische Helene» / «Єгипетська Гелена» тематизують та відтворюють Орієнт. Гофмансталь відображає Орієнт у своїх листах та творах на основі суджень та стереотипних уявлень, які в основному ґрунтуються на матеріалах, почерпнутих з книги казок «Тисяча і одна ніч». Опираючись на біблійні традиції, лінгвістичні та етнологічні дослідження, письменник вважає Орієнт «колискою людства» [5, с. 183]. Особливо показовим для гофмансталької картини Орієнту є його есе про книгу «Тисяча і одна ніч», що з'явилася в 1906 році: «В юності нашого серця, в одинокості нашої душі ми знайшли нас в одному дуже великому місті, яке було сповненим таємничості, яке було загрозливим і принадливим, як Багдад і Басра. Спокуси та загрози дивним чином змішалися; нам було моторошно на серці й ностальгічно; нас лякала внутрішня

© Бучко А.В., 2015

самотність, розгублення, проте нас підштовхувала вперед мужність й поклик, підштовхувала нас до лабіринтного шляху» [6, с. 362]. Тут Орієнт проявляється як образ власної душі, Чуже – як прадавнє Своє, Інше – як внутрішнє Я. Слід зауважити, що Гуґо фон Гофмансталь в своїх літературних, есеїстичних та публіцистичних творах рефлектував не лише у Чужому Своє, але й у Власному Чуже. Дух Орієнту, як і дух античності, він сприймав амбівалентно – через загрозу та привабливість. Так, у «Грецьких нарисах» він спочатку пояснює, як «тісно краса пов'язана з силою, а сила з усім жахливим та загрозливим для життя», й робить висновок, що «комплектність – це останнє слово культури, в якій ми укорінені: тут немає окремо Окциденту чи Орієнту; ми належимо до обох світів» [7, с. 634-635]. У промові «Заповіт античності» Гофмансталь характеризує «дух античності» як наш сповнений духовності внутрішній світ: наш справжній внутрішній Орієнт, відкрита невмируща таємниця» [8, с. 15-16]. А в опублікованій у 1928 році фіктивній розмові «Єгипетська Гелена», в якій він рефлектує задум однойменної опери, мова йде про занурення Орієнту та Окциденту у наше власне Я [10]. Ці висловлювання Гуґо фон Гофмансталя є основою даної розвідки, в якій орієнтальна картина «Казки 672-ї ночі» буде розглядатися у контексті проблематики ранніх творів автора.

На змістовому рівні можна провести паралелі до книги «Тисяча і одна ніч». Проте слід зауважити, що автор запозичив лише деякі мотиви та елементи. Таку паралель можна провести між долею сина ювеліра з оповідання «Історія третього жебрущого монаха», що входить до книги «Тисяча і одна ніч» та долею сина купця Гофмансталя. Багато стилістичних та змістових елементів вказують на схожість обох історій. Паралель між обома історіями можна провести й на рівні мотивів – їх об'єднує тема смерті, закритість простору, дороге оздоблення, пророкування невідворотності долі, смерть через коня. Очевидним є й те, що вже сама назва казки Гофмансталя відсилає нас до книги казок «Тисяча і одна ніч», хоча насправді, в самій книзі казки з таким номером немає.

«Казка 682-ї ночі» з огляду на жанр (про жанр мистецька казка (нім. Kunstmärchen) у Гуґо фон Гофманнсталя говорить Антуан Едіт Рентц [Див.: 11] та об'єм є не багатою на події, але вона містить в собі ряд наративних елементів, які разом утворюють орієнтальну атмосферу: килими, тканини, шовк, орнаменти, прикраси, фонтани, канделябри, чаші, дорогоцінне каміння, золото, срібло, витвори мистецтва з окриленими тваринами, орієнтальні солодощі та приправи, факели, екзотична гама кольорів (як напр. бірюзовий чи шовковичний), танцівниці, повари та писаки. Змалювання міста з його житловими будинками, крамницями, дворами, садами, воротами, вулицями та провулками нагадує східні базари та лабіринтний характер орієнтальних міст. А «холодна напівтемнота» [9, с. 44] та «пересохле русло річки» [9, с. 44] передають спекотний характер Орієнту. Такі картини в оповіданні підсилюються через імпліцитне чи експліцитне залучення різних східних культур: індійської, перської, монгольської.

Усі ці спостереження щодо образу Орієнту в «Казці 672-ї ночі» Гофмансталя доповнюються тематичною структурою та проблематикою. Значення орієнтального для цієї історії стає зрозумілим, якщо згадати про Відень початку XX ст., його роль воріт Сходу для Європи («porta orientalis»), що було зумовлено естетизмом кінця століття («Fin de Scièсle»), а також завдяки тому, що у Відні у 1754 році була заснована Королівська Академія орієнтальних мов, що в свою чергу дало поштовх для дослідження Орієнту, його мов, історії та культури. Для початку можна розлянути ключову метафору казки – орнамент, що неодноразово зустрічається в тексті. Ще на самому початку в контексті опису коштовних килимів, шовків та інструментів йдеться про сина купця: «Поступово йому вдавалося зрозуміти, як усі кольори світу жили у своїх інструментах Він впізнав в орнаментах, які переплелися між собою, зачаровану картину поглинутих чудес світу. Він знайшов контури тварин й контури квітів та перехід квітів у тварини; дельфінів, левів та тюльпани, перли та аканти» [9, с. 33-34]. В орнаментах переплітаються у нерозривну єдність жива та нежива природа, природне та штучне, люди і речі. У своїх спробах синтезування син купця не зупиняється й перед фундаментальним протиставленням, перед яким стоїть все людство, – перед життям і смертю. Таким переходам і метаморфозам надається конститутивна роль у естетичному сприйнятті протагоніста, «він так само відчував нікчемність усіх цих речей, як і їхню красу; його ніколи надовго не покидала думка про смерть, вона часто заставала його серед людей, котрі сміються та розважаються, часто вночі, часто під час їжі» [9, с. 34]. Парадокс естетизму полягає в тому, що для того, щоб могти сприймати життя з насолодою, потрібно його умертвити. Парадокс сучасної людини, яка, з одного боку, намагається аналізувати життя, з іншого ж, пробує втекти від нього, Гуґо фон Гофмансталь констатував ще в своєму есе «Gabriele D'Annunzio» (1983). Цей парадокс знаходить своє відображення у ідеях естетизму початку XX ст., якими просякнутий протагоніст «Казки 672-ї ночі»: син купця намагається «розглядати» своє життя, життя для нього є свого роду орнаментом, проте такі спроби віддаляють його від справжнього, реального життя.

Значну роль у оповіданні відіграє присутність образу короля. За допомогою цієї метафори автору вдається витіснити страх і загрозу із відчуттів протагоніста, та, навіть, перетворити потворне у красиве. У казці, в контексті роздумів протагоніста про смерть, який, власне, не скаржився на своє здоров'я, зустрічаються два прислів'я: «Коли будинок збудований, приходить смерть» та «Туди, де ти маєш померти, приведуть тебе власні ноги» [9, с. 35]. З допомогою образу короля та орієнтальних картин автору вдається нівелювати рівень небезпеки та загрози для протагоніста. Так, наприклад, перше прислів'я доповнюється візуальними орієнтальними картинами, через що втрачається екзистенційна різкість самого вислову: «і [він] побачив, як вона [смерть] здіймається вгору над мостом палацу, що опирається на окрилені леви, над мостом збудованого будинку, наповненого чудовими трофеями

життя» [9, с. 35]. Орієнтальне як Чуже стабілізує тут парадоксальним чином Власне, внутрішній світ протагоніста. Психологічним підґрунтям для цього могло бути його прагнення тримати на відстані все Чуже, яке включало в себе також і потворне, і нікчемне, і, власне, саму смерть. Король минулого присутній і в іншому епізоді, коли протагоніст тиняється в орієнтальному місті в пошуках місця ночівлі, він згадує, що великий король минулого для себе та своїх гостей звелів спорудити ліжка – для себе із золота, для інших із срібла [9, с. 52]. Врешті решт, сам протагоніст помирає, лежачи в «низькому, залізному ліжку» [9, с. 55]. Таким чином автор протиставляє естетичну фантазію дійсній реальності, і використовує орієнтальні мотиви, щоб розмежувати ворожий зовнішній та гармонійний внутрішній світи, щоби відігнати загрозливе Інше/Чуже від Власного, застосовуючи при цьому психологічні та естетичні механізми.

Цей принцип протиставлення добре простежується й на прикладі молодої 18-річної служниці. В її образі можна вловити чіткі еротичні компоненти, які посилюються та доповнюються образом танцівниці. Опис тілесної краси дівчини схожий на вищезгаданий опис орнаменту. Подібно до того, як син купця приглушував свій внутрішній неспокій через метафоричний образ орієнтального короля, так само він стримує свої еротичні фантазії по відношенню до молодої служниці, уявляючи її «королевою на війні» [9, с. 41] чи просто «юною королевою» [9, с. 46]. Ці обидві спроби пов'язані із одним епізодом історії, який повторюється двічі: молода служниця виходить йому на зустріч у першому випадку – з нахиленого дзеркала [9, с. 40], в другому – з «іншого дзеркала душі» [9, с. 46]. При цьому дівчина несе бронзові статуетки двох індійських богинь таким чином, що її голова і голови богинь знаходяться на одному рівні, «але здавалося, що [дівчина] несе не богинь, а красу свого власного обличчя з важкими прикрасами з живого, темного золота, два великі скручені равлики по обидва боки її сяючого чола, неначе королева на війні» [9, с. 41]. Дзеркало є простором для зустрічі, але, водночас, й межею, яка розділяє реальний та потойбічний світи, життя та смерть. Відповідно й образ служниці несе в собі амбівалентні риси, він поєднує в собі красу та загрозу, живе та мертве. Індійські богині уособлюють морок та темноту й посилюють відчуття містичного та нереального. На прикладі цього епізоду стає очевидним, що Гуґо фон Гофмансталь з допомогою екзотичних атрибутів намагався створити картину, яка б символічно естетизувала життя та смерть.

Орієнтальний простір у казці Гофмансталя змінює свій образ від своєрідного раю, сповненого живої краси до відображення страхітливих пейзажів, закритого простору, які символізують безвихідь, та вказують на прихід смерті. Ці образи та картини Гофмансталь використовує як простір, на який він проектує проблематику життя естета початку XX ст., яка, насамперед, зумовлена відчаєм та безвихіддю. Через мистецтво та культуру Гофмансталь та інші поети з його оточення намагаються допомогти вистояти індивідууму перед вимогами епохи модерну та естетизму. Орієнтальний світ, який є уявним протилежним світом естета та свого роду стабілізатором його внутрішньої гармонії, виступає також як і вираження проблематичності його сприйняття.

Таким чином, структура тексту Гофмансталя базується на підкресленому автором культурному протиставленні Європи та Орієнту, обираючи Орієнт місцем події для своєї казки, автор розкриває теми австрійсько-європейського контексту. З іншого боку, орієнтальне в романі є тим засобом, який допомагає Гофмансталю висловити свою критику тогочасному суспільству.

У романі «Історія 1002-їночі» Йозеф Рот, як і Гофмансталь у свої «Казці 672-ї ночі», експліцитно відсилає читача до книги орієнтальних казок. В назві роману закладений ще один натяк, цифра 1002 вказує на те, що ця історія є ніби своєрідним продовженням книги «Казки 1001 ночі», і що дія відбувається в так званому «пост казковому просторі» [3, с. 26]. У цьому романі автор вдало поєднує важливу для його творів тему Габсбурзької імперії з орієнтальною тематикою, а чітко розмежований Орієнт та Окцидент підкреслює їх специфічну культурно-інакшу самобутність.

Роман починається з того, що шах Персії, задля того, щоб вилікувати свою відразу до життя, за порадою євнуха Патоміна, вирушає у подорож «до екзотичних країн, наприклад, до країн Європи» [12, с. 349]. Через Константинополь вони дістаються вокзалу Франца Йозифа у Відні, де шаха особисто зустрічає австрійський король. В основу сюжету роману закладені дві історичні події: візит до Відня турецького султана Абдель Азіза у 1867 році на зворотному шляху з Паризької всесвітньої виставки, а також візит шаха Персії Насрель-Діна до Відня під час Віденської всесвітньої виставки у 1873 р. При цьому візиті увага преси була прикута до неприборканого сексуального бажання шаха. Цей мотив Йозеф Рот і взяв за основу свого роману, в якому перський шах під час Віденського балу-маскараду закохується в заміжню графиню Гелену В., а Барон Тайтінґер допомагає владнати ситуацію, підіславши до шаха куртизанку, яка «ніби сестра-близнючка схожа на графиню», є її двійником [12, с. 370].

Образ Орієнту у романі Йозефа Рота не є сталим, із розвитком подій він зазнає також певних змін. Спочатку Орієнт зображений виключно з орієнтальної перспективи, а Європа як екзотична частина світу. Автор підтверджує здатність орієнталів напророкувати розвиток подій [12, с. 352]. Вигадка про шторм, про який ніщо не віщувало і який капітан судна вигадав лише для того, щоб шах не дізнався про відсутність офіційного запрошення австрійського короля, через що вони не можуть причалити, стала реальністю.

Чим далі рухався шах в напрямку Заходу, тим більше розкривалася в романі орієнталізована перспектива Окциденту: «Пройшло вже майже сто років з того часу, як найжорстокіший з усіх мусульман наступав на Відень. Тоді Австрію врятувало лише справжнє диво. Набагато жахливіше, аніж колись турки, загрожують зараз старій Австрії Східна Пруссія, – і хоча вони були ще більш невіруючими ніж мусульмани – бо вони ж були протестантами, – Бог не створив жодного дива проти них. Не було жодних причин більше боятися синів Магомета ніж протестантів. Зараз починалася нова, жахливіша епоха, час Прусаків,

час яничарів Лютера та Бісмарка. На їхніх чорно-білих прапорах – обидва кольори глибокого трауру – був зображений не на півмісяць, а хрест; але це був саме залізний хрест» [12, с. 356-357]. Такі образи «яничарів Лютера та Бісмарка» [12, с. 357] доповнюються й розкриваються і в інших епізодах, як наприклад «справжні орієнтальні дива у віденських нічних барах» [12, с. 385]. Найвищої точки іронія в романі сягає тоді, коли Йозеф Рот відтворює передчуття радості другому візитові шаха: «Його відкриті очі бачили омріяну країну, Орієнт, що був насичений різдвяними ялинками» [12, с. 436]. Таким чином, перспективи Орієнту та Окциденту у романі «Історія 1002-ї ночі» відтворені з іронією, автор часто змішує їх, для того щоб ще більше протиставити їх один одному, а подекуди нівелює цю інакшість, наголошуючи на взаємозамінності та взагалі на можливості цієї заміни. Це стає очевидним ще на самому початку роману, коли євнух радить своєму шахові терапевтичну подорож до Європи, але при цьому дає зрозуміти, що зустріч з культурним Іншим не принесе різноманітності, таким чином нівелюючи різницю між Орієнтом та Окцидентом. А вже вдруге шах прибуває на Захід уже без «тривоги в крові», без «допитливості» і вже без того «загадкового прагнення до змін» [12, с. 398].

Одним із головних персонажів роману є барон Тайтінґер, який багато чим нагадує інших персонажів Йозефа Рота, як наприклад, Андреаса Пума з роману «Бунт», лейтенанта Тунда з роману «Безкінечна втеча», Карла Йозефа Тротта з роману «Марш Радецького» чи Франца Фердинанда з «Крипти капуцинів». Світ Тайтінгера є обмеженим, ані мотивації, ані певного розвитку в ньому не спостерігається. Навіть на запитання: «Чому Тайтінгер покінчив життя самогубством?», лейтенант відповідає: «Просто так!» [12, с. 506]. Тайтінгеру належала також ідея замінити графиню Гелену В. на Міцці Шінагль, що вдалося завдяки костюмам з театру. Тайтінгер також зробив свій внесок у розвиток «Світового біоскопічного театру» [12, с. 504-507], в якому реальні особи замінюються на воскові фігури. Ще один яскравий приклад взаємозамінності. Світ Тайтінгера повен двійників: «це не важко, знайти в житті двійника» [12, с. 378], – стверджує він. Він сам стає двійником персонажів роману.

Іронія, починаючи з епохи романтизму, означала «знищення» неідеальної реальності у її ідеальному літературному витворі мистецтва. Мистецтво вказує на безкінечні недостатки існування. А відтак і романтична іронія є казковою та дивовижною. Йозеф Рот також вдається до такої казкової іронії, предметом якої стає монархія, яка вже насправді більше не має історичної реальності і стає предметом цього іронічного знищення. «Історія 1002-ї ночі» знищує реальність, яка з історичної точки зору уже не існує. Такий ракурс також дає можливість інтерпретувати появу воскових фігур у романі.

Ця іронія підсилюється також і через відчуження, через уявний погляд Чужого на власне минуле. Мультикультурність є іронічною складовою цього роману. Казкові наміри протистоять іронічним в теротично-забарвленому відношенні. В той час, коли шах з'являється в образі майже західного правителя, австрійський кайзер влаштовує зустріч з орієнтальною гідністю. В той час, як орієнтал у своєму сублімованому сексуальному потязі схожий на західного туриста, придворні дами Відня випромінюють орієнтальну еротичність.

Таким чином, Світ Інших є одночасно чужим і нечужим. Орієнт та Окцидент дзеркально відображають один одного. При цьому картини та образи Свого і Чужого міняюсья своїми позиціями.

Висновки. Отже, ми бачимо, що Орієнт в руках європейських письменників був механізмом для відтворення актуальних проблем. Для Гуго фон Гофмансталя Орієнт був інструментом для розмірковувань над актуальними проблемами тогочасного суспільства, критики його раціональності та змін, принесених модернізацією. Орієнт в його творах постає не Іншим, а Своїм – проблематичним Своїм, його функція полягає в тому, щоб відтворити образ ідеального Свого. Так само і Йозеф Рот створює сатиричний образ Відня і Австрії загалом, критикує політичний та соціальний устрій, вводячи при цьому орієнтальні персонажі, використовуючи орієнтальні кліше, щоб артикулювати емоціональні, сексуальні бажання та прагнення до влади. Перспективи даного дослідження полягають у комплексному вивченні творів з орієнтальною тематикою у німецькомовній літературі кінця XIX – початку XX ст.

Список літератури:

1. Саїд Е. В. Орієнталізм / Пер. з англ. В. Шовкун. – К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. – 511 с.
2. Balke Diethelm. Orient und orientalische Literaturen // Reallexikon der deutschen Literaturgeschichte. Bd. 2. Hg. von Werner Kohlschmidt. – Berlin, 1965. – S. 816–869.
3. Barnouw Dagmar. Die richtige Wahrheit. Exil, Geschichte und Geschichten / Barnouw Dagmar // Joseph Roth: Interpretation – Kritik – Rezeption; Akten des internationalen, interdisziplinären Symposions 1989 / Akademie der Diцzese Rottenburg-Stuttgart / Hg. von Michael Kessler. – Tübingen: Stauffenburg-Verl., 1990. – 476 s.
4. Berman Nina: German literature on the Middle East: discourses and practices, 1000–1989 / Nina Berman. – Ann Arbor, Mich.: Univ. of Michigan Press, 2011. – 324 s.
5. Hofmannsthal Hugo von, Burckhardt Carl J. Briefwechsel. Hr. von Carl J. Burckhardt. – Frankfurt a.M.: Fischer Verlag, 1958. – 339 s.
6. Hofmannsthal Hugo von. Tausendundeine Nacht // Gesammelte Werke. Reden und Aufsätze I (1891–1913). Hg. von Bernd Schoeller. – Frankfurt a.M.: S. Fischer Verlag, 1979. – 688 s.
7. Hofmannsthal Hugo von. Gesammelte Werke. Erzählungen, erfundene Gespräche und Briefe, Reisen. Hg. von Bernd Schoeller. – Frankfurt a.M.: S. Fischer Verlag, 1979. – 694 s.
8. Hofmannsthal Hugo von. Gesammelte Werke. Reden und Aufsätze III (1925-1929). Hg. von Bernd Schoeller. – Frankfurt a.M.: S. Fischer Verlag, 1980. – 662 s.
9. Hofmannsthal Hugo von. Erzählungen. – Frankfurt a.M.: Fischer, 1988. – 519 s.

10. Hofmannsthal Hugo von. Die ägyptische Helene. Sämtliche Werke. Bd. 3.2. Erfundene Gespräche und Briefe. Hg. von Ellen Ritter. – Frankfurt a.M.: Fischer Verlag, 1991. – 656 s.
11. Rentz Antoine Edith. Hugo von Hofmannsthals «Kunstmärchen» and their romantic antecedents: a structural comparison. Diss. – Bloomington, Indiana University, 1975. – 246 p.
12. Roth Joseph. Romane und Erzählungen, 1936-1940, Bd. 6. – Köln: Kiepenheuer & Witsch, 1991. – 814 s.

Бучко А.В.
Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича

ОРИЕНТ КАК ПРОЕКЦИОННАЯ ПЛОСКОСТЬ ЗАПАДНОЙ ПРОБЛЕМАТИКИ В НЕМЕЦКОЯЗЫЧНОЙ ЛИТЕРАТУРЕ КОНЦА XIX – НАЧАЛА XX ВЕКА (НА ПРИМЕРАХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ «СКАЗКА 672-Й НОЧИ» ГУГО ФОН ГОФМАНСТАЛЯ И «ИСТОРИЯ 1002-Й НОЧИ ЙОЗЕФА РОТА)

Аннотация
В статье рассматриваются два прозаические произведения «Сказка 672-й ночи» (1895) Гуго фон Гофмансталя и роман Йозефа Рота «История 1002-й ночи» (1939). В статье изучаются проблемы европейской репрезентации Ориента, рефлексии ориентальных мотивов и стереотипов. В ходе исследования анализируются образы ориентальных персонажей и имагинарного ориентального пространства как среды, в которой и с помощью которой находят свое выражение констелляции западноевропейских проблем и тем. В данном контексте рассматривается вопрос литературной интенции создания фиктивного Ориента и культурного противопоставления Ориент-Окцидент.
Ключевые слова: Ориент, ориентальные мотивы, Йозеф Рот, Гуго фон Гофмансталь, стереотипы, Свой/Чужой, инакость.

Buchko A.V.
Chernivtsi National Yuriy Fedkovych University

ORIENT AS THE SPACE FOR PROJECTIONS OF THE WESTERN PERSPECTIVE IN GERMAN-SPEAKING LITERATURE OF THE ENDING OF XIX – BEGINNING OF XX CENTURY (BASED ON THE EXAMPLES OF THE «FAIRYTALE OF 672-TH NIGHT» HUGO HOFMANN VON HOFMANNSTHAL AND «HISTORY OF 1002-ND» OF JOSEPH ROTH)

Summary
The article deals with two prosaic works «The Tale of the 672nd Night» (1895) by Hugo von Hofmannsthal and the novel «The Story of the 1002nd Night» (1939) by Joseph Rot. The problems of the European representation of the Orient, the reflexion of the oriental motives and stereotypes are investigated. In the course of the research the images of oriental characters as well as the imaginary orient as an environment in which and with the help of which different constellations of the westerneuropean problems and topics are reflected, have been analysed. The question of the literature intension to create the imaginary Orient and the cultural opposition Orient-Okzident are under consideration in the given context.
Keywords: Orient, oriental motives, Joseph Roth, Hugo von Hofmannsthal, stereotypes, Other, alterity.

УДК 821.161.2:Барка

ОКАЗІОНАЛІЗМИ ВАСИЛЯ БАРКИ: ЕСТЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Головань Т.П.
Інститут літератури імені Т.Г. Шевченка
Національної академії наук України

У статті проаналізовано оказіоналізми Василя Барки з естетичної точки зору. Під естетичним аналізом лексичних новотворів автор розуміє цілісне вивчення їхніх функцій у структурі літературного твору. З'ясовано, що оказіоналізми письменника утворені за єдиним принципом і слугують увиразненню метафізичного плану зображення. Також приділено увагу рецепції авторських неологізмів Василя Барки в українській критиці.
Ключові слова: оказіоналізми, узуальні слова, граматичне значення, абстрактний образ.

Постановка проблеми. Упродовж останнього десятиліття з'явилося чимало праць про лексичні новотвори Василя Барки. Більшість із них написано мовознавцями в річищі осмислення природи оказіональності, адже авторські неологізми є надзвичайно динамічними елементами системи мови, одним із джерел її стрімкого поповнення [див., наприклад: 1, 2, 4]. Незважаючи на суто лінгвістичний підхід, запропоновані у цих публікаціях загальні положення про основи оказіональності, про систему та типологію словотворчості Василя Барки можуть бути цінними для інших дослідників його літературної спадщини.

Водночас авторські неологізми найбільшого новатора поетичної лексики в українській літературі досі не проаналізовані з погляду естетики слова, а також перебувають (поруч з ішими особливостями поетичної лексики) у полі інерційного критичного сприйняття. Аналізуючи один із таких не зовсім сприятливих для письменника літературних контекстів (ішлося про рецепцію збірок 1940-х років), Ігор Костецький писав:

«Поезія Барки викликає заперечення з різних сторін. Філістер спіткнувшись об димінутив: «Дівчатко попаса гусей / в зеленому платті: / серафименяточко на землі», – зводить брови, гигикає і мерщій заходжується писати пародію... Барку з усієї сили намагаються появити, як позбавлений смаку примітив. «Реаліст» з обуренням вишукує в лексичній тканині Барчиної поезії «церковнослов'янізми». То з того, то з того боку пробують підважити і без того дуже проблематичну популярність Барчину, переконати, що його стиль – це щось незрівнянно нижче за стил класичні.

...Справді бо, наша літературна доба з її претенсією на синтетичність не може пройти повз такі здобутки пластики й заокругленості, як «Сонетаріюм» Миколи Зерова, як «Парнас» Василя Устрицького, але її стрижневим, наскрізним, провідним прагненням є прагнення збагнути сферичне, так би мовити: кривизну слова» [5, с. 46].

Як бачимо, творчість Василя Барки протиставлено традиції, започаткованій «київською неокласикою» (хоча ішлося більшою мірою про інерцію цієї традиції), і наголошено на вирішальності «кривизни слова», тобто лексичного новаторства. Дивно, але означені Костецьким критерії середини минулого століття домінують і в нинішньому, переважно усному, критичному сприйнятті словотворчості письменника.

Метою цієї **статті** не є вичерпне висвітлення теми, а лише накреслення головного принципу утворення письменником оказіональних слів. І якщо такий принцип становить тенденцію, то виявити його можна в кожному окремому сегменті тексту.

Основний виклад матеріалу. З огляду на сказане проаналізуємо оказіональні слова в найменшій структурній одиниці епічної поеми «Судний степ» (1992) – строфі, яку обрано довільно.

ЧЕРГУВАННЯ КОРМИГ
625.
Бійці від германа вітчизну вільнять;
А в зміну зміями хурдижня злісна,
генсекова! ковтає душі.
По «чистій» вийшовши з півбожевільства,
іконописець, каня, що незлітна,
хилив на згаринок чадучий.
Никали тіні: втерзані в граблиствах,
чия мовчазність від кричання більша! -
коли два адища відчулись:
в руїну церкви й пригорода мряки,
серед землянок, дверцями мокрастих:
хрипливо! як біди підручник [3, с. 317].

У цих рядках зафіксовано фрагмент, коли герой поеми Андрій Розсадко як солдат санітарного батальйону вирушає на пошуки поранених бійців. По згарищу блукають людські тіні, «чия мовчазність, – свідчить ліричний оповідач, – від кричання більша». Цей фрагмент поставлено не лише в широкий контекст зіткнення нацистського і більшовицького режимів, а й у метафізичне протистояння двох іпостасей світового зла, що чергуються, немов кормиги, підгортаючи героїв під себе: «Бійці від германа вітчизну вільнять; / А в зміну зміями хурдижня злісна, / генсекова! ковтає душі». Для увиразнення метафізичного плану зображення у строфі використано як непряму номінацію (нацисти – «герман», Андрій Розсадко – «іконописець», людські постаті – «тіні», хатки – «землянки», перебування героя під тиском більшовицького режиму названо «півбожевільством» тощо), так і специфічну лексику зі значенням абстратної предметності («адища», «душі»). Використані у строфі оказіоналізми (а до них можна віднести слова «хурдижня», «втерзані», «граблиствах», «мокрастих») перебувають у цій самій системі лексичного добору.

«Хурдижнею злісною генсековою» названо одну зі сторін протистояння – більшовизм. Порівнявши можливий узуальний варіант («хурдига») з використаним оказіональним («хурдижня»), можна зробити висновок, що обрано слово саме з абстрактним значенням, утворено ж його шляхом трансформації слова зі значенням конкретним (хурдига – хурдижня). Естетичний сенс

ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

© Головань Т.П., 2015

цього перетворення очевидний: надати конкретному образу («хурдига» – метафора більшовистської навали) абстрактно-сутнісного виміру. «Хурдижня» – вже не конкретний, а абстрактний образ, абстрактний персонаж, образ-символ метафізичної стихії.

Водночас, як і більшість оказіоналізмів, це слово багате на семантичні асоціації, оскільки найменші його складові (морфеми) зберігають зв'язок з тими узуальними словами, у яких вони звично представлені: хурдижня асоціюється не лише зі словами «хурдига», «хуга», а й із колом загальновживаних слів зі значенням абстрактної множинності або інтенсивності дії на -ня. Однак негативна оцінка більшовицької віхоли («адище», «злісна», «зміями… ковтає душі») створює специфічний контекст сприймання слова «хурдижня» – воно асоціюється більшою мірою зі словами негативного емоційно-оцінного плану, перегукуючись з «бійнею», «різнею», «маячнею» тощо. Відтак аналізований авторський неологізм слугує своєрідним люстерком, що відбиває та посилює вже зафіксовану в узуальних словах семантику.

Така сама оказіональна логіка наявна у слові «грабливствах» («Никали тіні: втерзані в грабливствах»): можна простежити зв'язок із його загальновживаними відповідниками («грабунок», «грабіж») та зробити висновок про те, що воно як абстрактне є трансформацією слова з конкретним значенням. «Грабливство» у цьому випадку – не просто метафора руйнівної, спустошливої війни, а глобальна стихійна сила, яка діє самовільно, свідомо та має множинний вияв («грабливства»). Водночас це слово зберігає асоціативний зв'язок з узуальними абстрактними іменниками зі значенням системної процесуальності або організованої єдності, що мають кінцівку -ство, а з огляду на негативний контекст «грабливство» стало асоціюється зі «безумством» («По «чистій» вийшовши з півбожевільства…»), «злодійством», «вбивством».

У авторському неологізмі «втерзані» поєднано лексичне значення слова «терзати» і граматичне значення завершеної дії (афікс в-). Естетична цінність цього слова увиразнюється на тлі загальновживаного «розтерзані»: останнє конкретніше, наділене просторовими ознаками, натуралізоване; «втерзані» – абстрактніше, позначене лише темпоральністю, тут дію «терзати», по-перше, посилено, доведено до абсолютного вияву, по-друге, збагачено внутрішньою інтенсивністю. «Втерзані» – це вбиті терзанням, духовно спутошені, перетворені на «тіні», що «никають» серед згрищ.

Оказіоналізм «мокрастих» («серед землянок, дверцями мокрастих») перебуває вже в іншому, позитивному, емоційно-оцінному контексті. Людські землянки, які опинилися між двох адищ, викликають у ліричного оповідача співчуття, що виражено, зокрема, демінутивом «дверцями». У слові «мокрастих» граматично зафіксовано незначний вияв ознаки – земляної вологості дверей, немовби наголошено на тому, що вологість як метафора упослідженості, занедбаності людини є незначною, несуттєвою, скороминущою. Обидва слова – і загальновживане, і авторський неологізм, опинившись поруч, віддзеркалюються, взаємопідсилюються, прояснюючи лексично не виражене, але граматично зафіксоване сподівання на близьке завершення безумства війни.

ВІДГУКИ ІІ
545
З пальби «скрипух» завія неймовірна,
та – від гармат: аж кров землі вгорілась,
глибинно нищена в істоті.
Гадали: серед адського кострівня –
й кістяк Росадка в тріску розлетівся,
а плоть – до порохні простої.
Кінець! А в клуботнечі – мов провія;
і йшла червонохресна, мировита,
душа з-між димових сувоїв.
І фріци невшкодимця розпізнали,
в бліндаж повідомляють генеральський:
що несмертелець грунт посвоїв [3, с. 277].

У наведеній строфі заслуговують на увагу оказіоналізми «кострівень» і «клуботнеча». Як абстрактні слова вони співідносяться з певними абстракціями, у той же час зберігаючи семантику предметності. «Кострівень» – кострище війни, концептуалізоване до темпоральної сутності, до поняття календарного місяця. Однак це «адський», пекельний місяць, зафіксований, можливо у якомусь невідомому надприродному календарі, місяць війни, нацистсько-більшовицької хурдижні, яка поглинає людей та їхні душі. Слово «клуботнеча» так само концептуалізує явище, у якому «клубам диму», «димовивим сувоям» надано процесуальної закономірності, системної повторюваності, а також надприродної стихійності. Крім того, з огляду на негативну оцінку війни у цьому слові відгукуються «холоднеча», «колотнеча» та інші.

Висновки. Підсумовуючи, наголосимо: оказіоналізми Василя Барки не є довільними новотворами, а становлять органічну складову єдиного творчого принципу, оскільки разом з іншими елементами поетики слугують виразності метафізичного плану зображення. Як слова переважно з абстрактними значеннями вони немовби «називають» надприродні стихії і сутності, а їхні вибиті зі звичної інерції, а тому асоціативно збагачені морфеми віддзеркалюють та підсилюють семантику загальновживаних слів.

Список літератури:

1. Адах Н. Авторські лексичні новотвори Василя Барки (семантико-дериваційний та лексикографічний аспекти) / Н. А. Адах; за ред. Г. М. Вокальчук. – Рівне: Видавництво Олега Зеня, 2007. – 136 с.
2. Адах Н. Авторські лексичні новотвори в поезії Василя Барки: семантика, функції, прагматика: автореф. дис. … канд. філол. наук: 10.02.01 / Н. А. Адах; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2009. – 20 с.
3. Барка В. Судний степ: Епічна поема / В. Барка. – К.: Орій, 1992. – 780 с.
4. Вовк М. Модифікація фразеологічних одиниць та їх авторська структурно-семантична варіантивність (на матеріалі романів В. Барки «Жовтий князь та «Рай»)» / М. Вовк // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Вип. 34. – Част. 2. – Львів, 2004. – С. 254-258.
5. Корибут Ю. Свій білий світ / Ю. Корибут // Арка. – 1948. – № 3-4. – С. 46-48.

Голованъ Т.П.
Институт литературы имени Т.Г. Шевченко
Национальной академии наук Украины

ОККАЗИОНАЛИЗМЫ ВАСИЛИЯ БАРКИ: ЭСТЕТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Аннотация
В статье проанализированы окказионализмы Василия Барки с эстетической точки зрения. Под эстетическим анализом лексических новообразований автор понимает целостное изучение их функций в структуре литературного произведения. Выяснено, что окказионализмы писателя созданы по общему принципу и служат выразительности метафизического плана изображения. Также уделено внимание рецепции окказионализмов Василия Барки в украинской критике.
Ключевые слова: окказионализмы, узуальные слова, граматическое значение, абстрактный образ.

Holovan' T.P.
Shevchenko Institute of Literature
of the National Academy of Sciences of Ukraine

VASYL BARKA'S OCCASIONALISMS: AESTHETIC ASPECT

Summary
This article gives an aesthetic analysis of Vasyl Barka's occasionalisms. By the aesthetic analysis of new words the author means a study of their role as part of a whole in a work of literature. It is shown that Barka's occasionalisms are created on the general principle and subordinated to the depiction of metaphysical forces. Some attention is given to the reception of the problem in Ukrainian literary criticism.
Keywords: occasionalisms, common words, grammatical meaning, abstract image.

УДК 355.01

ВОЄННИЙ КОНФЛІКТ У ТЕЛЕВІЗІЙНОМУ СЮЖЕТІ: ВІДПОВІДНІСТЬ ВИРОБНИЧИМ СТАНДАРТАМ ЖУРНАЛІСТИКИ

Мірошниченко П.В., Пшепировська С.Г.
Запорізький національний університет

У статті розглядаються найбільш часто вживані в публіцистиці поняття, що претендують на узагальнене найменування подій, які відбуваються на Сході України. Аналізується зміст понять «війна», «гібридна війна», «воєнний конфлікт». В статті також розглянуті основні виробничі стандарти журналістської діяльності в «гарячих точках». Рекомендації надаються всім представникам ЗМІ, а особливо, журналістам-телевізійникам.
Ключові слова: війна, воєнний конфлікт, гібридна війна, телебачення, виробничі стандарти.

Постановка проблеми. В історії людства воєнні періоди завжди переважали над мирними. Війна привертала увагу багатьох дослідників, сформувалися і продовжують складатися різні наукові дисципліни – філософія війни, соціологія війни, психологія війни, політологія війни та інші. Проте залишаються недослідженими різні аспекти цього соціально-політичного явища, в тому числі, і проблеми взаємодії і взаємовпливу ЗМІ та влади в період війн, воєнних і збройних конфліктів.

Журналістика не може не звертатися до теми війни та збройних конфліктів. За допомогою ЗМІ відомості про напружені ситуації, революції, військові злочини та конфлікти наповнюють сферу публічного обговорення. В умовах війни або збройного конфлікту вплив ЗМІ на аудиторію проявляється особливо чітко. Журналістика може виступати як у ролі пропагандиста, так і опозиційно налаштованого актора політичного процесу. Роль ЗМІ у впливі на громадську думку та механізми цього впливу досліджуються давно й поглиблено. Засоби масової інформації є основним постачальником повідомлень, за допомогою яких аудиторія усвідомлює що відбувається, і формує свою думку про сучасні військові події.

Сучасна українська журналістика не може залишатися осторонь і теми воєнного конфлікту або, так званої, «гібридної війни» Росії проти України. Процеси, що почалися в нашій країні ще восени 2013 року та переросли у глобальну політичну кризу, безумовно, зачепили основи світового порядку, закладені після Другої Світової війни. Євромайдан, анексія Криму Російською Федерацією і збройний конфлікт на Сході України стали приводом для перезавантаження міжнародних відносин. Ці драматичні події більшістю експертів оцінюються як найкритичніші за роки існування

© Мірошниченко П.В., Пшепировська С.Г., 2015

незалежної держави. Воєнний конфлікт на території Донецької та Луганської областей болюче вдарив по кожному українцю та знайшов відображення в усіх засобах масової інформації.

І якщо спершу вітчизняні медіа у зоні бойових дій представляли всього один-два кореспонденти, то за останній рік їхня кількість зросла. Українські журналісти, телеоператори, фотокореспонденти виїжджають «на передову» і стають повноправними учасниками подій у «гарячій точці». І тут постає питання етичності та об'єктивності висвітлення подій на сході країни. Збройний конфлікт багато в чому залежить від ЗМІ. Журналісти маніпулюють думками аудиторії, пропагують певні ідеали, зумовлюють виникнення реакції споживачів інформації, яка в подальшому впливає на перебіг конфліктної ситуації. Саме тому вивчення ролі ЗМІ під час воєнних конфліктів набуває дедалі більшої **актуальності**.

Питання війни, її сутності та змісту перебувають під пильною увагою не тільки світової, а й вітчизняної наукової думки. В Україні за останнє десятиліття з'явилися різні трактування самого поняття «війна». Над питанням сучасного осмислення війни працюють, зокрема, О. Кирницький, В. Левицький, Р. Додонов, В. Глазунов. Дослідженню поняття «гібридна війна» присвятив свою увагу ряд науковців, зокрема, М. Сенченко, Ю. Дмитрович, В. Філатов, М. Гродненський, Ю. Пєтухов, В. Коцур та інші. В умовах збройного конфлікту з Російською Федерацію дослідження «гібридної війни», або «війни керованого хаосу» стає актуальним, оскільки така стратегія впливає на національну безпеку та територіальну цілісність України.

Метою статті є аналіз процесу висвітлення воєнного конфлікту в Україні, зокрема дотримання медійниками стандартів журналістської діяльності «в гарячих точках».

Виклад основного матеріалу. Сучасний період в історії людства істотно маркований воєнною тематикою – кількість і масштабність воєнних конфліктів набирають обертів у всьому світу. ХХ століття репрезентувало дві світові війни, небачені за своїми масштабами та наслідками. Початок третього тисячоліття позначився потужним сплеском воєнних дій на Близькому Сході (Єгипет, Лівія, Пакистан, Сирія тощо) та в Україні.

Війна є об'єктом людського інтересу настільки ж давно, наскільки давніми є відомі писемні джерела. Під війною розуміється соціально-політичне явище, що є крайньою формою вирішення соціально-політичних, економічних, ідеологічних, а також національних, релігійних, територіальних та інших суперечностей між державами, народами, націями, класами і соціальними групами засобами військового насильства [2, с. 205]. Згідно з нормами міжнародного гуманітарного права, війна вважається такою, якщо має місце офіційне оголошення війни.

Після прийняття Женевських конвенцій у 1949 році з'явилося поняття «збройний конфлікт» або «воєнний конфлікт». Це збройне протиборство між державами або соціальними спільнотами всередині окремих держав, що має на меті вирішення економічних, політичних, національно-етнічних та інших суперечностей через обмежене застосування військової сили. Також під міждержавним збройним конфліктом розуміють ситуацію «оголошеної війни чи іншого збройного конфлікту, який виникає між двома або кількома договірними сторонами, навіть у тому випадку, якщо одна з них не визнає стану війни» [5, с. 7]. Відповідно до цієї статті, міжнародні збройні конфлікти виникають між державами, коли одна або більше сторін використовують свої військові ресурси проти іншої сторони, незалежно від причин або сили конфронтації. Враховуючи сказане, військовий конфлікт можна було б визначити як гостру фазу розвитку суперечностей між державами (коаліціями держав), а також воєнізованими суспільно-політичними формуваннями.

Своє визначення «воєнному конфлікту» подає і Воєнна доктрина України. Це національна система керівних поглядів на причини виникнення, сутність і характер сучасних воєнних конфліктів. Згідно з доктриною, «воєнний конфлікт» – це спосіб вирішення суперечностей між державами із застосуванням воєнної сили або в разі збройного зіткнення всередині держави. Видами воєнного конфлікту, за тим же документом, є:

- збройний конфлікт на державному кордоні, а саме обмежене збройне зіткнення на державному кордоні між Україною та іншою державою;
- збройний конфлікт всередині держави, тобто збройні зіткнення всередині України за участю непередбачених законом воєнізованих або збройних формувань;
- локальна війна, що виникає в разі збройної агресії проти України з боку іншої держави регіону;
- регіональна війна, що виникає в разі збройної агресії двох і більше держав проти України [11].

Багато дослідників називають сучасні події на Сході України «гібридною війною». Розглядаючи явище гібридної війни, слід зазначити, що сучасна вітчизняна наукова література пропонує небагато відомостей з означеного питання. Винятком є роботи С. Дацюка, що системно працює в цій сфері [3]. Набагато більше інформації є на рівні мас-медіа. Більшість журналістів доволі наполегливо виводить поняття «гібридна війна» на рівень масової свідомості, часто користуючись ним більше як формальним, зручним, модним терміном.

Гібридна війна передбачає широкий спектр ворожих дій, головними з яких є політичні, інформаційно-психологічні та економічні впливи, що дозволяють завдати противнику відчутний територіальний, політичний і економічний збиток, дезорганізувати систему управління, деморалізувати суспільство. Специфіка гібридної війни полягає в тому, що на початковому етапі невійськові впливи переважають над військовими, які можуть бути навіть відсутні. До них належать інформаційно-пропагандистські, політико-дипломатичні, енергетичні, інфраструктурні, торговельно-економічні заходи. При цьому сама війна не сприймається масовою свідомістю як війна [4, с. 265].

Проблема безпеки журналістів при висвітленні подій у «гарячих точка» є відкритою в багатьох країнах світу. На думку О. Князева, особливе значення для виживання і продовження журналістської роботи в зоні військового конфлікту мають два чинники. Перший – це вміння правильно поводитися в екстремальній ситуації. Другий – це безпосередня підготовка. Напри-

клад, володіння навичками невідкладної медичної допомоги або наявність аптечки [8, с. 5].

Загальні положення про умови роботи журналістів містяться в законодавчих актах. Порядок відрядження журналістів у місця надзвичайних подій та умови їхньої діяльності в цих відрядженнях регулюються Законом України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів».

У Статті 15 цього Закону сказано: «працюючи в місцях збройних конфліктів, журналіст (учасник творчої групи) зобов'язаний дотримуватися вимог щодо нерозголошення планів спеціальних підрозділів, відомостей, що є таємницею досудового розслідування, не допускати фактичної пропаганди дій терористів та інших злочинних груп, їхніх вчинків і заяв, спеціально інспірованих для засобів масової інформації, не виступати в ролі арбітра, не втручатися в інцидент, не створювати штучної психологічної напруги в суспільстві. За порушення цих вимог журналіст (учасник творчої групи) несе відповідальність відповідно до законодавства України» [7].

Коли журналіст перетинає зону воєнного конфлікту, там діють свої правила. Деякі з них викладені в міжнародно-правових документах. Зокрема, діяльність представників ЗМІ в зоні воєнного конфлікту регулюється Міжнародним гуманітарним правом. Воно містить норми, що охороняють журналістів під час війни. Журналіст, який перебуває в небезпечному відрядженні в зоні збройного конфлікту, з погляду Міжнародного гуманітарного права розглядається як цивільна особа, і на неї в повному обсязі поширюється той же самий захист, що надається цивільним особам [10].

При висвітленні війни чи збройного конфлікту (як і будь-якого соціального конфлікту чи протистояння) головним для ЗМІ є відображення позицій обох сторін конфлікту, або максимальне прагнення до об'єктивності. Такої думки дотримується, зокрема, В. Монахов: «Перш ніж писати про будь-який конфлікт, украй необхідно вислухати всі його сторони, всіх його учасників. Розповідь про конфлікт повинна бути максимально об'єктивною і вільною від використання так званої «мови ворожнечі» або «мови ненависті» – hate speech» [9, с. 107].

Чи подавати «іншу точку зору», висвітлюючи нинішній конфлікт на Сході України? Це питання неодноразово обговорювали українські медіаексперти та представники ЗМІ. «Одна справа, коли ти їдеш у Сирію, і для тебе обидві сторони чужі (хоча одній з них ти симпатизуєш більше, яким би об'єктивним журналістом ти не був), – зазначає журналіст телеканалу «Інтер» Р. Бочкала. – А інша справа, коли війна у тебе вдома, тоді бути безпристрасним просто неможливо. У цій війні журналісти не просто частина ситуації, а один із видів зброї, бо йде інформаційна війна». На його думку, після ескалації воєнного конфлікту в Україні, стало зрозуміло, що інтерв'ю в терористів брати не можна: «Ми не повинні допомагати їм транслювати їхні жахливі ідеї», – підкреслює Р. Бочкала [6].

Окремо хотілося б виділити правила відеозйомки для журналістів-телевізійників. Адже саме з сюжетів бойовики можуть дізнатися, в якому стані та чи інша бригада, яка в неї ситуація з набоями тощо. Знімаючи розташування військових частин, журналісти мають пам'ятати декілька важливих правил:

- не можна показувати панорамних кадрів, скупчення живої сили та техніки – всім цим може скористатися ворожа сторона. Навіть якщо якась деталь здається вам неважливою, це не значить, що так насправді є. Деталі в кадрі можуть видати локацію;
- необхідно стежити, щоб у кадр не потрапили знаки, які можуть вказати на місцевість, у результаті чого можна буде вирахувати розташування блокпоста;
- не можна розповідати про пересування військ;
- іноді краще взагалі не знімати зброї чи техніки, тому що ворогу може бути невідомо про наявність в армії деяких типів зброї. Як зазначає кореспондент телеканалу «Інтер» Р. Бочкала, деякі командири вже скаржилися на подібні кадри в ефірі і через це в них погіршується ставлення до ЗМІ загалом. Один зі способів не помилитися – показувати весь відзнятий матеріал керівництву й вилучати кадри, які вони вважатимуть неприйнятними, оскільки іноді небезпечними є на перший погляд дуже невинні кадри [6];
- обов'язково потрібно дослухатися до прохань солдатів, якщо вони просять не знімати їхніх облич. За необхідності журналіст має знайти компроміс: затушувати обличчя, змінити тембр голосу. Не всі кажуть родичам, що вони в АТО, такі деталі можуть нашкодити як самому герою, так і його близьким людям.

Працюючи в зоні воєнних дій, журналіст, перш за все, повинен пам'ятати, що має справу з військовою таємницею. Ці дані в жодному разі не можна розповсюджувати, а дозвіл на публікацію краще перепитати в командира. Такої думки речник інформаційно-аналітичного центру РНБО А. Лисенко. «Якщо, наприклад, командир показує вам карту, ви маєте дізнатися, чи є вона таємною і чи маєте ви право її знімати. Є таємні об'єкти, так звані місця-секрети, про які ніколи нікому не кажуть. Подивіться, чи нема на документі грифу або помітки. Наприклад, помітка «ДСК» – для службового користування – уже свідчить, що це таємний документ. 90% інформації розвідка отримує з відкритих джерел, серед яких – ЗМІ» [1].

Інформацію журналістам краще отримувати від командирів. Рядовий солдат теж може багато розповісти, але в його словах буде чимало зайвого, і це може нашкодити. Тому його краще питати про умови, побут бійців.

Висновки та пропозиції. За часів незалежності українська журналістика зазнала незліченних втрат. Число загиблих журналістів під час воєнних конфліктів вражає: Чечня, Ірак, Ліван, Придністров'я, Туреччина, Афганістан, Грузія і Україна – «Революція гідності», воєнні дії з терористами та сепаратистами на Сході країни.

За даними Інтернет-видання «Дзеркало тижня», в 2014 році Україна посіла третє місце у світі за кількістю загиблих журналістів [12]. А за даними порталу «Репортери без кордонів», з 2002 року по сьогодні було вбито 928 журналістів по всьому світу. Ця професія завжди асоціювалася з особливою небезпекою і ризиком, не кажучи

вже про відповідальність. Адже представників ЗМІ справедливо вважають четвертою владою – саме вони формують громадську думку і створюють інформаційний фон подій.

Журналіст в зоні воєнного конфлікту – це подвійна відповідальність. По-перше, працюючи в умовах війни, журналіст піддає небезпеці власне життя. По-друге, своїми діями він може створити загрозу життю багатьох солдатів, які зі зброєю в руках захищають країну на передовій. Журналістам не варто забувати про відповідальність, і тим паче, не вдаватися до радикалізації у журналістських матеріалах. У сучасних умовах свідомі представники ЗМІ повинні надзвичайно виважено висвітлювати події, бути обережними з формулюваннями та закликами, адже від їхніх слів залежить психологічний стан, а ще важливіше – формування плану дій сотень тисяч глядачів, слухачів і читачів.

Список літератури:

1. Висвітлення збройного конфлікту. Поради для журналістів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/how_to/visvitlennya_zbroynogo_konfliktu_poradi_dlya_zhurnalistiv/
2. Военный энциклопедический словарь [редкол.: А. Горкин, В. Золотарев, В. Карев и др.]. – М., 2007. – С. 205.
3. Дацюк С. А. Стратегия победы Украины в войне с Россией [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://hvylya.net/analytics/geopolitics/strategiya-pobedyi-ukrainyi-v-voyne-s-rossiey.html
4. Додонов Р. О. Криза, війна чи конфлікт – як коректно називати події на Сході України? / Р. О. Додонов // Збірка наукових праць: «Східноукраїнський конфлікт в контексті глобальних трансформацій». – Донецьк, 2015. – С. 260–272.
5. Женевские конвенции от 12 августа 1949 года и Дополнительные протоколы к ним. – М., 2005. – С. 7.
6. Журналісти в зоні АТО. Практичний порадник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mymedia.org.ua/articles/warjourn/zhurnal_sti_v_zon_ato_praktichniy_poradnik.html
7. Закон України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540/97%D0%B2%D1%80/print1217856518710949
8. Князев А. А. Журналистика конфликта: освещение конфликтов. Пропаганда, свобода информации и информационная безопасность. Работа журналиста в «горячих точках» / Александр Князев. – Бишкек: Илим, 2003. – 320 с.
9. Прикладная конфликтология для журналистов / М. Мельников, В. Малькова, А. Пчелинцев, Г. Кожевникова, В. Монахов. – М.: Права человека, 2006. – 158 с.
10. Раскин А. В. Защита журналистов. Положения Международного гуманітарного права, применяющиеся к журналистам [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.icrc. org/web/rus/siterus0.nsf/html/666ABM
11. Указ Президента України «Про Воєнну доктрину України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/648/2004
12. Украина заняла третье место в мире по количеству погибших журналистов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zn.ua/UKRAINE/ukraina-zanyala-trete-mesto-v-mire-po-kolichestvu-pogibshih-zhurnalistov-166878_.html

Мирошниченко П.В., Пшепировская С.Г.
Запорожский национальный университет

ВОЕННЫЙ КОНФЛИКТ В ТЕЛЕВИЗИОННОМ СЮЖЕТЕ: СООТВЕТСТВИЕ ПРОИЗВОДСТВЕННЫМ СТАНДАРТАМ ЖУРНАЛИСТИКИ

Аннотация
В статье рассматриваются понятия, которые чаще всего употребляются в публицистике для обозначения событий, которые происходят на Востоке Украины. Анализируется содержание понятий «война», «гибридная война», «военный конфликт». В статье также рассмотрены основные производственные стандарты журналистской деятельности в «горячих точках». Рекомендации предоставляются всем представителям СМИ, а особенно, журналистам-телевизионщикам.
Ключевые слова: война, военный конфликт, гибридная война, телевидение, производственные стандарты.

Myroshnychenko P.V., Pshepyrovskaya S.G.
Zaporizhzhya State University

MILITARY CONFLICT IN TELEVISION PROGRAM: COMPLIANCE OF MANUFACTURING STANDARDS OF JOURNALISM

Summary
This article discusses the concepts, which are often used in journalism to describe the events that occur in the Eastern Ukraine. We analyze the concept of «war», «hybrid warfare» and «armed conflict». The article also describes the main production standards of journalism in war zone. Recommendations are provided to all members of the media, especially for TV-journalists.
Keywords: war, military conflict, hybrid warfare, TV, manufacturing standards.

УДК 37.03:504(045)

ПРОБЛЕМИ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Морозова Л.П., Кирилюк І.А., Михалевич К.В.
Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

В статті розглянуто проблему екологічного виховання молоді. Охарактеризовано основні завдання екологічної освіти. Обґрунтувано можливості виховання культури в молоді, шляхом підвищення рівня екологічної освіти. Запропоновано проведення екологічних акцій та проектних робіт серед школярів та студентства. Визначено перспективи подальшого розвитку екологічної свідомості серед молоді.
Ключові слова: екологічне виховання, екологічна освіта, екологічна свідомість, екологічна культура.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день молоде покоління вступає в епоху не лише бурхливого розвитку науки і техніки, а й негативних наслідків науково-технічної революції, демографічного вибуху та політичних війн. Перед людством постає проблема вибору: як зайняти гідне місце у соціумі і забезпечити вищий рівень життя? В усіх розвинених країнах світу екологічна культура стає невід'ємною складовою функціональної грамотності населення. Сучасні тенденції екологічного виховання пов'язуються з розумінням природи не лише як суспільної, але й особистісної цінності та, відповідно, формуванням відповідального ставлення до її об'єктів. Екологічна проблема виростає в проблему перетворення стихійного впливу людей на природу, в свідомо, цілеспрямовано, планомірно розвиваючу взаємодію з нею. Така взаємодія може бути здійснена при наявності в кожній людині достатнього рівня екологічної культури та екологічної свідомості, формування яких починається з раннього дитинства і продовжується все життя.

Актуальним у цьому зв'язку є виховання екологічної відповідальності молоді, оскільки в цьому віці відбувається формування відносно усталеної системи цінностей, яка визначатиме сенс подальшого життя та майбутньої професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою екологічного виховання молоді займаються такі вчені, як Абалкіна І.Л., Моткін І.О., Морозова Л.П., Куркуленко С.С., Курняк Л.Д., Науменко Н.В., Процюк В.А. Вони вважають, що необхідність виховання екологічної культури в молоді пов'язана з реакцією на глобальну екологічну кризу. В останні десятиріччя під впливом сукупної дії виробничих чинників збільшилась кількість негативних змін в природному середовищі. Тобто, збереження життя на Землі залежить тепер безпосередньо від рівня і темпів виховання екологічної культури в молоді та у суспільстві в цілому.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. На жаль в XXI столітті людству доводиться боротись з чималою кількістю екологічних проблем. Основною причиною їх виникнення є не раціональне природокористування. Уже на первісних стадіях розвитку людство своєю діяльністю у галузях рибальства, мисливства, землеробства виснажувало природні ресурси. У другій половині XX ст. загострилися проблеми забруднення навколишнього середовища, які можна розглядати у кількох аспектах:

1) джерелами викидів є промисловість (відходи гірничовидобувної промисловості), сільське господарство (хімічне забруднення ґрунтів); транспорт (насамперед шкідливі викиди автомобілів) та побут (велика кількість побутового сміття);

2) серед забрудників виділяють механічні (пил, тверді промислові і побутові відходи); хімічні (різноманітні гази, рідини та аерозолі, які здатні негативно впливати на життєдіяльність організмів); радіоактивні (випромінювання і пил); бактеріальні (пов'язані насамперед з органічними відходами).

3) забруднення навколишнього середовища прийнято розглядати за геосферами (атмосферою, гідросферою та літосферою).

Із зростанням кількості міст та промислових підприємств постійно збільшується кількість відходів. Промислові і побутові відходи створюють безліч проблем, таких як транспортування, зберігання, утилізація та ліквідація.

Сміття утворюється і накопичується не лише у житлових приміщеннях, а й у офісах, адміністративних спорудах, кінотеатрах і театрах, магазинах, кафе й ресторанах, дитячих садках, школах, інститутах, поліклініках та лікарнях, готелях, на вокзалах, ринках чи й просто на вулицях.

Викидаючи сміття, люди порушують один з основних екологічних законів кругообіг – речовин у природі. Адже, вилучаючи з природи чимало речовин, людина змінює їх до невпізнанності повертає у природу у вигляді сміття, яке не розкладається на вихідні речовини природнім шляхом.

Мета статті. Метою роботи є обгрунтування можливості і необхідності виховання екологічної культури в молоді, шляхом підвищення рівня екологічної освіти.

Виклад основного матеріалу. З розвитком енергетики, хімії, металургії і машинобудування світу почало загрожувати нагромадження відходів від синтетичних пральних порошків, нафтопродуктів, важких металів, нітратів, радіонуклідів, пестицидів та інших шкідливих речовин, що не засвоюються мікроорганізмами, не розкладаються, а накопичуються тисячами тонн у ґрунтах, водоймах, підземних водах. Наслідками цього є ускладнення отримання необхідних речовин, енергії та інформації з природного середовища; забруднення довкілля відходами виробництва; порушення інформаційних зв'язків у природі, збіднення біологічного різноманіття; погіршення здоров'я населення, стану економіки, соціальної стабільності.

Серед сфер, з якими людина стикається на протязі всього свого життя, є сфера насамперед стосунків Людини і Природи: ставлення людини до своєї власної природи (до свого тіла) й став-

© Морозова Л.П., Кирилюк І.А., Михалевич К.В., 2015

лення людини до природи довкілля. Певна річ, ми повинні розглядати обидва ці аспекти в єдності (В. Вернадський), бо лише в такій площині можна побачити можливість продуктивного розгортання здоровоохоронних і природоохоронних заходів. Людина здатна дивитися на своє тіло як на «зовнішній» об'єкт так само, як вона дивиться на елемент навколишнього природного середовища, і сприяти його удосконаленню або руйнуванню. Усе це й викликає систему зусиль людини, які спрямовані на підтримку здоров'я свого тіла і профілактику захворювань (фізична культура, гігієна життя і праці, харчування, духовна підтримка організму тощо). А з іншого боку, людина є об'єктивно тісно поєднана з навколишнім середовищем (повітря, харчування, світло сонця, енергетичний обмін тощо), а це також могутній чинник впливу на здоров'я її організму.

До ціннісних орієнтирів екологічної освіти і виховання відносимо ставлення до власного здоров'я, прихильність до спорту і фізичної праці, гарт організму, здоровий спосіб життя, дотримання правил особистої гігієни, усвідомлення своєї єдності з навколишнім природним середовищем, бережне ставлення до всього живого на Землі, розвиток здатності відчувати красу Природи, дбайливе ставлення до природних засобів життя і національних багатств.

Виховання у людях дбайливого ставлення до природи має починатись з дитячих років – найбільш активного періоду формування світогляду людини, характеру, звичок, ставлення до навколишнього світу. Таке ставлення формуватиметься, якщо поєднувати інтелектуальну та практичну діяльність молоді, прищеплюючи їй уміння виконувати певну практичну роботу з вивчення, збереження та відтворення конкретних природних об'єктів [4, ст. 5].

Екологічне виховання – систематична педагогічна діяльність, спрямована на розвиток в молоді екологічної культури, це тривалий багатофакторний цілеспрямований процес формування екологічної свідомості й екологічної культури.

Екологічне виховання – це організований і цілеспрямований процес формування системи наукових знань про природу і суспільство, поглядів і переконань, що забезпечує відповідальне ставлення молоді до природи, реальним показником якого є практичні дії учнів та студентів по відношенню до природного середовища.

Екологічне виховання передбачає:

– формування у молоді основ глобального мислення та екологічної культури;

– оволодіння майбутніми фахівцями знаннями та практичними вміннями раціонального природокористування;

– виховання у молодого покоління почуття відповідальності за природу як національне багатство;

– виховання готовності до активної екологічної та природоохоронної діяльності.

Результатом екологічного виховання має бути сформована екологічна свідомість людини, що характеризується різнобічними глибокими знаннями про навколишнє середовище (природне та соціальне), наявністю світоглядних ціннісних орієнтацій щодо природи, набуттям умінь і досвіду вирішення екологічних проблем, безпосередньою участю у природоохоронній роботі, передбаченням можливих негативних наслідків природо перетворювальної діяльності людини [1, с. 19].

Завданнями екологічного виховання є:

– постійне інформування молоді про проблеми природного походження та їх вплив на рівень здоров'я населення країни і світу;

– змістовне інструктування осіб з приводу правильної поведінки у зонах природних катастроф;

– залучення їх до поширення екологічних знань серед населення, а також до розробки екологічних програм (проектів);

– спонукання до примноження природних багатств;

– поповнення знань з екології шляхом ознайомлення з науковими та науково – попелярними джерелами відомих вітчизняних учених тощо.

Найбільша ефективність екологічного виховання можлива за умов забезпечення його неперервності, комплексності, охоплення цим процесом всіх членів суспільства протягом усього їх життя. Підвищенню ефективності сприяє вміле використання засобів екологічного виховання. До них, насамперед, необхідно віднести:

– сім'ю, в якій відбувається первинна соціалізація індивіда, формуються основні риси особистості, тип світосприйняття світоставлення;

– засоби масової інформації, що впливають на масову свідомість суспільства, дають актуальну екологічну інформацію, первинну інтерпретацію подій чи прийнятих рішень і тим самим формують громадську думку;

– неспеціалізовану освіту всіх щаблів – від дитячих садків до вищих навчальних закладів – де при викладанні практично всіх навчальних дисциплін повинна бути природоохоронна тематика, повинні формуватися основи знань природничих, технічних та соціальних знань, важливих в соціально-екологічному відношенні;

– спеціалізовану освіту, спрямовану на формування кадрів спеціалістів, що професійно займатимуться питаннями, пов'язаними з проблемами оптимізації та гармонізації взаємодії в систем «суспільство-природа»;

– систему екологічного законодавства, покликану вказувати на загальні орієнтири держави як виразника суспільних нтересів у галузі використання природних ресурсів, охорони природи, збереження придатного для життя і здоров'я людини природного середовища;

– карно-наглядову систему держави, завданням якої є формування переконання, що будь-які правопорушення в галузі природокористування та дотримання екологічних прав громадян будуть відповідно оцінені державою [2, с. 32].

Темп життя, що прискорюється, вимоги до людини, що все підвищуються, формують таку базову цінність нового суспільства, як цінність досягнення поставленої мети та неодмінного успіху, а також допоміжну цінність активної особи [5, с. 87].

Найвищим рівнем екологічної вихованості, однією з ефективних форм розв'язання екологічних проблем, раціоналізації взаємовідносин між суспільством і природою є належним чином організована концепція екологічної освіти, яка останнім часом сформувалась в самостійну галузь педагогічної теорії і практики з відповідними принципами, методами і завданнями.

Моральність кожної людини повинна бути високою і бездоганною. Надзвичайно важлива роль у екологічному вихованні молоді належить

сьогодні навчальним закладам. Екологічний аспект має пронизувати всю навчально-виховну діяльність, у процесі якої формується екологічне мислення. В діяльності кожного закладу має займати одне з основних місць екологічне виховання, мають діяти гуртки по екологічному спрямуванню, тоді якщо активно втілювати це в навчальну програму, молодь нарешті навчиться слідкувати за станом навколишнього довкілля, його екологією.

Екологічна освіта є сукупністю екологічних знань, мислення, світогляду, етики, культури. Однією з форм екологічної освіти школярів є створення статутів юних екологів, які, як правило, очолюють викладачі кафедр екології вищих навчальних закладів. Це сприяє вивченню молодим поколінням об'єктів і явищ у самій природі, отриманню навичок щодо визначення видів рослин і тварин, з'ясовуванню на практиці шляхів впливу людини на довкілля, видів природокористування, а головне – розширило кругозір молоді щодо сучасних дійсних природоохоронних проблем і шляхів їх розв'язання [4, с. 10].

В основу екологічної освіти покладені принципи гуманізму, науковості, неперервності, наскрізності та систематичності. Екологічна освіта спрямовується на поєднання раціонального й емоційного у взаємовідносинах людини з природою на базі принципів добра й краси, розуму й свідомості, патріотизму й універсалізму, наукових знань і дотримання екологічного права. Екологічна освіта, з одного боку, повинна бути самостійним елементом загальної системи освіти, а з іншого боку, виконує інтегративну роль у всій системі освіти. Ця мета досягається поетапно шляхом вирішення освітніх і виховних завдань та вдосконалення практичної діяльності.

Суть екологічної освіти полягає в тому, щоб кожна людина могла усвідомити пріоритетні загальнолюдські цінності, щоб знала про основні джерела порушення природної рівноваги, щоб несла відповідальність за скоєне як перед самим собою, так і перед сім'єю, суспільством, державою в цілому. Все це виходить з рівня загальнодержавної культури, яку закладено було освітою і вихованням, а саме від рівня екологічної культури.

Екологічна культура включає в себе процес формування екологічної свідомості особистості, що відображає нерозривну єдність між сукупністю знань, уявлень про природу, емоційно-почуттєвого і ціннісного відношення до неї (внутрішня культура) і відповідних умінь, навичок, потреб взаємодії (зовнішня культура), заснований на гармонізації взаємозв'язків у сістемі «природа-людина». Загальноприйнятою стає точка зору, відповідно до якої людство не може більше прогресувати у своєму розвитку, суттєво не підвищивши рівень екологічної культури. Підвищення рівня екологічної культури повинно починатися з молоді, бо саме від їх дій, залежить майбутнє світу [3, с. 75].

Підготовка студентів із високим рівнем екологічних знань, екологічної свідомості і культури на основі нових критеріїв оцінки взаємовідносин людського суспільства й природи, повинна стати одним із головних важелів у вирішенні надзвичайно гострих екологічних і соціально-економічних проблем сучасної України.

Екологічне виховання викликане потребою часу і є одним із провідних напрямків виховання молоді у сучасній вищій школі.

Шляхами підвищення екологічної культури молоді й ефективності екологічного виховання є:

– збільшення значення екологічних питань як у рамках певних предметів, так і за допомогою налагодження внутрішніх та міжпредметних зв'язків;

– створення в закладах освіти відповідної навчально-матеріальної бази: куточків охорони природи, живих куточків та ін.;

– удосконалення форм і методів екологічного виховання, активне залучення молоді до природоохоронної роботи;

– формування мотивів відповідального ставлення до природи, прагнення глибше пізнати її, примножувати її багатства.

З метою екологічного виховання школярів і студентів поряд з традиційними заняттями ефективними формами є: проведення екологічних фестивалів до Всесвітнього Дня Землі, конкурсів екологічного плакату, літературного твору. Власна праця над доглядом рослин і тварин, охорона природних об'єктів, водойм, парків, квітників, скверів, проведення Днів лісу, Днів птахів, відзначення професійних свят підвищують дієвість екологічного виховання школярів, сприяють перетворенню знань в екологічні переконання [1, с. 21].

Екологічна освіта у ВНЗ є продовженням попередніх етапів екологічної освіти (дитячий садок, середня школа, родина) і наступним, більш високим рівнем у системі безперервної багатоступеневої екологічної освіти. ВНЗ повинен виховувати у студентів почуття високої відповідальності за збереження та примноження природних багатств, бережливе їх використання, охорону природного середовища та довкілля.

В навчальних планах всіх вищих навчальних закладів, в тому числі і які не готують фахівців-екологів на бакалаврському рівні, необхідно передбачити курс екології, який би включав необхідні теоретичні і практичні аспекти, а також відповідні кожному окремому ВНЗ курси з блоку прикладних екологічних дисциплін (можливо, у блоці вибіркових професійно-орієнтованих дисциплін). Для цього в навчальних програмах ВНЗ одним з обов'язкових курсів лекцій має бути курс «Основи екології» (базові екологічні знання), а також курси блоку «Прикладна екологія» (залежно від профілю ВНЗ – «Урбоекологія», «Ландшафтна екологія», «Екологічні проблеми енергетики», «Екологічні проблеми транспорту», «Економіка природокористування» тощо).

Висновки і пропозиції. Отже, можна зробити висновок, що необхідність посилення впливу на духовну сферу особистості, формування етичного компоненту екологічної культури є необхідною умовою екологічного виховання молоді. Подолання екологічної кризи залежить від морального вдосконалення людини, її культури і відносин із природою та іншими людьми. Якщо люди в найближчому майбутньому не навчаться дбайливо відноситися до природи, вони знищать себе. А для цього треба виховувати екологічну культуру і відповідальність.

Список літератури:

1. Городенко С. В., Чижик Т. А. Проблеми екологічного виховання молоді / С. В. Городенко, Т. А. Чижик // Вітчизняна наука. – 2012. – С. 19-21.
2. Курняк Л. Д. Екологічна культура: поняття і реальність // Вища освіта України. – 2013. – № 3. – С. 32-37.
3. Науменко Г. Освітянська компонента екологічної культури / Г. Науменко // Грані. – 2014. – № 3. – С. 74–78.
4. Пустовіт Г. П. Філософсько-культорологічний аспект у екологічній освіті // Шлях освіти. – 2012. – № 3. – С. 7-11.
5. Морозова Л. П. Аспекти формування ціннісного світу сучасної молоді / Л. П. Морозова // Наукові записки. – КМ «Academia», 2003. – Т. 22. – Ч. І. – С. 86-91.

Морозова Л.П., Кирилюк И.А., Михалевич Е.В.
Винницкий торгово-экономический институт
Киевского национального торгово-экономического университета

ПРОБЛЕМЫ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ МОЛОДЕЖИ И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ

Аннотация
В статье рассмотрена проблема экологического воспитания молодежи. Охарактеризованы основные задачи экологического образования. Обосновано возможности воспитания культуры у молодежи, путем повышения уровня экологического образования. Предложено проведение экологических акций и проектных работ среди школьников и студенчества. Определены перспективы дальнейшего развития экологического сознания среди молодежи.
Ключевые слова: экологическое воспитание, экологическое образование, экологическое сознание, экологическая культура.

Morozova L.P., Kyryliuk I.A., Mikhalevich E.M.
Vinnytsia Institute of Trade and Economics
Kyiv National University of Trade and Economics

PROBLEMS OF ECOLOGICAL EDUCATION OF YOUNG PEOPLE AND WAYS OF THEIR DECISION

Summary
In the article the problem of ecological education of youth. Characterized primary goals of environmental education. Studies education opportunities to youth culture through increase of the level of environmental education. Proposed conducting ecological actions and design work among pupils and students. Detected prospects of further development of environmental awareness among youth.
Keywords: environmental education, environmental education, ecological consciousness, ecological culture.

УДК 398:821.161.2.09

ЕТАПИ ФОЛЬКЛОРНО-ЛІТЕРАТУРНОЇ КОНТАМІНАЦІЇ

Погонець Я.А.
Інститут філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Стаття присвячена розгляду впливу усної народної творчості на художню літературну. У розвідці виявлено тяглість фольклорно-літературних взаємин від давньої літератури аж до літератури сьогодення. Узагальнено особливості фольклоризму провідних літературних епох. Залежно від їхніх особливостей виділено основні етапи фольклорно-літературної контамінації. Серед них – фольклоризм давньої літератури, фольклоризм нової літератури, фольклоризм літератури кінця XIX-поч. XX ст., фольклоризм літератури ІІ пол. XX ст.-поч. XXI ст.
Ключові слова: мотив, образ, символ, усна народна творчість, фольклор, фольклоризм, художня література.

Постановка проблеми. Усна народна творчість протягом довгого часу і до сьогоднішнього дня є джерелом тем, мотивів, образів, зразком майстерності для художньої літератури. Це та форма виявлення духовного складу нації, яка практично невичерпна.

Література може успішно розвиватися лише тоді, коли спирається на великий життєвий

© Погонець Я.А., 2015

досвід свого народу. Щоб бути письменником справді народним, потрібно пройнятися його духом, його життям.

Повністю погоджуємося з думкою О. Мишанича, який вважав, що «фольклор – усна народна творчість – відіграє винятково важливу роль у зародженні і розвитку письменства, літератури книжної, і роль ця на всіх етапах її зростання не зменшується» [10, с. 9]. Кожен період літератури має свої особливості та закономірності, по-різному «протоптує собі шлях» у старовину. Письменник чи давнього, чи більш нового часу може стилістично наблизити свій твір до усного народного, ввести у текст прислів'я, приказки, пісні, різні народнопоетичні фігури, вжити народні епічні формули. Але успіх таких вкраплень залежатиме від того, наскільки доцільно залучений фольклорний матеріал, чи є у ньому потреба.

Аналіз останніх досліджень і публікації. Кожен етап фольклорно-літературної взаємодії мав свої особливості і був досліджуваний більшою чи меншою мірою. Фольклоризм давньої літератури розглядали М. Возняк, М. Грицай, О. Мишанич, М. Максимович, П. Житецький, І. Франко; передшевченківський період досліджували О. Гончар, П. Іванишин, П. Куліш, Н. Пластун, Ж. Янковська та ін. Фольклорно-літературну інтерференцію ІІ пол. ХІХ-поч. ХХ ст. вивчали О. Вертій, О. Дей, Т. Комаринець, Р. Марків, С. Мишанич, М. Рильський та ін. Фольклоризм сучасної літератури досліджують В. Мислива, О. Романенко, А. Соколова та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідники переважно зосереджував увагу на якійсь одній постаті чи на одному періоді, тому визначення етапів фольклорно-літературної контамінації та їх особливостей є досі відкритим і належить до актуальним завдань української гуманітаристики.

Мета статті. Мета наукової розвідки полягає в тому, щоб прослідкувати тяглість фольклорно-літературної взаємодії від давньої літератури аж до літератури сьогодення; визначити етапи впливу колективної творчості на авторську індивідуальну та їх особливості.

Виклад основного матеріалу. Ступінь і характер взаємодії фольклору та літератури у різні періоди літературного розвитку неоднаковий і визначається різними чинниками, зокрема станом розвитку духовної і художньої культури народу, становленням писемності тощо. Фольклор існував до виникнення авторської літератури, відтак її поява була початком взаємодії двох художніх систем.

О. Дей зазначав, що «на всьому історичному шляху розвитку писемної літератури народна творчість вливалася до неї різними руслами, в різних формах і доказах, в різноступеневому творчому перетворенні, як правило. Завжди тією чи іншою мірою впливала на літературний процес ідейно, соціально й естетично. Вплив цей залежно від етапу розвитку літератури й світогляду її представників міг бути стихійним і усвідомленим, безпосереднім і посереднім, суттєво внутрішнім і формально зовнішнім» [6, с. 5].

Давньоруська історична творчість ХІ-ХІІІ ст. виявляє дві форми зближення з фольклором взагалі і в особливості – з історичним і казковим епосом: 1) пряме перенесення в літературу фольклорних сюжетів, мотивів чи художніх засобів без зміни їх ідейної сутності чи в переробці, зумовленій відмінним від народного світоглядом письменника; 2) освоєння літературою художнього методу народної поезії, який визначається оцінкою подій і цілей їх художнього відтворення [1, с. 29].

Кінець XIV – поч. XV ст. характеризується новими віяннями, ідеями, що в основному надходили із Заходу і стосувалися різних сфер суспільного життя: політичної, економічної, духовно-інтелектуальної. Переломним моментом цього періоду стало виникнення друкування, а найважливішим досягненням красного письменства – літературна мова [9, с. 56].

До фольклорних набутків зверталися визначні творці книжної літератури XVII – поч. XVIII ст. У поезії XVII ст. знаходимо народнопоетичні образи, вплив поетики дум, народних віршувань; запозичення малих фольклорних жанрів (прислів'я, приказки). У козацьких літописах містяться включення народних переказів і легенд.

Новим етапом у становленні української літератури стала епоха бароко. Д. Чижевський так схарактеризував особливості фольклоризму та фольклоризації цього періоду: «Барокова література [...] дуже спричинилася до розвитку народної поезії». Критик наголошує на тому, що народна пісня переймає елементи стилістики барокових віршів, хоча й бароко саме не оминає народної поезії і черпає з її скарбниці вже тому, що однією з цінностей поезії для барокового автора є її різнобарвність: одну з барв і дає народна творчість [15, с. 342].

Середньовіччя наклало на літературу релігійну ідеологію, яка диктувала теми, ідеї, обрати. І лише наприкінці XVIII ст. українська література повністю «скинула релігійну оболонку». «У літературі визріли такі чинники, що зробили нищівний удар по релігії. Це була насамперед давно перевірена зброя – сміх, сатира і гумор» [11, с. 25].

До другої половини XVIII ст. ставлення до народної творчості переважно було негативним. Точилася боротьба між християнством і язичництвом, тому усна поезія вважалася «бісівською», а народні купальські, різдвяні гуляння передбачали покарання. Без сумніву, така релігійна позиція мала великий влив на розвиток усної народної творчості та її взаємин з літературою.

М. Азадовський зазначає, що народна творчість різними шляхами, незважаючи на упереджене ставлення до неї церкви і влади, проникала у давню письменність. Старовинні книги, «житія» і літописи містили у собі народні перекази, легенди, які сприймалися як правдиві історичні розповіді [2, с. 42].

Дослідник резюмує, що для початку XVIII ст. характерний стихійний інтерес до народної творчості, про що свідчать рукописні пісенники, записи билин та ін. У кінці століття виникає прагнення «заволодіти» цією стихією. Першим етапом процесу стає, на думку М. Азадовського, вихід фольклору із соціальних низів і його входження у велику літературу [2, с. 112].

XVIII ст. і для літератури, і для України загалом було досить складним і суперечливим. Ліквідація Гетьманщини, знищення Запорізької Січі, заборона друку сповільнили розвиток авторської творчості і тим паче її фольклорно-літературної контамінації. Хоча не можемо проігнорувати той факт, що народною мудрістю, анекдотами, притчами, прислів'ями, фразеологізмами, фольклорними ідеями та образами сповнені філософсько-

дидактичні трактати, байки, вірші Г. Сковороди. Саме творчість мандрівного філософа дала поштовх для розвитку літератури початку XIX ст.

З кінця XVIII ст. почався новий етап взаємодії літератури з народною творчістю. Адже саме з початку XIX ст. розгортається фольклористична діяльність в Україні.

Вплив фольклору на літературу не має певної стабільності. Залежно від історичних обставин, літературного стилю епохи, загальних завдань, що їх висував культурний розвиток країни в той чи інший період, фольклорний вплив міг значно посилюватися або й послаблюватися. Саме такою епохою, коли цей вплив досяг своєї кульмінації, була перша половина XIX ст., тобто період становлення нової української літератури.

«І. Котляревський дав перші в новій українській літературі класичні зразки художнього освоєння усної народної творчості. Органічна спорідненість його «Енеїди» з народною естетикою, фольклором, знаменитим народним гумором – один із головних чинників того, що ця поема стала найпопулярнішим твором українського художнього письменства дошевченківських часів» [5, с. 24]. І. Котляревський, як зазначають дослідники, був і збирачем народних пісень, мав великий їх запас, однак їхня подальша доля невідома.

Творчість І. Котляревського збігається із тим періодом, коли книжна мова вичерпала свої можливості. Саме І. Котляревський заговорив «у повні груди» живою народною мовою, показавши її глибину, багатство, колоритність. «Своєю творчістю він утвердив народну мову як мову української національної літератури, остаточно звільнив її від церковнослов'янської мертвенності і зробив доступною для широкої читацької аудиторії» [13, с. 78]

На зміну травестійно-бурлескної традиції І. Котляревського приходить український романтизм. Представники цієї доби не сприймали насмішкуватість у літературі, її травестійність, намагаючись довести, що народною мовою можна писати і серйозні твори.

Початком українського романтизму, як зазначає Я. Гарасим, можемо вважати 1827 рік, коли з'являються друком перші романтичні балади П. Гулака-Артемовського та Л. Боровиковського, а також «Малоросійські пісні» М. Максимовича.

Крім балад, в інших своїх творах П. Гулак-Артемовський дуже часто використовував прислів'я і приказки; байці «Пан та собака» надав жанрових ознак народної казки. Письменник заперечував думку свого учня М. Костомарова про залучення народної творчості до наукового вивчення й висвітлення історії народу. Він, як і М. Цертелев, А. Метлинський, О. Корсун вбачав у фольклорі лише старовину, яка відмирає. П. Гулак-Артемовський вважав, що народна усна творчість уже в недалекому майбутньому приречена на зникнення разом з українською мовою [5, с. 65].

У 10-30-і роки XIX ст. збирачів та дослідників більше приваблювала пісенна творчість. Найбільша ж публікація народної прози в той період пов'язана з діяльністю Г. Квітки-Основ'яненка, який надрукував народні анекдоти, зібрав казки, закликав свого племінника В. Смирницького допомогти йому записувати прислів'я. «Письменник одним із перших вдався до теоретичного заперечення думки, ніби українська мова годиться лише для жартівливих творів...» [5, с. 116]. Г. Квітка-Основ'яненко звертається до жанру сентиментальної повісті, пишучи «Марусю», з якої і починається розвиток нової української прози. Саме цим твором письменник довів, що українською мовою можна виразити глибокі почуття і високі думки.

Модуляція фольклоризму української романтичної літератури загалом має такі основні типи: 1) пряме запозичення фольклорних елементів (сюжетів, образів, мотивів) без ідейно-естетичної інтерпретації, що нерідко зреалізовувалося шляхом імітації фольклорного стилю; використання побутового етнографізму тощо, та 2) часткове переосмислення образної поетики фольклору, надання їй більш конструктивного значення у загальній концепції літературного твору [9, с. 62].

На нашу думку, для письменників-романтиків є характерним незначне переосмислення фольклорних елементів.

Фольклоризм другої половини XIX ст. має свої особливості, які склалися під впливом реалізму.

«Якщо, наприклад, для романтиків народна поезія давала тільки певні образи, мотиви й емоційні тони, то для розвитку реалізму вона стала родовідним джерелом, бо реалістичність – суть її естетичної природи» [6, с. 4].

Т. Шевченко уже на початку своєї творчості вважав, що література може успішно розвиватися тільки тоді, коли вона спирається на великий життєвий досвід народу. Для того, щоб писати про народ, треба, насамперед, жити серед нього, поділяти його погляди, проникнути у внутрішній світ. Щоб бути поетом справді народним, треба більше пройнятися його духом, життям, відчувати все тим простим чуттям, яке властиве народові [8, с. 5-9]. Саме таким письменником і був Тарас Шевченко.

Жоден твір Кобзаря не можна назвати наслідуванням чи переспівуванням народної поезії; кожна його поезія оригінальна, творчо довершена. «...Шевченко любить вплітати уривки та стилізації народних пісень, але тут вони грають роль тільки дрібних інкрустацій» [7, с. 266].

Студіюючи творчість Т. Шевченка, науковці дійшли спільної думки, що народний геній поетапно еволюціонував від ранніх балад, де усно-поетичні елементи використовувалися для посилення народного колориту чи поєднували мотиви різних жанрів, до творів періоду заслання, де використовувався неперевершений авторський стиль, оснований на глибинній трансформації фольклорної поетики.

Кінець XIX-початок XX століття характеризується пошуком нової духовності, яка не цурається загальнокультурних традицій, а виокремлює у них загальнозначуще. Фольклоризм цього періоду, функціонуючи у руслі неоромантизму, характеризується глибинним переосмисленням фольклорної поетики, використанням народно-поетичної образності на рівні символу тощо.

Не можемо не погодитися з Р. Марківом, що фольклоризм в українській літературі поч. XX ст. був органічною потребою писемної творчості в освоєнні навколишньої дійсності. Національний фольклор дав поштовх становленню новітніх способів відтворення реальності, засобом акумулювання та сутнісного позиціювання філософських, морально-етичних та естетичних ідей у літературних творах цієї доби. Важливим у творчій комунікації фольклору і літератури цього періоду став розвиток української фольклористики, самі письменники вивчали народну творчість [9, с. 244].

Представниками цього періоду є І. Франко, Леся Українка, О. Олесь та ін. (у Лесі Українки, Івана Франка уже спостерігаємо звернення до загальноєвропейських тем і образів).

«Своїми віршами народнопісенного складу І. Франко продовжив та розвинув традиції Т. Шевченка в користуванні митцями слова народнопоетичними скарбами і вказав на нові можливості їх засвоєння з метою реалістичного високохудожнього зображення інтимних почуттів і досягнення глибокої народності» [6, с. 76].

Модерно до усної народної творчості підійшли Леся Українка, М. Коцюбинський, Олександр Олесь тощо. Фольклорно-літературна взаємодія у письменників відбувається шляхом творчої інтерпретації міфологем, які через фольклор потрапляють у літературу. Досить поширеним у творах усіх названих авторів є образ русалки. Але кожен по-своєму вводить його у канву твору, домислює міфологічну даність, використовуючи лише загальні фольклорні контури.

Попередній період літератури повністю спирався на народну творчість. Футуристи ж виступали ж проти здобутків минулого. М. Семенко, один із представників цього напряму, вважав мистецтво пережитком минулого, який треба знищити, якщо воно не хоче вмирати саме по собі. Він говорив про сплав суми мистецтв: поезії, малярства, скульптури, архітектури.

В. Поліщук розцінював негативно роль народних традицій у розвитку літератури, але все ж не відкидав того, що письменник використовує народнопоетичну спадщину час від часу для потреб сьогодення [3, с. 53].

Інакше мислили символісти, до яких належав Д. Загул та ін. У своїй статті «Сучасна українська література» (1919) Д. Загул відвів значну увагу проблемі використання традицій народної творчості в сучасній українській поезії. Розглянувши «Думу про трьох вітрів» П. Тичини, він дійшов висновку, що «скарб народної творчості ще не використаний як слід і що українським поетам не конче потрібно поривати з народним ґрунтом...» [3, с. 32].

Як зазначає С. Мишанич, «на дослідженні фольклоризму літературного авангарду 20-х років фольклористика спіткнулася: не так просто було віднайти народнопоетичні концепти у творчості неокласиків, футуристів, символістів, та й навіть у неоромантиків, використовуючи стару методологію порівняльних зіставлень, пошуків ремінісценцій, подібностей, перифраз, архетипів тощо. Адже минули часи обробок, переробок, переспівів з фольклору, стилізація під уснопоетичні зразки, коли письменник виступав від власного імені на фольклорній мові» [12, с. 31].

На наш погляд, дослідник применшує роль народної творчості цього періоду. Наприклад, неоромантики не вдаються до примітивної стилізації, переспівування сюжету, їхні твори насичені міфологічними образами, мотивами. А це, без сумніву, уже вищий рівень фольклоризму.

Фольклорні елементи у літературі кінця XX – початку XXI досліджені порівняно з іншими періодами досить мало. Тому і потребують додаткової уваги. Знайомство з романом-баладою В. Шевчука «Дім на горі», «Казкою про калинову сопілку» О. Забужко, творами М. Матіос доводить, що фольклорно-літературна взаємодія стала ще сильнішою. Модерне життя, постійне користування інтернетом, мобільним зв'язком не змогли відвернути сучасних письменників від живого джерела народної творчості.

«Сучасна українська проза активно черпає рефлексії міфологічного бачення з народних легенд, оповідок, казок, дум, пісень, виходячи з того, що у свій час вони виражали характерні риси людського світосприймання і народних уявлень про природу і світ...Оскільки фольклор є проміжною ланкою між міфологією і літературою, то, певна річ, його художні образи, мотиви так чи інакше пов'язані з міфом» [14, с. 131].

Творчість М. Матіос вкорінена в народну міфопоетику, світогляд. Будучи ще з дитинства захопленою українською традицією, письменниця відобразила її у своїх набутках. Фактура творів «Солодка Даруся», «Нація» та ін. містить народні символи, мотиви, образи, які дають поштовх до нових асоціацій, потрактувань. Поряд із традиційними символами води, землі, квітів з'являються і досить новаторські.

У «Солодкій Дарусі» М. Матіос «червоною ниткою» через увесь твір проходить символ «конфети», який, по суті, є першим натяком на пояснення епітета «солодка». Цей епітет сприймається як символ неминучості, невідворотності й непоборності біди. «Конфета» стає символом зла стосовно довірливих, безправних істот (іноді й цілих народів).

Народна традиція стає джерелом постання авторських жанрів, наприклад романа-балади В. Шевчука «Дім на горі», казки О. Забужко «Калинова сопілка» та ін.

Висновки і пропозиції. Отож, залежно від особливостей кожної епохи, можна виділити такі етапи фольклорно-літературної контамінації та їх особливості: 1) фольклоризм давньої літератури, який характеризується спорадичним, стихійним використанням фольклорних джерел; 2) фольклоризм нової літератури, що вирізняється і прямим запозиченням, і частковим (незначним) переосмисленням народних елементів; 3) фольклоризм кінця XIX-поч. XX ст., що характеризується глибинним переосмисленням фольклорної поетики, використанням народнопоетичної образності на рівні символу; 4) фольклоризм другої половини XX-поч. XXI ст. із властивим йому глибинним авторським переосмисленням народних елементів, наданням уснопоетичному феномену художньо-філософської конкретизації, відмовою від фольклорного перенасичення; зображенням персонажів через їхнє міфологічне світосприйняття. Визначені етапи фольклорно-літературної контамінації допоможуть глибше проникнути у взаємодію фольклору і літератури.

Список літератури:

1. Адрианова-Перетц В. П. Древнерусская литература и фольклор / В. П. Адрианова-Перетц. – Ленинград: «Наука», 1974 – 172 с.
2. Азадовский М. К. История русской фольклористики / М. К. Азадовский. – Т. 1. – М., 1958. – 478 с.
3. Бойко В. Г. Поетичне слово народу і літературний процес / В. Г. Бойко. – К.: «Наукова думка», 1965. – 336 с.

4. Вертій О. І. Народні джерела творчості І. Франка / О. І. Вертій. – Тернопіль: Підручники і посібники, 1998. – 255 с.
5. Гончар О. І. Українська література передшевченківського періоду і фольклору / О. І. Гончар. – К.: «Наукова думка», 1982. – 312 с.
6. Дей О. І. Спілкування митців з народною поезією / О. І. Дей. – К.: «Наукова думка», 1981. – 336 с.
7. Колесса Ф. М. Студії над поетичною творчістю Т. Шевченка / Ф. М. Колесса // Фольклористичні праці. – К.: Видавництво «Наукова думка», – 1970. – С. 172-327.
8. Комаринець Т. Шевченко і народна творчість / Теофиль Комаринець. – К.: «Художня література», 1993. – 230 с.
9. Марків Р. Фольклор і література: форми діалогу (Фольклоризм в українській літературі кінця XIX – початку XX століття): монографія / Руслан Марків. – Львів: ПАІС, 2013. – 288 с.
10. Мишанич О. В. Григорій Сковорода і усна народна творчість / О. В. Мишанич – К.: «Наукова думка», 1976. – 152 с.
11. Мишанич О. В. Українська література другої половини XVIII ст. і усна народна творчість / О. В. Мишанич. – К.: Наукова думка, 1980. – 343 с.
12. Мишанич С. В. Народнопоетична стихія в творчості Василя Стуса / С. В. Мишанич // Фольклористичні та літературознавчі праці: Том 2. – Донецьк: Донецький національний університет, 2003. – С. 30-95.
13. Мовчан П. Возвращение ради обновления / Мовчан П. // Вопросы литературы. – 1978. – № 3. – С. 71-88.
14. Соколова А. Міфологічний фольклоризм «Казки про калинову сопілку» Оксани Забужко / Соколова А. – С. 131-143. – Режим доступу: http://dspace.nbuv.gov.ua
15. Чижевський Д. І. Історія української літератури / Д. І. Чижевський; передм. М. Наєнка. – К.: Академія, 2003. – 568 с.

Погонец Я.А.
Институт филологии
Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

ЭТАПЫ ФОЛЬКЛОРНО-ЛИТЕРАТУРНОЙ КОНТАМИНАЦИИ

Аннотация
Статья посвящена рассмотрению влияния устного народного творчества на художественную литературу. В разведке обнаружено преемственность фольклорно-литературных отношений от древней литературы до литературы современности. Обобщено особенности фольклоризма ведущих литературных эпох. В зависимости от их особенностей выделены основные этапы фольклорно-литературной контаминации. Среди них – фольклоризм древней литературы, фольклоризм новой литературы, фольклоризм литературы конца XIX – нач. XX вв., фольклоризм литературы II пол. XX вв. – нач. XXI вв.
Ключевые слова: мотив, образ, символ, устное народное творчество, фольклор, фольклоризм, художественная литература.

Pogonets Ya.A.
Institute of Philology
Taras Shevchenko National University of Kyiv

STAGES OF FOLKLORE AND LITERARY CONTAMINATION

Summary
The article deals with the influence of oral traditions in literature. In exploration revealed continuity folklore and literary relations from ancient literature literature up to the present. Overview features folklore leading literary epochs. Depending on their features highlighted the main stages of literary folklore-contamination. Among them – folkloryzm ancient literature, folkloryzm new literature, folkloryzm literature late nineteenth-early, twentieth century; folkloryzm literature of the second half-article-twentieth, beginning XXI century.
Keywords: motif, image, character, folklore, folkloryzm, fiction.

ГЕОГРАФІЧНІ НАУКИ

УДК 911.3:502:379.8(477-16)

ПРИРОДНО-АНТРОПОГЕННІ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТСЬКІ РЕСУРСИ ПІВНІЧНО-ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ

Безсмертнюк Т.П.
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

У статті досліджено природно-антропогенні рекреаційно-туристські ресурси Північно-Західного регіону України. Охарактеризовано природно-заповідний фонд регіону як складову туристських ресурсів. Проаналізовано функціональну та територіальну структури природно-заповідного фонду регіону. Виділено найбільш придатні з точки зору розвитку туризму та рекреації природоохоронні території та об'єкти Північно-Західного регіону. Розглянуто роль та значення природно-антропогенних рекреаційно-туристських ресурсів для розвитку рекреаційної галузі регіону.

Ключові слова: рекреаційні ресурси, природно-антропогенні рекреаційно-туристські ресурси, природно-заповідний фонд, природоохоронні території та об'єкти, Північно-Західний регіон України.

Постановка проблеми. Визначення туризму як однієї із галузей пріоритетного розвитку багатьох регіонів України робить необхідним дослідження їх природного рекреаційно-туристського потенціалу. Актуальність даного напряму досліджень полягає у теоретичній та практичній цінності отриманих результатів, на основі яких можна визначити особливості та територіальні відмінності туристичного комплексу країни, виявити характеристики та проблеми спочатку на регіональному рівні для їх подальшої трансформації на національний.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти досліджуваної теми висвітлені у працях вітчизняних і зарубіжних вчених. Теоретичні аспекти ресурсної та ресурсно-рекреаційної проблематики обґрунтовано у працях М.В. Багрова, Л.О. Багрової, О.О. Бейдика, І.О. Горленко, М.П. Крачила, М.С. Мироненка, О.О. Мінца, Л.І. Мухіної, В.С. Преображенського, Л.Г. Руденка, В.П. Руденка, М.М. Сваткова, І.Т. Твердохлєбова. Рекреаційні ресурси є важливою складовою частиною рекреаційного потенціалу. П. Масляк вважає, що «рекреаційні ресурси – це об'єкти, явища і процеси природного та антропогенного походження, що використовуються або можуть бути використані для розвитку рекреації і туризму» [12]. О. Бейдик у структурі рекреаційно-туристських ресурсів виділяє природно-антропогенні РТР, до складу яких входять природоохоронні території [1]. Результати досліджень природно-заповідного фонду (ПЗФ) Волинської області висвітлено у працях Ю.М. Грищенка, Ф.В. Зузука, Л.О. Коцун, І.Я. Мисковець, О.В. Міщенко, Я.О. Мольчака, В.І. Павлова, Т.С. Павловської, Н.А. Тарасюк, В.О. Фесюка, М.В. Химина, Л.М. Черчик та ін. [2; 8; 10; 12], Рівненської – Т.Л. Андрієнко, Г.М. Антонової, Ю.М. Грищенка, М.М. Гуйдаша, П.Д. Колодича, І.М. Коротуна, Л.К. Коротун, А.Й. Меремінського, О.І. Токара, А.Ю. Якимчук тощо [13; 9; 14].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Північно-Західний регіон України, включаючи територію Волинської та Рівненської областей, володіє багатим природно-ресурсним потенціалом, що поряд із яскравими регіональними особливостями створюють всі передумови для розвитку вітчизняного та міжнародного туризму. Водночас посиленої уваги вимагають такі питання, як комплексні дослідження рекреаційно-туристських ресурсів (РТР) регіону, їх суспільно-географічна оцінка та засади раціонального використання.

Мета статті. Метою статті є дослідження природно-антропогенних рекреаційно-туристських ресурсів Північно-Західного регіону України. Для досягнення цілей мети були поставлені наступні завдання: охарактеризувати природно-заповідний фонд регіону, проаналізувати його структуру; виділити найбільш придатні з точки зору розвитку туризму та рекреації природоохоронні території та об'єкти Північно-Західного регіону; розглянути роль та значення природно-антропогенних рекреаційно-туристських ресурсів для розвитку рекреаційної галузі регіону.

Виклад основного матеріалу. Північно-Західний регіон охоплює рівнинні простори Поліської низовини та Волинської височини. Помірно континентальний клімат з достатнім, а в деяких районах надмірним зволоженням зумовили формування на рівнинах природних комплексів мішаних лісів з дерново-підзолистими, іноді заболоченими грунтами. Північно-Західний регіон має значні природні рекреаційні ресурси. Досліджуваний регіон є одним із найбагатших на водні та лісові ресурси. Тут густа річкова мережа, багато озер і боліт, великі запаси підземних вод, зосереджені значні масиви лісів Полісся. Особливе місце належить досить унікальним та важливим природно-заповідним територіям та об'єктам різного категоріального рівня та статусу.

До ПЗФ України належать як природні території та об'єкти – природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища, так і штучно створені об'єкти – ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва [6].

Перераховані вище категорії ПЗФ і становлять основу природно-антропогенних рекреаційно-туристських ресурсів – геосистем, до складу яких входять як природні, так і антропогенні об'єкти, що використовуються в туристсько-рекреаційному господарстві. Методика дослідження природно-антропогенних рекреаційно-туристських ресурсів полягає в застосуванні ряду програм для обробки відповідної статистичної інформації щодо забезпеченості одиниць адміністративно-територіального поділу України об'єктами природно-заповідного фонду [1]. У зв'язку з вищевикладеним доцільно дослідити

ГЕОГРАФІЧНІ НАУКИ

© Безсмертнюк Т.П., 2015

природно-антропогенні РТР досліджуваної території на основі комплексної характеристики природно-заповідного фонду Північно-Західного регіону України, розглянувши його просторово-функціональну структуру.

На території Північно-Західного регіону створена та існує мережа природно-заповідного фонду, до якої станом на 01.01.2014 року віднесено 694 території та об'єкти загальною площею 416,3 тис. га, в тому числі 53 об'єкти загальнодержавного значення площею 197,6 тис. га і 641 об'єкт місцевого значення площею 218,7 тис. га (табл. 1).

Природно-заповідний фонд Північно-Західного регіону України представлений практично усіма категоріями заповідних територій, за винятком біосферних заповідників. Найбільшу частку у структурі природно-заповідного фонду регіону за кількістю об'єктів займають заказники та пам'ятки природи. Найменшою кількістю об'єктів у Північно-Західному регіоні представлені такі категорії ПЗФ як дендрологічні парки, зоологічні парки та ботанічні сади – по одному. Водночас найбільшу площу в структурі природно-заповідного фонду регіону займають заказники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки та природні заповідники (табл. 2).

Щодо адміністративних районів Північно-Західного регіону, то на території Волинської області найвищий відсоток заповідності спостерігається на території Шацького – 66,5%, Ківерцівського – 39,0% та Любешівського (30,7%) районів. У Луцькому, Горохівському та Рожищенському районах відсоток заповідності є найнижчим. Щодо кількості об'єктів та територій природно-заповідного фонду серед адміністративних районів області, то найбільшу мають Маневицький (54), Ківерцівський (53) та Камінь-Каширський (43) райони. Найменша кількість об'єктів і територій ПЗФ характерна для Рожищенського (11), Горохівського (10) та Іваничівського (3) районів [5].

На теренах Рівненської області найвищий відсоток заповідності спостерігається на території Здолбунівського – 40,7%, Зарічненського – 25,2% та Дубровицького (15%) районів. У Млинівському, Корецькому та Демидівському районах відсоток заповідності є найнижчим. Щодо кількості об'єктів та територій природно-заповідного фонду серед адміністративних районів області, то найбільшу мають Здолбунівський (35), Рокитнівський (29) та Костопільський (29) райони. Найменша кількість об'єктів і територій ПЗФ характерна для Острозького (12), Демидівського та Корецького (по 5) районів [7].

Таблиця 1

Розподіл територій та об'єктів ПЗФ Північно-Західного регіону за їх статусом станом на 01.01.2014 року

Природно-заповідні території та об'єкти	Волинська область		Рівненська область		Всього	
	Кількість	Площа, тис. га	Кількість	Площа, тис. га	Кількість	Площа, тис. га
Загальнодержавного значення	26	132,7	27	64,9	53	197,6
Місцевого значення	358	102,1	283	116,6	641	218,7
Разом	384	234,8	310	181,5	694	416,3

Джерело: розроблено автором за даними [5; 4]

Таблиця 2

Розподіл територій та об'єктів ПЗФ Північно-Західного регіону за їх категоріями та типами станом на 01.01.2014 року

Категорії об'єктів ПЗФ	Волинська область		Рівненська область		Всього	
	К-кість	Площа, га	К-кість	Площа, га	К-кість	Площа, га
Природні заповідники	1	2975,70	1	42289	2	45264,7
Національні природні парки	3	121767,84	1	5448,3	4	127216,14
Регіональні ландшафтні парки	-	-	3	58708	3	58708
Заказники, всього:	220	97730,75	125	70607,3	345	168338,05
у т.ч. ландшафтні	36	20529,80	11	3106,2	47	23636
лісові	37	5215,9	17	2252,8	54	7468,7
ботанічні	32	2634,10	46	44673	78	47307,1
загальнозоологічні	34	40872,05	7	7137	41	48009,05
орнітологічні	15	3586,1	9	1556,3	24	5142,4
іхтіологічні	1	46,0	2	3255	3	3301
гідрологічні	60	24595,60	13	5746	73	30341,6
загальногеологічні	1	90,10	-	-	1	90,10
ентомологічні	-	-	16	344	16	344
геологічні	-	-	4	2460	4	2460
Пам'ятки природи, всього	125	585,41	67	814,62	192	1400,03
у т.ч. комплексні	1	30,00	14	205,5	15	235,5
ботанічні	97	295,91	35	464,02	132	759,93
зоологічні	7	45,00	1	13	8	58
гідрологічні	18	206,54	15	129,3	33	335,84
геологічні	-	-	2	2,8	2	2,8
Дендрологічні парки	-	-	1	29,5	1	29,5
Зоологічні парки	-	-	1	11,6	1	11,6
Заповідні урочища	24	14518,60	97	3454,9	121	17973,5
Ботанічні сади	1	10,00	-	-	1	10,00
Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва	10	107,73	14	167	24	274,73
Разом	384	234803,64	310	181530,22	694	416333,86

Джерело: розроблено автором за даними [5; 4]

Всі об'єкти ПЗФ, за винятком заповідників, є складовими рекреаційного потенціалу території. На території природних заповідників забороняється будь-яка господарська та інша діяльність, що суперечить цільовому призначенню заповідника, в тому числі влаштування місць відпочинку населення та туризм [6]. Природні заповідники не входять до рекреаційної сфери, але являють собою цікаві пізнавальні об'єкти.

На території регіону функціонує два природних заповідника – Черемський на території Маневицького району Волинської області та Поліський в межах Володимирецького, Дубровицького, Рокитнівського та Сарненського районів Рівненської області. Водночас природні заповідники, здійснюючи еколого-освітню роботу, займають особливе місце в екотуристській еколого-освітній діяльності. На їх територіях створюються музеї природи, деякі з них мають «інформаційно-екологічні візит-центри», екологічні стежки, оглядові майданчики, спеціальні ділянки з колекціями видів рослин, що зростають на заповідній території, ділянки з вольєрами для диких тварин. Відвідати природний заповідник можна тільки у супроводі співробітника установи [3].

Основу природно-антропогенних рекреаційно-туристських ресурсів будь-якого регіону становлять національні природні парки та регіональні ландшафтні парки – природоохоронні установи рекреаційного значення. Одним із ключових завдань функціонування даних категорій ПЗФ являється створення умов для організованого та ефективного туризму, відпочинку та інших видів рекреаційної діяльності в природних умовах з додержанням режиму охорони заповідних природних комплексів та об'єктів. На території національних природних парків і регіональних ландшафтних парків з урахуванням природоохоронної, оздоровчої, наукової, рекреаційної, історико-культурної та інших цінностей природних комплексів та об'єктів, їх особливостей встановлюється режим щодо їх охорони, відтворення та використання згідно з функціональним зонуванням [6]. На території досліджуваного регіону знаходяться сім природоохоронних установ рекреаційного значення: чотири національних природних парки та три регіональних ландшафтних парки (табл. 3).

Серед об'єктів ПЗФ найбільш придатними для рекреаційного використання є національні природні парки. Шацький НПП було створено у 1983 році з метою збереження, відтворення та раціонального використання унікальних природних комплексів Шацького поозер'я, посилення охорони водно-болотних угідь міжнародного значення, сприяння розвитку міжнародного співробітництва у галузі збереження біологічного та ландшафтного різноманіття. Поєднання численних озер з лісовими масивами, своєрідний поліський колорит, різноманіття рослинних угруповань та їх висока естетична цінність сприяють розвитку рекреації в цьому мальовничому куточку Західного Полісся.

У 2007 році було створено НПП «Прип'ять-Стохід» з метою збереження, відтворення та раціонального використання типових і унікальних природних поліських комплексів, які мають важливе природоохоронне, наукове, естетичне, рекреаційне та оздоровче значення. Територією парку проходить низка туристичних маршрутів. Особливою популярністю користуються водні маршрути р. Стохід «Чарівний світ Полісся» та р. Прип'ять «Прип'ятські мандри». Перспективним видом туризму, який тільки починає розвиватись на території НПП, є науковий (орнітологічний). Фестиваль з екстремального водного туризму «Поліська регата» щорічно збирає екстремалів випробувати свої сили на трасі змагань та охочих відпочити, помилуватися краєвидами унікальних поліських річок та озера Люб'язь, відчути атмосферу свята Івана Купала.

На території надзвичайно цінних Ківерцівських лісів ще у 2010 році з метою збереження, відтворення і раціонального використання цінних природних комплексів та історико-культурних об'єктів Волинського Полісся створено НПП «Цуманська Пуща». Проте функціонування установи і досі під загрозою: не створено відповідної адміністрації, не ведеться дослідницька та природоохоронна робота. Парк включає частину одного з найцінніших розлогих лісових масивів Волині. Територія парку та його околиць має багате історичне минуле та цікаву історико-культурну спадщину.

Значним туристичним потенціалом відзначається НПП «Дермансько-Острозький», який займає вузьку частину Малого Полісся, затиснуту між Мізоцьким кряжем та Кременецькою височиною. Національний природний парк «Дермансько-Острозький» створено у 2009 році з метою збереження цінних природних територій та історико-культурних об'єктів, що мають важливе природоохоронне, наукове, естетичне, освітнє, рекреаційне та оздоровче значення. Тут є всі групи ландшафтів – закриті простори з малою оглядовістю, напіввідкриті з середньою оглядовістю і відкриті з великою оглядовістю. Територія національного парку з його лісовими массивами, куполоподібними підняттями серед рівнини,

Таблиця 3

Природоохоронні установи рекреаційного значення Північно-Західного регіону України

№ п/п	Назва об'єкта, категорія	Площа, га	Місцезнаходження об'єкта ПЗФ
1	Шацький національний природний парк	48977,00	Шацький район Волинської області
2	Національний природний парк «Прип'ять-Стохід»	39315,5	Любешівський район Волинської області
3	Ківерцівський національний природний парк «Цуманська пуща»	33475,34	Ківерцівський район Волинської області
4	Національний природний парк «Дермансько-Острозький»	5448,3	Здолбунівський та Острозький райони Рівненської області
5	Регіональний ландшафтний парк «Прип'ять-Стохід»	21600,0	Зарічненський район Рівненської області
6	Регіональний ландшафтний парк «Дермансько-Мостівський»	19837,0	Здолбунівський район Рівненської області
7	Регіональний ландшафтний парк «Надслучанський»	17271,0	Березнівський район Рівненської області

Джерело: розроблено автором за даними [7] та матеріалами Державного управління екології та природних ресурсів у Волинській області

оригінальними болотами, значною кількістю рідкісних рослин має великі перспективи для розвитку туризму, зокрема екологічного, зеленого та краєзнавчого. На території парку знаходиться велика кількість водних об'єктів, які можуть використовуватися в цілях рекреації (любительська рибалка, пляжний відпочинок). Територія розташування парку цікава не лише з природничої точки зору, це також своєрідний історико-культурний регіон. Довкола розташовані такі визначні пам'ятки, як Острог – місто-фортеця, родове гніздо князів Острозьких, монастир, заснований ними ж у Межиричі, руїни замку у Новомалині, селище Дермань, де народився відомий поет, публіцист, громадсько-політичний діяч Улас Самчук. На території розташування парку збереглись археологічні пам'ятки трипільської, городоцько-здовбицької, тишнецько-комарівської культур, залишки поселень доби бронзи та заліза.

Три регіональні ландшафтні парки регіону, розташовані на території Рівненської області, також перспективні для розвитку туристсько-рекреаційної діяльності. РЛП «Прип'ять-Стохід» представляє один з найбільш унікальних природних комплексів як в Україні, так і у Східній Європі, з особливо привабливими озерами з піщаними берегами та річками Прип'ять і Стохід, які, зливаючись, нагадують дельту Дунаю. Створення РЛП «Дерманськo-Мостівський» дозволило при збереженні традиційного господарювання одночасно розвивати нові види діяльності – рекреацію та туризм, а також сприяти збереженню унікальних типових природних комплексів, історично-культурних пам'яток старовинної Дермані та інших населених пунктів. РЛП «Надслучанський» вирізняється особливою естетичною цінністю. Популярним є такий вид туризму, як сплав на плотах річкою Случ, що дозволяє ближче познайомитись з унікальними краєвидами «Надслучанської Швейцарії» [4].

В рекреаційних цілях пізнавальне значення мають інші природно-заповідні території та об'єкти регіону (заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, дендропарк, зоопарк та ботанічний сад). Заказники організовуються з метою збереження і відтворення природних комплексів чи їх окремих компонентів без вилучення земельних ділянок, водних та інших природних об'єктів у їх власників або користувачів. Заказники є осередком розвитку наукового та пізнавального туризму з елементами активного відпочинку. Пам'ятки природи становлять окремі унікальні природні утворення, що мають особливе природоохоронне, наукове, естетичне, пізнавальне і культурне значення, з метою збереження їх у природному стані. До заповідних урочищ відносять лісові, болотні та інші відокремлені цілісні ландшафти, що мають важливе наукове, природоохоронне і естетичне значення. До природоохоронних рекреаційних установ, окрім національних природних парків та регіональних ландшафтних парків, відносять також парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, які становлять визначні та цінні зразки паркового будівництва з метою охорони їх і використання в естетичних, виховних, наукових, природоохоронних та оздоровчих цілях. Дендрологічні парки, зоологічні парки та ботанічні сади створюються з метою збереження, вивчення, акліматизації, розмноження в спеціально створених умовах та ефективного господарського використання рідкісних і типових видів місцевої і світової флори, екзотичних та місцевих видів тварин, ведення наукової, навчальної, освітньої та виховної роботи, ефективного наукового, культурного, рекреаційного та іншого використання. Заповідні урочища можуть використовуватися для проведення режимних екскурсій, організації на їх основі міжнародних екологічних конгресів, розширення освітньо-виховної роботи. Заказники і пам'ятки природи в майбутньому можна безпосередньо пристосовувати для розвитку комерційного екотуризму.

Наявні природно-антропогенні рекреаційно-туристські ресурси становлять значний потенціал для розвитку туризму та проведення роботи з екологічної освіти та виховання населення Північно-Західного регіону України. Території та об'єкти природно-заповідного фонду виступають на сьогодні одним із основних ресурсів розвитку туристсько-рекреаційної сфери регіону за рахунок розширення спектру пропонованих послуг та формування унікальних турпродуктів. Створення та облаштування туристичних маршрутів, екологічних стежок, здійснення еколого-просвітницької природоохоронної роботи серед туристів сприяють розширенню туристично-рекреаційних послуг. Перспективним напрямом залучення природно-антропогенних рекреаційно-туристських ресурсів є використання їх у рекреаційно-екскурсійних цілях за умови дотримання природоохоронної складової.

Розвиток туристсько-рекреаційної діяльності на основі природно-антропогенних рекреаційно-туристських ресурсів регіону сприятиме вирішенню наступних завдань: вдосконалення туристичного іміджу регіону, залучення туристів, створення нових робочих місць, екологічне виховання, розвиток інфраструктури (готелі, заклади харчування) та сфери послуг (транспорт і зв'язок, реалізація сувенірної продукції) тощо.

Організація екологічного туризму як однієї із ефективних форм організації використання природно-антропогенних РТР в регіоні дозволить розширити спектр послуг, що можуть надавати власники «зелених» садиб відпочиваючим, тому велику зацікавленість з їх боку викликає створення та організація нових національних природних парків.

Висновки і пропозиції. Природно-антропогенні рекреаційно-туристські ресурси Північно-Західного регіону Україні досить різноманітні та володіють необхідними кількісними та якісними параметрами для залучення у сферу туристсько-рекреаційного використання. Основними територіями здійснення рекреаційної діяльності в межах ПЗФ регіону виступають національні природні парки та регіональні ландшафтні парки. Розвиток туризму та рекреації у межах природоохоронних територій регіону має високе соціально-економічне значення. Природно-антропогенні рекреаційно-туристські ресурси регіону потребують подальшого вивчення та конструктивно-географічних досліджень з метою їх раціонального використання.

Список літератури:

1. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування / Бейдик О. О. – К.: Видавничий центр КНУ ім. Т. Г. Шевченка, 2001. – 395 с.
2. Грищенко Ю. М. Екологічні мережі Волині / Ю. М. Грищенко, М. С. Яковишина // Наук. вісн. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2007. – № 11, ч. 2: Шацький нац. прир. парк: регіон. аспекти, шляхи та напрями розвитку. – С. 104-108.
3. Дмитрук О. Ю., Дмитрук С. В. Екотуризм: Навчальний посібник. – К.: Альтерпрес, 2009. – 358 с.
4. Доповідь про стан навколишнього природного середовища в Рівненській області у 2013 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ecorivne.gov.ua/tmp/dopovid_2013.pdf
5. Екологічний паспорт Волинської області за даними на 2013 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.menr.gov.ua/protection/protection1/volynska
6. Закон України «Про природно-заповідний фонд України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2456-12
7. Заповідні об'єкти Рівненщини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ecorivne.gov.ua/reserve/
8. Ковальчук І. П. Природно-заповідний фонд басейну р. Стохід: сучасний стан, картографічна модель, шляхи оптимізації функціонування / Т. С. Павловська, Д. В. Савчук // Часопис картографії: Зб. наук. праць. – К.: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2011. – Вип. 3. – С. 82-91.
9. Коротун І. М., Коротун Л. К. Географія Рівненської області: природа, населення, господарство, екологія. Навч. підручник. – Рівне, 1996. – 380 с.
10. Коцун Л. О. Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва Волинського Полісся / Коцун Л. О., Коцун Б. Б. // Наук. вісн. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – № 11 (Ч. II). – С. 162-166.
11. Масляк П. О. Рекреаційна географія: навч. посіб. / П. О. Масляк. – К.: Вид-во «Знання», 2008. – 343 с.
12. Мольчак Я. О. Оцінка рекреаційної сприятливості об'єктів природно-заповідного фонду Волинської області / Я. О. Мольчак, В. О. Фесюк, І. Я. Мисковець [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eko-kremen.mvk.pl.ua/sborn2004_02_01.shtml
13. Природно-заповідний фонд Рівненської області / Держ. упр. охорони навколиш. природ. середовища в Рівнен. обл.; Рівнен. центр маркетингових досліДж., [автор й упоряд.: Г. М. Антонова та ін.; наук. ред. Ю. М. Грищенко; передм.: П. Д. Колодич, Ю. М. Грищенко, Г. М. Микитин; фотоіл.: Б. М. Берташ]. – Рівне: Волин. обереги, 2008. – 216 с.: іл.
14. Токар О. І. Території та об'єкти природно-заповідного фонду в системі ресурсів рекреації і туризму Рівненської області / О. І. Токар // Збереження та відтворення біорізноманіття природно-заповідних територій: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 10-річчю Рівнен. природ. заповідника (м. Сарни, 11-13 черв. 2009 р.) / Рівнен. природ. заповідник; редкол.: М. Д. Будз, Н. О. Волошинова, Ю. М. Грищенко та ін. – Рівне: Рівнен. друк. 2009. – 936 с.

Безсмертнюк Т.П.
Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки

ПРИРОДНО-АНТРОПОГЕННЫЕ РЕКРЕАЦИОННО-ТУРИСТСКИЕ РЕСУРСЫ СЕВЕРО-ЗАПАДНОГО РЕГИОНА УКРАИНЫ

Аннотация
В статье исследованы природно-антропогенные рекреационно-туристские ресурсы Северо-Западного региона Украины. Охарактеризован природно-заповедный фонд региона как составляющая туристских ресурсов. Проанализированы функциональная и территориальная структуры природно-заповедного фонда региона. Выделены наиболее подходящие с точки зрения развития туризма и рекреации природоохранные территории и объекты Северо-Западного региона. Рассмотрены роль и значение природно-антропогенных рекреационно-туристских ресурсов для развития рекреационной отрасли региона.
Ключевые слова: рекреационные ресурсы, природно-антропогенные рекреационно-туристские ресурсы, природно-заповедный фонд, природоохранные территории и объекты, Северо-Западный регион Украины.

Bezsmertniuk T.P.
Lesya Ukrainka Eastern European National University

NATURE AND ANTHROPOGENIC RECREATION AND TOURIST RESOURCES OF NORTH-WESTERN REGION OF UKRAINE

Summary
In the article the nature and anthropogenic recreation and tourist resources of the North-Western region of Ukraine are researched. The nature reserve fund of the region as a component of tourist resources is described. It is analyzed functional and territorial structure of nature reserve fund of the region. The most suitable in terms of development of tourism and recreation protected areas and objects of North-Western region are highlighted. The role and importance of nature and anthropogenic recreation and tourist resources for development of recreation industry in the region are considered.
Keywords: recreation resources, nature and anthropogenic recreation and tourist resources, nature reserve fund, natural protected areas and objects, North-Western region of Ukraine.

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

УДК 336.719.2:341.323.3

ПРИВАТНОСТЬ И БАНКОВСКАЯ ТАЙНА В КОНТЕКСТЕ МЕЖДУНАРОДНОГО АВТОМАТИЧЕСКОГО ОБМЕНА НАЛОГОВОЙ ИНФОРМАЦИЕЙ

Бабенко А.Ю.
Национальный университет государственной налоговой службы Украины

В статье рассмотрены современные тенденции развития защиты персональных данных в частности банковской тайны и прав на личную жизнь в международно-правовых документах при международном обмене налоговой информацией. За основу взяты и проанализированные модельные конвенций Организации экономического сотрудничества и развития (ОЭСР).
Ключевые слова: банковская тайна, приватность, международный обмен налоговой информацией, налогообложение.

Постановка проблемы. Важным событием за последнее годы были отмечены шаги в сторону автоматического обмена информацией между суверенными органами, заменив ранее стандартный обмен информацией по запросу. Ведущая роль в налаживании межгосударственного диалога по вопросам информационного обмена в сфере налогообложения отведена Организации экономического сотрудничества и развития (ОЭСР). Ведь именно по ее инициативе в настоящее время активно внедряется международный стандарт «налоговой прозрачности», основные элементы которого в контексте обмена налоговой информацией отражены в таких модельных актах:

– Модельная конвенция ОЭСР в отношении налогов на доходы и капитал (Model convention with respect to taxes on income and on capital, дальше – Модельная конвенция ОЭСР) [1];

– Модельное соглашение ОЭСР об обмене информацией в налоговой сфере (Agreement on exchange of information on tax matters Tax Information Exchange Agreements, дальше – TIEA) [2].

Положения упомянутых модельных соглашений в части обмена налоговой информацией подобные, однако TIEA предполагает детальную регламентацию процесса обмена налоговой информацией. Подтверждением этому является то, что в нем закреплено структуру запроса информации с необходимой информацией, которую запрашивающая сторона должна указывать при направлении запроса другому договорному государству, а также предусмотрена возможность участия представителя компетентного органа государства в осуществлении надлежащих мер и уточнения отдельных аспектов, которые были оставлены без внимания разработчиками ст. 26 Модельной конвенции ОЭСР.

Целью статьи является анализ защиты персональных данных и прав на личную жизнь в международно-правовых документах, посвященных защите прав человека, в т.ч. в Всеобщей декларации прав человека 10 декабря 1948, Конвенции о защите прав и основных свобод человека от 4 ноября 1950 г.; Международном пакте о гражданских и политических правах от 16 декабря 1966 г.; в ряде других международных договоров и рекомендаций международных организаций (например, в Основных положениях ОЭСР о защите частной жизни и международный обмен персональными данными (1980 г.)).

С учетом того, что технически именно на базе ОЭСР планируется наладить функционирование эффективных механизмов сотрудничества государств по вопросам обмена налоговой информацией, то возникает закономерный вопрос: способна ли соответствующая международная организация обеспечить надлежащее хранение данных, переданных ей государствами [3, с. 13]? В противном случае вероятным является возникновение ситуаций с обвинениями в нарушении требований международно-правовых норм по защите личной жизни (т.н. «прайвеси»).

Дополнительное внимание в этом контексте придает тот факт, что в 2008 году в текст ст. 26 Модельной конвенции ОЭСР были внесены существенные дополнения. Ими, в частности, предусматривалось расширение доступа договаривающихся государств к получению важной налоговой информации, а также введение требования об использовании договаривающимися сторонами всех имеющихся у них механизмов с целью сбора запрашиваемой информации, даже в тех случаях, когда для собственных налоговых целей такая информация не нужна. Кроме того, в модельной конвенции ОЭСР прямо указывается на то, что компетентным органам договаривающихся государств по их запросам может предоставляться информация, содержащаяся в банках, других финансовых учреждениях, номинальных держателей или у доверенных лиц. Доступной стала также информация о правах на долю в капитале [4]. Иными словами, сфера действия механизма обмена налоговой информацией становится все шире.

С другой стороны, в TIEA, как и в модельных конвенциях ОЭСР, предусматривается ограничение в рамках механизма обмена налоговой информацией в случае, если такой обмен будет противоречить требованию защиты торговой, предпринимательской, промышленной, коммерческой или профессиональной тайны, а также информации, раскрытие которой противоречило бы публичному порядку. Особое внимание в этом контексте привлекает то, что банковская тайна исключена из числа факторов, которые могут накладывать ограничения на обмен налоговой информацией. Она является специфическим видом коммерческой тайны и оказывает решающее влияние на регулирование банковской деятельности. В большинстве зарубежных стран сведе-

© Бабенко А.Ю., 2015

ния о состоянии счетов клиентов и выполняемых по ним операциях не подлежат разглашению и является банковской тайной. Это означает, что сведения о счетах можно получить, как правило, только в случае возбуждения уголовного дела в отношении конкретного лица.

Одним из преимуществ использования оффшоров является обеспечение лучшей защищенности соответствующих активов от неправомерных посягательств со стороны других субъектов хозяйствования, а иногда даже и государственных органов, особенно в странах с авторитарным руководством или с высоким уровнем коррупции. В подготовленном в 1998 г. исследовании эксперты Офиса ООН по контролю над наркотиками и предупреждению преступлений признавали: «Такие же серьезные вопросы возникают и тогда, когда правительства прибегают к нарушениям прав человека. На протяжении большей части двадцатого века правительства государств по всему миру шпионили за собственными гражданами для обеспечения политического контроля. Политическая свобода может зависеть от способности скрыть личную информацию от правительства» [5]. Еще точнее выразился Дж. Гуттентаг по поводу кампании наступления на оффшоры: «Насколько далеко мы хотим идти в вопросах такого информационного обмена, секретности, конфиденциальности и т.д., которые связаны с проблемами коррупционных правительств, опасностью для ваших детей и индивидов? Это еще предстоит служить предметом обсуждения» [6]. Можно сделать вывод, что широкое наступление на оффшоры может затруднять не только минимизацию налогов, но и финансирование демократических преобразований и защита права собственности.

На саммите в Каннах в 2011 г., G20 договорились рассматривать возможности для обмена информацией автоматически с целью налогообложения на добровольной основе. В 2012 году реакцией на Закон США Foreign Account Tax Compliance Act (FATCA), так называемая EU5 (Франция, Германия, Италия, Испания, Великобритания) разработали модель межправительственного соглашения (IGA) с США, предусматривающий автоматизированный обмен информацией [7].

В апреле 2013, EU5 согласился работать в направлении многостороннего обмена информацией между их странами как частью создания нового международного стандарта. Встреча Министров финансов G20 и Управляющих центральных банков в Вашингтоне приветствовали эти шаги: «Еще многое предстоит сделать для решения проблем международного уклонения от уплаты налогов и уклонения от уплаты, в частности за счет налоговых оазисов, а также не сотрудничающих юрисдикций… Мы призываем все юрисдикции к продвижению автоматического обмена информацией со своими договорными партнерами… Мы с нетерпением ждем от Организации экономического сотрудничества и развития работающую со странами G20… разработки нового многостороннего стандарта для автоматического обмена информацией, с учетом конкретных для государств особенностей [8, с. 4].

В мае 2013 г. ОЭСР, которая ранее пересмотрела свою налоговую конвенцию, чтобы привести его в соответствие с международным стандартом в области обмена информацией, призвала все юрисдикции, перейти к автоматическому обмену информацией и «улучшить наличие, качество и точность информации о бенефициарных собственниках, для того, чтобы эффективно действовать против налогового мошенничества и уклонения от налогов [9]. Также в мае, Совет ЕС согласился уделить первостепенное значение расширению автоматического обмена информацией в ЕС и на глобальном уровне, приветствовал приложенные усилия G8, G20 и ОЭСР, в развитии глобального стандарта [10].

На заседании министров финансов и руководителей банков стран G-20, что проводилось 19-20 июля 2013 г. в Москве, ключевым вопросом стало обсуждение ряда инициатив ОЭСР по усовершенствованию механизма межгосударственного сотрудничества в сфере налогообложения. Одним из заметных результатов такого обсуждения стало определение курса на распространение автоматического обмена налоговой информацией в качестве международного стандарта. Стоит отметить, что подобная идея уже длительное время лоббируется Европейским Союзом [11].

Проявлением системной работы международного сообщества в направлении интенсификации обмена налоговой информацией стало принятие на саммите лидеров государств G20 декларации, в которой говорится о необходимости предотвращения перемещения налоговой базы в низконалоговые юрисдикции с юрисдикции, в которой осуществляется хозяйственная деятельность, приводящая к образованию соответствующего дохода. В ней отмечается, что ключевым инструментом противодействия предотвращения перемещения налоговой базы является эффективный обмен налоговой информацией между компетентными органами [12].

В конце октября 2014 г. в Берлине на 7-м Глобальном форуме посвященному прозрачности и автоматическому обмену информацией в налоговых целях, на котором министры финансов и главы фискальных ведомств более 50 стран мира договорились об отмене банковской тайны и подписали соглашение, предусматривающее ежегодный автоматический обмен информацией о банковских счетах и доходах нерезидентов. Положения данного договора вступит в силу не ранее 2017 года, а до того времени странам, подписавшим соглашение, предстоит утвердить его в национальных парламентах.

Данное событие по праву можно назвать революционным, поскольку главными условиями развития мировой финансовой системы теперь станут глобализация и транспарентность, что непосредственно окажет влияние и на методы управления денежными потоками. С точки зрения международного и национального законодательства, контроль и раскрытие банковской тайны всегда рассматривались как сложный и в некотором роде деликатный вопрос [13]. Причинами, которые пошатнули устойчивость данного юридического принципа, зародившегося в Швейцарии, стали событий 11 сентября 2001 г. и, мировой финансовый кризис 2007-2009 гг., его тяжелых последствий, и появления большого количества «налоговых оазисов» — оффшоров.

Одним из первых шагов стала кампания, направленная на борьбу с институтом банковской тайны, который налоговые власти некоторых стран рассматривали как основное препятствие в противодействии «отмыванию» денежных средств и расследовании по делам об уклонении от уплаты налогов. Началом борьбы с институтом банковской тайны стала Конвенция о взаимной административной помощи по налоговым делам, разработанная ОЭСР совместно с Советом Европы, которую ратифицировали более 70 государств, такие, как Люксембург, Австрия, Сингапур, Россия и Украина, и даже Швейцария. Согласно Конвенции, действие которой распространяется на все виды налогов, страны взяли на себя обязательства активно сотрудничать в обмене информацией по запросу, проведении одновременных налоговых проверок, взыскании налоговой задолженности и принятии обеспечительных мер для ее взыскания.

«Банковская тайна в своей прежней форме изжила себя. Она больше не вписывается в эпоху, когда граждане, нажав кнопку в интернете, могут перемещать свои деньги по всему миру», – заявил учредитель конференции министр финансов Германии Вольфганг Шойбле. Подписание Берлинского соглашения и введение нового стандарта ОЭСР, выведет международную финансовую систему на качественно иной уровень и намного усложнит возможность уклонения от уплаты налогов и ужесточит контроль над переводом активов в оффшоры. Согласно новому стандарту, государства, ратифицировавшие соглашение, обязаны запрашивать у местных банков данные о счетах иностранцев и автоматически отправлять ее в налоговые органы государств, гражданами которых эти иностранцы являются, следуя при этом законам о защите личных данных.

Выводы. В частности, налоговым будут переданы имя и налоговый номер владельца счета, данные по процентному доходу со счетов, дивидендов, а также информация по доходам от продажи активов и некоторых видов страховок. Кроме банков, предоставлять такую информацию обязуются инвестиционные фонды, трасты и финансовые компании, которые занимаются доверительным управлением капитала. В то же время стоит признать, что нововведения, скорее всего, не понравятся большинству налогоплательщиков, которые не захотят жертвовать неприкосновенностью своих личных данных и побоятся налоговых претензий в свой адрес. Впрочем, теперь клиенты банков должны понимать, что современный мир движется к глобальной прозрачности в вопросах финансов, а значение и возможности банковской тайны в рамках защиты информации о клиенте и его финансовых потоках утратили прежнюю силу. И если некоторое время назад понятие «швейцарский банк» было синонимом «надежности» сохранения, как личных данных, так и денежных средств, то сейчас вне зависимости от места расположения банка стандарт автоматического обмена позволит выявлять все иностранные активы налогоплательщика и возвращать их под налогообложение родного государства.

Можно констатировать, что в настоящее время остаются открытыми некоторые важные вопросы обмена налоговой информацией не столь технической, сколько системной природы. Одним из них является то, действительно ли развитые государства будут предоставлять в полном объеме налоговую информацию своим государств-членов СНГ? Ведь стандарт автоматического обмена налоговой информацией основан на том, что государства-участники, которые присоединились к нему, являются государствами с устойчивыми традициями верховенства права и с независимой судебной системой, а также отсутствием заангажированности и политического подтекста в действиях налоговых органов. Однако в современных условиях говорить об обеспечении реальной почвы в этом контексте в государствах-членах СНГ как минимум рано. В таком случае предоставления налоговой информации, которую иным образом получить было бы невозможно, опосредованно приводит к консервации существующего положения дел в сфере государственного управления и будет отрицательно влиять на темпы реформирования в сфере государственной жизни. Остается также открытым вопрос о том, каким образом можно предотвратить ненадлежащем использованию полученной налоговой информации с целью давления на своих политических оппонентов или их дискредитации.

Теперь клиенты банков должны понимать, что современный мир движется к глобальной прозрачности в вопросах финансов, а значение и возможности банковской тайны в рамках защиты информации о клиенте и его финансовых потоках утратили прежнюю силу. И если некоторое время назад понятие «швейцарский банк» было синонимом «надежности» сохранения, как личных данных, так и денежных средств, то сейчас вне зависимости от места расположения банка стандарт автоматического обмена позволит выявлять все иностранные активы налогоплательщика и возвращать их под налогообложение родного государства.

Список литературы:

1. Articles of the OECD Model Tax convention on income and capital as they read in 22 July 2010. [Режим доступа]: http://www.oecd.org/tax/treaties/47213736.pdf
2. Agreement on exchange of information on tax matters: [Режим доступа]: http://www.oecd.org/tax/exchange-of-tax-information/2082215.pdf
3. Магомедов М. Удастся ли реализовать поддержанную на саммите g20 идею об автоматическом обмене налоговой информацией? // Евразийский юридический журнал: международный научный и научно-практический юридический журнал. № 8 (63) / Московский государственный юридический университет имени О. Е. Кутафина. – М., 2013. – 144 с.
4. Официальный сайт ОЭСР: [Режим доступа]: http://www.oecd.org/tax/treaties/42219418.pdf
5. Financial Havens, Banking Secrecy and Money Laundering: UN Office for Drug Control and Crime Prevention, 1998 [Режим доступа]: http://www.imolin.org/imolin/finhaeng.html

6. Mitchell D. The Moral Case for tax Havens: Paper presented at the colloquium «Perspectives on International Tax Competition», the Liberal Institute of the Friedrich-Naumann-Stiftung / D. Mitchell. – Potsdam, December 2005. – 32 с. : [Режим доступа]: http://admin.fnst.org/uploads/1044/24-OP-pdf.pdf
7. cf Model Intergovernmental Agreement to Improve Tax Compliance and to Implement FATCA, US Treasury July 2012. [Режим доступа]: https://www.pwc. lu/en/fatca/docs/pwc-fatca-irw-newsbrief-august-2012.pdf
8. Para 14, Final Communiqий, 19 April 2013. [Режим доступа]: http://www.oecd.org/ctp/exchange-of-tax-information/taxtransparency_G8report.pdf
9. Chair's Summary – OECD Ministerial Council Meeting, 29-30 May 2013. [Режим доступа]: http://www.oecd.org/mcm/chairssummary-oecdministerialcouncilmeetingmcm29-30may2013-itsallaboutpeoplejobsequalityandtrust.htm
10. Council conclusions, 22 May 2013. [Режим доступа]: https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/137197.pdf
11. G20 Leaders' Declaration, September 2013 [Режим доступа]: http://www.g20.org/load/782795034
12. Tax information exchange: international standards http://www.bundesfinanzministerium.de/Content/EN/Standardartikel/Topics/Taxation/Articles/2014-10-14-tax-information-exchange.html
13. Global Forum on Transparency and Exchange of Information for Tax Purposes Berlin, Germany 28-29 October 2014, [Режим доступа]: http://www.oecd.org/tax/transparency/statement-of-outcomes-gfberlin.pdf

Бабенко А.Ю.
Національний університет державної податкової служби України

ПРИВАТНІСТЬ ТА БАНКІВСЬКА ТАЄМНИЦЯ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО АВТОМАТИЧНОГО ОБМІНУ ПОДАТКОВОЮ ІНФОРМАЦІЄЮ

Анотація
В статті розглянуті сучасні тенденції розвитку захисту персональних даних в частині банківської таємниці та прав на особисте життя в міжнародно-правових документах під час міжнародного обміну податковою інформацією. За основу взяті та проаналізовані модельні конвенції Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР).
Ключові слова: банківська таємниця, приватність, міжнародний обмін податковою інформацією, оподаткування.

Babenko A.Y.
National University of the State Tax Service of Ukraine

PRIVACY AND BANKING SECRECY IN THE CONTEXT OF INTERNATIONAL AUTOMATIC EXCHANGE OF TAX INFORMATION

Summary
The article deals with modern trends in the protection of personal data such as bank secrecy and the right to privacy in international legal instruments in the international exchange of tax information. The base are analyzed model conventions Organization for Economic Cooperation and Development (OECD).
Keywords: banking secrecy, privacy, international exchange of tax information, tax.

УДК 342.72/73(351.77:616-083)(477)

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ І СУЧАСНИЙ СТАН ПАЛІАТИВНОЇ І ХОСПІСНОЇ МЕДИЦИНИ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ

Віткова В.С.
Національний університет «Одеська юридична академія»

У статті розглянуто нормативно-правове закріплення права на паліативну медичну та хоспісну допомогу в Україні як такого, що тісно пов'язано з правом на медичну допомогу та з правом на життя. Окреслено теоретичні і практичні проблеми з реалізації міжнародних стандартів у сфері надання паліативної допомоги та міжнародний досвід надання паліативної медичної допомоги. Обстоюється необхідність розвитку та законодавчого вдосконалення паліативної медицини в Україні та сформульовано певні рекомендації.
Ключові слова: права людини, паліативна допомога, паліативна медицина, права пацієнта, міжнародні стандарти.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день однією з найбільш гострих демографічних проблем в Україні є невпинно зростаючий рівень смертності.

У фінальному періоді життя люди досить часто страждають від супутніх захворювань, що супроводжуються соціальними проблемами та психоемоційними розладами. Зазначені проблеми потребують кваліфікованої комплексної допомоги, яка досягається спільною роботою закладів, підвідомчим різним міністерствам і відомствам.

В Україні, через відсутність системи паліативної медичної допомоги, надання кваліфікованої медичної допомоги таким людям вкрай ускладнюється.

З огляду на вищезазначене, розширення сфери правозахисної діяльності у системі охорони здоров'я, соціального захисту і медичної допомоги, і поширення її на паліативну допомогу є надзвичайно актуальним в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед українських вчених, які займалися проблематикою паліативної та хоспісної медицини слід відзначити таких вчених: Л.І. Андріїшина, В.В. Безрукова О.Е. Боброва, Н.В. Вержиковську, І.Ю. Губського, Н.Б. Дацун, І.І. Кулікову, Н.Н. Сачук, В.В. Чайковську, та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Ступінь наукової розробленості теоретичних і практичних проблем з реалізації міжнародних стандартів у сфері надання паліативної допомоги не можна назвати високим. В Україні за період її існування як незалежної держави науковці висвітлювали у свої працях лише окремі аспекти цієї проблематики.

За даними національних та міжнародних експертів, в Україні щороку не менше 500 тисяч осіб потребують паліативної допомоги. З урахуванням сімей тяжкохворих людей загальна кількість осіб, що потребують паліативної опіки становить близько 1,5 млн. осіб. Станом на 01.01.2015 р. під медичним наглядом у ЗОЗ служби СНІДу перебувало 137 390 ВІЛ-інфікованих осіб (поширеність ВІЛ-інфекції – 322,5 на 100 тис. населення) та 33 279 хворих на СНІД (поширеність СНІДу – 77,8 на 100 тис. населення). Найбільші показники поширеності ВІЛ-інфекції зареєстровані у Одеській (758,7), Дніпропетровській (736,6 на 100 тис. населення), Донецькій (670,5) та Миколаївській (650,7) областях [1]. Це робить зазначену проблему одним із найважливіших медико-соціальних завдань, що потребують вирішення Урядом та суспільством.

Мета статті полягає в аналізі проблемних питань права на паліативну медичну допомогу та аналізі можливостей і особливостей застосування її в Україні. Для досягнення поставленої мети необхідним є розв'язання таких завдань: дослідження сучасного стану наукової та законодавчої розробленості проблеми паліативної медицини; вироблення рекомендацій застосування паліативної медичної допомоги.

Виклад основного матеріалу дослідження. Всесвітня організація охорони здоров'я ввела поняття паліативної допомоги в 1982 році, втім в 2002 році це поняття було значно доповнено і розширено: «Паліативна допомога є підходом, який покращує якість життя пацієнтів і їх сімей, що зіткнулися з проблемою, пов'язаною з небезпечним для життя захворюванням, шляхом запобігання і полегшення страждань за допомогою раннього виявлення та надійної оцінки і лікування болю та інших проблем, фізичних, психосоціальних і духовних» [2].

Згідно із сучасними підходами та концепціями, паліативна медицина повинна бути невід'ємною, інтегрованою складовою медичного обслуговування та соціальної опіки. Декларація Всесвітньої організації охорони здоров'я (1990 р.), а також Барселонська декларація (1996 р.) закликають всі держави світу до включення паліативної допомоги до складу національних систем охорони здоров'я. ВООЗ також зазначає, що в кожній країні слід створити відповідні служби для задоволення потреб (медичних і соціальних) паліативних хворих.

Серед основних проблем розвитку паліативної допомоги в Україні слід зазначити наступні: недостатнє розуміння політиками, представниками виконавчої влади, керівниками системи охорони здоров'я соціально-економічного та гуманітарного значення паліативної та хоспісної медицини тощо. Однією з найважливіших проблем є відсутність нормативно-правової бази, необхідної для створення та розвитку системи паліативної допомоги, зокрема протоколів, стандартів, положень, інструкцій і т.п. Розвиток паліативної допомоги не видається можливим без урахування міжнародного досвіду: національне законодавство потребує найскорішого приведення у від-

© Віткова В.С., 2015

повідність із міжнародними стандартами. Навіть саме визначення «паліативна допомога» не інтегроване у національне законодавство, хоча Основи законодавства України про охорону здоров'я у статті 354 надають загальний перелік засад надання паліативної допомоги [3]. До сьогодні не вироблені методологічні засади дослідження прав інкуберальних хворих, відсутні спеціальні закони, відповідні стандарти, протоколи, що регулюють правовідносини при наданні паліативної допомоги; не врегульована система відповідної підготовки фахівців, які надають паліативну допомогу. Україна не може ігнорувати найважливіші вимоги та рекомендації європейського та міжнародного права. Вітчизняне законодавство так чи інакше зазнає впливу міжнародних правових норм і стандартів, і тому потребує подальшого реформування і приведення до відповідності з європейськими та міжнародними стандартами, в тому числі й у ґалузі охорони здоров'я.

Права паліативних пацієнтів гарантуються Конституцією України (питання необхідності залишити права, пов'язані з охороною здоров'я, в Основному законі, є дискусійним; див., наприклад [4, с. 43]), Законом України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», іншими законами України, деякими постановами Кабінету Міністрів України та відомчими наказами Міністерства охорони здоров'я України.

Конституція України гарантує кожному громадянину право на медичну допомогу у разі погіршення стану здоров'я, право на гідне життя, право на інформацію та інші права (ст.ст. 3, 27, 28, 29, 49) [5].

Безоплатність і доступність медичної допомоги, що гарантується ст. 49 Конституції України, поки що не більше, ніж декларація. Попри гарантоване ст. 59 Конституції України право кожного на правову допомогу, що передбачає її доступність для всіх, хто її потребує, паліативні хворі, за незначним виключенням, не можуть її отримати. Втім юридична допомога є однією із складових комплексної медико-соціальної допомоги пацієнту з невиліковними захворюваннями та членам його родини (що і є паліативною допомогою). Значна частина хворих потребує як мінімум правової консультації щодо можливості складання довіреності й призначення представника, який би виконував певні доручення.

Розвиток паліативної допомоги декларувався також Концепцією Державної цільової програми розвитку паліативної та хоспісної допомоги на 2010-2014 роки. Втім нової чинної загальнодержавної цільової програми розвитку паліативної та хоспісної допомоги затверджено не було.

У ст. 51 Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами визначені такі пріоритетні завдання: Україна вживе заходів для забезпечення того, щоб її законодавство було поступово приведено у відповідність до міжнародного законодавства, зокрема в ґалузях охорони здоров'я та життя людей.

До обов'язкових міжнародних актів в Україні, як правило, належать тільки найбільш загальні документи, що містять регламентацію окремих прав і свобод, які повинні гарантуватися людині. Серед таких слід зазначити Загальну декларацію прав людини (1948 р.), Конвенцію Ради Європи про захист прав людини та основоположних свобод (1950 р.), Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (1966 р.) та ряд інших документів.

Втім, для України не мають обов'язкового характеру документи Всесвітньої медичної асоціації, серед них: Декларація стосовно евтаназії (1987 р.), Рекомендації з надання медичної допомоги у сільській місцевості (1983 р.), Дванадцять принципів надання медичної допомоги у бідь-якій системі охорони здоров'я (1983 р.), Заява про політику у сфері лікування смертельно хворих пацієнтів, які відчувають хронічний біль (1990 р.) тощо.

В 2002 році було затверджено Європейську хартію про права пацієнтів (містить 14 основоположних прав пацієнта, серед яких «право на запобігання, по можливості, стражданню і болю».

В 2003 році Комітетом міністрів Ради Європи були прийняті рекомендації державам-учасникам щодо організації надання паліативної допомоги: урядам рекомендується прийняти відповідні заходи, необхідні для створення послідовної політики для розвитку системи паліативної допомоги. Будь-який пацієнт, який потребує надання паліативної допомоги, повинен її отримувати без недоцільної затримки у відповідності з його побажаннями та потребами (наскільки це можливо).

Міжнародною спільнотою паліативної допомоги вироблені зобов'язання урядів щодо розвитку паліативної допомоги, які також визнані Всесвітньою організацією охорони здоров'я. Такі зобов'язання включають у себе: створення та запровадження стандартів паліативної допомоги; рівність доступу до паліативної допомоги; доступність необхідного лікування; забезпечення паліативною допомогою на всіх рівнях медичного догляду; залучення до навчання з надання паліативної допомоги [6, с. 7].

В 2009 році було також прийнято резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи «паліативна допомога. Модель інноваційної політики в соціальній ґалузі та сфері охорони здоров'я». У розробці цієї резолюції брали участь експерти Інституту паліативної та хоспісної медицини Міністерства охорони здоров'я України, асоціації паліативної допомоги. Ради захисту прав та безпеки пацієнтів.

В Україні розвиток паліативної та хоспісної медицини забезпечується, зокрема, Державним підприємством «Інститут паліативної та хоспісної медицини МОЗ України», яке було створено згідно подання ВГО «Всеукраїнська Рада захисту прав та безпеки пацієнтів» від 09 червня 2009 року за наказом МОЗ України № 159-0 від 24.07.2008 р., як базовий науково-методичний та клінічний заклад з питань паліативної та хоспісної допомоги людям з невиліковними хворобами та обмеженим строком (прогнозом життя).

В Україні до нині не вироблені методологічні засади дослідження прав інкуберальних хворих, відсутні спеціальні закони, відповідні стандарти, протоколи, що регулюють правовідносини при наданні паліативної допомоги; не врегульована система відповідної підготовки фахівців, які надають паліативну допомогу. Необізнаність із стандартами надання паліативної та хоспісної

допомоги часто призводять до порушень прав людини у сфері паліативної допомоги. Можливо, для покращення ситуації з цим питанням доцільно було б провести інкорпорацію відповідних норм, хоча б неофіційну (на зразок «кодексу зебри» [7]).

Одна з Європейських асоціацій паліативної допомоги навіть визначила паліативну допомогу міжнародним правом людини. Тут потрібно зробити уточнення, що під широким визначенням права на охорону здоров'я мається на увазі право на забезпечення паліативною допомогою. Права людини у сфері паліативної допомоги охоплюють всі права, які передбачені міжнародними нормативно-правовими актами і договорами.

Людина у сфері паліативної допомоги має право на зменшення болю; на допомогу в подоланні фізичних і психологічних страждань; отримання необхідних лікарських засобів у сфері паліативної допомоги; отримання духовної та моральної підтримки. Така людина має право на допомогу, спрямовану на підтримку сім'ї. Слід зазначити, що члени сімей паліативних пацієнтів також потребують професійної допомоги [8]. У разі якщо в родині один із членів сім'ї страждає через невиліковну хворобу, це є причиною тяжких психоемоційних станів, соціальних і економічних розладів функціонування сім'ї. Через недосконалість виконання конституційної норми про безоплатну медичну допомогу під час економічної кризи збільшується кількість сімей, які перейшли межу бідності у зв'язку із тим, що часто вартість лікування паліативного хворого перевищує середній бюджет сім'ї.

До прав людини у сфері паліативної допомоги також відносять отримання допомоги, яку надають кваліфіковані спеціалісти, що мають відповідну підготовку. Існує певний міжнародний досвід з підготовки таких фахівців: навчальні програми – дворічна міжнародна дослідницька стипендіальна програма стажування щодо політики в ґалузі болю та обезболювання; дворічна дослідницька стипендіальна програма з паліативної допомоги хворим на СНІД і онкологію; щорічні Зальцбурзькі семінари з паліативної допомоги тощо.

Отримання допомоги вдома, право на вільний контакт з родиною та близькими; право на лікування хвороби та відмова від розпочатого лікування або від певних методів лікування (право не надавати згоди на проведення інтенсивної терапії, що продовжуватиме життя тощо); право на правдиву медичну інформацію – в тому числі, про діагноз, лікарські прогнози, здійснювані медичні втручання – це також одні із прав у сфері паліативної допомоги. На сьогодні реалізація права на вільний контакт із близькими під час перебування на лікування істотно розширена. Ст. 287 Цивільного кодексу України закріплює можливість відвідування пацієнта не тільки членами сім'ї, а й нотаріусом, адвокатом, священнослужителем [9] (в такий спосіб реалізується також право на духовну підтримку).

Право хворого на інформацію про стан здоров'я дуже часто порушується, коли медичні працівники спочатку сповіщають про стан хворого родичам, а вони замовчують діагноз, в першу чергу, перед самим пацієнтом.

Паліативні пацієнти мають право на визначення довіреної особи, яка прийматиме рішення щодо її здоров'я та надання медичної допомоги. Це право досить тісно пов'язане із правом на інформацію, адже лише незначна кількість хворих обізнана із положеннями ст. 78 Цивільного кодексу України, згідно якої він має право обирати собі помічника, який за необхідності міг би представляти інтереси пацієнта в державних органах, органах місцевого самоврядування тощо; вчиняти правочини, отримувати фінансові кошти (пенсію, аліменти тощо).

Слід також зазначити, що кожна людина має право на дотримання належної поваги до тіла після смерті (закріплене у ст. 298 ЦК України). Польські дослідники відносять це право до прав помираючої людини, втім українські вчені схильні дотримуватись думки, що це право належить родичам померлого [10]. Перш за все, це право спрямоване на забезпечення поваги до гідності людини та захист моральних основ суспільства. Гарантією цього права є кримінальна відповідальність, закріплена у ст. 297 Кримінального кодексу України [11].

Висновки та пропозиції. Спираючись на вищевикладене, можна зробити висновки про загальні засади, на яких повинна базуватися паліативна допомога. В першу чергу, це позбавлення болю (довготриваючий біль формує складний патофізичний процес, строюючи численні клінічні і психологічні синдроми. Такий біль спроможний знищити людину як особистість, часто я причиною деформації психіки, можливого розвитку суїцидальних схильностей).

По-друге, паліативна допомога повинна бути спрямована на зменшення розладів життєдіяльності та інших важких проявів хвороби, а також на сприяння утвердженню у пацієнта життєствердної позиції і адекватного ставлення до смерті. Паліативна допомога повинна якомога триваліше підтримувати нормальне життя пацієнтів; поліпшувати якість життя, а також за наявності такої можливості – позитивно впливати на перебіг захворювання (деякі пацієнти з жахом уявляють ситуацію, коли через перебіг хвороби вони будуть не в змозі чітко висловлювати свої побажання і волю оточуючим).

По-третє, паліативна допомога повинна якомога швидше використовуватися в поєднанні з іншими винами лікування, що сприяють продовженню життя: хіміотерапія, радіаційна терапія, антиретровірусна терапія; повинні проводитися дослідження, які сприяють кращому розумінню і подоланню клінічних наслідків страждань.

Підсумовуючи усе вищевикладене, можна дійти висновку, що недосконалість чинного законодавства та нормативно-правової бази в Україні спричиняє порушення права людини (пацієнта) на якісну медичну допомогу та забезпечення гідного завершення життя. На нашу думку, паліативна допомога повинна бути інституалізована не тільки як форма медико-соціальних послуг, а визнана і закріплена як окреме право людини.

На нашу думку, слід запропонувати зміни до «Основ законодавства України про охорону здоров'я» щодо встановлення відповідальності за порушення прав невиліковно хворих осіб, а саме ст. 354 доповнити абзацом такого змісту: «Від-

мова державного лікувального закладу або окремого кваліфікованого лікаря в наданні паліативної медичної допомоги у повному або частковому її обсязі тягне за собою притягнення до відповідальності згідно чинного адміністративного і кримінального законодавства». Також слід працювати у напрямку створення і вдосконалення системи підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації медичних працівників – спеціалістів з паліативної та хоспісної медицини. Вважаємо, що зарубіжний досвід із підготовки фахівців було б доречно інтегрувати до національних освітніх програм.

Список літератури:

1. Статистичні дані Українського центру контролю за соціально небезпечними хворобами Міністерства охорони здоров'я України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ucdc. gov.ua/pages/diseases/hiv_aids/statistics
2. WHO. Definition of Palliative. – 2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: //www.who.int/cancer/palliative/definition/en/.
3. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2801-12
4. Мішина Н. В. Конституційні права людини: до питання удосконалення регламентації / Н. В. Мішина // Юридичний вісник. – 2013. – № 3. – С. 43-46.
5. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр
6. Palliative care as Human Right. Frank Brennan, Liz Gwyther & Richard Harding, 2008. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.opensocietyfoundations.org/reports/palliative-care-human-right
7. Мішина Н. В. «Кодекс зебри» як модельна схема інкорпорації європейських стандартів прав людини / Н. В. Мішина // Актуальні проблеми правознавства. Науковий збірник ЮФ ТНЕУ / редкол.: М. О. Баймуратов та ін. – Тернопіль: Вектор, 2013. – Вип. 3. – С. 113-120.
8. Stjernsward J., Foley K. M., Ferris F. D. The Public Health Strategy for Palliative Care. // J. Pain Symptom Management, 2007, v. 33, (5), p. 486-493. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.jpsmjournal.com/article/S0885-3924(07)00122-4/pdf
9. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15
10. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар. Видання третє пороблене та доповнене. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2006. – С. 301.
11. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/print1450041317810192

Виткова В.С.
Национальный университет «Одесская юридическая академия»

МЕЖДУНАРОДНЫЕ СТАНДАРТЫ И СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ПАЛЛИАТИВНОЙ МЕДИЦИНЫ В УКРАИНЕ: ПРОБЛЕМЫ ИМПЛЕМЕНТАЦИИ

Аннотация
В статье рассмотрено нормативно-правовое закрепление права на паллиативную медицинскую и хосписную помощь в Украине как такового, которое тесно взаимосвязано с правом на медицинскую помощь и правом на жизнь. Определены теоретические и практические проблемы по реализации международных стандартов в сфере оказания паллиативной помощи и международный опыт предоставления паллиативной медицинской помощи. Отстаивается необходимость развития и законодательного совершенствования паллиативной медицины в Украине и сформулированы определенные рекомендации.
Ключевые слова: права человека, паллиативная помощь, паллиативная медицина, права пациента, международные стандарты.

Vitkova V.S.
National University «Odesa Law Academy»

INTERNATIONAL STANDARDS AND THE CURRENT STATE OF PALLIATIVE MEDICINE IN UKRAINE: PROBLEMS OF IMPLEMENTATION

Summary
The regulatory and legal consolidation of the right to palliative care and hospice care in Ukraine as such, which is closely connected to the right to health care and the right to life are reviewed in the article. Theoretical and practical problems of the implementation of international standards in the area of providing palliative care and international experience of the palliative care are determined. The necessity of development and legislative improvement of palliative care in Ukraine advocated; also were formulated certain recommendations.
Keywords: human rights, palliative care, palliative medicine, patients' rights, international standards.

УДК 342.72/341.645

СУД СПРАВЕДЛИВОСТИ В КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВЫХ ИССЛЕДОВАНИЯХ

Гараджаев Джейхун Ясин Оглы
Конституционный суд Азербайджанской Республики,
Бакинский государственный университет

В настоящее время, при исследовании конституционного правосудия, при формулировании предложений о совершенствовании функционирования конституционных судов в странах – бывших республиках СССР, которые стремятся к европейской интеграции либо заинтересованы во внедрении европейских демократических стандартов в конституционно-правовую практику, крайне мало внимания уделяется изучению опыта функционирования Суда справедливости. В статье охарактеризованы основные этапы его создания и его место в системе институтов ЕС, что дает основание сделать заключение о целесообразности использования соответствующего европейского опыта для совершенствования национального конституционного правосудия.
Ключевые слова: конституционный контроль, конституционное правосудие, конституционный суд, Суд справедливости, Суд справедливости Европейского Союза, конституционализм.

Постановка проблемы в общем виде и ее связь с важными научными и практическими задачами. Исследуя конституционно-правовую проблематику, ученые из стран – бывших республик СССР крайне часто обращаются к демократическим стандартам, наработанным зарубежными государствами в течение XX – начала XXI веков. Особое внимание привлекают разработки европейских ученых, положенные в основу институциональной системы и права ЕС. Этому способствует активизация европейской интеграции во многих странах – бывших республиках СССР, в т.ч. в Украине. С этой точки зрения, особый интерес представляют не только (и не столько) сами стандарты, сколько практика их использования с учетом особенностей национальных правовых систем.

В настоящее время членами Европейского Союза являются 28 государств. Интеграция в единое европейское правовое пространство происходила постепенно, однако в настоящее время все входящие в ЕС государства выполняют нормы права ЕС, наделяя первичные из них высшей юридической силой на своей территории.

Право Европейского Союза является уникальной правовой системой, сочетающей в себе нормы международного и национального права. С точки зрения науки и практики конституционного права, право ЕС ценно тем, что в нем обобщен многолетний опыт демократических государств европейского континента в сфере конституционализма. А также тем, что существует в большинстве своем современный опыт его использования в 28 национальных правовых системах европейских стран, каждая из которых имеет свои особенности.

Однако именно изучение конституционно-правового аспекта права ЕС чрезвычайно затруднено. В том случае, если эти нормы касаются единой валюты, вопросов таможенных пошлин и сборов, устранения двойного налогообложения и т.п., их выполнение представляется менее проблематичным, чем если речь идет о применении права ЕС к тем общественным отношениям, которые составляют предмет правового регулирования отрасли конституционного права.

Следует отметить, что это связано с рядом причин. Во-первых, значительная часть норм конституционного права содержится в Конституциях. Далеко не все государства-члены ЕС полностью обновляли тексты своих Основных законов в связи с вступлением в Европейский Союз, большинство ограничилось лишь внесением необходимых изменений и дополнений. Во-вторых, актуальным является сохранение национальной идентичности каждого из 28 государств-членов ЕС, – а значит, институты ЕС стремятся минимизировать влияние права ЕС на национальное конституционное право. В связи с этим, важным научным заданием является анализ опыта таких государств, а важным практическим заданием – учет его в правовой практике тех государств, которые, не являясь членами ЕС, ориентируются на европейские демократические ценности и укрепление сотрудничества с ЕС.

Для решения этого важного научного и практического задания целесообразно анализировать деятельность Суда справедливости, который, будучи наднациональным судебным органом, отчасти выступает и как конституционный суд по отношению к тем нормам права ЕС, которые регламентируют общественные отношения, являющиеся предметом отрасли конституционного права. Толкование тех норм учредительных договоров ЕС, которые носят конституционный характер, конкретизация принципов права ЕС – эта сторона активности Суда справедливости позволяет позиционировать его как орган, осуществляющий, в том числе, конституционное правосудие.

Анализ последних исследований и публикаций, в которых начато решение данной проблемы, на которые ссылается автор. Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы, которым посвящается статья. Большинство русскоязычных исследователей, в работах которых идет речь о Суде справедливости, являются специалистами в области международного права, в том числе европейского права. Об этом свидетельствует и учебная литература, и научные публикации. В частности, большинство диссертаций на соискание ученых степеней, в которых идет речь о Суде справедливости, его функционировании, защищаются по специальности 12.00.10 «Международное право. Европейское право». Примерами могут служить диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических

© Гараджаев Джейхун Ясин Оглы, 2015

наук Я. П. Андриенко «Роль суда ЕС в формировании Европейского правового пространства» [1], М. В. Кривовой «Организация и юрисдикция суда ЕС: теория и практика», 2010 г., [2], К. Ю. Голуба «Решение суда европейских сообществ как источник права ЕС», 2009 г. [3], др.

Таким образом, русскоязычные исследования деятельности Суда справедливости в части его функционирования как органа конституционной юрисдикции по отношению к праву ЕС, практически отсутствуют. Даже исследователи, специализирующиеся на конституционном праве зарубежных стран, при рассмотрении вопросов конституционного правосудия в зарубежных странах или особенностей правовой системы тех государств, которые являются членами ЕС, не уделяют внимания проблемам соотношения национального и европейского права, а также роли Суда справедливости в толковании норм европейского права и в обеспечении единообразия их применения во всех государствах – членах ЕС (см., например, [4; 5]).

Формулирование целей статьи (постановка задачи). В настоящей статье автор, опираясь на историю создания Европейского Союза и эволюцию Суда справедливости, аргументирует, что деятельность этого судебного органа в ряде случаев имеет характер конституционного контроля. Это позволяет говорить о том, что Суд справедливости является наднациональным судебным органом, выполняющим в случае необходимости функцию конституционного правосудия.

Изложение основного материала исследования с полным обоснованием полученных научных результатов. Существование Европейского Союза в его современных границах, с установленным на территории стран-участниц наднационального политического и наднационального правового порядка, является закономерным результатом более чем полувековой эволюции. История Суда справедливости тесно связана с этими эволюционными процессами. С точки зрения конституционного права они интересны тем, что в результате было создано «право особого рода» (sui generis), которое имеет черты как международного публичного права, так и национального права. Черты международного публичного права преобладают в первичных источниках права ЕС (в учредительных договорах), в то время как его вторичные и третичные источники наделены преимущественно чертами источников национального права. Следовательно, для конституционно-правовых исследований важна роль Суда справедливости в толковании именно норм первичного права ЕС.

Практическая реализация Плана министра иностранных дел Франции Р. Шумана об объединении нескольких отраслей промышленности Франции и ФРГ привела к созданию первого объединения, ставшего впоследствии базой для ЕС вследствие того, что оно предусматривало определенный уровень экономической европейской интеграции – Европейского объединения угля и стали, ЕОУС (Бельгия, Италия, Люксембург, Нидерланды, Франция и ФРГ, с 1 января 1973 г. – также Соединенное Королевство Великобритании и Северной Ирландии, Дания, Ирландия, с 1 января 1981 г. – также Греция).

Договор об учреждении ЕОУС (Парижский договор) был подписан на 50 лет и вступил в силу 25 июля 1952 г. Союз именно в этой сфере объяснялся необходимостью и важностью угольной и металлургической промышленности для изготовления вооружения, таким образом, объединение преследовало своей целью недопущение новой войны на континенте благодаря, в т.ч., контролю за этими сферами производства.

В отношении Европейского объединения угля и стали важным был тот факт, что оно предусматривало создание нескольких наднациональных органов (Высшего руководящего органа и Совета министров, а также Ассамблеи и Суда), Высший руководящий орган стал прообразом ныне действующей Европейской комиссии, Совет министров – Совета ЕС (Совета Министров ЕС), Ассамблея – Европейского парламента, а Суд – Суда справедливости. С точки зрения рассмотрения Суда ЕОУС как прообраза Суда справедливости важным являются такие характеристики: наделение Суда ЕОУС правом не только рассматривать споры, возникающие на основании Договора, но и толковать положения Договора; анализировать акты Высшего органа на предмет их соответствия Договору, а в случае превышения Высшим органом своих полномочий, нарушения процедуры принятия решения или рекомендации и др. – признавать такой акт не имеющим юридической силы; наличие аналогичных возможностей Суда по отношению к актам Ассамблеи и Совета включило его в своеобразное «разделение властей», обеспечив серьезным влиянием в ЕОУС; закрепление мер ответственности за невыполнение решений Суда.

С развитием науки огромную важность с точки зрения обороны и вооружения приобрели атомные разработки. Необходимость сотрудничества в этой сфере и контроля за ней привели к подписанию в 1957 г. Римских соглашений. Они способствовали реализации следующего этапа европейской интеграции, выразившегося в экстенсивном развитии, диверсификации сотрудничества и распространения его не только на оборону, вооружение (углублению, интенсификации сотрудничества в оборонном направлении и созданию Европейского оборонного сообщества препятствовали успехи более масштабного международного проекта – Организации Североатлантического договора (НАТО)).

Римские соглашения предусматривали создание Европейского экономического сообщества (ЕЭС) и Европейского сообщества по атомной энергии.

Европейское сообщество по атомной энергии (Евроатом) функционирует до настоящего времени, координируя работу государств – членов в сфере энергетической политики вообще, и в частности ядерной энергетики, атомной энергетики. Членами Евроатома являются все государства – члены ЕС.

Римские соглашения 1957 г. закрепили существование таких органов Евроатома, как Комиссия, Совет, Ассамблея и Суд. Система органов была создана по аналогии с уже эффективно функционировавшей системой органов ЕОУС, однако впоследствии достаточно часто реформировалась. Следует отметить, что регламентации формирования и функционирования Суда Евро-

атома при его учреждении было уделено значительно большее внимание, чем в свое время, при подготовке Договора об учреждении ЕОУС, – Суду ЕОУС. Так, неотъемлемым приложением к Римскому договору, учреждавшему Евроатом, стал Протокол № 2 «О статусе Суда Европейского сообщества по атомной энергии».

Аналогичная Евроатому система органов была предусмотрена и для третьего объединения, ставшего основой ЕС, – для Европейского экономического сообщества, координировавшего усилия государств – членов этой организации по созданию единого рынка, унификации либо отмене пошлин и др. (т.наз. «общего рынка»).

В соответствии с договором, неофициально называемым Договор слияния, подписанным в Брюсселе 8 апреля 1965 г. и вступившим в силу 1 июля 1967 г., Комиссия ЕЭС и Совет ЕЭС заменяли Комиссию и Совет Евратома, а также Высший руководящий орган и Совет министров Европейского объединения угля и стали. Институты трех европейских сообществ (ЕОУС, ЕЭС и Евратома) слились воедино: одна Комиссия, один Совет министров и Европейский парламент. Этот договор рассматривается некоторыми как реальное начало существования современного Европейского союза. Казалось бы, эти союзы носили экономический характер, однако они ставили перед собой политические цели, политические перспективы. В основе экономической интеграции лежали политические договоренности. Поэтому с точки зрения изучения конституционного права они важны.

Кроме того, с точки зрения науки конституционного права важно, что евроинтеграция была не только экстенсивной (к союзу постепенно присоединяются новые страны), но и интенсивной. Так же постепенно происходит консолидация институтов ЕС, расширение объема полномочий институтов ЕС, что отражается на государственном суверенитете государств-членов ЕС, а следовательно, имеет непосредственное отношение к конституционно-правовой проблематике.

Крайне важное значение для становление Суда справедливости ЕС имели Маастрихтский договор 1992 г. и Лиссабонский договор 2007 г., Протокол № 3 которого носит название «О статусе Суда Европейского Союза».

В настоящее время Суд справедливости – один из семи важнейших институтов ЕС, наряду с Европейским советом, Советом министров, Европейской комиссией, Европейским парламентом, Европейским центральным банком и Судом аудиторов.

В русскоязычных исследованиях существует терминологическое многообразие, когда речь идет о судебной системе ЕС. Это связано с тем, что в настоящее время понятие «Суд справедливости ЕС» включает в себя всю судебную систему ЕС, состоящую из трех элементов: Суд справедливости (*the Court of Justice*, исторически первый элемент системы, функционирующий с 1952 г.); Общий суд ЕС (*the General Court*, созданный в 1998 г. для рассмотрения дел преимущественно по первой инстанции, в связи с чем до вступления в силу Лиссабонского договора даже именовался Европейским судом первой инстанции. Необходимость его создания была обусловлена расширением предмета правового регулирования права ЕС); Трибунал гражданской службы ЕС (*the Civil Service Tribunal*, созданный в 2004 г. для рассмотрения дел между институтами ЕС и их работниками).

На Суд справедливости ЕС возложено выполнение судебной функции, – что свидетельствует о том, что при планировании организационной структуры ЕС использовались наработки европейских государств, связанные с практическим использованием принципа разделения властей и системы сдержек и противовесов. В литературе даже встречаются попытки анализировать институты ЕС, исходя из параллелей со структурой органов государственной власти в той или иной стране. Например, В. Посельский, анализируя последствия ратификации государствами-членами ЕС Лиссабонского договора, пишет: «с утверждением процедуры общего решения как обычной законодательной процедуры Европейский парламент уподобляется нижней палате бикамерального законодательного органа, в рамках которого Европарламент представляет граждан Евросоюза, а Совет министров как высшая палата защищает интересы государств-членов» [6].

Тем не менее, в отношении ЕС принято вести речь не о принципе разделения властей, а об институциональном равновесии. Следует отметить, что Суд справедливости ЕС является важной составляющей этого равновесия. Во-первых, он взаимодействует с институтами ЕС, а во-вторых – наделен правом рассматривать дела о компетенции органов ЕС, чем также вносит свой вклад в укрепление институционального равновесия.

Следует отметить тот факт, что несмотря на свою трехзвенность, Суд справедливости ЕС рассматривается как один институт ЕС [7, с. 42].

Наиболее интересным с точки зрения конституционно-правовых исследований является исторически первое и в настоящее время наивысшее звено судебной системы ЕС – Суд справедливости. К его основным полномочиям относятся: проверка актов, принятых институтами ЕС, на предмет соответствия как европейскому праву, так и принципу intra vires (лат. – «в пределах компетенции»); акты, принятые ultra vires, т.е. с выходом за пределы компетенции, могут быть отменены; проверка выполнения норм права ЕС государствами-членами ЕС; толкование норм права ЕС, особенно норм первичного права.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. В статье охарактеризованы основные этапы его создания и его место в системе институтов ЕС, что дает основание сделать заключение о целесообразности использования соответствующего европейского опыта для совершенствования национального конституционного правосудия. Перспективы дальнейших исследований видятся в аргументации того факта, что Суд справедливости навряд ли можно отнести к органам конституционного правосудия.

Список литературы:

1. Андриенко Я. П. Роль суда ЕС в формировании Европейского правового пространства: дис. ... кандидата юридических наук: 12.00.10 / Андриенко Ярослав Петрович. – М., 2004. – 182 с.
2. Кривова М. В. Организация и юрисдикция суда ЕС: теория и практика: дис. ... кандидата юридических наук: 12.00.10 / Кривова Мария Владимировна. – М., 2004. – 195 с.
3. Голуб К. Ю. Решение суда европейских сообществ как источник права ЕС: дис.... кандидата юридических наук: 12.00.10 / Голуб Кирилл Юрьевич. – Саратов, 2009. – 212 с.
4. Конституційне право зарубіжних країн. Том 2: Особлива частина / під ред. д.ю.н., проф. Н. В. Мішиної та доц. В. О. Міхальова. – Дніпропетровськ: Середняк ТК, 2014. – 336 с.
5. Мішина Н. Проблеми доктринального супроводження розвитку конституційної юстиції в Україні / Н. Мішина // Вісник Конституційного Суду України. – 2015. – № 4. – С. 122-126.
6. Посельский В. Европейский Союз после ратификации Лиссабонского договора / В. Посельский [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://inosmi.ru/world/20091013/156251097.html
7. Комарова Т. В. Юрисдикція Суду Європейського Союзу: монографія / Т. В. Комарова. – Харків: Право, 2010. – 360 с.

Garadjaev D.Y.
Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan,
National University of Baku

THE COURT OF JUSTICE IN THE CONSTITUTIONAL LAW RESEARCHES

Summary
Nowadays, many of the former Soviet republics either seek the European integration or are interested in the implementation of European democratic standards in the constitutional and legal practice. Therefore, a lot of attention is paid to the European constitutional experience. But, it isn't relevant to the studies of the constitutional justice. When formulating proposals for improving the functioning of the constitutional courts in the countries, the post-Soviet scientists pay very little attention to studying the experience of the functioning of the Court of Justice. The article describes the main stages of its creation and its place in the EU institutions, which gives reason to conclude that the possibility of using the European experience in the improvement of national constitutional justice.

Keywords: constitutional control, constitutional justice, the constitutional court, the Court of Justice of the European Union, the Court of Justice, constitutionalism.

УДК 343.21

ПОМИЛКОВА КРИМІНАЛІЗАЦІЯ: АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВЧИХ НОВЕЛ

Горпинюк О.П.
Львівський державний університет внутрішніх справ

У статті досліджуються окремі проблемні аспекти помилкової криміналізації діянь. Стверджується, що стрімка криміналізація позбавлена наукової складової. Підмічено, що помилкова криміналізація дуже часто носить безсистемний характер. Робиться висновок, що результатом помилкової криміналізації є надмірна криміналізація, непоодинокі випадки порушення правил законодавчої техніки. Сформульовано пропозиції щодо вдосконалення чинного кримінального закону.

Ключові слова: криміналізація, декриміналізація, кримінальний закон, надмірна криміналізація, суспільна небезпека.

Постановка проблеми. Впродовж кількох останніх років на шпальтах юридичних періодичних видань обговорюється проблема помилкової криміналізації діянь у Кримінальному кодексі України (далі – КК). Поштовхом до розв'язання такого проблемного питання стали систематичні і водночас не завжди «обґрунтовані» зміни до КК, у результаті яких названий закон постійно доповнюється новими статтями, додаються нові положення до вже існуючих статей. Уважне вивчення відповідних законодавчих новел фахівцями у галузі кримінального права, викликає цілком справедливі застереження щодо їх необхідності, адже чи не кожне доповнення до КК суперечить принципам криміналізації діянь, правилам законодавчої техніки.

Аналіз останніх досліджень. Над проблемами криміналізації та декриміналізації діянь в кримінально-правовій науці у різні роки працювало багато як вітчизняних, так і закордонних науковців. Зокрема можна назвати таких авторів: П.А. Фефелов, Н.Ф. Кузнєцов, П.С. Дагель, А.І. Коробєєв,

© Горпинюк О.П., 2015

Г.А. Злобін, В.Н. Кудрявцев. Серед ґрунтовних досліджень вітчизняних фахівців, проблемам криміналізації присвячено праці М.І. Мельника [1], П.Л. Фріса [2], Є.М. Вечерової [3], Д.О. Балабанової [4] та інших. Незважаючи на певну наукову розробленість, в умовах постійної зміни кримінального законодавства залишається актуальним визначення того, наскільки обґрунтованою є криміналізація злочинних діянь в Україні.

Мета статті. Метою даної статті є аналіз останніх законодавчих новел на предмет відповідності принципам криміналізації, виявлення окремих найбільш поширених недоліків та виокремлення можливих пропозицій щодо їх усунення.

Виклад основного матеріалу. З теорії кримінального права відомо, що криміналізація – це процес виявлення суспільно небезпечних видів людської поведінки, визнання на державному рівні необхідності, можливості й доцільності кримінально-правової боротьби з ними та закріплення їх у законі про кримінальну відповідальність, як злочинів [2, с. 20]. Огляд юридичної літератури [1, с. 97; 4, с. 12] з питань криміналізації Кримінального закону України, дає підстави стверджувати, що правильна криміналізація має місце, першочергово за наявності кількох умов: 1) достатня ступінь суспільної небезпечності діяння; 2) відносна поширеність відповідних діянь, їх типовість. діяння повинні бути відносно розповсюджені; 3) можливість впливу на діяння кримінально-правовими засобами при умові відсутності інших засобів боротьби. Кримінальна репресія застосовується лише тоді, коли суспільство вже використало інші форми впливу: адміністративні, дисциплінарні, цивільно-правові, а також моральні. Водночас, доводиться констатувати, що численні зміни до КК впродовж останніх років часто засвідчують недотримання названих принципів криміналізації діянь, є прикладами помилкової криміналізації.

Помилкова криміналізація – це брак діяльності парламенту у сфері законотворення. Брак, обумовлений трьома основними взаємопов'язаними між собою групами причин, що зводяться до: 1) неправильного розуміння сутності кримінального закону, а отже, і його ролі та значення у правовій системі держави (власне, йдеться про дилетантський погляд на кримінальний закон); 2) недостатнього теоретичного рівня тих, хто готує законопроекти про криміналізацію; 3) недотримання (або ж дотримання лише форми) процедури ухвалення кримінального закону [1, с. 97].

Цілком справедливо підмічено, те що ефективність діяльності правоохоронних та судових органів, на які покладено завдання протидії злочинності, багато в чому визначається якістю того законодавства про кримінальну відповідальність, на основі якого ця діяльність здійснюється. У свою чергу, одним зі свідоцтв високого якісного рівня законодавства про кримінальну відповідальність є його стабільність, незмінність основних принципових положень та приписів. В.Я. Тацій, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін провели певних підрахунок змін до КК України, результати якого виклали у своїй статті, опублікованій 2010 року [5, С. 15-18]. Зокрема, вчені зазначають, що з моменту набрання чинності КК 2001 р. зміни та доповнення щорічно вносилися більше ніж у 26 його норм (станом на 2010 рік), тобто щомісяця у середньому оновлювалося майже 2-3 статті КК. Правники поставили цілком закономірне запитання: про яку стабільність кримінального законодавства може йти мова за такої стрімкості оновлення його приписів? В умовах, коли не тільки так звані пересічні громадяни, а й фахівці-юристи далеко не завжди спроможні не лише опанувати нові положення КК, але навіть устежити за його змінами, навряд чи можна планувати якісь перспективні, довгострокові заходи, спрямовані на ефективну протидію злочинності, і формувати на цій основі стійку й головне безпомилкову слідчо-судову практику.

Розмах і стрімкість законодавчих новел вражає також і сьогодні. Якщо провести підрахунок з 1 січня 2015 року по листопад 2015 року, до КК було внесено 13 змін. При чому зміни та доповнення вносились майже кожного місяця з січня по липень включно, за винятком червня. З-поміж них, КК було доповнено десятьма новими статтями, ще сорок статей зазнали змін, доповнень чи були викладені у новій редакції. Щоправда, багато з законодавчих ініціатив справді зумовлені теперішніми викликами у суспільно-політичному житті, насамперед, війною на сході України (зміни, що стосуються посилення кримінальної відповідальності за злочини проти порядку несення військової служби). Разом з тим, є й такі доповнення до КК, що відверто суперечать принципам стабільності та економії кримінально-правової репресії; штучно створюють конкуренцію кримінально-правових норм; ведуть до парадоксальних, з правової точки зору, ситуацій, за яких одне і те саме діяння може каратися істотно різними кримінально-правовими засобами. Аналіз останніх законодавчих новел, дозволяє виокремити найбільш поширені помилки у криміналізації діянь.

До найбільш поширеного негативного наслідку помилкової криміналізації можна віднести безпідставне виділення спеціальних норм, тобто **надмірна чи необгрунтована криміналізація**. Як вказує М.І. Мельник, надмірна криміналізація має місце у випадку, коли у криміналізації немає об'єктивної необхідності, що зумовлено наявністю кримінальної відповідальності за діяння, яке криміналізується. У такому випадку криміналізації підлягає діяння, якому притаманні необхідні для криміналізації характер та ступінь шкідливості, але яке не має потреби у криміналізації, оскільки кримінальна відповідальність за нього вже існує. Це призводить до появи дублюючих або не потрібних спеціальних складів злочинів. Зокрема, автор справедливо зауважує, що переважно надмірна криміналізація є наслідком: безсистемного підходу до створення кримінального закону чи внесення до нього змін; «законодавчого свавілля», яке ігнорує підстави та умови криміналізації діянь; прагнення окремих суб'єктів законодавчої ініціативи підкоригувати кримінальний закон під «свій смак» [1, с. 98].

Показовим прикладом надмірної криміналізації є безпідставна диференціація кримінальної відповідальності за посягання на життя, здоров'я, майно спеціальних категорій потерпілих. Загальновідомий факт, що крім розділу ІІ Особливої частини КК, склади злочинів, об'єктами яких є життя та здоров'я особи, передбачені статтями

інших розділів. Мова йде кримінально-правові норми, які встановлюють відповідальність за посягання на життя та здоров'я певних категорій осіб, а саме державних та громадських діячів, працівників правоохоронних органів, суддів, народних засідателів, присяжних тощо. Цілком слушною позицією багатьох правників також є й те, що встановлення спеціальної відповідальності за вбивство зазначених осіб було б виправдане, якби за ці злочини передбачалося більш суворе покарання, ніж за вчинення злочину, передбаченого п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України (умисне вбивство особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку), проте санкція п. 8 ч. 2 ст. 115 КК одинакова, з санкціями відповідних спеціальних норм [6, с. 5; 7, с. 49]. Незважаючи на це, законодавець й далі продовжує доповнювати КК новими нормами, які передбачають відповідальність за посягання на життя та здоров'я певних категорій осіб. Так, з-поміж останніх нововведень, статтею 112 КК встановлено відповідальність за посягання на життя голови або іншого члена Рахункової палати, статтею 348-1 КК передбачено відповідальність за посягання на життя журналіста. При чому, санкції одинакові з п. 8 ч. 2 ст. 115 КК (умисне вбивство особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку – позбавлення волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічне позбавлення волі), а у санкції ст. 348-1 КК покарання у вигляді позбавлення волі встановлено від 9 років, тобто нижня межа покрання навіть менш сувора. Видається, що задум законодавця полягав не у створенні привілейованих норм, а в посиленні кримінальної відповідальності за посягання на життя спеціальних категорій осіб у звязку з виконанням ними професійних обовязків. Не видаються також обгрунтованими доповнення щодо встановлення кримінальної відповідальності за такі діяння, як умисне заподіяння журналісту тілесних ушкоджень різного ступеню тяжкості, нанесення побоїв, вчинення інших насильницьких дій, захоплення журналіста як заручника (ст.ст. 345-1, 349-1). Кримінальна відповідальність за означені діяння вже передбачена чинним кримінальним законодавством. Зокрема, якщо перешкоджання професійній діяльності журналіста здійснювалось шляхом погрози вбивством або застосування насильства, а так само безпосереднє вчинення насильницьких дій за наявності підстав, слід кваліфікувати як сукупність злочинів за статтями 171 КК та відповідно 121, 122, 125-127, 129, ст. 147 КК, про що й справедливо вказується у висновку Головного експертного управління Апарату Верховної Ради України [8]. З таких же причин не зовсім обгурнтованою є ініціатива законодавця втсановити спеціальну норму щодо відповідальності за умисне знищення чи пошкодження майна журналіста. При чому, простий склад ст. 347-1 КК «Умисне знищення або пошкодження майна журналіста», встановлює менш суворий вид покарання (не передбачає покарання у вигляді позбавлення волі), яке передбачено загальною нормою в ст. 194 КК «Умисне знищення або пошкодження майна» (позбавлення волі на три роки). Не було нагальної потреби у новій статті 220-1 КК «Порушення порядку ведення бази даних про вкладників або порядку формування звітності» [9], яка передбачає відповідальність службових осіб банку за внесення ними до бази даних про вкладників чи у звітність неправдивої інформації, адже такі дії належить кваліфікувати за ст. 366 КК «Службове підроблення». При чому санкція ст. 366 КК більш суворіша, ніж санкція статті 220-1 КК. Крім того, цілком слушним видається зауваження Головного експертного управління Апарату Верховної Ради України щодо нововведеної кримінально-правової норми – ч. 4 ст. 220-1 КК. Зокрема, у висновку зазначено, що вчинення дій, наслідком яких є незаконне збільшення суми витрат Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, пов'язаних з виведенням банку з ринку є злочинами проти власності і кваліфікуються залежно від конкретних обставин за іншими статтями КК (наприклад, статті 190 «Шахрайство» або 191 «Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем» КК) [8].

Своєю чергою, названі приклади необгрунтованої криміналізації призвели до ще одного негативного наслідку, а саме **порушення системності** у побудові кримінально-правових норм. Зокрема, із запровадженням відповідальності за посягання на життя журналіста, заподіяння йому тяжкого, середньої тяжкості тілесних ушкоджень, умисне знищення чи пошкодження його чи його родичів майна, не вносяться одночасно відповідні зміни до ст. 22 КК «Вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність». Зазначеною статтею встановлено, що за умисне вбивство, тяжке тілесне ушкодження та середньої тяжкості тілесне ушкодження, умисне знищення чи пошкодження майна, в тому числі щодо спеціальних категорій осіб відповідальність настає, якщо особи на час вчинення злочину досягли чотирнадцяти років. Однак, вищеназвані нові статті КК, до цього переліку не включено. Одночасно із введенням кримінальної відповідальності за посягання на життя, здоров'я, майно журналістів, законодавець змінив назву розділу XV Особливої частини КК України «Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян», додавши зворот «та злочини проти журналістів». За таким підходом усі злочини проти журналістів повинні знаходитись у відповідному розділі, однак відповідальність за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів, що встановлена ст. 171 КК, законодавець з невідомих причин не переніс із розділу V до XV Особливої частини КК.

Порушенням системності слід вважати й наступні зміни. До статті 344 КК «Втручання у діяльність державного діяча» включено нову ознаку, що вказує на потерпілого – Голову Рахункової палати або члена Рахункової палати [10]. Одночасно КК доповнено новою статтею 351-1 КК «Перешкоджання діяльності Рахункової палати, члена Рахункової палати». При чому, санкція частини першої цієї статті однакова з санкцією частини першої статті 351 КК «Перешкоджання діяльності народного депутата України та депутата місцевої ради». З огляду на те, що законодавець до державного діяча відносить і народного депутата України, і Голову, і члена Рахункової

палати, видається більш оптимальним розмістити в одній статті відповідальність за перешкоджання діяльності народного депутата України, депутата місцевої ради, голови Рахункової палати, члена Рахункової палати, сформулювавши її так: «Перешкоджання діяльності державного діяча». У такий спосіб однакові за спрямованістю та суспільною небезпекою діяння будуть розміщуватися в одній статті. Не видається також оптимальним доповнення КК новою статтею 218-1 КК, якою передбачено відповідальність за доведення банку до неплатоспроможності [11]. Злочинні діяння у цій статті ідентичні за змістом із діяннями, за які передбачена відповідальність статтею 219 КК «Доведення до банкрутства». Щоправда санкція статті 218-1 КК значно суворіша. Вважаю більш оптимальним, підхід за якого б доведення банку до неплатоспроможності виступало обтяжуючою ознакою загально складу «Доведення до банкрутства».

Аналіз законодавчих новел також засвідчив, наявність низки недоліків, пов'язаних із **порушенням правил законодавчої техніки**. Першочергово, зовсім незрозумілим видається підхід законодавця передбачити статті 218-1, 220-1, 220-2 КК у той час, як статті з відповідними порядковими номерами (218, 220) було виключено законом «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» від 15 листопада 2011 року. Виходячи з усталених правил законодавчої техніки, присвоювати номер статтям, хоча б із значком 1 чи 2, але які була раніше виключені із нормативно-правового акта, не можна. З огляду на це, запропонованим нормам необхідно було б присвоїти інші порядкові номери.

Порушенням правил законодавчої техніки є посилання у статтях на нормативні акти галузевого законодавства. Зокрема, у ч. 4 ст. 220 КК міститься посилання на Закон України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб», а в нововведеній ст. 436-1 КК посилання на статтю 4 Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їх символіки». Вважається, що при описанні суспільно-небезпечних наслідків у бланкетних диспозиціях кримінально-правових норм Особливої частини КК не зазначають конкретні нормативно-правові акти, а використовують словосполучення загального характеру.

Висновки. Таким чином огляд законодавчих новел на предмет їх відповідності принципам криміналізації діянь продемонстрував низку недоліків чи порушень. Зокрема, поширеним наслідком помилкової криміналізації діянь є надмірна чи необґрунтована криміналізація. Своєю чергою, надмірна криміналізація часто призводить до порушень системності у побудові кримінально-правових норм, збільшується кількість порушень принципів законодавчої техніки.

Список літератури:

1. Мельник М. І. Помилкова криміналізація: види, причини та наслідки / М. І. Мельник // Підприємництво, господарство і право – 2004. – № 5. – С. 94-99.
2. Фріс П. Л. Криміналізація і декриміналізація у кримінально-правовій політиці / П. Л. Фріс // Вісник Асоціації кримінального права України – 2014. – № 1(2). – С. 19-28.
3. Вечерова Є. М. Криміногенність кримінального закону як наслідок необґрунтованої криміналізації діянь: окремі проблемні аспекти питання / Є. М. Вечерова // Порівняльно-аналітичне право. – 2013. – № 2 – С. 288-290.
4. Балабанова Д. О. Теорія криміналізації автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право» / Д. О. Балабанова; Одеська національна юридична академія. – Одеса, 2007 – 18 с.
5. Тацій В. Я., Борисов В. І., Тютюгін В. І. Актуальні проблеми сучасного розвитку кримінального права України // Право України. – 2010. – № 9. – С. 15-18.
6. Яремко Г. З. Асоціація норм про вбивство в Кримінальному законі України: законодавча доцільність чи недолугість? / Я. З. Яремко // Часопис академії адвокатуриУкраїни. – 2012. – № 16. – С. 1-7.
7. Осадчий В. І., Озеруга В. О. Кримінально-правова охорона життя та здоров'я особи в спеціальних нормах // Кримінально-правова охорона життя та здоров'я особи: Матер. наук.-практ. конф. [Харків] 22-23 квітня 2004 року. – К.-Х.: Юрінком Інтер, 2004. – С. 48-51.
8. Висновок Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua
9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи гарантування вкладів фізичних осіб та виведення неплатоспроможних банків з ринку: Закон України від 16.07.2015 № 629-VIII // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http:// zakon1.rada.gov.ua
10. Про рахункову палату: Закон України від 02.07.2015 № 576-VIII // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua
11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності пов'язаних із банком осіб: Закон України від 02.03.2015 № 218-VIII // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua

Горпинюк О.П.
Львовский государственный университет внутренних дел

ОШИБОЧНАЯ КРИМИНАЛИЗАЦИЯ: АНАЛИЗ ЗАКОНОДАТЕЛЬНЫХ НОВЕЛ

Аннотация
В статье исследуются отдельные проблемные аспекты ошибочной криминализации деяний. Утверждается, что стремительная криминализация лишена научной составляющей. Подмечено, что ошибочная криминализация очень часто носит бессистемный характер. Делается вывод о том, что итогом ошибочной криминализации является избиточная криминализация, не единичны случаи нарушения правил законодательной техники. Обоснованы рекомендации по усовершенствованию действующего уголовного законодательства.
Ключевые слова: криминализация, декриминализация, уголовный закон, избиточная криминализация, общественная опасность.

Horpyniuk O.P.
Lviv State University of Internal Affairs

BASELESS CRIMINALIZATION: ANALYSIS OF LEGISLATIVE INITIATIVES

Summary
Some problematic aspects of baseless criminalization of deeds are being examined in the article. It is being stated that the «galloping» criminalization is deprivate scientific constituent part. The baseless criminalization very often has unsystematic character is noticed. The conclusion is being made that the result of baseless criminalization are criminogenic redundancy, unsingle cases violation of rules of legislative technique. The proposals to improve Criminal Code of Ukraine are suggested.
Keywords: criminalization, decriminalization, Criminal Code, criminogenic redundancy, public danger

УДК 347.781

АВТОРСЬКЕ ПРАВО НА СТУДЕНТСЬКІ РОБОТИ

Гоцин Д.Р.
Інститут міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті розглядаються питання інтелектуальної власності на студентські роботи в Україні. Надано дефініцію студентського твору. Розглянуто і проаналізовано дискусійне питання про належність прав інтелектуальної власності на студентські роботи вищим навчальним закладам. Окреслені принципові відмінності між службовим та студентським творами. Запропоновано визначення правового режиму студентського твору. Розглянуто питання про співавторство на студентські роботи. Проведено порівняльний аналіз законодавства з даного питання у Швейцарії, Франції, Російській Федерації та США.
Ключові слова: авторське право, службовий твір, студентська робота, реферат, курсова робота, дипломна робота, кваліфікаційна робота.

Постановка проблеми. Одним із елементів навчального процесу у вищих навчальних закладах є написання студентських науково-дослідницьких робіт у вигляді рефератів, курсових, дипломних робіт тощо. Результатом виконання подібних завдань є створення нового об'єкта авторського права, вираженого у формі літературного письмового твору, комп'ютерної програми, аудіовізуального твору тощо. Правомірно постає питання: кого можна вважати володільцем майнових прав інтелектуальної власності, що виникають внаслідок створення такого об'єкта. Інакше кажучи, чи має студент майнові права на твір за змістом статті 15 Закону України «Про авторське право та суміжні права» (далі – Закону) чи його правовий статус визначається за статтею 16 цього ж закону як автора службового твору [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На відміну від зарубіжних країн, дана тема залишається малодослідженою в українській юридичній науці. Способи порушення авторських прав студентів та їх захисту розглядала Афанасьєва К. О. [2], але відсутні праці, які б містили безпосередньо юридичний аналіз поняття студентського твору. Цікаво, що юридична наука зарубіжних держав приділяє значно більше уваги питанню правового регулювання студентських творів [3], [4]. Судами Російської Федерації виносились рішення щодо відмови у визнанні за навчальними закладами майнових прав на студентські роботи [5]. Провідні

© Гоцин Д.Р., 2015

європейські університети роз'яснюють студентам норми законодавства про інтелектуальну власність, зокрема, про правовий режим наукових робіт, створених останніми [6].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Панівною для вищих навчальних закладів є точка зору, відповідно до якої майнові права на студентські роботи, належать самим навчальним закладам за аналогією зі статтею 16 Закону до відносин між студентами та учбовими закладами. Подібний стан речей зумовлює численні порушення прав авторів. Навчальні заклади можуть використовувати об'єкти для апробації результатів студентських досліджень, включення їх у збірки університетських робіт [2] тощо. Викладачі нерідко вважають своє наукове керівництво при підготовці студентської роботи співавторством, що, знову ж таки, ускладнює правовідносини щодо результату творчої діяльності [3, 5]. Зокрема, відома практика, коли автори при підготовці монографічних творів, використовуючи власні курсові та дипломні роботи, змушені змінювати їхній текст, структуру тощо з метою уникнення можливих заперечень зі сторони навчальних закладів щодо використання цих творів. На сторінках газети одного з філіалів Київського національного торговельно-економічного університету декан факультету економіки та менеджменту зазначив, що «курсові та дипломні роботи не є об'єктами авторського права». На офіційному веб-порталі Державної служби інтелектуальної власності студенти та випускники вищих навчальних закладів неодноразово підіймали питання про правовий режим робіт, виконаних ними під час навчання. Вбачається доцільним його визначити.

Мета статті. Метою даної статті є визначення основних ознак та критеріїв розмежування студентських робіт та службових творів авторського права, а також визначення правового режиму службових творів у освіті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під студентськими роботами автор розуміє твори, написані на виконання навчального плану вищого навчального закладу: реферати, курсові, кваліфікаційні та дипломні роботи тощо. Їх авторами є студенти відповідних вищих навчальних закладів будь-якої форми навчання.

Як зазначалось, студентським роботам не приділяється достатньо уваги на сторінках українських юридичних журналів. На думку автора, причинами ігнорування даної сфери досліджень в Україні є наступні. По-перше, практика показує, що значна кількість студентських робіт є або відвертим плагіатом, або виконана з недодержанням правил цитування праць, які слугували джерелом для написання студентського твору. Через це постає питання про саму можливість визнання студентської роботи об'єктом авторського права. По-друге, реферативні, курсові, дипломні роботи виконуються студентами за вимогами встановлених ВНЗ навчальних планів, тому навчальні заклади вважають їх службовими творами, а студентів, відповідно, такими, що не мають майнових прав на результат своєї творчої діяльності.

Відповідно до загальних положень законодавства України, будь-який твір є об'єктом авторського права, якщо він відповідає критеріям оригінальності та об'єктивного вираження, тому твердження про невизнання студентських робіт об'єктами авторського права здається, щонайменш, нелогічним.

Варто також зазначити, що наукове керівництво не може розглядатись як співавторство з наступних причин. Співавторство передбачає створення твору спільною творчою працею. Виконання ж студентської роботи спрямовано на перевірку знань, навичок, умінь студента щодо виконання поставленого завдання. Несамостійне виконання студентської роботи тягне, зазвичай, відмову від її оцінювання. Виходячи з цього, творча праця викладача при написанні реферату, курсової та дипломної роботи суперечила б самій суті навчального завдання й не дозволяла б об'єктивно і неупереджено оцінити успіхи студента. До того ж, коригування, літературна обробка письмового твору та інша технічна допомога при створенні об'єкту авторського права не є співавторством, адже така діяльність не містить в собі ознак творчості, що виражалося б у створенні нового та, найголовніше, оригінального твору.

В цілому, аналіз законодавства про освіту демонструє нечіткість формувань та відсутність прямого регулювання питань авторського права в освітній сфері. Зокрема, у ст. 69 Закону України «Про вищу освіту» встановлено: «набуття, охорона та захист прав вищих навчальних закладів та учасників освітнього процесу щодо результатів наукової, науково-технічної та інших видів діяльності забезпечуються відповідно до закону» [7]. У ст. 70 цього ж закону зазначено, що «Вищий навчальний заклад.... має право власності на об'єкти права інтелектуальної власності, створені за власні кошти або кошти державного чи місцевих бюджетів (крім випадків, визначених законом). Зі змісту статті 34 Закону України «Про наукову та науково-дослідницьку діяльність»: «Майнові права інтелектуальної власності на об'єкти права інтелектуальної власності (крім випадків, визначених законом), створені за державні кошти або за кошти вищого навчального закладу, залишаються за науковою установою – виконавцем відповідних форм (видів) науково-технічної діяльності (науково-дослідні, дослідно-конструкторські, проектно-конструкторські, технологічні, пошукові та проектно-пошукові роботи, виготовлення дослідних зразків або партій науково-технічної продукції, а також інші роботи, пов'язані з доведенням наукових і науково-технічних знань до стадії їх практичного використання), якщо інше не встановлено договором» [8] доходимо до висновку, що законодавець врегулював лише окремі аспекти питання інтелектуальної власності в сфері освіти. Також слід зазначити, що на 2015 рік не існує судової практики з розв'язання спорів щодо студентської інтелектуальної власності. Окремі справи стосуються визнання неправомірними рішень державних екзаменаційних комісій університетів про відрахування студентів за наявний плагіат у дипломних роботах [9].

Визнання за вищим навчальним закладом майнових прав на студентські роботи полягає у застосуванні ними міжгалузевої аналогії трудового права до цивільно-правових відносин. Постає питання правомірності такої аналогії.

Міжгалузева аналогія використовується за наявності подібних за суттєвими ознаками відносин в суміжних, споріднених галузях права [10, с. 417-418]. До суттєвих ознак поняття «службовий твір» можна віднести наступні.

Наявність трудових відносин між роботодавцем та особою, що створює службовий твір, в якості обов'язкової ознаки службового твору. Це випливає зі змісту положень Закону та ЦКУ. Згідно зі статтею 1 Закону службовим твором є твір, створений автором у порядку виконання службових обов'язків відповідно до службового завдання чи трудового договору (контракту) між ним і роботодавцем. Постає питання про тлумачення займенника «чи» в даному визначенні: чи може службове завдання існувати у відриві від трудових відносин між сторонами, передбаченими статтею 1? Для вирішення питання слід застосувати системне тлумачення законодавства.

Наведений термін дещо відрізняється від того, що міститься у назві статті 429 ЦКУ – «об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору» [11]. Стаття 429 ЦКУ та стаття 16 Закону по-різному регулюють аналогічні правовідносини. Верховний Суд України також торкався цього питання у Постанові пленуму «Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав», де відійшов від принципу lex specialis derogat generali та визначив у пунктах 24-25 регулювання саме за правилами норми ЦКУ [12]. Аналогічне розуміння вищезгаданої категорії міститься в Рекомендаціях щодо правового режиму службових творів Державної служби інтелектуальної власності України [13]. Таким чином, службове завдання не може існувати без наявності трудових відносин між сторонами.

Наступне твердження також випливає зі змісту вищезазначених приписів. Твір має бути виконаним у порядку виконання службових обов'язків чи трудового договору, Тобто, опис посади або норма трудового договору мають прямо передбачати обов'язок працівника створювати визначені об'єкти авторського права.

До цього слід додати, що виконання службового твору є оплатним у відповідності до статті 16 Закону.

Термінологічна неточність у визначенні службового твору міститься лише у Законі України «Про авторське право та суміжні права». В Законі України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» [14], який регулює схожі за родом відносини в інституті інтелектуальної власності, однозначно перелічені умови визнання винаходу (корисної моделі) службовими. Ними є створення об'єкту інтелектуальної власності при виконанні службових обов'язків чи реалізації доручення роботодавця, і лише в контексті трудової угоди між ним і працівником.

Аналізуючи вищенаведені твердження, автор доходить висновку про неможливість застосування правової аналогії категорії «службовий твір» до студентських робіт.

Відносини між вищим навчальним закладом та студентом за своєю суттю не є трудовими, а представляють собою правовідносини з договору про надання освітніх послуг. Це пояснюється тим, що в трудовій угоді предметом є безпосередньо праця фізичної особи-працівника, цивільно-правова ж угода в більшій мірі спрямована на отримання результату [15, с. 248-249]. Призначенням студентської роботи є надання можливості оцінити навички, вміння та знання студента, тобто оцінка результату його діяльності. Аналогічним чином авторське право захищає саме результат творчої діяльності автора, але не процес його створення.

Оскільки основні принципи цивільного законодавства встановлюють вимогу щодо юридичної рівності сторін, які вступають у правовідносини, між навчальним закладом та студентом не можуть існувати ієрархічні відносини підпорядкування. Трудове ж право передбачає підпорядкування працівника законним вимогам роботодавця, правилам внутрішнього трудового розпорядку тощо. Це пояснюється вимогами ефективного виконання трудових обов'язків.

Про відсутність відносин, що були б сутнісно близькими до трудових, свідчить і той факт, що студент не отримує заробітну плату в якості винагороди за навчання. Академічна стипендія не може визнаватися заробітною платою щонайменше з двох причин: розмір останньої не може бути нижчим, ніж законодавчо визначений мінімальний рівень заробітної плати, та роботодавець не може виплачувати заробітну плату лише певним категоріям працюючих, що абсолютно можливо щодо певних категорій студентів. Сама законодавча дефініція трудового трудового договору відкидає можливість його безоплатності.

Більше того, норма трудового договору має прямо передбачати обов'язок створення робітником об'єктів авторського права, про що зазначено у Законі. Одним із принципів трудового законодавства, що, очевидно, мали б застосовуватись у такому разі, є принцип in favorem, тобто недопущення погіршення становища працівника по відношенню до рівня, передбаченого законодавством [16, с. 496-503]. Дана вимога включає в себе й заборону встановлення додаткових обов'язків понад ті, що визначені трудовою угодою. Навіть допустивши можливість аналогії, слід констатувати, що ні норми законодавства про освіту, ні статути навчальних закладів не містять положень, які б прямо закріплювали обов'язок студентів створювати об'єкти авторського права. Визнання за навчальними закладами майнових прав на студентські роботи за відсутності спеціально обумовлених випадків нормою договору однозначно поставило б автора в гірше правове становище, а тому неможливе за українським законодавством.

Отже, є очевидною неоднорідність трудових відносин, які виникають у процесі створення об'єкта авторського права, та відносин між вищим навчальним закладом та студентом щодо створення робіт, передбачених навчальними планами. Неоднорідність відносин тягне за собою неможливість застосування міжгалузевої аналогії.

У зв'язку з цим виникає наступне питання: чи може навчальний заклад розраховувати на результати творчої діяльності задіяних у ньому осіб за умови, що дослідження здійснюється за його завданням та за його кошти? Очевидно може, але права на такі результати гарантуються Законом України «Про наукову і науково-дослідницьку діяльність». Відповідно до цього акта, суб'єктами наукової або науково-технологічної

діяльності є вчені, наукові працівники, науково-педагогічні працівники, а також наукові установи, наукові організації, вищі навчальні заклади, громадські організації у науковій та науково-технічній діяльності. Виходячи з вищенаведеного переліку, авторами творів авторського права можуть бути, відповідно до українського законодавства, лише фізичні особи. Науковим, науково-педагогічним працівником є особа, яка за основним місцем роботи професійно займається науковою або науково-педагогічною діяльністю. Це означає, що така діяльність здійснюється відповідно до трудового договору.. Важливим є те, що обов'язковими умовами договору (контракту), на підставі якого виконуються науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, що фінансуються за рахунок коштів Державного бюджету України, є визначення суб'єктів права інтелектуальної власності, зобов'язання сторін щодо забезпечення охорони прав на створені об'єкти інтелектуальної власності, визначення сторони, яка буде сплачувати винагороду суб'єктам права інтелектуальної власності згідно із законодавством України [8]. Знову ж таки, трудова угода – ключовий елемент у такого роду правовідносинах.

Варто зазначити, що законодавство зарубіжних держав по-різному регулює відносини щодо службового твору. Французький Кодекс інтелектуальної власності взагалі не згадує роботодавця як особу, що має будь-яке з авторських прав на твір, виконаний у зв'язку з виконанням трудового договору (окрім спадкових прав на комп'ютерні програми), а відчуження прав на створений об'єкт можливий лише за окремим цивільно-правовим договором. В той же час, законодавство США визначає виключно роботодавця володільцем авторських прав на службові твори. Однак, в цілому, правові системи не розглядають твір, виконаний у відповідності до навчального плану, як службовий за відсутності обов'язкових елементів в юридичній конструкції даного поняття, таких як наявність трудових відносин та обов'язок працівника створювати об'єкти авторського права.

Висновки і пропозиції. Вбачається неправомірним за цілою низкою причин застосування аналогії службового твору до студентських робіт. Хоча студентські роботи й виконуються за завданням вищого навчального закладу, це не наближає їх до об'єктів авторського права, що створюються науковими і науково-педагогічними працівниками. Останні працюють за трудовими договорами, тому результати їх діяльності входять до категорії службових творів, а відповідно, роботодавцю належить комплекс майнових прав на них. Між студентом та вищим навчальним закладом не існує аналогічних трудових відносин, тому авторське право на дипломну, курсову роботу, реферат тощо належить виключно автору твору за умови дотримання ним вимог щодо творчого характеру та об'єктивної форми. Теоретично, вищий навчальний заклад може автоматично отримати майнові права на студентські твори, наприклад, шляхом внесення застереження про це у свій статут. Однак практична реалізація цього навряд чи можлива, адже отриманню таких прав однозначно кореспондує обов'язок виплачувати винагороду автору за будь-яке використання його твору.

У рамках дослідження поставлених проблем можна констатувати необхідність подальших теоретичних розробок поняття студентська робота з метою захисту авторів від неправомірного використання результатів їх творчої діяльності.

Список літератури:

1. Про авторське право і суміжні права від 23.12.1993 № 3792-XII: станом на 24.10.2015 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3792-12/page
2. Афанасьєва К. О. Як захистити студентську роботу? / К. О. Афанасьєва // Інтелектуальна власність. – 2007. – № 5.
3. Чиригин Т. Г. Авторское право на курсовые и дипломные роботы // Вестник права. – № 2. – 2004 / Т. Г. Чиригин // Вестник права. – 2004. – № 4.
4. Моргунова Е. А. Авторское право: Комментарий законодательства. Образцы документов. Вопросы и ответы / Е. А. Моргунова, О. А. Рузанова. – М.: Экзамен, 2004. – 74 с. – (Право и закон).
5. Ермолинский А. О. У нас есть что защитить… / А. О. Ермолинский // Интеллектуальная собственность. Авторское право и смежные права. – 2000. – № 2.
6. Françoise C. Propriété intellectuelle a l'EPFL [Електронний ресурс] / Chardonnens Françoise // EPFL. – 2007. – Режим доступу до ресурсу: http://enac. epfl.ch/files/content/sites/enac/files/shared/environnement/enseignement/projet-master/Propriete%20intellectuelle%20a%20l'EPFL2007-1.pdf
7. Про вищу освіту. Закон від 01.07.2014 № 1556-VII: станом на 24.10.2015 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18
8. Про наукову і науково-технічну діяльність. Закон від 13.12.1991 № 1977-XII: станом на 24.10.2015 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1977-12
9. Рішення Подільського районого суду міста Києва від 29 травня 2015 року у справі № 758/1464/15-ц [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://reyestr.court.gov.ua/Review/45018390
10. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін. – Харків: Право, 2011. – 584 с.
11. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV: станом на 24.10.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15
12. Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав; Постанова від 04.06.2010 № 5 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-10
13. Рекомендації щодо правового режиму службових творів [Електронний ресурс]. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: sips.gov.ua/ua/recomend06042012
14. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі. Закон від 15.12.1993 № 3687-XII: станом на 24.10.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3687-12
15. Болотіна Н. Б. Трудове право України / Н. Б. Болотіна. – К: Знання, 2008. – 840 с.

16. Лавріненко О. В. Сучасні тенденції застосування принципів in favorem та in peius в регулюванні трудових відносин та їхній вияв у процесі кодифікації законодавства України про працю / О. В. Лавріненко // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 496–503 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11lovzpp.pdf

Гоцын Д.Р.
Институт международных отношений
Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

АВТОРСКОЕ ПРАВО НА СТУДЕНЧЕСКИЕ РАБОТЫ

Аннотация
В статье рассматриваются вопросы интелектуальной собственности на студенческие работы в Украине. Предоставлена дефиниция студенческого произведения. Рассмотрен и проанализирован дискуссионный вопрос об обладании высшими учебными заведениями правами интелектуальной собственности на студенчеcкие работы. Очерчены принципиальные различия между служебным и студенческим произведениями. Предложено определение правового режима студенческого произведения. Рассмотрен вопрос соавторства на студенческие работы. Проведен сравнительный анализ законодательства по данному вопросу в Швейцарии, Франции, Российской Федерации и США.
Ключевые слова: авторское право, служебное произведение, студенческая работа, реферат, курсовая работа, дипломная работа, квалификационная работа.

Hotsyn D.R.
Institute of International Relations
Taras Shevchenko National University of Kyiv

COPYRIGHT IN STUDENT WORKS

Summary
The article deals with the question of copyright in student works in Ukraine. Determined the definition of student works. Reviewed and analysed a controversial question of property right of academies for student works. Outlined the main distinctions between a the work made for hire and the student work. Proposed a definition of legal regime of student work. Examined the question of student work co-authorship. Conducted a comparative research of the legislation of Switzerland, French Republic, the Russian Federation and the United States.
Keywords: copyright, work made for hire, student work, report, year work, graduation thesis, qualifying paper.

УДК 341.225

ОСОБЛИВОСТІ ДОГОВОРІВ, ЩО ОПОСЕРЕДКОВУЮТЬ МОРСЬКЕ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ВАНТАЖІВ

Каліна Н.В., Савич О.С.
Національний університет «Одеська морська академія»

У статті проаналізовано значення договору у міжнародному приватному морському праві, як головної підстави виникнення прав та обов'язків. Спочатку робиться акцент на договорах морського перевезення вантажу та фрахтуванні морського судна, як центральних договорів у морській практиці. Крім того, досліджено сутність таких договорів. Розглянуті допоміжні договори, без яких неможливо говорити про повне надання послуг під час морського перевезення. До таких допоміжних договорів віднесемо договір морського агентування та транспортного експедирування.
Ключові слова: договір, морське перевезення вантажу, фрахтування судна, агентування, експедирування.

Постановка проблеми. Відомо, що міжнародне приватне морське право характеризується своєю специфічністю і неможливо встановити єдиний підхід у регулюванні приватних відносин між сторонами, бо завжди виникають такі ситуації, які не могли і не мали бути передбачені у тому чи іншому міжнародному або національному нормативно-правовому акті. В такому випадку велике значення відіграє договір, який укладається між сторонами, які є резидентами різних держав. Коли йде мова, про морський бізнес, який є дуже складним, але й у той самий час різноманітним та

© Каліна Н.В., Савич О.С., 2015

цікавим, саме договір грає головну роль. Неможливо аналізувати договори у міжнародному приватному морському праві, як подібні, бо кожний з них є продовженням попереднього, без якого неможливо задовольнити потреби сторін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід підкреслити, що багато науковців приділили увагу до визначених видів договорів у міжнародному приватному морському праві. Зокрема, зазначеним питанням присвячено праці таких науковців: Колосов Р.В., Харчук О.О., Харитонова Є.О., Микита І.Р. та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Окремий розгляд договорів у міжнародному приватному морському праві вже не є актуальним. Тому під час вивчення різних правовідношень та договорів, що опосередковують такі відносини треба враховувати міжнародну практику та їх комплексність.

Мета статті. Головною метою цієї статті є вивчення специфіки договорів у міжнародному приватному морському праві, цікаво проаналізувати значення таких договорів. У цьому аспекті зважаємо корисним розглянути договір морського перевезення вантажу, договір фрахтування судна, договір морського агентування та договір транспортного експедирування, як центральних договорів у морській практиці.

Виклад основного матеріалу. Зовнішньоекономічна діяльність кожної країни є важливою умовою її економічного зростання [2, с. 125]. Україна має зовнішньоекономічні зв'язки із десятками країн світу. Ці зв'язки передбачають експортно-імпортні перевезення вантажів, більшість з яких забезпечуються морським транспортом [16, с. 276]. Морський транспорт є невід'ємною частиною міжнародної логістичної системи, яким перевозиться 80% загального обсягу вантажів у світовій торгівлі. Хоча для забезпечення безупинного проходження вантажами всього маршруту потрібні мультимодальні транспортні системи. Розвиток ринку морського транспорту пов'язаний з розвитком світової торгівлі та сучасних логістичних концепцій, на основі яких здійснюється оптимізація доставки вантажів [5, с. 151].

Становлення України як правової держави характеризується розвитком приватного права. Глобалізаційні та інтеграційні процеси приводять до розвитку суспільних приватноправових відносин з так званим іноземним елементом [8, с. 11–12]. Транспортні морські відносини міжнародного характеру регулюються міжнародним приватним морським правом – однією із складових загальної системи міжнародного приватного права. Саме тому міжнародне приватне морське право, з одного боку, має всі ті риси, що притаманні міжнародному приватному праву загалом, а з іншого – характеризується своїми, застосовуваними і прийнятними тільки тут, правилами, нормами і особливостями [16, с. 276]. Для нього характерні особисті, приватні або корпоративні інтереси майнового характеру. Такі інтереси можуть виникати в процесі перевезення вантажів, фрахтування суден, буксирування і т.д.

В умовах розвитку економіки та підприємництва все більш важливого значення набуває договір, як один з найефективніших правових методів регулювання суспільних відносин.

Договір має місце там, де рівні, вільні та майново відокремлені суб'єкти досягають між собою домовленості з приводу чогось важливого для них. Тому договір можливий лише у сфері приватного права, побудованого саме на таких принципах і являє собою правову конструкцію суто приватного характеру [1, с. 425].

Міжнародне приватне морське право відокремлюється своєю специфікою, тому і договори є особливими у цій галузі. Треба зазначити, що неможливо охарактеризувати такі договори взагалі, бо кожен з них є індивідуальним та регулює певні відносини.

Цікавим є те, що як і в нашій країні, так й інших колишніх союзних республіках закоренілo поняття «транспортні договори», під якими насправді розуміють договори, як правило за участю транспортних організацій. Цим поняттям охоплюються різні типи договірних зобов'язань: перевезення, транспортна експедиція, буксирування, фрахтування транспортних засобів та ін. Існувала думка, що центральною ланкою всіх так званих транспортних договорів прийнято вважати договір перевезення конкретного вантажу. Щодо інших так званих транспортних договорів, то їм звичайно приділяється допоміжна роль, а їхнє значення полягає в забезпеченні і обслуговуванні центрального договору перевезення вантажу, пасажира або багажу [14, с. 16]. В сучасних умовах не коректно вести мову про один-єдиний договір перевезення, сконструйований за зразком реального договору, відповідно до якого перевізник зобов'язується доставити довірений йому вантаж у пункт призначення і видати його одержувачеві або іншій уповноваженій особі, а відправник вантажу – сплатити провізну плату. Більш точним – є мова про систему договорів, що опосередковують перевезення вантажів, пасажирів і багажу.

У даний час у відсутність монополії на морське перевезення і за наявності ринкових відносин існує жорстка конкуренція на внутрішньому і зовнішньому ринках між національними і іноземними морськими перевізниками. Тому проблема правового регулювання морських перевезень для України актуальна [17, с. 340]. Слід також зазначити, що правове регулювання морських перевезень є вкрай актуальним питанням для багатьох держав.

Договір морського перевезення вантажу – один з своєрідних і складних видів транспортного договору, що відображають специфіку і звичаї відносин, пов'язаних з морським торговим мореплаванням, і один з центральних інститутів морського права [17, с. 340]. Даний вид договору безумовно підпадає під регулювання міжнародного приватного права у зв'язку з тим, як склалося у міжнародній практиці, такі договори ускладнені іноземним елементом, тому і має особливий режим правового регулювання. Крім того, його доцільно було б розглянути як зовнішньоекономічний договір(контракт). Для договору морського перевезення, як зовнішньоекономічного договору (контракту),коли один з учасників не є резидентом країни-експортера, можливе застосування норм міжнародного приватного права при укладанні та виконанні договору, а також норм іноземного права при укладенні договору.

Критерій міжнародності зовнішньоекономічного договору (контракту) полягає у факті місцезнаходження у різних державах комерційних підприємств сторін, а також місць виконання контракту, що є дуже важливим фактором для обрання застосованого права. Слід зазначити, що проблемою визначення договору морського перевезення є те, що у національному праві та міжнародному приватному праві не встановлено правової природи такого договору, що може викликати негативні наслідки для формування договірних відносин у торговельному мореплавстві та створити певні перешкоди для здійснення міжнародних морських перевезень та міжнародних торгових операцій [9, с. 113].

Виходячи із положень ст. 131 КТМ України, договір морського перевезення вантажу існує в двох основних видах: договір фрахтування судна і власне договір перевезення вантажу. Для кожного з цих договорів притаманні специфічні ознаки, які надають можливість дискутувати навколо питання про правову природу цих договорів. У законодавстві деяких країн це питання вирішене на користь тієї точки зору, згідно якої ці договори являють собою два окремі види цивільно-правового договору. Законодавство України не містить достатніх підстав для такого твердження. Договір фрахтування судна і власне договір морського перевезення вантажу об'єднує ознака, яка характеризує об'єкт зобов'язання, яке виникає в обох договорах, а саме, перевезення вантажу з порту відправлення в порт призначення і видача цього вантажу уповноваженій на його отримання особі. Ця істотна ознака становить підставу для об'єднання договору фрахтування судна і власне договору морського перевезення вантажу в єдиний тип договору, який опосередковує перевезення вантажів морем.

Виникнення двох видів договору морського перевезення вантажу пояснюється наявністю двох організаційних видів морської перевезення вантажів: трампового та лінійного [12]. Нерегулярне або трапове (рейсове) плавання носить епізодичний характер по окремих запродажам (закупкам). Застосовується при відсутності достатнього обсягу і систематичності перевезень. Регулярні форми руху суден мають певний напрям перевезень, закріплений на цьому напрямку тоннаж, єдину для всіх суден схему і режим. Регулярне судноплавство має кілька різновидів: звичайне регулярне, лінійне і термінове. Звичайне регулярне судноплавство застосовується, для перевезення масових вантажів. Перевезення здійснюються за довгостроковими угодами. Звичайне регулярне плавання не регламентується точним розкладом. Встановлюються тільки порти заходу, кількість суден на лінії і частота відходів. Лінійне судноплавство характерно застосуванням тарифів, пільговими умовами обслуговування суден, активізацією вантажів здійснюваної агентами перевізника. Основний принцип – громадськість перевізника, тобто надання перевізником регулярно за розкладом тоннажу будь-яким вантажовідправникам, без гарантій за обов'язковість подачі вантажу [7, с. 7–8].

Договір перевезення, доказом наявності та змісту якого служить коносамент або документ, що його замінює. А також відповідно до ст. 134 КТМ України, рейсовий чартер або інші письмові докази. У свою чергу, говорячи про фрахтування судна, то даний факт оформляється завдяки документу, який має назву чартер.

При виконанні договору перевезення необхідно здійснити цілий ряд операцій організаційного, технічного і комерційного характеру, які в кожному порту виконуються експедиторськими й агентськими компаніями [10, с. 84-85].

Виходячи з цього, можна зробити висновок, що найважливішими допоміжними договорами, які відіграють велике значення у міжнародному приватному морському праві виступають: договір морського агентування та договір транспортного експедирування.

Доцільно було б почати з того, що у міжнародному приватному морському праві велику зацікавленість визиває договір морського агентування, бо тут ми можемо говорити про договірні відносини між морським агентом та принципалом, яким виступає судновласник. Іноземець – судновласник і представляє інтерес для нас.

Морське агентування є однією з найважливіших послуг, що надаються в процесі торгового мореплавання [13, с. 13]. Агентські послуги у морських портах займають особливе місце, адже здебільшого судновласники та фрахтувальники користуються послугами агентів щодо представництва їх інтересів у відносинах з іншими учасниками господарських правовідносин у морських портах [4, с. 152].

Агентська діяльність опосередковується агентським договором, який більшість вчених відносить до договору щодо надання послуг. Морське агентування як господарська діяльність зазнає регулювання як приватно-правових, так і публічно-правових інститутів права [4, с. 153]. Договір морського агентування служить юридичною підставою для виконання агентом своїх дій [13, с. 59].

Агентський договір своїм походженням зобов'язаний англо-американському праву. Якраз у праві США і Великобританії агентський договір отримав розповсюдження як договір, який опосередковує відносини представництва. У країнах загального права під представництвом (agency) розуміється «правовідношення, в якому одна особа (агент) представляє іншу особу (принципала) і уповноважена вчинювати дії для останнього» [6, с. 130].

Слід також зазначити, що в даний час є проформа Стандартної генеральної агентської угоди лінійного сервісу (STANDARD LINER AND GENERAL AGENCY AGREEMENT), розроблена ФОНАСБА і рекомендована БІМКО в 2001 р. Це остання редакція, в якій об'єднані проформи Генеральної агентської угоди (лінійного сервісу) та Стандартної угоди про агентування лінії, четверта редакція яких була прийнята ФОНАСБА в 1993 р. Оскільки ФОНАСБА представляє інтереси агентів, а БІМКО – переважно інтереси судновласників, ці проформи досить гарні з погляду балансу інтересів [11].

Говорячи про експедирування, то треба зазначити, що в сучасному світі стало визначальною частиною процесу перевезення, транспортної логістики, саме організація перевезення, яку і здійснює експедитор. Транспортно-експедиторське обслуговування розглядається як комплексна система доставки, що включає перевезення

товару від виробника до споживача і виконання пов'язаних із нею вантажно-розвантажувальних робіт,пакування, складування, зберігання, страхування, ведення розрахунків тощо. У розвинутих країнах експедитор є основною сполучною ланкою між вантажовідправником, перевізником і вантажоодержувачем. Згідно з даними Міжнародної федерації експедиторських асоціацій (FIATA) на сьогодні 75–80% відправлень генеральних і контейнеризованих зовнішньоторговельних вантажів оформляється не вантажовідправниками, а за їхнім дорученням експедиторськими та агентськими підприємствами [3, с. 8].

Іншими словами, якщо вантажовласник знає, куди йому потрібно доставити вантаж, а перевізник знає, яким чином це здійснити, то експедитор знає, як доставить вантаж в потрібне вантажовласникові місце з найменшими витратами. Останнім часом таке розуміння сутності транспортно-експедиційної діяльності стало переважати і в нашій країні. Експедитор перестає сприйматися як людина з паперами, що сидить в кабіні автомобіля поруч із водієм, і перетворюється на того, ким він є насправді, – в організатора перевезення.

Транспортно-експедиторська діяльність безпосередньо можна охарактеризувати, як підприємницьку діяльність, тобто експедиторська компанія надає транспортно-експедиторські послуги з організації та забезпечення перевезень експортних, імпортних, транзитних або інших вантажів. В Україні така діяльність регулюється профільним Законом України «Про транспортно-експедиторську діяльність» від 01.07.2004. На відміну від України, за правом Англії чи США, відносити експедитора з клієнтом регулюються за нормами агентських угод.

Експедиція являє собою організацію перевезення, що включає в себе укладання експедитором всіх супутніх договорів (у тому числі договору на перевезення), оформлення документів, сплату мит та інших необхідних платежів, забезпечення зберігання вантажу в процесі перевезення і до передачі його одержувачу, а також інші послуги, необхідні від моменту отримання замовлення відправника до моменту передачі вантажу одержувачу [15].

Для того, щоб експедитор здійснив певні завдання, укладається договір транспортного експедирування. При цьому при здійсненні своєї діяльності експедитор може укладати з клієнтом договору двох видів: коли у відносинах з третіми особами, що у виконанні транспортно-експедиційних послуг, експедитор виступає від свого імені (самостійно діюча особа, договірний перевізник, тощо); коли експедитор у відносинах з третіми особами виступає від імені клієнта (агент, представник, повірений т.д.). Основна відмінність полягає в тому, що своїми діями по відношенню до третіх осіб в першому випадку експедитор створює права та обов'язки для себе, а в другому випадку – для клієнта. Відповідно, якщо при виконанні договору виникають які-небудь спірні моменти (наприклад, втрата вантажу), у першому випадку експедитор зобов'язаний відшкодувати збиток клієнту і має право стягнути збитки з безпосереднього виконавця, а в другому випадку всі спірні питання клієнт буде вирішувати з безпосереднім виконавцем, а експедитор може або сприяти йому, або виступати в якості представника.

Висновки і пропозиції. Роблячи висновок, треба зазначити, що договір морського перевезення вантажу і договір фрахтування суден є центральними договорами у міжнародній практиці. Неодмінно треба вносити відповідні зміни до Кодексу торговельного мореплавства України, щодо розмежування даних договорів. Це можна зробити завдяки створенню двох відповідних розділів у кодексі з указанням всіх істотних умов та особливостей таких договорів. З розвитком морського бізнесу некоректно говорити, що тільки ці договори є основними. Неможливо виконати свої зобов'язання без залучення експедиторських та агентських компаній. Тому вони відіграють не тільки допоміжну роль у морській практиці. Без взаємодії перевізних компаній з агентами та експедиторами, елементарно неможливо розвантажити вантаж, розмитнити його та інше. На нашу думку, договори у міжнародному приватному морському праві відіграють дуже важливу роль, які не існують самі по собі, а які слід розглядати у комплексі за для розуміння повної картини таких правовідносин.

Список літератури:

1. Борисова В. І. Цивільне право: підручник: у 2 т. / В. І. Борисова – Х..: Право. – 2011. – Т. 2. – 816 с.
2. Внешнеэкономические сделки. Правовое регулирование / В. А. Канашевский – М.: Междунар. Отношения, 2005. – 304 с.
3. Габа В. В., Кириченко Г. І., Родкевич О. Г. Транспортно-експедиторська діяльність на залізничному транспорті. Навчальний посібник / Габа В. В., Кириченко Г. І., Родкевич О. Г. – К.: ДЕТУТ, 2011. – 15 с.
4. Драпайло Ю. З. Господарські правовідносини у морських портах: монографія / Ю. З. Драпайло. – Одеса: Юридична література, 2014. – 192 с.
5. Кібік О. М., Подцерковний О. П., Драпайло Ю. З. та ін. Державна підтримка розвитку морегосподарського комплексу України (організаційні та правові аспекти): монографія / [О. М. Кібік, О. П. Подцерковний, Ю. З. Драпайло, В. О. Котлубай та ін.]; за ред. О. М. Кібік, О. П. Подцерковного. – Херсон: ФОП Грінь Д. С., 2014. – 442 с.
6. Колосов Р. В. Сучасні перспективи розвитку української моделі агентського договору / Р. В. Колосов // журнал Порівняльне право. – 2013. – № 3-2/2013. – С. 129-131.
7. Аксютин Л. Р. Организация морских перевозок. – Одесса: ЛАТСТАР, 2000. – 72 с.
8. Міжнародне приватне право: Академічний курс: Підруч. для студ. вищ. навч. закл. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – 528 с.
9. Микита І. Р. Поняття договору міжнародного морського перевезення: [Електронний ресурс] / І. Р. Микита // Приватне право і підприємництво. – 2015. – Вип. 14. – С. 109-114.
10. Ніколаєва Л. Л., Цимбал М. М. Морські перевезення: Підручник // Одеська національна морська академія. – Одеса: Фенікс, 2005. – 425 с.

11. Ницевич А. Какие особенности договора морского агентирования? [Электронный ресурс] / А. Ницевич. – Электрон. Ст. – Режим доступа к ст. – http://www.interlegal.com.ua/blog/?p=2510
12. Ницевич А., Лебедев В. Институт морской перевозки: [Электронный ресурс] / А. Ницевич, В. Лебедев – Электрон. Ст. – Режим доступа к ст. – http://interlegal.com.ua/ru/publikacii/sea_problems/
13. Петров И. М., Виговский В. А. Агентирование морских судов: теория и практика: Учебное пособие. – Черновцы: Книги – XXI, 2005. – 496 с.
14. Правове регулювання перевезень в України: Навчальний посібник / За ред. Є. О. Харитонова – Харків: Одіссей, 2006. – 560 с.
15. Селютин А., Лебедев В. Институт морской перевозки: [Электронный ресурс] / А. Селютин, В. Лебедев – Электрон. Ст. – Режим доступа к ст. – http://www.interlegal.com.ua/blog/?p=987
16. Харчук О. О. Правове регулювання підсудності в Міжнародних морських перевезеннях / О. О. Харчук // Часопис Київського університету права. – 2014. – 2014/3. – С. 276-279.
17. Чухрай Т. Правова природа договору фрахтування (чартеру) / Т. Чухрай // Актуальні проблеми держави і права. – 2010. – Випуск 53. – С. 339-345.

Калина Н.В., Савич О.С.
Национальный университет «Одесская морская академия»

ОСОБЕННОСТИ ДОГОВОРОВ, КОТОРЫЕ ОПОСРЕДУЮТ МОРСКУЮ ПЕРЕВОЗКУ ГРУЗОВ

Аннотация
В статье проанализировано значение договора в международном частном морском праве, как главного основания возникновения прав и обязанностей. Сначала делается акцент на договорах морской перевозки груза и фрахтовании морского судна, как центральных договоров в морской практике. Кроме того, исследована сущность таких договоров. Рассмотрены вспомогательные договоры, без которых невозможно говорить о полном предоставлении услуг при морской перевозке. К таким вспомогательным договорам отнесем договор морского агентирования и транспортного экспедирования.
Ключевые слова: договор, морская перевозка груза, фрахтование судна, агентирование, экспедирование.

Kalina N.V., Savych O.S.
National University «Odessa Maritime Academy»

FEATURES CONTRACTS WHICH MEDIAT THE MARITIME TRANSPORTATION OF THE GOODS

Summary
The article analyzes the importance of the agreement in the private international maritime law, as the main grounds for the emergence of rights and obligations. First of all, we highlight the contract of carriage of the cargo and charter party of the vessel as the central contracts in the maritime practice. In addition, we study the essence of such contracts. Consider the auxiliary contracts, without which it is impossible to speak about full of delivery of services during maritime transportation. Assuming, we can study the contract of marine agency and freight forwarding.
Keywords: contract, maritime shipping, chartering vessels, ship agency, forwarding.

УДК 347.73

ДЕРЖАВНИЙ НАГЛЯД У СФЕРІ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ ЯК ФОРМА ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ

Козинець І.Г., Погребець О.М.
Чернігівський національний технологічний університет

Стаття присвячена питанню правової природи державного нагляду на ринку фінансових послуг. Авторами досліджено сутність фінансового контролю та державного нагляду в сфері фінансових послуг. З'ясовано співвідношення регулювання та контролю на підставі аналізу різних точок зору науковців. Державний нагляд у контексті цієї роботи розглядається як форма фінансового контролю. Висвітлено особливості нагляду на ринку фінансових послуг. Визначено, які органи здійснюють державний нагляд у сфері фінансових послуг та їх повноваження.
Ключові слова: нагляд, державний нагляд, сфера фінансових послуг ринки фінансових послуг, фінансовий контроль, державне регулювання.

Постановка проблеми. Функціонування будь-якого ринку здійснюється на основі законодавчої бази та безпосереднього впливу держави. Саме держава визначає і контролює правові основи ринкових відносин, установлює базові правила економічних відносин учасників ринку. Загально прийнятим є те, що уряд будь-якої країни регулює фінансовий ринок шляхом законодавчого забезпечення його функціонування, регулювання і визначення правил емісії та обігу цінних паперів, захисту прав інвесторів, контроль за виконанням антимонопольного законодавства та системою ціноутворення на фінансових ринках тощо. Фінансовий контроль являє собою систему органів і заходів із законності і цілеспрямованості дій у галузі утворення, розподілу і використання грошових фондів держави та органів місцевого самоврядування, одну з форм державного контролю, що сприяє забезпеченню законності, охороні власності, ефективному й економічному використанню бюджетних, власних коштів, і допомагає вирішити порушення фінансової дисципліни. В свою чергу державний нагляд, як одна із форм фінансового контролю, відіграє важливе значення у забезпеченні фінансової стійкості учасників ринків фінансових послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відносини державного нагляду у сфері фінансових послуг досліджували здебільшого вчені банківського права, та лише в окремих аспектах, адміністративного та фінансового, зокрема, В. Авер'янов, М. Білуха, О. Булгакова, В. Гаращук, О. Костюченко, І. Кравець, Г. Остапович, Л. Савченко, Ю. Тихомиров, Г. Шовкопляс, Ю. Фогельсон та ін. На сьогодні питання державного нагляду, контролю на ринку фінансових послуг залишаються недостатньо розробленими і потребують проведення додаткових наукових досліджень.

Метою статті є дослідження правової природи державного нагляду у сфері фінансових послуг як форми фінансового контролю та визначення органів, які здійснюють такий нагляд.

Виклад основного матеріалу. На даний момент у науковців немає єдності щодо визначення контролю й виокремлення тих чи інших його форм, бракує чіткого розмежування між його засобами, формами й методами. Перш за все необхідно зазначити, що існування і проведення всіх форм фінансового контролю втілює в собі практичну реалізацію контрольної функції фінансів. Крім того, контроль є складовою частиною поняття управління, яке випливає із сутності держави, права та публічного управління. Тому подвійна роль контролю в процесах управління економікою та фінансами виявляється в тому, що контроль і його результати виступають базою, яка слугує основою для прийняття наступних управлінських рішень із метою подальшого удосконалення діяльності організації, підвищення її ефективності та результатів.

З точки зору управління основний зміст контролю полягає в організації систематичної діяльності, спрямованої на наближення фактичного виконання до запланованого результату. Саме контроль виступає засобом установлення зворотних зв'язків, завдяки чому керівний орган може простежити хід виконання прийнятих рішень. Іншими словами, найбільш ефективна та «дисциплінована» реалізація процесів у грошово-кредитній сфері об'єктивно потребує проведення нарівні із загальним (правовим, представницьким, адміністративним тощо) фінансового контролю у різних його формах. З цієї точки зору, фінансовий контроль необхідно розглядати у двох аспектах:

– як суворо регламентовану діяльність спеціальних контролюючих органів за дотриманням фінансового законодавства та фінансової дисципліни всіх економічних суб'єктів;

– як невід'ємний елемент управління фінансами і грошовими потоками для забезпечення доцільності ефективності фінансових операцій [1, с. 446].

Останній аспект найбільш повно визначає природу та місце державного нагляду у сфері фінансових послуг, в системі фінансового контролю.

Відповідно до ст. 20 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» нагляд за діяльністю фінансових установ є однією із складових державного регулювання ринків фінансових послуг. Під державним регулюванням ринків фінансових послуг, зокрема, розуміють здійснення державою комплексу заходів щодо регулювання та нагляду за ринками фінансових послуг з метою захисту інтересів споживачів фінансових послуг та запобігання кризовим явищам. Відповідно до ст. 29 цього Закону напрями нагляду передбачають додержання встановлених критеріїв та нормативів щодо ліквідності; капіталу та платоспроможнос-

© Козинець І.Г., Погребець О.М., 2015

ті; прибутковості; якості активів та ризиковості операцій; якості систем управління та управлінського персоналу; додержання правил надання фінансових послуг [2].

Якщо говорити про органи, які здійснюють державний нагляд у сфері фінансових послуг, то насамперед варто згадати про Міністерство фінансів України, Національний банк України, Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку України, Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Державну службу фінансового моніторингу України. Діяльність центральних органів виконавчої влади, які забезпечують проведення державної політики у сфері контролю та нагляду координується та контролюється Кабінетом Міністрів України. Міністерство фінансів України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації політики у сфері державного нагляду [3].

У свою чергу Національний банк України здійснює регулювання та банківський нагляд у сфері фінансових послуг. Метою банківського нагляду є стабільність банківської системи та захист інтересів вкладників і кредиторів банку щодо безпеки зберігання коштів клієнтів на банківських рахунках. Наглядова діяльність Національного банку України охоплює всі банки, їх відокремлені підрозділи, афілійованих та споріднених осіб банків на території України та за кордоном, установи іноземних банків в Україні, а також інших юридичних та фізичних осіб у частині дотримання вимог Закону України «Про банки і банківську діяльність» щодо здійснення банківської діяльності. Під час здійснення банківського нагляду Національний банк України має право вимагати від банків та їх керівників усунення порушень банківського законодавства, виконання нормативно-правових актів Національного банку України для уникнення або подолання небажаних наслідків, що можуть поставити під загрозу безпеку коштів, довірених таким банкам, або завдати шкоди належному веденню банківської діяльності. Національний банк України здійснює банківський нагляд у формі інспекційних перевірок та безвиїзного нагляду [4].

Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку здійснює державне регулювання і нагляд у сфері запобігання і протидії легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму відносно фондових бірж, компаній з управління активами та інших професійних учасників фондового ринку (окрім банків) відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення». В зазначеній сфері НКЦПФР має наступні повноваження:

– здійснювати нагляд за діяльністю суб'єктів первинного фінансового моніторингу шляхом, зокрема шляхом проведення планових та позапланових перевірок, в тому числі виїзних та надавати їм методологічну, методичну та іншу допомогу;

– здійснювати регулювання та нагляд з урахуванням політики, процедур та систем контролю, оцінки ризиків з метою визначення відповідності заходів, що здійснюються суб'єктами первинного фінансового моніторингу, та зменшення ризиків під час діяльності таких суб'єктів;

– проводити перевірку організації професійної підготовки працівників і керівників підрозділів, відповідальних за проведення фінансового моніторингу;

– використовувати інформацію Спеціально уповноваженого органу щодо ознак порушення суб'єктами первинного фінансового моніторингу вимог законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму для встановлення наявності таких порушень тощо [5].

Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, також належить до державних органів, які здійснюють державний нагляд у сфері фінансових послуг і має такі основні завдання:

– формування та забезпечення реалізації політики державного регулювання у сфері ринків фінансових послуг (крім ринку банківських послуг і ринків цінних паперів та похідних цінних паперів);

– здійснення в межах своїх повноважень державного регулювання та нагляду за наданням фінансових послуг і дотриманням законодавства у відповідній сфері;

– захист прав споживачів фінансових послуг шляхом застосування у межах своїх повноважень заходів впливу з метою запобігання і припинення порушень законодавства на ринку фінансових послуг;

– узагальнення практики застосування законодавства України з питань фінансових послуг і ринків та розроблення пропозицій щодо їх вдосконалення;

– координація діяльності з іншими державними органами;

– запровадження міжнародно визнаних правил розвитку ринків фінансових послуг [6].

Якщо говорити про Державну службу фінансового моніторингу України, то вона є центральним органом виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення. Основними завданнями Держфінмоніторингу є:

– реалізація державної політики у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення;

– внесення на розгляд Міністра фінансів пропозицій щодо забезпечення формування державної політики у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення;

– збирання, оброблення та проведення аналізу інформації про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу, інші фінансові операції або інформації, що може бути пов'язана з підозрою в легалізації (відмиванні) доходів, одержаних злочинним шляхом;

– проведення національної оцінки ризиків [7].

В юридичній науці питання правового правової природи понять «регулювання» і «контроль» та їх співвідношення продовжують породжувати наукові дискусії. Як правило, нагляд визначається як метод фінансового контролю (поряд із перевірками, ревізіями тощо) [8, с. 156; 9, с. 44; 10, с. 53]. Зазначається, що нагляд у процесі управління відрізняється від контролю тим, що виключає втручання держави в оперативно-господарську діяльність суб'єктів. Так, наприклад, В. Гаращук при вивченні окремої сфери правозастосування наводить загальне визначення нагляду як юридичного аналізу стану справ щодо додержання законності й дисципліни в суспільстві, що здійснюється прокуратурою із застосуванням наданих їй законодавством відповідних форм, але без безпосереднього втручання в оперативну та іншу діяльність юридичної або посадової особи чи громадянина [11, с. 54]. На думку Ю. Фогельсона, нагляд на фінансових ринках полягає в контролі не тільки за тим, як фінансові організації, професійні учасники відповідного сектора виконують установлені правила, але і яких ризиків зазначають вони, їх клієнти, а також фінансова система країни [12, с. 78]. Такий підхід є можливим в адміністративному праві та не може бути використаний у фінансовому через його обмеженість. Оскільки, відповідно до норм національного законодавства Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг має право застосовувати у межах своїх повноважень заходи впливу з метою запобігання і припинення порушень законодавства на ринку фінансових послуг; так само і Національний банк України застосовує до банків заходи впливу за невиконання його приписів, а саме – заходи попереднього реагування та примусового характеру.

Особливим на ринку фінансових послуг, відповідно до ч. 1 ст. 16-1 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг», є нагляд на консолідованій основі за фінансовими групами з метою забезпечення стабільності фінансової системи й обмеження ризиків, на які наражається фінансова установа внаслідок участі у фінансовій групі, шляхом регулювання, моніторингу й контролю ризиків останньої. Стабільність фінансової системи в свою чергу вимагає досягнення таких цілей: забезпечення конкурентного середовища у сфері фінансових послуг, забезпечення захисту прав споживачів та інвесторів, забезпечення прозорості політики у фінансовому секторі на макрорівні та рівні кожної фінансової установи, забезпечення належного рівня стандартизації та професіоналізму у фінансовому секторі, попередження системного ризику сфери фінансових послуг тощо [2].

Отже, нагляд на ринку фінансових послуг є однією з форм контролю, який здійснюється спеціально уповноваженими на те державними органами зі спостереження щодо дотримання фінансовими установами правил і приписів, встановлених у процесі державного регулювання діяльності на ринку фінансових послуг шляхом фіксації порушень і вжиття заходів для притягнення порушників до відповідальності. При цьому нагляд є логічним продовженням діяльності з регулювання, невід'ємною його складовою, що забезпечує контроль запроваджених правових норм.

Висновки і пропозиції. Таким чином, державний нагляд у сфері фінансових послуг є складовою управлінської діяльності на ринку фінансових послуг та формою фінансового контролю, що полягає в сукупності заходів уповноважених органів державної влади щодо фінансових установ, які здійснюються з метою дотримання останніми встановлених у процесі державного регулювання їх діяльності критеріїв та нормативів ліквідності, платоспроможності, ризикованості операцій тощо. Призначенням фінансового нагляду поряд з аудитом, податковим контролем, фінансовим моніторингом та іншими формами є забезпечення фінансової дисципліни у відповідній сфері діяльності, а також реалізація функцій гарантування публічних інтересів, і перш за все, стабільності та ліквідності системи фінансових установ.

Список літератури:

1. Добровольська В. В. Деякі питання валютного контролю у сфері господарювання / В. В. Добровольська // Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. пр. / Нац. ун-т «Одеська юридична академія». – Одеса: Юрид. л-ра, 2009. – С. 445-453.
2. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12.07.2001 № 2664-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2664-14
3. Про затвердження Положення про Міністерство фінансів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 № 375 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/375-2014-п
4. Закон України від 7.12.2000 р. «Про банки і банківську діяльність» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2121-14
5. Закон України від «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1702-18
6. Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг: Указ Президента України, Положення від 23. 11. 2011 № 1070/2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1070/2011
7. Про затвердження Положення про Державну службу фінансового моніторингу України: Постанова КМУ від 29.07.2015 № 537/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/537-2015-%D0%BF
8. Адміністративне право України: Підручник / за заг. ред. Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, В. В. Богуцький та ін. – Х.: Право, 2010. – 624 с.
9. Эриашвили Н. Д. Финансовое право: Учебник для вузов / Н. Д. Эриашвили. – Юнити-дана, 2011. – 572 с.
10. Музика-Стефанчук О. А. Фінансове право: Навчальний посібник / О. А. Музика-Стефанчук. – К.: Атіка, 2007. – 264 с.

11. Гаращук В. М. Контроль та нагляд у державному управлінні: Монографія / В. М. Гаращук. – Х.: Фоліо, 2002. – 176 с.
12. Фогельсон Ю. Б. Правовые проблемы государственного надзора на рынках финансовых услуг / Ю. Б. Фогельсон // Хозяйство и право. – 2010. – № 7. – С. 77-99.

Козинец И.Г., Погребец Е.Н.
Черниговский национальный технологический университет

ГОСУДАРСТВЕННЫЙ НАДЗОР В СФЕРЕ ФИНАНСОВЫХ УСЛУГ КАК ФОРМА ФИНАНСОВОГО КОНТРОЛЯ

Аннотация
Статья посвящена вопросам правовой природы государственного надзора на рынке финансовых услуг. Авторами исследована сущность финансового контроля и государственного надзора в сфере финансовых услуг. Выяснено соотношение регулирования и контроля на основании анализа различных точек зрения ученых. Государственный надзор в контексте этой работы рассматривается как форма финансового контроля. Освещены особенности надзора на рынке финансовых услуг. Определены органы осуществляющие государственный надзор в сфере финансовых услуг и их полномочия.
Ключевые слова: надзор, государственный надзор, сфера финансовых услуг рынки финансовых услуг, финансовый контроль, государственное регулирование.

Kozynets I.G., Pohrebets E.N.
Chernihiv National Technological University

STATE SUPERVISION IN THE SPHERE OF FINANCIAL SERVICES AS A FORM OF FINANCIAL CONTROL

Summary
This article is devoted to the issue of the legal nature of the state supervision in financial services. The authors studied the nature of the financial control and state supervision in the sphere of the financial services. It was studied the ratio of regulation and control on the basis of analysis of different points of view of scientists. The state supervision in the context of this work is considered as a form of the financial control. In this work was also considered the peculiarities of the state supervision as a form of the financial control. It was determined which public authorities carry out state supervision in the sphere of the financial services and their powers.
Keywords: supervision, state supervision, financial services, financial control, government regulation.

УДК 343.1

ДОПИТ СВІДКА ТА ПОТЕРПІЛОГО НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В СУДОВОМУ ЗАСІДАННІ ЯК СПОСІБ ФІКСАЦІЇ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Матвієвська Г.В.
Орджонікідзевський районний суд м. Харкова

У статті досліджені проблеми, які виникають з приводу фіксації доказів у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування. Зазначається необхідність широкого застосування норми, викладеної у ст. 225 Кримінального процесуального кодексу України, яка надає цим органам право допиту свідка та потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні.
Ключові слова: досудове розслідування, судове засідання, допит, свідки, потерпілі, фіксація, докази.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку процесуальної науки пріоритетної уваги потребує дослідження питань, що стосуються процесу доказування при дотриманні принципу безпосередності дослідження показань, речей і документів, що закріплений у ст. 23 КПК України та створює певні теоретико-практичні проблеми з точки зору належної фіксації доказів органами досудового розслідування.

© Матвієвська Г.В., 2015

Аналіз попередніх публікацій. Науковці, зокрема П.П. Андрушко, Ю.М. Грошевий, С.Б. Фомін, Є.Г. Коваленко, М.А. Погорецький, С.М. Стахівський, І.Л. Чернега та ін., зазначають, що само по собі доказування є складною формую діяльності, на яку впливають активна протидія учасників кримінального провадження, втрата або викривлення інформації, необхідність суворого дотримання процесуальної форми [4].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. До цих факторів слід додати недооцінку з боку органів досудового розслідування можливостей фіксації доказів у способи, які передбачені КПК України, зокрема мова йде про право допиту свідка, потерпілого під час досудового розслідування у судовому засіданні, яке закріплене у ст. 225 КПК України [3].

Зазначимо, що у сучасній науковій літературі дана норма залишається майже недослідженою, що є суттєвою прогалиною з точки зору подальших перспектив вдосконалення вітчизняного кримінального судочинства.

Мета статті. Таким чином, метою цієї статті є аналіз можливостей закріплення показань свідків та потерпілих на етапі досудового розслідування із застосуванням ст. 225 КПК України, та шляхів вдосконалення даної процесуальної норми.

Виклад основного матеріалу. Фіксація доказів, є обов'язковим елементом процесу збирання доказів, являє собою фундаментальний елемент, який надає можливості вирішувати, у кінцевому рахунку, завдання кримінального провадження [5].

Даний елемент досудового розслідування набуває особливої уваги з огляду на те, що відповідно до ч. 4 ст. 95 КПК України суд може обґрунтовувати свої висновки лише на показаннях, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання або отриманих у порядку, передбаченому ст. 225 КПК, при тому, що суд не вправі обґрунтовувати судові рішення показаннями, наданими слідчому, прокурору або посилатися на них.

Також діючий Кримінальний процесуальний кодекс наголошує, що відповідно до ст. 327 КПК України у разі, якщо свідок не прибув за викликом у судове засідання, то суд, заслухавши думку учасників судового провадження, після допиту інших присутніх призначає нове судове засідання і вживає заходів для його прибуття. Зазначимо, що аналогічні проблеми можуть виникнути у разі неприбуття потерпілого (ст. 325 КПК України).

В окремих випадках неявка свідків та потерпілих до суду утворює проблеми для суспільства та держави, виникає ситуація, коли відсутність «ключових» свідків не дає можливості суду прийняти законне та неупереджене рішення у розумні строки.

Саме для того, щоб ці проблеми не заважали органам досудового розслідування та суду довести кримінальне провадження до його логічного завершення, діючий КПК надав право допиту свідка, потерпілого під час досудового розслідування у судовому засіданні, яке закріплене у ст. 225 КПК України. Діючий КПК надає право проведення допиту слідчим суддею у виняткових випадках, до яких закон відносить небезпеку для життя та здоров'я свідка чи потерпілого, тяжку хворобу особи, а також є інші обставини, що можуть бути перешкодою для допиту в суді або вплинути на повноту чи достовірність показань.

В той же час матеріали судової практики доводять, що органи досудового розслідування досить рідко вдаються до закріплення доказів у спосіб, який передбачений ст. 225 КПК, поодинокими є випадки, коли допит свідків та потерпілих слідчим суддею обумовлений іншими обставинами, які прямо не вказані у законі, що утворює значні проблеми для кримінального судочинства, особливо в останні роки, коли свідки та потерпілі можуть в силу різноманітних причин знаходитися у зоні антитерористичної операції, або на тимчасово окупованій території українського Криму.

Про це свідчать матеріали кримінальних проваджень, наприклад, Суворовський районний суд м. Херсона розглядав кримінальне провадження за обвинуваченням особи А., у скоєнні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 185 КК України. Прокурором у судовому засіданні було заявлено клопотання про надання органу досудового розслідування судового доручення про проведення ряду слідчих дій з метою перевірки та уточнення відомостей, отриманих від потерпілого та свідків під час проведення досудового розслідування, оскільки вони є мешканцями Донецька, позбавлені можливості з'явитись у судове засідання для надання показань, а тому перевірити отримані докази шляхом проведення безпосереднього допиту цих осіб неможливо [1].

Аналогічним чином Дзержинський районний суд м. Кривого Рогу Дніпропетровської області розглядав кримінальне провадження за обвинуваченням двох осіб у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 185, ч. 2 ст. 186 КК України. У судове засідання не з'явився свідок – особа К., який про час та місце розгляду справи був повідомлений належним чином. Обвинувачений та його захисник клопотали про те, щоб суд виніс ухвалу про привід свідка, оскільки його неявка перешкоджає розгляду справи по суті, а покази, які можуть бути надані ним при розгляді справи сприяють всебічному та повному розгляду даної справи. Прокурор проти клопотання не заперечував та пояснив неможливість забезпечення явки даного свідка у судове засідання у зв'язку з тим, що на даний час він мешкає на території тимчасово окупованої Автономної Республіки Крим [2].

Суд у цих випадках задовольняє клопотання прокурорів, але зрозуміло, що кримінальне провадження затягується, окремі ухвали щодо приводу свідків виконати на практиці неможливо. Таким чином, наведені вище матеріали кримінальних проваджень свідчать про те, що нині настав час переглянути норму ст. 225 КПК України, надати їй більшої конкретики з огляду на поточну суспільно-політичну ситуацію, що склалася у державі.

На нашу думку доцільно викласти ч. 1 ст. 225 КПК України у наступній редакції: «у випадках, пов'язаних з виникненням обставин, що можуть унеможливити допит свідка чи потерпілого в суді або вплинути на повноту чи достовірність показань через існування небезпеки для їх життя і здоров'я, тяжкої хвороби, наявності у органів досудового розслідування достеменних даних відносно того, що ці особи можуть виїхати за межі країни, на тимчасово окуповану територію або у

зону проведення антитерористичної операції, інших обставин, що створюють перешкоди для допиту свідка чи потерпілого в суді, сторона кримінального провадження, представник юридичної особи, до якої здійснюється провадження, мають право звернутися до слідчого судді з клопотанням провести допит такого свідка чи потерпілого у судовому засіданні, в тому числі одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб».

Висновки. На наше переконання рекомендації, що подані у цій статті, запропоновані уточнення норм КПК, дадуть змогу правильно зорієнтувати органи досудового розслідування із приводу можливостей застосування норми про допит свідків та потерпілих під час досудового розслідування у судовому засіданні, надати цій нормі більшої дієвості, а кримінальному судочинству більшої ефективності.

Список літератури:

1. Єдиний державний реєстр судових рішень. Справа № 668/14859/14-к [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.reyestr.court.gov.ua/ Review/48481920
2. Єдиний державний реєстр судових рішень Справа № 210/8303/13-к [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.reyestr.court.gov.ua/ Review/50385011
3. КПК України від 13.04.2012 // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст. 8.
4. Стахівський С. М. Збирання доказів як елемент процесу доказування / С. М. Стахівський // Університетські наукові записки. – 2005. – № 3. – С. 264-267.
5. Теорія судових доказів в питаннях та відповідях / Л. Удалова, Д. Письменный, Ю. Азаров. – К.: Центр учбової літератури, 2015. – 104 с.

Матвиевская А.В.
Орджоникидзевский районный суд г. Харькова

ДОПРОС СВИДЕТЕЛЯ И ПОТЕРПЕВШЕГО НА СТАДИИ ДОСУДЕБНОГО РАССЛЕДОВАНИЯ В СУДЕБНОМ ЗАСЕДАНИИ КАК СПОСОБ ФИКСАЦИИ ДОКАЗАТЕЛЬСТВ В УГОЛОВНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ

Аннотация
В статье исследованы проблемы, которые возникают по поводу фиксации доказательств в уголовном производстве на стадии досудебного расследования. Отмечается необходимость широкого применения нормы, изложенной в ст. 225 Уголовного процессуального кодекса Украины, которая предоставляет этим органам право допроса свидетеля и потерпевшего во время досудебного расследования в судебном заседании.

Ключевые слова: досудебное расследование, судебное заседание, допрос, свидетели, потерпевшие, фиксация, доказательства.

Matveevskaja A.V.
Ordzhonikidzevskiy district court of Kharkiv

INTERROGATION OF WITNESS AND VICTIM DURING PRE-TRIAL INVESTIGATION IN COURT SESSION AS A WAY OF RECORDING EVIDENCE IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Summary
The article examines the problems that arise with regard to the record evidence in criminal proceedings during pre-trial investigations. The necessity of wide application of the rule set out in article 225 of the Criminal procedure code of Ukraine which provides these authorities the right of interrogation of witness and victim during the pretrial investigation in court.

Keywords: pre-trial investigation, court session, interrogation of witness, victims, commit, evidence

УДК 342.9.35:625.7

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ПЕРСПЕКТИВИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ КОНТРОЛЬНО-НАГЛЯДОВИХ ФУНКЦІЙ ЗА СТАНОМ ДОРІГ В УКРАЇНІ

Пивовар Ю.І.
Національний авіаційний університет
Забіяка Х.О.
Навчально-науковий юридичний інститут
Національного авіаційного університету

Досліджено тенденції та перспективи децентралізації контрольно-наглядових функцій за станом автомобільних доріг в Україні. З правової позиції означено види стану автомобільних доріг, що потребують адміністративно-правового забезпечення. Встановлено, що завдяки адміністративному нагляду уповноважених суб'єктів за дотриманням правил будівництва, утримання автомобільних доріг та їх використання здійснюється як попередження й припинення правопорушень, так і покарання. Наголошено на неефективності сучасної системи контролю й нагляду за станом доріг в Україні. На позитивному зарубіжному прикладі запропоновано напрями реалізації процесу децентралізації контрольно-наглядових функцій за станом доріг, сформульовано перспективні законотворчі пропозиції.
Ключові слова: адміністративно-правове забезпечення, контрольно-наглядова діяльність, стан автомобільних доріг, децентралізація, органи місцевого самоврядування, муніципальна варта.

Постановка проблеми. В умовах розбудови демократичної сервісної проєвропейської держави усі сфери суспільного життя в Україні потребують стандартизації, орієнтованої передусім на задоволення потреб громадян, й водночас, адекватної системи контролю за дотриманням відповідних стандартів. Невід'ємною частиною життєдіяльності кожного члена сучасного суспільства стали автомобільні дороги. З позитивного боку можна відзначити, що за роки незалежності в Україні у кількісному відношенні створено достатню мережу автодоріг, однак якість цієї мережі очевидно потребує суттєвого покращання. Тому, одним з актуальних й болючих питань, що потребує уваги з боку громадськості й влади є стан автомобільних доріг в Україні.

Варто відмітити, що при формуванні державної політики в указаній сфері її мета, завдання, принципи мають кореспондуватись з основними положеннями (тенденціями) впровадження конституційної, адміністративної, правоохоронної реформ, одним з завдань яких є здійснення децентралізації влади, у тому числі, шляхом передачі й делегування органам місцевого самоврядування окремих державних функцій (зокрема, правоохоронних, контрольно-наглядових тощо).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Безперечно, даній проблематиці присвячено нині чимало робіт різних галузей науки, основними представниками яких є: В.Я. Савенко, О.С. Славінська, С.С. Кизима, М.Д. Аленіч, В.І. Каськів та ін. (технічних наук), А.В. Базилюк, М.М. Бурмака, І.А. Дмитрієв, В.В. Концева, І.П. Садловська, Т.В. Сердюк та ін. (економічних наук), С.І. Будник, А.В. Гуржій, Є.В. Довженко, Я.І. Маслова та ін. (юридичних наук). Водночас, маємо зауважити, що більшість існуючих в науці робіт розкривають лише фрагменти проблеми державного нагляду й контролю за станом доріг. А системних й ґрунтовних правових досліджень питань децентралізації контрольно-наглядових функцій за станом доріг в Україні досі не здійснювалось.

Мета статті. У зв'язку з цим, а також через власну стурбованість існуючим незадовільним станом автомобільних доріг в України, нами обрано даний напрям для вивчення з метою окреслення окремих шляхів та конкретних пропозицій, спрямованих на вирішення існуючих проблем у цій сфері, у тому числі шляхом внесення змін до національного законодавства.

Виклад основного матеріалу. Ситуацію навколо стану автомобільних доріг погіршує, на наш погляд, два основних чинники: низький рівень фінансування дорожнього господарства та неналежний (за деякими напрямами, навіть, відсутній) контроль й нагляд за їх станом.

При вивченні ключового поняття визначеного нами предмету дослідження, відмітимо, що серед широкого переліку значень терміну «стан» стосовно автомобільних доріг застосовується розуміння цього слова як «сукупність ознак, рис, що характеризують предмет, явище в даний момент відповідно до певних вимог щодо якості, ступеня готовності і т.ін.» [1, с. 1383]. В той же час, з правової позиції, такі вимоги потребують чіткої регламентації в нормативно-правових актах (у законодавчих та підзаконних). При цьому варто ураховувати, що різноманітні сутнісні ознаки автомобільної дороги відображають різні сторони останньої (технологічну, економічну, споживчу, культурну, юридичну тощо), передусім як суспільно необхідного й корисного явища, а тому такі риси максимально мають бути визначені й закріплені у відповідних правових документах. Відповідно можна висунути гіпотезу, що кожна з таких своєрідних сторін цього явища відповідає певному виду стану автодороги.

У спеціальній літературі виділяється та досліджується переважно транспортно-експлуатаційний стан автомобільної дороги [2], що охоплює, по-перше, технічний її стан (ступінь відповідності постійних, тобто таких, що не змінюються в процесі експлуатації або змінних лише при реконструкції й капітальному ремонті, геометричних параметрів, характеристик дороги її споруд нормативним вимогам); по-друге, експлуатаційний її стан (ступінь відповідності змінних (тимчасових) параметрів і характеристик дороги, ін-

© Пивовар Ю.І., Забіяка Х.О., 2015

женерного обладнання, організації та умов руху, що змінюються в процесі експлуатації в результаті впливу транспортних засобів, метеорологічних умов і рівня змісту нормативним вимогам).

Разом з тим, виходячи з технологічних та економічних властивостей автомобільних доріг, слід виділяти декілька режимів, у яких перебувають дороги, а саме: режим будівництва; режим утримання; режим використання. Маємо зазначити, що сукупність цих режимів характерні єдиному поняттю – ведення (управління) дорожнього господарства.

Відповідно, з правової точки зору, пропонується виділяти три стани автомобільних доріг: 1) будівельний стан (відповідає стадії створення дороги); 2) стан утримання; 3) стан використання.

Враховуючи суспільну важливість автомобільних доріг, кожен з їх означених станів потребує адміністративно-правового забезпечення (закріплення нормативних установлень, формування системи контролю й нагляду, а також здійснення правової охорони). У складі такого механізму адміністративно-правового забезпечення однією з на більш важливих й водночас проблемних, претендуючи нині на реформування, є система контролю та нагляду за станом доріг.

В сучасній Україні до забезпечення належного стану автомобільних доріг мають відношення багато різних державних та недержавних інституцій, які беруть участь в розробленні внутрішньовідомчих нормативів (стандартів), здійснюють контроль й нагляд за виконанням й дотримання вимог законодавства України про дорожній рух, здійснюють найрізноманітніші заходи з протидії правопорушенням у цій сфері.

Загалом забезпечення належного стану автомобільних доріг як особлива сфера суспільних відносин, характеризується складністю взаємозв'язків, широким колом учасників, наявністю постійної загрози й необхідністю застосування специфічних засобів протидії правопорушенням уповноваженими органами. Проте єдиний процес дорожнього господарства неможливо організувати, якщо не буде забезпечена одноманітність вимог до стану доріг, транспортних засобів, незалежно від форми власності, відомчої приналежності, а також до усіх учасників дорожнього руху, які користуються автомобільними дорогами. Нині система забезпечення належного стану автомобільних доріг має загальнодержавний характер, сутність якої полягає в тому, що усі державні та недержавні організації, їх посадові особи мають забезпечувати дотримання загальнодержавних нормативів, спрямованих на створення й підтримання в належному стані автодорожніх шляхів, а громадяни як учасники дорожнього руху повинні виконувати встановлені правила щодо збереженості й використання таких доріг.

Екстраполяція наукових підходів в галузі адміністративного права [3, с. 8] дозволила виділити декілька основних форм адміністративної контрольно-наглядової діяльності за станом автомобільних доріг, а саме: 1) участь у розробці загальних правовстановлюючих актів управління; 2) розробка нормативних актів галузевого управління; 3) видання нормативних актів у порядку нагляду; 4) видання індивідуальних актів адміністративного нагляду; 5) проведення безпосередніх організаційних і організаційно-політичних заходів.

До основних методів реалізації даної функції в теорії адміністративного права прийнято виділяти: переконання та примус. Як відомо, уповноважені законом суб'єкти адміністративного нагляду зобов'язані піклуватися не тільки про те, щоб не допустити, запобігти настанню шкідливих наслідків, виявити причини та умови правопорушень нормативно-правових актів, що є основою функціонування правового режиму в сфері дорожнього господарства, а й вжити дієвих заходів для усунення виявлених відхилень. З наведеного можна зробити висновок, що завдяки адміністративному нагляду уповноважених суб'єктів за дотриманням правил будівництва, утримання автомобільних доріг та їх користування здійснюється, з одного боку, попередження та припинення правопорушень, з іншого – застосування каральних санкцій для загальної й індивідуальної превенції правопорушень в даній сфері у майбутньому.

Систему суб'єктів адміністративно-правового нагляду за станом доріг утворюють державні (галузеві, регіональні), муніципальні (органи місцевого самоврядування), приватні (у складі приватних суб'єктів господарювання), громадські (громадські організації) суб'єкти управління загальної та спеціальної компетенції.

За висновками експертів, сучасна система контролю й нагляду за дорожнім господарством вказує на несприятливу систему централізованого управління, що не дає бажаного результату. Якщо система стає не ефективною, цілком очевидно – доцільно шукати шляхи для його реформування.

Маємо констатувати, що за нинішнього неефективного механізму здійснення контролю й нагляду за станом доріг стаття 10 Закону України «Про автомобільні дороги» визначає, що державне управління автомобільними дорогами загального користування здійснює Державна служба автомобільних доріг України [4], у тому числі через власні органи управління на місцях. Крім того, до централізованих органів в цій сфері щодо безпосереднього контролю за використанням автодоріг до недавнього часу належала Державна автомобільна інспекція. Проте, за оцінками муніципальних органів й територіальних громадських організацій вказаний правоохоронний орган взагалі самоусувався від виконання функції правоохорони стану доріг місцевого значення, зводячи свою повсякденну роботу до протидії порушенням правил дорожнього руху, що не стосувались посягань на стан доріг. Серед головних причин низької ефективності роботи місцевих органів ДАІ з нагляду за станом доріг можна назвати відсутність мотивації співробітників цих державних органів, стимулів заохочення й відповідальності, що могли б застосовуватись до них з боку територіальних громад. Відповідно, безконтрольність за дотриманням правил використання місцевих доріг перевізниками (у першу чергу, вантажів) та іншими користувачами (наприклад, фермерами, підприємцями кар'єрів, та ін.) призводить до їх нищівної руйнації, залишаючи проблеми з відновлення доріг за місцевими мешканцями.

Відмітимо, що з серпня 2015 року в Україні набув чинності новий правоохоронний закон

«Про Національну поліцію» [5], згідно з яким поліція виконує повноваження органів ДАІ, значно їх розширює і конкретизує. Разом з тим, перехідний період реформування міліції в поліцію (та відповідних підрозділів і служб) характеризується низкою організаційно-правових проблем, у тому числі, неузгодженістю правових положень щодо діяльності нових служб, що призводить, зокрема, до безконтрольності з боку цього оновленого правоохоронного відомства за станом доріг, безпеки дорожнього руху тощо.

В умовах глобальних структурних змін державного апарату наразі своєчасним при формуванні нової системи контролю й нагляду за станом доріг може стати досвід США. В цій країні організовано й ефективно здійснюється постійний нагляд й поточний контроль за дотриманням перевізниками вантажів правил використання автомобільних доріг (їх навантаження). Для цього, зокрема, на централізованому рівні ведеться реєстр усіх компаній і їх транспортних засобів, що надають послуги з вантажних перевезень; уздовж усіх доріг розташовані контрольні пункти з вагами, на яких усі без винятку вантажівки повинні пройти контроль (зважитись), й у випадку перевищення встановленої норми до водія (або компанії перевізника) застосовуються штрафні санкції й встановлюється зобов'язання повернутися на базу компанії з подальшим розвантаженням й поверненням на контрольний пункт для повторного зважування. Крім того, відповідні порушення фіксуються у централізованому реєстрі, який формує одночасно й рейтинг довіри до перевізника.

Звичайно, в Україні подібний механізм нагляду нормативно також встановлений [6], проте жахливий стан доріг та зростаюча статистика ДТП за участю великогабаритних й великовагових транспортних засобів вказують на формальність існуючих правил. Уважаємо необхідним вдосконалити чинний порядок здійснення нагляду за станом доріг, використовуючи, зокрема досвід США. Для цього раціональним видається, по-перше, формування й ведення єдиної бази даних (реєстру) про вантажних перевізників, суб'єктів господарювання та фізичних осіб, на яких зареєстрований вантажний, сільськогосподарський (комбайни, гусеничний тощо) транспорт; по-друге, створення мережі контрольних пунктів з виїзними бригадами на усіх дорогах загального користування, обладнавши їх спеціальними вагами й наділивши контрольними повноваженнями щодо здійснення дистанційного контролю шляхом проведення виїзних перевірок на закріплених за ними ділянках доріг, а також правом накладення штрафів з зарахуванням стягнутих коштів до місцевих бюджетів та на казначейські рахунки контролюючих органів.

Така контрольно-наглядова робота повинна мати постійний характер, й організована з урахуванням виду автомобільної дороги (державного чи місцевого значення) зацікавленим власником, на якого водночас має бути покладена відповідальність за належне утримання відповідної дороги, у тому числі, забезпечення контролю за станом доріг.

На наше переконання, в першу чергу органи місцевого самоврядування є найбільш зацікавленими у забезпеченні дотримання правил утримання й використання доріг відповідної територіальної громади. Тому, необхідним є наділення саме органів місцевого самоврядування не лише контрольно-наглядових функцій за станом доріг, а й каральної (у тому числі, відновлювальної). Адже раціональна система покарання штрафами за порушення в сфері використання доріг сприятиме поповненню місцевого бюджету з можливістю подальшого використання стягнутих коштів на ремонт та побудову нових доріг місцевого значення.

Висновки і пропозиції. Підсумовуючи зазначене вище, можна дійти до висновку що в Україні мають місце достатні передумови і перспективи децентралізації контрольно-наглядових функцій за станом доріг. Більше того, така децентралізація є об'єктивною необхідністю, що зумовлено рішенням України про інтеграцію до європейського співтовариства, й відповідно переходу до високих стандартів життя. Для того, щоб проблема стану доріг в нашій державі не стояла так гостро, на наш погляд, при здійсненні перерозподілу між державою й територіальними громадами повноважень з управління автомобільними дорогами, необхідно наділити органи місцевого самоврядування контрольно-наглядовими функціями за станом автомобільних доріг місцевого значення. Здійснення цих функцій має кореспондуватись з комплексом необхідних прав органів місцевого самоврядування щодо створення мережі муніципальних спеціальних контролюючих органів, впровадження ефективного механізму реалізації їх функцій (у тому числі, технічного забезпечення), а також обов'язків й відповідальності перед громадою за належне виконання вказаних функцій. Крім того, убачається доцільним наділити відповідні муніципальні контролюючі органи (після їх створення) адміністративними юрисдикційними повноваженнями, зокрема, щодо застосування заходів адміністративної відповідальності за правопорушення, що посягають на стан автомобільних доріг місцевого значення. У перспективі одним з таких органів може стати муніципальна варта, створення якої передбачається згідно з проектом Закону України «Про муніципальну варту» (реєстраційний номер 2890 від 18.05.2015 р. [7]). Пропонуємо внести зміни до даного законопроекту, доповнивши статтю 2 «Основні завдання муніципальної варти» пунктом наступного змісту: «контролю за дотриманням законодавства в сфері дорожнього господарства місцевого значення». Ці та інші законодавчі ініціативи (зміни й доповнення) мають бути кореспондовані у відображених правах, обов'язках й відповідальності цього муніципального органу, а також відображені згодом у Кодексі України про адміністративні правопорушення (закріпивши його статус адміністративного юрисдикційного органу).

З урахуванням законодавчого поділу автомобільних доріг загального користування на дороги державного та місцевого значення (перші з яких класифікуються на міжнародні, національні, регіональні та територіальні [4]) убачається раціональним (з управлінської та фінансової точок зору) до сфери управління органів місцевого самоврядування віднести усі дороги місцевого зна-

чення, а також такі категорії доріг державного значення, як регіональні та територіальні. Міжнародні та національні дороги варто залишити під централізованим контролем та наглядом.

Взявши до уваги усі передумови, перспективи і досвід розвинутих країн, як основу для побудови нової системи контролю та нагляду за станом доріг, і почавши її реалізацію, питання стану доріг перестане так гостро стояти. Позитивних прикладів для наслідування є багато, проте головним залишається бажання і готовність до впровадження змін навколо себе. Звичайно, не можна стверджувати, що з перших кроків реформ оновлена система запрацює ефективно. На наше переконання, застосування системного підходу при проведенні такої децентралізації в досліджуваній сфері приречене на позитивні зрушення й успіхи.

Список літератури:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.: Ірпінь, 2007. – 1736 с.
2. Про ратифікацію Кредитної угоди (Покращення транспортно-експлуатаційного стану автомобільних доріг на під'їздах до м. Київ (пан'європейські коридори)) між Україною та Європейським банком реконструкції та розвитку: Закон України від 15 червня 2011 р. № 3514-VI // Голос України від 13.07.2011. – № 125.
3. Цвігун Д. П. Адміністративний нагляд органів внутрішніх справ у сфері забезпечення громадського порядку і громадської безпеки: автореф. дис. ... канд. юрид. наук.: спец. 12.00.07 «теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право» / Цвігун Дмитро Петрович. – К., 2002. – 16 с.
4. Про автомобільні дороги: Закон України від 8 вересня 2005 р. № 2862-IV // Голос України від 07.10.2005. – № 189.
5. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII // Урядовий кур'єр від 12.08.2015. – № 146.
6. Про проїзд великогабаритних та великовагових транспортних засобів автомобільними дорогами, вулицями та залізничними переїздами: постанова Кабінету Міністрів України від 18 січня 2001 р. № 30 // Урядовий кур'єр від 31.01.2001. – № 18.
7. Про муніципальну варту: Закон України від 18 травня 2015 р. № 2890: [проект] // Електронний ресурс: Режим доступу – http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55192

Пивовар Ю.И.
Национальный авиационный университет
Забияка К.О.
Учебно-научный юридический институт
Национального авиационного университета

ОРГАНИЗАЦИОННО-ПРАВОВЫЕ ПЕРСПЕКТИВЫ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИИ КОНТРОЛЬНО-НАДЗОРНЫХ ФУНКЦИЙ ЗА СОСТОЯНИЕМ ДОРОГ В УКРАИНЕ

Аннотация
Исследованы тенденции и перспективы децентрализации контрольно-надзорных функций за состоянием автомобильных дорог в Украине. С правовой позиции выделены виды состояния автомобильных дорог, требующих административно-правового обеспечения. Установлено, что благодаря административному надзору уполномоченных субъектов за соблюдением правил строительства, содержания автомобильных дорог и их использования осуществляется как предупреждение и пресечение правонарушений, так и меры наказания. Отмечена неэффективность современной системы контроля и надзора за состоянием дорог в Украине. Ориентируясь на положительный зарубежный опыт, предложены направления реализации процесса децентрализации контрольно-надзорных функций за состоянием дорог в Украине, сформулированы перспективные законотворческие предложения.

Ключевые слова: административно-правовое обеспечение, контрольно-надзорная деятельность, состояние автомобильных дорог, децентрализация, органы местного самоуправления, муниципальный дозор.

Pyvovar Yu.I.
National Aviation University
Zabiyaka H.O.
Educational and Research Institute of Law
National Aviation University

ORGANIZATIONAL AND LEGAL PERSPECTIVES OF DECENTRALIZATION OF CONTROL AND SUPERVISORY FUNCTIONS FOR CONDITION OF ROADS IN UKRAINE

Summary
The article presents the trends and prospects of decentralization of control and supervisory functions in the sphere of condition of automobile roads. In terms of rights of indicated types of condition of highways, requires administrative and legal provision. It is established that due administrative supervision authorized by entities for the compliance with the rules of construction and maintenance of roads and their use is carried out both prevention and suppression of offenses and punishment. It is argued that the current system of control and supervision of the state of the roads in Ukraine is not effective. Taking into account the the positive foreign experience, proposed directions of the decentralization process control and supervisory functions of the state of the roads in Ukraine are formulated promising legislative proposal.
Keywords: administrative and legal maintenance, control and supervisory activities, the state of automobile roads, decentralization, local government, municipal patrol.

УДК 342(477)

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ЯК ГОЛОВНА УМОВА ІСНУВАННЯ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Толкачова І.А.
Національний авіаційний університет

У статті досліджено стан громадянського суспільства в Україні та подальші перспективи його розвитку. Проаналізовано законодавство України з даного питання. Визначено проблеми громадянського суспільства та правової держави, виявлено їх взаємозалежність. Розглянуті основні соціальні функції громадянського суспільства. Вказані умови розбудови громадянського суспільства та правової держави в Україні.
Ключові слова: громадянське суспільство, правова держава, децентралізація, реформування, трансформація.

Постановка проблеми. Трансформація українського суспільства через репресії, голодомори, політичні переслідування, тоталітарний режим, робили неможливим існування громадянського суспільства.

Громадянське суспільство – базова, соціально-економічна передумова розбудови правової держави. Міцне громадянське суспільство зменшує роль держави, а недостатній розвиток громадянського суспільства призводить до надмірного посилення її впливу, намагання домінувати над ним до повного поглинання суспільства.

Характерним для України є те, що громадянське суспільство намагається всіма можливими правовими заходами, через політичні партії, масові громадські рухи, впливати на державні інституції, спонукаючи належним чином виконувати основні функції. Але, повільні реформи, кризовий стан держави постійно поглиблюють конфлікт між громадянським суспільством і владою, що є небезпечним і становить загрозу для існування самої країни.

Права та свободи людини і громадянина максимально реалізуються за умов існування правової держави та розвиненого громадянського суспільства.

В ідеалі громадянське суспільство покликане захистити індивіда і забезпечити його правами людини, тоді як правова держава – правами громадянина.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню окремих аспектів громадянського суспільства були присвячені праці вчених, серед яких: К.А. Бабенко, Ю.Г. Барабаш, О.В. Батанов, Г.В. Берченко, П.Б. Євграфов, В.К. Забігайло, А.П. Заєць, Т.І. Ковальчук, М.І. Козюбра, А.М. Колодій, В.В. Копейчиков, А.Р. Крусян, О.С. Лотюк, Ю.В. Опалько, В.Ф. Опришко, П.М. Рабінович, В.В. Речицький, О.Ф. Скакун, О.В. Скрипнюк, Ю.М. Тодика, М.В. Цвік, В.М. Шаповал, Ю.С. Шемшученко та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не зважаючи на те, що вивченням громадянського суспільства займалося багато науковців, все ще залишається низка невирішених питань, оскільки в умовах інтеграції України до Європейського Союзу зростає необхідність побудови громадянського суспільства європейського зразка та його детального аналізу.

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

© Толкачова І.А., 2015

Метою статті є дослідження стану громадянського суспільства в Україні, ролі його впливу на державу та подальші перспективи розвитку.

Виклад основного матеріалу. Становлення громадянського суспільства пов'язане з відповідним етапом у розвитку людства, держави і права. Термін «громадянське суспільство» вперше вживається у працях Арістотеля. Він вивів цю дефініцію від слова «громадянин», тобто «суспільство громадян», які є вільними і освіченими. Наукову проблему громадянського суспільства вивчали Г. Гроцій, Т. Гобс, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо, Ш.Л. Монтеск'є, В. Гумбольт, Д. Віко, Гегель та ін. На перше місце Дж. Локк ставив не державу, а суспільство й визнавав за державою тільки той обсяг повноважень, який санкціонований суспільним договором між громадянами. Ш.Л. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо, А. Фергюсон підкреслювали, що громадянське суспільство має верховенство над державою.

Громадянське суспільство – це система самостійних і незалежних від держави суспільних інститутів і відносин, що забезпечують умови для реалізації приватних інтересів і потреб індивідів і колективів, для життєдіяльності соціальної і духовної сфер, їх відтворення і передачі від покоління до покоління [1, с. 149].

Громадянське суспільство можна також розглядати як суспільство з розвиненими правовими, економічними, культурними та політичними відносинами, яке не залежить від держави але взаємодіє з нею.

Юристи, соціологи, філософи сучасний стан нашої країни часто визначають, вживаючи термін «правова держава». Деякі вважають, що, Україна стала правовою державою проголосивши себе суверенною і незалежною, інші – висловлюють думку, що розбудова такої держави це віддалена перспектива. У ст. 1 Конституції України закріплено, що Україна є правовою державою. Однак, на нашу думку, ця норма існує тільки декларативно. Для її реалізації Україні потрібно вирішити низку проблемних питань, що дозволить нашій державі стати дійсно правовою.

Правова держава – така суверенна, політико-територіальна організація влади, яка існує та функціонує в громадянському демократичному суспільстві на підставі соціально справедливого права, в якій на його основі реально забезпечується здійснення прав, свобод, законних інтересів людини і громадянина, окремих груп людей, а також громадянського суспільства в цілому, де держава і людина несуть взаємну відповідальність згідно з законодавством [2, с. 15].

Суспільство, на відміну від держави, існувало постійно, але тільки зараз динамічно стає громадянським. Необхідно враховувати, що у влади завжди будуть наміри і намагання посилювати контроль над громадянами, політичними партіями, профспілками, асоціаціями тощо.

Як правова держава, так і громадянське суспільство існують тільки при правовій рівності між державою та її народом. Необхідно підкреслити, що українське суспільство протягом століть зберігало потенціал до самоорганізації та єдності не зважаючи на існуючу владу.

Не можна не погодитись з думкою Н. Кузнєцової, яка зазначає, що громадянське суспільство це відкрите, демократичне, антитоталітарне суспільство, яке має здатність до саморозвитку, в якому центральне місце належить людині, громадянину, особистості. Де вільні індивіди об'єднуються для спільного задоволення своїх інтересів та служіння загальному благу. Так, громадянське суспільство це не державно-політична, а, головним чином, економічна та особиста приватна сфера життєдіяльності людей; відносини, які реально виникли між ними. Це вільне, демократичне, правове, цивілізоване суспільство, де немає місця режиму особистої влади, волюнтаристським методам правління, класовій ненависті, тоталітаризму, насильству над людьми, де поважають закон і мораль, принципи гуманізму та справедливості. Громадянське суспільство це ринкове багатоукладне конкурентне суспільство зі змішаною економікою, суспільство ініціативного підприємництва, розумного балансу інтересів різних соціальних прошарків. Також, необхідно зазначити, що відносини між громадянським суспільством і державою є складними та суперечливими. Зрілість громадянського суспільства – одна з головних умов стабільності демократичного режиму. Громадянське суспільство, являючи собою систему, яка розвивається сама собою, постійно відчуває тиск з боку державної влади. Громадянське суспільство контролює дії політичної влади. Разом з тим, держава зацікавлена у вільному розвитку громадянського суспільства як передумови її власного розвитку [3, с. 12–13].

Державою здійснюється адміністративно-правове регулювання громадянського суспільства, що полягає у: забезпеченні взаємовідносин між громадянським суспільством і державою, за допомогою яких реалізуються конституційні права та свободи людини і громадянина, поступово обмежується кількість владних структур та сфер їх діяльності; регламентації реалізації потенціалу громадських організацій з метою стимулювання діяльності органів державної влади у сфері демократизації та соціалізації держави; формуванні політично-правової відповідальності та громадської думки щодо розуміння характеру та функцій громадянського суспільства.

Громадянське суспільство виконує наступні соціальні функції: відповідно до законодавства забезпечує захист приватних сфер життя людини і громадянина від свавілля державної влади; утворює та розвиває механізми суспільної саморегуляції; є одним із істотних важелів у системі стримувань і противаг, намірів політичної влади до абсолютного панування; сприяє реалізації прав та свобод людини і громадянина; виконує стабілізуючу функцію за допомогою своїх інститутів та організацій, створюючи міцні структури на яких тримається все суспільне життя; здійснює комунікативну функцію через інститути і організації громадянського суспільства шляхом інформування держави про конкретні потреби громадян.

Державна та політична криза в Україні уповільнює визрівання та становлення громадянського суспільства. В першу чергу його розвиток залежить від того як: 1) захищаються демократичні цінності, конституційні права, реалізуються законні інтереси громадян; 2) консолідується суспільство та формується українська політич-

на нація; 3) налагоджується соціальний діалог та стимулюється економічна самодіяльність населення; 4) формується середній клас, поліпшується клімат для малого та середнього бізнесу; 5) підвищується ефективність інститутів державної влади через залучення громадян до вироблення та реалізації державної політики; 6) прискорюються євроінтеграційні процеси, розвиток співробітництва з міжнародними організаціями; 7) утверджується міжнародний імідж України як демократичної, правової держави.

Аналізуючи ситуацію в Україні, Національний інститут стратегічних досліджень визначив її як системну кризу. Це стосується базових відносин у політико-правовій та соціально-економічній сферах на яких формувалась стратегія розвитку України. Ігнорування перетворень суспільних відносин, які вимагались викликами сьогодення, спричинило деградацію фундаментальних суспільних інститутів в Україні, що викликало погіршення ситуації по забезпеченню ключових прав та свобод людини і громадянина, поставило під загрозу суверенітет України [4, с. 3].

Україна є безпосереднім сусідом Європейського Союзу, який об'єктивно став потужним світовим центром та виступає активним гравцем на сучасній платформі геополітичних відносин. Включення нашої держави в процеси зближення та прийняття цивілізаційних цінностей європейської спільноти неможливе без: укріплення державного суверенітету України, що включає в себе, як умову, розвиток динамічного діалогу згідно з нормами та принципами міжнародного права; відстоювання національних інтересів тощо. Так склалось, що долі Європейського Союзу та України залежать одна від одної.

Указ Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» від 12 січня 2015 р. [5] закріплює, що ратифікувавши Угоду про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Україна отримала інструмент та дороговказ для своїх перетворень. Виконання вимог цієї Угоди дає можливість Україні в подальшому стати повноцінним членом Європейського Союзу. Такими вимогами є відповідність Копенгагенським критеріям, яких мають дотримуватись держави – члени Європейського Союзу.

Стратегія сталого розвитку визначає мету, вектори руху, дорожню карту, першочергові пріоритети та індикатори належних оборонних, соціально-економічних, організаційних, політико-правових умов становлення України.

Передумова реалізації Стратегії – суспільний договір між владою, бізнесом та громадянським суспільством, де кожна сторона має свою зону відповідальності.

Відповідальність громадянського суспільства – контролювати владу, жити відповідно до принципів гідності та неухильно додержуватися Конституції України та законів України.

Обов'язковою умовою інтеграції України до Європейського Союзу є проведення відповідних реформ у економічній, правовій, політичній і культурній сферах. Необхідно підкреслити, що євроінтеграція можлива лише при бажанні, волі особи та народу України. Формування правової держави є головною умовою існування громадянського суспільства в Україні і є складним процесом, що передбачає формування структур державної влади, які здатні забезпечити дотримання принципу законності та реалізацію прав і свобод громадян та наявність широкого спектру політичних партій і рухів, соціальних груп тощо.

Для побудови громадянського суспільства в Україні необхідно забезпечити компроміс між різними політичними партіями, спрямувати зусилля політиків та економістів на об'єднання суспільства для пошуку шляхів виходу з економічної кризи, вирішити проблему міжнаціональних і міжконфесійних відносин, енергійніше проводити реформування національного законодавства з урахуванням вимог міжнародного права [6, с. 32].

Відповіддю на потребу якісної перебудови суспільства згідно з пріоритетами європейської інтеграції України та з урахуванням викликів післякризового стану є наявність суспільного запиту на трансформацію та готовність до радикальних рішень через перезавантаження влади. Визначення шляхів розвитку країни має відбуватися на засадах консолідованості громадянського суспільства на основі широкого суспільного діалогу, предметом якого повинні бути принципи нових моделей розвитку, які, на сьогодні, стали головними точками суперечок. Діалог визначає нову модель розвитку суспільства, спроби розв'язання суперечностей, що спричинили громадянський конфлікт у державі [7, с. 125].

Необхідно зазначити, що моніторинг світових демократичних процесів здійснюють численні міжнародні організації, серед яких: Freedom House (Дім Свободи, організація, що проводить міжнародні рейтинги по рівню демократичних свобод, свободи ЗМІ тощо); Transparency International (міжнародна організація по боротьбі з корупцією, яка складає щорічні рейтинги рівня корупції в усіх країнах світу); Репортери без кордонів (міжнародна організація по захисту прав журналістів і свободи слова); Bertelsmann Stiftung (німецький фонд Бертельсманн, який проводить рейтинги за рівнем розвитку демократії в країнах з перехідною економікою); Polity IV (міжнародна організація, що проводить рейтинг демократичності політичних режимів у світі) та інші [8].

Конституція Україні, прийняті відповідно до неї закони України та підзаконні нормативно-правові акти повинні мати належну реалізацію. В Конституції України прямо не закріплено поняття «громадянське суспільство», але, ми можемо констатувати, що його існування та регулювання прямо витікає зі змісту її положень.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 6 Конституції України «державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову». Закони України та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй, таким чином в Україні діє принцип верховенства права (ст. 8). Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (ч. 2 ст. 3). Права і свободи людини проголошуються Конституцією України як невідчужувані й непорушні (ст. 21). Кожна особа має право на від-

шкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень (ст. 56).

Реалізація ст. 1 Конституції України можлива лише після подолання серйозних випробувань, які необхідно перебороти українському громадянському суспільству. Ч. 2 ст. 5 Конституції України констатує, що носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Відповідно до ч. 3 ст. 5 Конституції України «право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами» [9].

Для реформування та трансформації всієї системи державної влади в Україні необхідний розвиток взаємовідносин держави та громадянського суспільства. В період складних соціально-економічних перетворень виникають нові проблеми пов'язані з взаємодією суспільства і права. Вони набувають особливого характеру у зв'язку з формуванням правової держави, встановленням системи народовладдя та ринкової економіки. Співіснування громадянського суспільства, права і держави є, на сьогодні, найбільш актуальною та складною проблемою вітчизняної юридичної науки.

Еволюція українського громадянського суспільства є складовою частиною глобального світового процесу модернізації, переходу від посттоталітарного суспільства до сучасного, від аграрного до постіндустріального. Динамічний розвиток громадянського суспільства повинен забезпечувати об'єктивні передумови для реалізації можливостей та здібностей громадян, дійсного народовладдя, свободи вибору орієнтації особи в соціально-економічній, політико-правовій та інших сферах життєдіяльності суспільства.

Висновки і пропозиції. На сьогодні, процеси розбудови правової держави та громадянського суспільства відбуваються паралельно. Каталізаторами цих процесів є політико-правова реформа, зміна законодавства України з урахуванням власного та європейського досвіду. Прогресивний розвиток України в сучасних умовах стає можливим не тільки через розвиток правової держави, а й через використання досягнень громадянського суспільства. Жодні політичні намагання здійснити в нашому суспільстві радикальні перетворення як в економічній, соціальній та інших сферах будуть безрезультатними за відсутності врахування людського фактору та ступеню розвитку громадянського суспільства.

Як правова держава, так і громадянське суспільство вирішують різні, але схожі між собою завдання. Держава закріплює в Конституції України і законах України та підзаконних нормативно-правових актах конституційно-правовий статус особи, а громадянське суспільство забезпечує її високий соціальний статус. Так, громадянське суспільство визначає: ступінь самостійності його членів, який базується на їх внутрішньому потенціалі; рівень їх матеріальної та духовної культури; стан згуртованості та організованості суспільства; рівень правосвідомості. Значний розвиток суспільства та його самостійність суттєво залежать від самої особи, мотивів її діяльності, повсякденної соціальної активності.

Сучасний стан України характеризується численною кількістю стратегічних завдань, які потребують термінового вирішення. Головні з них: збереження державного суверенітету України; відновлення економіки та енергетичної незалежності; зменшення рівня корупції; подолання кризи довіри та інші.

Список літератури:

1. Конституційне право України: Підруч. для студ. вищ. навч. закл. / За ред. В. П. Колісника та Ю. Г. Барабаша. – Х.: Право, 2008. – 416 с.
2. Колодій А. Громадянське суспільство та правова держава: проблеми і шляхи розбудови / А. Колодій // Право України: Юридичний журнал. – 2010. – № 7. – С. 12–17.
3. Кузнєцова Н. Громадянське суспільство та особисті немайнові права / Н. Кузнєцова // Право України: Юридичний журнал. – 2015. – № 4. – С. 9–17.
4. Системна криза в Україні: передумови, ризики, шляхи подолання: аналіт. доп. / Я. А. Жаліло, К. А. Кононенко, В. М. Яблонський [та ін.]; за заг. ред. Я. А. Жаліла. – К.: НІСД, 2014. – 132 с.
5. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12 січня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5/2015
6. Васькович Й. Проблеми й перспективи становлення і розвитку правової держави в Україні / Й. Васькович // Право України: Юридичний журнал. – 2000 р. – № 1 – С. 32–35.
7. Громадянське суспільство в сучасній Україні: специфіка становлення, тенденції розвитку: монографія / [Ф. М. Рудич та ін.; заг. ред. Ф. М. Рудича]. – К.: Парламентське видавництво, 2006. – 412 с.
8. Шинкарук К. Як розвивається демократія в Україні? [Електронний ресурс] / К. Шинкарук // Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. – Режим доступу: http://www.ier.com.ua/ua/publications/comments/?pid=2728
9. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. / Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

Толкачёва ИА.
Национальный авиационный университет

ГРАЖДАНСКОЕ ОБЩЕСТВО КАК ГЛАВНОЕ УСЛОВИЕ СУЩЕСТВОВАНИЯ ПРАВОВОГО ГОСУДАРСТВА

Аннотация
В статье исследовано состояние гражданского общества в Украине и дальнейшие перспективы его развития. Проанализировано законодательство Украины по данному вопросу. Определены проблемы гражданского общества и правового государства, выявлено их взаимозависимость. Рассмотрены основные социальные функции гражданского общества. Указаны условия построения гражданского общества и правового государства в Украине.
Ключевые слова: гражданское общество, правовое государство, децентрализация, реформирование, трансформация.

Tolkachova I.A.
National Aviation University

CIVIL SOCIETY AS A MAIN CONDITION OF EXISTANCE OF LEGAL STATE

Summary
In the article condition of civil society in Ukraine and further perspectives of its development were researched. Legislation of Ukraine on this question was analyzed. The problems of civil society and legal state were defined, their interrelationship was revealed. Main social functions of civil society were considered. The conditions of building of civil society and legal state in Ukraine were indicated.
Keywords: civil society, legal state, decentralization, reformation, transformation.

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

УДК 37.048

КОНСУЛЬТУВАННЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЕЛЕМЕНТ СИСТЕМИ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Анісімова Н.О.
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

У статті окреслено основні підходи до трактування терміна «консультування». Розглянуто основні види консультування і відповідні їм консультації. На підставі аналізу тенденцій розвитку вищої освіти, змін вимог сучасного освітнього стандарту, особливостей сучасного студента проаналізовані функції діяльності консультанта і відповідні обов'язки.
Ключові слова: термін «консультування», види консультування, освітній стандарт.

Постановка проблеми. Для збільшення конкурентоспроможності нашої країни у світі потрібні висококваліфіковані фахівці з вищою освітою, які прагнуть до професійного розвитку протягом усього свого життя, здатні вирішувати проблемні ситуації та приймати самостійні відповідальні рішення в умовах невизначеності й швидкоплинності світу, що пояснює особливі вимоги до системи вищої професійної освіти.

Необхідність змін у вищій освіті диктується об'єктивною ситуацією формування єдиного європейського освітнього простору і накладає певні зобов'язання на нашу країну в плані підготовки випускників університету, які повинні бути реалізовані в логіці єдиних вимог, та сприяння професійному розвитку майбутніх фахівців протягом усього життя. Для досягнення поставлених цілей в університетах створені умови вибору варіантів досягнення освітніх результатів і побудови на їх основі життєвих і професійних перспектив.

Наявність нагальної потреби у пошуках механізмів організації самостійної роботи такого рівня, який слугує цілям професійної підготовки студента вищого навчального закладу визначає актуальність статті.

Пошуки раціональної організації навчального процесу взагалі й самостійної роботи зокрема, були довготривалими й суперечливими. Однак, у цілому призвели до серйозних видозмін у класно-урочній системі, сприяли урізноманітненню форм організації навчання, збагаченню їх екскурсіями, клубними заняттями, продовженими лекціями, лабораторними та практичними заняттями трудового характеру, конференціями, диспутами тощо, а також бригадними, ланковими та проектними формами навчання. Своє чинне місце отримала самостійна робота учнів за різноманітними за характером і змістом завданнями, розрахованими на різні терміни й різні групи учнів, у фронтальній та індивідуальній роботі, у колективній за ланковим принципом.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значного розвитку теорія і практика самостійної роботи одержала завдяки Болонській декларації, що проголосила розвиток і стимуляцію активності й автономності студентів [1]. Так, у запропонованому університетами Гронингена (Нідерланди) і Деусто (Іспанія) проекті TUNING Education Structures in Europe (Настроювання освітніх структур у Європі) самостійна робота студентів розглядається на рівні академічних і загальних компетенцій. Необхідно відзначити, що проблемі консультування студентів вищих навчальних закладів приділяється особлива увага в документах реформ освіти різних країн, що підписали Болонську декларацію. Варто відзначити Всесвітню конференцію з вищої освіти «Вища освіта у 21 столітті» (Париж, 1998), доповідь Організації економічного співробітництва та розвитку «Майстерність, підготовка та кваліфікація працівників служб супроводу» (2001), звіт Ради Європи у справах студентів «Порівняння організації служб для студентів у Європі» (2005).

Постановка завдання. На сьогодні, не викликає суперечок факт виняткової значущості самостійної роботи студентів ВНЗ. По-перше, будь-яка пізнавальна діяльність є у більшому ступені самостійною, оскільки засвоєння навчального матеріалу відбувається переважно самотужки. Викладач лише організовує пізнавальну діяльність студентів, а студент сам здійснює пізнання. По-друге, самостійна робота із зрозумілих причин передбачає найбільшу різноманітність форм діяльності студентів, отже, забезпечує найвищій рівень засвоєння знань, завершує завдання всіх видів навчальної роботи. По-третє, лише самостійна робота формує знання й переконання, хоча початок тут може бути покладений іншими заняттями. По-четверте, самостійна робота є основою майбутньої самоосвіти спеціаліста, у більшості випадків саме вона створює необхідну мотивацію та формує вміння та навички самоосвіти.

Дана ситуація надає студентам університету можливість побудови маршруту особистісного та професійного розвитку і вироблення активної позиції щодо свого майбутнього, що надалі буде сприятиме їх розвитку протягом усього життя. Разом з цим встановлено, що в цій ситуації студенти часто не готові визначитися зі своїми освітніми потребами, можливостями, спланувати маршрут досягнення поставлених цілей, і в процесі проектування і реалізації маршруту свого професійного розвитку вони стикаються з навчальними проблемами. Нездатність студентів самостійно їх вирішити, а також відсутність достатньої допомоги з боку викладачів ускладнює професійний розвиток студентів.

Отже, в умовах сучасного освітнього процесу традиційна форма надання допомоги студентам стає малоефективною, тому необхідна інша продумана організація цілеспрямованої допомоги.

Виклад основного матеріалу. В умовах розвитку ідей Болонського процесу, у зв'язку з нагальною необхідністю формування в студентів здатнос-

© Анісімова Н.О., 2015

ті до навчання упродовж життя консультування виступає основним компонентом системи самостійної роботи студентів вищого навчального закладу задля успішного й ефективного її функціонування.

«Радянський енциклопедичний словник» вказує, що термін «консультація» може означати рада, що дається фахівцем, додаткову допомогу викладача учневі у засвоєнні предметів [1].

Консультація навчальна – один з видів навчальних занять в системі освіти і підвищення кваліфікації; проходить, як правило, у формі бесіди викладача з учнями і має на меті розширення і поглиблення знань. Широко використовується у вищих і середніх навчальних закладах, особливо в заочних і вечірніх [4].

Педагогічний словник розглядає «консультацію навчальну» як пораду, роз'яснення викладача студентам або учням шкіл по якомусь питанню. Там же зазначено, що:

– консультація сприяє кращому з'ясуванню і засвоєнню важких і незрозумілих учням питань, а також поглибленню їх знань і розвитку наукових інтересів;

– консультація проводиться у формі співбесіди, індивідуально і в групах,в позаурочний час, за окремим графіком або за потребою, в процесі вивчення розділу програми, після його завершення, і особливо в період підготовки до іспитів. У деяких підручниках консультація розглянута як форма додаткових занять, що проводяться в позаурочний час [4].

Консультацію як одну з конкретних форм навчання, що використовуються на додаткових заняттях, розглядає І. М. Чередов [7].

Професор О. В. Малихін у своїй монографії вказує на консультування як одну з провідних форм організації самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Різні види консультування розглядаються дослідником як форми організації самостійної навчальної діяльності. Консультація проводиться у формі співбесіди індивідуально чи з групами, у поза навчальний час за певним графіком чи за потребою – після завершення вивчення розділу програми, у процесі його вивчення й особливо в період підготовки до екзаменів. Консультація сприяє кращому усвідомленню складних для учнів чи студентів питань, а також поглибленню їхніх знань і розвитку наукових інтересів.

Одним із засобів такої гуманістичної взаємодії в рамках консультації може бути діалог у формі особистісно-центрованого консультування як різновиду відносин допомоги.

У сучасній зарубіжній психолого-педагогічній літературі (Дж. Ф. Бугенталь, К. Бакналл, М. Хеммі Д. Адамс) термін «консультування» співвідносять з терміном «керівництво», вони традиційно вживаються разом, в одному контексті, який трактується як «м'яке» або «легке» керівництво, що відштовхується від запитів дитини. Завдання консультанта – надати допомогу суб'єкту навчання в розв'язанні проблемної ситуації за його ініціативою. Така точка зору на сутність консультування підсилює значення даної форми інтерактивної взаємодії в процесі організації й здійснення самостійної навчальної діяльності.

У міжнародній концепції продуктивного навчання консультуванню відводиться провідна роль, і воно визначається як необхідний в освіті спосіб взаємодії, спрямований на підтримку й надання допомоги учасникам навчання в розв'язанні як освітніх, так й особистих проблем. На думку розробників цієї концепції (І. Бьом, Й. Шнайдер, С. Бентцке) педагог – це, перш за все, консультант і йому необхідно засвоїти цю нову роль і не відходити від неї під час організації самостійної роботи.

Стосовно проблем педагогічного супроводу й особистісної педагогічної підтримки учнів, студентів консультування розглядається як форма надання допомоги людині в ситуації виникнення утруднення задля розв'язання своїх власних проблем, труднощів і передбачає активну роботу, спрямовану на самопізнання, самоусвідомлення [3].

Особлива роль у процесі консультування відводиться викладачеві – консультанту. На підставі аналізу тенденцій розвитку вищої освіти, змін вимог сучасного освітнього стандарту, особливостей сучасного студента О. Попова виокремлює функції діяльності консультанта й представляє їх наступним чином: функція сприяння професійному розвитку студентів, яка характеризується допомогою студентам при вирішенні навчальних проблем; функція проектування, яка пов'язана та проявляється у проектуванні спільно зі студентом та згідно його індивідуального освітнього маршруту; функція управління, яка передбачає встановлення відносин співробітництва і партнерства з колегами у межах вищого навчального закладу, розширення ділових контактів з представниками інших вищих навчальних закладів; функції рефлексії та самоосвіти, які відображають аналіз своєї діяльності, готовність консультанта до змін у професійній діяльності на основі цілеспрямованого добровільного і самостійного придбання нових професійних знань і умінь [5].

Щодо обов'язків академічного консультанта, то до них можна віднести наступні:

· Консультування та рекомендації з питань використання освітнього середовища університету для професійного розвитку та самоосвіти (вибору дисциплін, курсів, зміни наміченого маршруту, наприклад, денну форму навчання замінити вечірньою);

· надання допомоги студенту у вирішенні проблем, пов'язаних з навчанням, здоров'ям, фінансами і особистими проблемами;

· інформування студента про існуючі служби для студентів в університеті;

· забезпечення підтримки та супроводу студента в процесі навчання;

· надання інформаційних матеріалів про кафедрах факультету, про освітні програми, що реалізуються на факультеті, про організацію індивідуально-орієнтованої освітньої програми;

· реєстрація на початку кожного навчального року, повідомлення екзаменаційних оцінок в кінці року, написання рекомендацій для роботодавця, відстеження студентських досягнень, відвідування та ін.

Все частіше викладач виступає не як джерело знань під час лекцій і того, хто оцінює під час іспиту, а в якості супроводжуючого: консультанта, модератора, фасилітатора під час освітнього процесу. Залежно від цілей і завдань курсу, навчальної дисципліни, конкретної навчальної ситуації.

Така зміна позиції, з одного боку, і зміна вимог до випускника ВНЗ, з іншого боку, диктують нові вимоги до побудови педагогічного процесу. Це, зокрема, формує нові вимоги до організації самостійної роботи студентів (її якості, форм організації, видів діяльності, критеріїв і нових методів оцінювання).

Варто додати, що сучасні технології дають студентам широку свободу дій і самостійність, а допомога з боку викладача повинна бути «згасаючою», тобто зменшуваною до кінця навчання.

Поки студенти намагаються впоратися зі складними або новими завданнями, допомога з боку викладача здійснюється інтенсивно. Чим більше дізнається, освоює і удосконалює студент нові вміння, тим менше допомоги надає йому викладач, а ступінь відповідальності за навчання перерозподіляється з викладача на студента.

Реалізація особистісно-центрованого консультування відбувається за супроводом певного ряду умов. К. Роджерс [6] зокрема, пропонує наступні:

1. Максимальна повага й інтерес до проблеми, яку прагне розв'язати той, хто потребує консультації.

2. «Реальність особистості педагога», який поводиться адекватно до тих почуттів і станів, що він переживає в процесі взаємодії зі студентом – ініціатором консультації.

3. Абсолютне прийняття того, хто консультується, безумовне позитивне ставлення до нього в процесі консультації.

4. Можливість вибору тим, хто консультується, стратегії розв'язання проблеми в процесі взаємодії, відкритість досвіду педагога досвіду студента.

5. Опора на самоактуалізаційну тенденцію студента в розв'язанні проблемної ситуації під час взаємодії.

У процесі групового консультування необхідно визначити проблему, яку намагаються розв'язати студенти, з'ясувати їх очікування від сумісної взаємодії, визначити розмаїття підходів до її розв'язання, надаючи тим самим можливість обирати стратегії розв'язання кожному з тих, хто прагне отримати консультацію.

Виходячи з цього, О. В. Малихін розуміє консультацію й процес консультування в цілому як одну з форм організації самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Важливість консультації й консультування автор доводить також тим, що відповідно до нормативних документів обов'язкові консультації на денному відділенні становлять 6% від загального обсягу годин, відведених на вивчення конкретного навчального предмету, а на заочному – 12%. Зрозуміло, що це замало й тому необхідно наполягати на обов'язковому включенні консультацій в організаційно-методичну роботу, що передбачена індивідуальними планами роботи професорсько-викладацького складу у вищих педагогічних навчальних закладах.

На основі всього сказаного щодо консультування й консультацій О. В. Малихін пропонує запроваджувати в процесі організації самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів наступні види консультування й відповідні їм консультації, які можна представити в такій класифікації.

1. Консультування за спрямованістю на суб'єкт чи суб'єкти самостійної навчальної діяльності.

2. Консультування за призначенням.

3. Консультування за рівнем інтерактивної взаємодії.

4. Консультування на основі диференційованого підходу.

5. Консультування за часом проведення [3].

Висновки. Отже, основні форми організації самостійної роботи студентів у вітчизняних і закордонних університетах по суті не мають відмінностей і визначаються наступними параметрами: зміст навчальної дисципліни; рівень освіченості й ступінь підготовленості студентів; необхідність упорядкування навантаження студентів при самостійній роботі.

Практично всі розробки вказують, що самостійна робота буде результативною, якщо в її організацію ввести елементи творчої активності студентів. Найбільш повно таку вимогу в процесі навчання іноземних мов реалізують форми самостійної роботи, а отже, й консультування.

Список літератури:

1. Большая советская энциклопедия: В 30 т. / гл. ред. А. М. Прохоров. 3-е изд. – М.: Сов. энцикл., 1969–1978. – Т. 7.
2. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати / Василь Григорович Кремень. – К.: Грамота, 2005. – 447 с.
3. Малихін О. В. Організація самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів: теоретико-методологічний аспект: [монографія] / Олександр Володимирович Малихін. – Кривий Ріг: Видавничий дім, 2009. – 307 с.
4. Основы дидактики / под ред. Б. П. Есипова. – М.: Просвещение, 1967. – 472 с.
5. Попова Е. В. К вопросу об академическом консультировании студентов университета / Е. В. Попова // Инновационное образование и экономика. – 2009. – № 4 (15). – С. 58–59.
6. Роджерс К. Человекоцентрированный подход в образовании, психотерапии, психологии: [пер. с англ.] / Карл Роджерс. – Ростов-н/Д., 1996. – 244 с.
7. Чередов И. М. Система форм организации обучения в советской общеобразовательной школе. – М., 1987. – 210 с.

Анисимова Н.А.
Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана

КОНСУЛЬТИРОВАНИЕ КАК ВАЖНЫЙ ЭЛЕМЕНТ СИСТЕМЫ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ

Аннотация
В статье очерчено основные подходы к трактовке термина «консультирование». Рассмотрены основные виды консультирования и соответствующие им консультации. На основании анализа тенденций развития высшего образования, изменений требований современного образовательного стандарта, особенностей современного студента проанализированы функции деятельности консультанта и соответствующие обязанности.
Ключевые слова: термин «консультирование», виды консультирования, образовательный стандарт.

Anisimova N.A.
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

COUNSELLING AS AN IMPORTANT ELEMENT OF SELF-DEPENDENT SYSTEM OF STUDENTS ACTIVITY OF HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS

Summary
The basic approaches to the interpretation of the term «consultation» have been outlined in the article. The basic types of consultation and corresponded consultations have been also treated in the article. Based on the analysis of trends in higher education, changes in the requirements of modern educational standards, features of a modern student the functions of the consultant and the relevant responsibilities have been analyzed.
Keywords: the term «consultation», types of consultation, educational standards.

УДК 378.147

ФОРМУВАННЯ ВМІНЬ ТА НАВИЧОК КРЕАТИВНОСТІ НА ЗАНЯТТЯХ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ НА МАТЕРІАЛІ «CREATIVE WRITING» (АНГЛОМОВНОГО КУРСУ З ТВОРЧОГО ПИСЬМА)

Бадьйор Н.Б.
Національний університет «Києво-Могилянська академія»

У статті дається стислий опис англомовного курсу з творчого письма «Creative Writing», який читається студентам просунутого етапу Національного університету «Києво-Могилянська академія», розглянуто психолого-педагогічні принципи курсу, специфіку аудиторної роботи і механізми розкриття креативного потенціалу студентів під час вивчення іноземної мови у вищому навчальному закладі.
Ключові слова: Creative Writing, англійська мова, творче письмо, креативність, особистісно-орієнтована педагогіка.

Реалії сьогодення й глобалізаційні перспективи висувають сучасні вимоги до вивчення іноземних мов у вищому навчальному закладі й формують нові площини взаємодії викладачів і студентів, трансформуючи традиційні уявлення про їхню співпрацю. В контексті викладання мовних дисциплін ідеться насамперед про усвідомлення важливої ролі різноманітних комунікативних умінь і навичок у формуванні фахової компетенції й конкурентоспроможної здатності професіонала.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. У педагогіці ведеться інтенсивний пошук моделі раціональної організації навчального процесу, здатного стимулювати творчу активність студентів. Проблемі формування активної особистості майбутнього фахівця присвячені дослідження М. Акімової, А. Бударного, Л. Виготського, А. Єфремова, Л. Занкова, Г. Костюка, А. Кочеткової, М. Махмутова, І. Якиманської та ін., проте на тепер вона залишається теоретично і практично остаточно не вирішеною.

Актуальність дослідження полягає в необхідності поширення інформації про навчально-педагогічну діяльність на основі новітніх продуктивних технологій навчання й потребі уніфікувати науково-методичне забезпечення курсів, спрямованих на розвиток креативності на матеріалі іноземної мови, через стандартизацію набору умінь і навичок, а також спектру навчальних цілей.

© Бадьйор Н.Б., 2015

Мета дослідження – обґрунтувати доцільність уведення в навчальний процес системних вербалізаційних практик, спрямованих на розвиток креативності й таких, що сприяють формуванню інноваційної особистості.

Для досягнення мети необхідно розв'язати такі **завдання**: 1) теоретично обґрунтувати зміст аудиторної діяльності, що реалізує креативний підхід; 2) дослідити специфіку аудиторних занять з англійської мови у вищому навчальному закладі на прикладі «Creative Writing» (англомовного курсу з творчого письма), що читається (за вибором) студентам просунутого етапу (3-ій або 4-ий рік навчання) Національного університету «Києво-Могилянська академія»: 216 год (кредитів за ЄКТС – 6); аудиторні години – 104, самостійна робота – 112.

Об'єктом даного дослідження є специфіка навчально-виховного процесу вивчення англійської мови у ході опанування творчим письмом, **предметом** – особливості змісту навчально-виховного процесу, спрямованого на розкриття творчого потенціалу студентів при вивченні англійської мови.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що засвоєння іноземної мови й формування навичок та умінь творчої вербалізації відбуваються на принципово нових засадах, в опорі на особистісно орієнтовану мотиваційну й когнітивну діяльність, в результаті якої гарантовано забезпечується досягнення широкого спектру як дидактичних, так і психолого-корекційних цілей, важливих для формування конкурентоздатного фахівця.

Зв'язок роботи з важливими науковими і практичними завданнями. Дослідження пов'язане з вирішенням актуальних проблем особистісно-орієнтованої педагогіки, спрямованої на формування інноваційної особистості, конкурентоздатної фахової підготовки у вишах України з урахуванням євроінтеграційних перспектив, пріоритетним статусом англійської мови як мови міжнародного спілкування в глобалізованому світі.

У сучасній педагогічній науці використовуються різні тлумачення термінологічного поняття «креативність», тому що проблема розвитку творчої активності особистості багатоаспектна. Цей термін доволі часто використовується як синонім до понять «творча особистість», «обдарованість», «творчий потенціал», «творча самореалізація» тощо. У контексті нашого дослідження зазначимо, що англомовний курс творчого письма не ставить за мету навчити українськомовних студентів бути англомовними письменниками. Водночас досягти в письмових уміннях і навичках іноземною мовою такої самої легкості, як і в рідній мові – завдання цілком досяжне. «Creative Writing in English» – це насамперед ще один різновид мовної практики, який пропонується студентам. Тому, з одного боку, навчальний процес ґрунтується на традиційних для мовних курсів видах аудиторної і самостійної праці: читання літературних творів як письменників-класиків, так і представників сучасного письменства; вправляння у спробах побудувати власний монолог, діалог, портрет, предметний опис тощо; опрацювання граматичних конструкцій, метафоричної, фразеологічної, ідіомної специфіки; участь у тематичній дискусії; мовностилістичні вправи та жанрове експериментування; різноаспектне осягнення структури текстової побудови; вправи на виявлення експліцитного та імпліцитного змісту тексту; аналіз типів внутрішньо текстових логічних зв'язків тощо.

Але, з іншого боку, опанування навичок творчого письма неможливе без креативності як особистісної характеристики, зокрема сформованої й рідномовною вербалізаційною здатністю. При цьому акцентуємо, що такі функції мовлення, як комунікативна, інформаційна, мислетвірна, експресивна, імпресивна, когнітивна, естетична, терапевтична та ін., як інструменти набуття інноваційного статусу особи, нерівномірно використовуються студентами навіть на рідномовному матеріалі. Без системної та цілеспрямованої стимуляції вони можуть тривалий час залишатися в стані часткової або потенційної реалізації. Натомість у запропонованому нами підході обмежувальною умовою виступає насамперед недостатній рівень знань з іноземної мови. Окрім того, формування навичок творчого письма постає як результат цілеспрямованої діяльності, що враховує індивідуальність студента у процесі оволодіння ним іноземною мовою і ґрунтується на комплексі необхідних педагогічних умов та інформаційно-комунікативних технологій.

На наше переконання, є підстави тлумачити «креативність» як сукупність реальних умінь та навичок; інтегративну якість, що визначає можливості особистості; соціально-психологічну установку на нетрадиційне розв'язання проблемних аспектів буття; особливу здатність чи властивість індивіда; розвинуте чуття нового; як систему знань чи переконань; інтегративну здатність, пов'язану з комунікативною компетенцією тощо, які формуються мовними практиками.

На основі аналізу психолого-педагогічної та науково-методичної літератури [2; 5; 6; 9; 11] було виявлено умови, які стимулюють формування творчої активності у студентів незалежно від специфіки навчального матеріалу. До них належать: альтернативність, варіативність і розумна свобода у навчальній діяльності; створення сприятливого психологічного мікроклімату на заняттях, наявність середовища для творчої самореалізації, зразок реалізованої креативної поведінки – особа педагога – фахівця, колективна співпраця, збагачення студентів знаннями про творчість як діяльність тощо. Тому курс «Creative Writing» розроблявся з урахуванням саме цих умов і має комплексний характер.

Його мета – навчити студентів створювати художній текст англійською мовою, враховуючи як закони мистецтва, так і закони багаторівневої структури чужої мови. Більшість студентів, які записуються на курс, вже мають досвід написання художніх текстів рідною мовою. Варто зазначити, що з позицій психологічних реалій мовиться про досвід літературного самовираження як форми особистісної трансформації, зокрема й з метою звільнення від певних переживань чи станів або заради їх гармонізації. Відчувши різноманітні терапевтичні ефекти (підвищення самооцінки, емоційний баланс, задоволення, здатність ділитися почуттями тощо) від процесу писання рідною мовою, такі студенти прагнуть їх закріпити та урізноманітнити й на матеріалі іноземної мови.

За три роки існування курсу «Creative Writing» його учасники написали багато оповідань, віршів і навіть казок, а також обговорювали та редагували свої твори і роботи колег. Нещодавно вийшла з друку і перша збірка студентських робіт [15]. Це своєрідна перемога для письменників-початківців, які зазвичай з хвилюванням і задоволенням сприймають вихід із друку своїх літературних творів.

У робочому порядку студентські тексти публікуються у блозі курсу «Creative Writing»: workshopcreativewriting.blogspot.com. Це справжня змагальна площина. Такий блог, на наше переконання, має значні переваги порівняно з іншими традиційними засобами навчання і заслуговує на окрему увагу. На блогах є можливість розміщати різноманітну інформацію, зокрема й фахового, країнознавчого характеру. Блог інтерактивний, тому будь-який користувач може прокоментувати певну роботу, використовуючи іноземну мову для обговорення проблеми чи теми, яка його зацікавила. При цьому, живе мовлення народжується спонтанно, а не конструюється. Навчання відбувається в активній діяльності, емоційно. Кожний слухач має свободу вибору, змогу транслювати важливі для нього смисли саме тими словами, які відповідають його життєвому досвіду, вмотивовуються його мовною картиною світу. Велике значення в розкритті й розширенні творчих можливостей особистості мають її уява, інтуїція, неусвідомлювані компоненти розумової активності, а також потреба в самоактуалізації – все це задіяно в практиках іншомовної вербалізації.

Окрім того, блоги дають змогу реагувати не тільки текстами, але й відео- та аудіозаписами, є можливість репродукувати чуже мовлення, зокрема й носіїв мови, включаючи його в певні фреймові ситуації, тощо. Це, безперечно, стимулює когнітивну здатність студентів.

Попри те, що написання творчої роботи є частиною навчального процесу, публікація, звісно, здійснюється за згодою автора. Обговорення результатів творчого самовираження є важливою частиною курсу. Дискусія дає змогу переконатися, що будь-яка комунікація, зокрема й мистецька, – це завжди двосторонній рух, тобто є текстотворення і є текстосприйняття.

Кожний з етапів має свою специфіку. Коли відбувається робота над створенням тексту, навчальну функцію забезпечують різноманітні вправи: на зміну часової парадигми, зміну особи (першої/третьої), від якої ведеться розповідь, місця дії, модальності окремих висловлень, інтонаційної специфіки (твердження, питання, заперечення тощо); заміни стрижневих слів на синоніми, антоніми; побудову асоціативних груп; аналіз омонімів та типових помилок, опрацювання колокацій тощо.

До більш складних форм роботи належать: конструювання характеру героя; реконструкція авторської картини світу за текстовими репрезентантами; творчі описи предметів, перевтілення студентів в образи героїв і вербалізація власних переконань та почуттів у певних заданих ситуаціях; презентація монологів від імені героя; створення різножанрових висловлювань; альтернативні інтерпретації події; робота з тропеїчними структурами; емпатична вербалізація; зміна стилю тексту та ін.

Особливе зацікавлення викликають вправи на нове прочитання добре відомого тексту. Для роботи можуть використовуватися п'єси О. Уальда, проза Ч. Діккенса, С. Фіджеральда, Е. Хемінгуея, поезія чи п'єси В. Шекспіра тощо. Викладач, як досвідчений диригент, пропонує лише зав'язку подій, можливо, кульмінацію, натомість студентам пропонується створити власну, непередбачувану сюжетом розв'язку. Інтрига додає напруги й зацікавлення творчому навчальному процесу. При цьому, граматичний матеріал актуалізується або в процесі обговорення після знайомства з роботою, або в процесі редагування твору як робочий етап. Досвід показує, що він включається в когнітивні структури як особистісно значущий, маркований особливими умовами мнемічного сприйняття.

Звернімо увагу й на те, що, з одного боку, студенти вчаться розпізнавати чужі та втілювати в слова іноземної мови свої почуття й думки, а з іншого – вчаться й прагматично аналізувати текст, закладати певні ефекти сприйняття тексту. Цілком очевидно, що досягати цих ефектів – це надзвичайно корисне вміння для будь-якого різновиду комунікації, зокрема й фахової.

Текст постає як система мовленнєвих прийомів і продуктів. У коло проблем, які обговорюються на заняттях, потрапляють і різні аспекти співвідношення рідної та іноземної мов, мовленнєва поведінка, знання про психологію людей, культуру, історію, традиції країни, мову якої вивчають; викладач акцентує й систему немовних засобів спілкування (міміка, жести, рухи тіла тощо). В результаті такого підходу у навчанні формується, реалізується і діє система оволодіння іноземною мовою як засобом спілкування у всіх його різновидах.

Водночас, як засвідчує досвід, не менш важливе значення має й психологізація навчально-педагогічної діяльності. Вербальна робота на засадах креативності може успішно виконувати й функцію психокорекційної практики, сприяти трансформації розбалансованих емоційних станів, підвищувати самооцінку особи тощо. Впроваджуючи подібні до «Creative Writing» in English курси у вишах України, вища школа реалізує свої можливості не тільки передавати студентам фахові знання, але й сприяти процесам особистісного зростання, дає дієві інструменти розкриття інтелектуального, культурного і творчого потенціалу.

Креативно-розвивальний компонент навчального процесу, звісно, залежить і від креативності викладача. Готових посібників для подібних курсів, на жаль, в Україні мало, проте матеріали для творчого осмислення й адаптації є [12-17]. Успіх курсу залежить від творчої потуги педагога як носія поведінкової моделі зреалізованої креативності. Педагог творить разом із студентами. У нашому підході багато заохочення. Ми переконані, що у творчості не буває нічого «неправильного», кожна робота та кожна спроба самовираження є цінними.

Висновки. Курс «Creative Writing» базується на принципах концептуального уявлення про креативну мовну особистість, формує умови для креативного міжособистісного спілкування іноземною мовою і в цілому сприяє креативіза-

ції навчальної діяльності студентів. Окрім того, важливе значення має й принцип психологічної корекції особистості, що має місце у навчальному процесі. Тому є підстави стверджувати, що цей курс реалізує психокорекційний і творчо-розвивальний компоненти особистісно-креативного підходу в навчанні. Визначені психолого-педагогічні принципи забезпечують можливості для особистісно-креативного підходу з метою гармонізації внутрішнього стану студента, вивільнення його креативного потенціалу і, в результаті, ефективне засвоєння англійської мови. Креативно-розвивальні завдання виконують навчально-пізнавальну функцію, сприяють розвитку інтересу до вивчення англійської мови, інтенсифікують процес навчання й самопізнання, формують різнобічно розвинену особистість на основі розв'язання як когнітивних завдань, так і психологічних проблем студентів, забезпечують умови для різноаспектної актуалізації креативних резервів особистості.

Перспективи дослідження полягають у розробці та впровадженні нових технологій особистісно-креативного підходу на заняттях з інших дисциплін, а також у здійсненні наукового аналізу можливостей використання іноземної мови як корекційного засобу самопізнання й самотрансформації на психолінгвістичній основі.

Список літератури:

1. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход / А. А. Вербицкий. – М.: Высшая школа, 1991. – 204 с.
2. Волков И. П. Учим творчеству / И. П. Волков. – М.: Педагогика, 1988. – 204 с.
3. Галиаскарова Н. Г. Мультилингвальное обучение как эффективное средство достижения профессиональной реализации личности / Н. Г. Галиаскарова // Современная педагогика, 2014. – № 5 [Електронний ресурс]. URL: http://pedagogika.snauka.ru/2014/05/2414
4. Деркач А. А., Щербак С. Ф. Педагогическая эвристика: Искусство овладения иностранным языком / А. А. Деркач, С. Ф. Щербак. – М.: Педагогика, 1991. – 224 с.
5. Кукуленко-Лук'янець І. В. Особливості впровадження особистісно-креативного підходу у навчання студентів англійської мови / І. В. Кукуленко-Лук'янець // Психологія: Зб. наук. пр. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова. – 2002. – Вип. 3 (18). – С. 316-324.
6. Кукуленко-Лук'янець І. В. Психологічні засади особистісно-креативного підходу в навчанні студентів університету (на матеріалі іноземної мови): дисертація канд. психол. наук: 19.00.07 / Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України / І. В. Кукуленко-Лук'янець. – К., 2003 (рукопис).
7. Линдсей Г., Халл К. С., Томпсон Р. Ф. Творческое и критическое мышление / Г. Линдсей, К. С. Халл, Р. Ф. Томпсон // Хрестоматия по общей психологии. – М.: Изд-во МГУ, 1984. – 400 с.
8. Новгородова Е. Е. Определение содержания самостоятельной работы студентов по иностранному языку с учетом их специальности / Е. Е. Новгородова // Психология, социология и педагогика. 2014. – № 2 [Електронний ресурс]. URL: http://psychology.snauka.ru/2014/02/2850
9. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования: Учеб. пособие для студентов пед. вузов и системы повышения квалификации педагогических кадров / Под ред. Е. С. Полат. – М.: Изд. центр «Академия», 2000. – 272 с.
10. Устинина Г. Ф. Творчество на занятиях иностранного языка как фактор повышения конкурентоспособности будущих специалистов / Г. Ф. Устинина // Современная педагогика. – 2014. – № 10 [Електронний ресурс]. URL: http://pedagogika.snauka.ru/2014/10/2721
11. Устинина Г. Ф., Валеева Р. З. Развитие креативности и творчества студентов в процессе обучения иностранному языку (на примере Казанского Государственного Университета Культуры и Искусств) / Г. Ф. Устинина, Р. З. Валеева // Психология, социология и педагогика. – 2014. – № 4 [Електронний ресурс]. URL: http://psychology.snauka.ru/2014/04/2983
12. Academic Writing Course by Jordan R. R. – Edinburg: Longman, 1996.
13. Advanced Grammar in Use by Martin Hewings. – Cambridge University Press, 1999.
14. Doing Creative Writing by Steve May. – Taylor and Francis, 2007.
15. Stories: Збірка студентських робіт курсу Creative Writing C82 (англомовного курсу з творчого письма) / Упоряд. Н.Бадьйор. – К.: НаУКМА; ТОВ «ГЛІФ МЕДІА», 2015. – 48 с.
16. Teaching Materials from the Literary Department of the British Council. – The British Council, 2001.
17. The Handbook of Creative Writing by Steven Earmshow. – Edinburg University Press, 2007.

Бадьёр Н.Б.
Национальный университет «Киево-Могилянская академия»

ФОРМИРОВАНИЕ УМЕНИЙ И НАВЫКОВ КРЕАТИВНОСТИ НА ЗАНЯТИЯХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА НА МАТЕРИАЛЕ «CREATIVE WRITING» (АНГЛОЯЗЫЧНОГО КУРСА ТВОРЧЕСКОГО ПИСЬМА)

Аннотация
В статье предлагается краткое описание англоязычного курса по творческому письму «Creative Writing», который читается студентам продвинутого этапа Национального университета «Киево-Могилянская академия», рассмотрены психолого-педагогические основания курса, специфика аудиторной работы и механизмы раскрытия креативного потенциала студентов во время изучения иностранного языка в высшем учебном заведении.
Ключевые слова: Creative Writing, английский язык, творческое письмо, креативность, личностно-ориентированная педагогика.

Badior N.B.
National University «Kyiv-Mohyla Academy»

FORMATION OF SKILLS OF CREATIVITY IN THE CLASSROOM FOR THE ENGLISH-LANGUAGE OF THE MATERIAL «CREATIVE WRITING» (CREATIVE WRITING IN ENGLISH)

Summary
This article gives a brief description of the English course «Creative Writing», which is read to students of the advanced level of the National University of «Kyiv-Mohyla Academy», examined psychological and pedagogical principles course, specificity classroom work and mechanisms for the disclosure of creative potential of students in the study of foreign languages in higher education.
Keywords: Creative Writing, English, creative writing, creativity, personality-oriented education.

УДК 378.016.3:78(477.85)

ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ ТВОРЧОЇ СПАДЩИНИ КОМПОЗИТОРІВ БУКОВИНИ СЕРЕД СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Боднарук І.М.
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Досліджено проблему популяризації творчої спадщини буковинських композиторів. Підкреслено важливість вирішення даної проблеми в системі вищої музично-педагогічної освіти. Виділено основні шляхи популяризації творчих здобутків композиторів Буковини серед студентської молоді. Проаналізовано практичний досвід роботи по впровадженню цих шляхів у навчально-виховний процес. Наголошено на можливості використання даного досвіду у вищих навчальних закладах різних регіонів України.
Ключові слова: творча спадщина, композитори Буковини, популяризація, студентська молодь, кафедра музики.

Постановка проблеми. Важливим завданням сучасної системи вищої музично-педагогічної освіти є підготовка фахівців, які можуть забезпечити якісне музично-естетичне виховання підростаючого покоління, ознайомити школярів з кращими культурними надбаннями українського народу, виховати у них шанобливе ставлення до історії, традицій та культури рідного краю.

На щедрій буковинській землі розквітнув талант С. Воробкевича, К. Мікулі, А. Гржімалі, Є. Мандичевського, П. Бажанського, Ч. Порумбеску, Б. Крижанівського, С. Сабадаша, А. Кушніренка, Й. Ельгісера, Г. Гіни, Л. Затуловського, В. Івасюка, Л. Дутківського, П. Дворського. М. Мозгового та багатьох інших композиторів, які своєю невтомною працею спряли і сприяють становленню й розвитку української музичної культури та інших національних культур, що побутували і побутують на Буковині [3]. Високопрофесійні творчі здобутки цих митців заслуговують на ретельне вивчення та популяризацію серед різних верств населення, а особливо серед студентів, які готуються до майбутньої музично-педагогічної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Короткі біографічні відомості та основні творчі здобутки композиторів Буковини подаються у словнику-довіднику М.А. Богайчука «Література і мистецтво Буковини в іменах», довіднику-посібнику А.В. Плішки «Композитори Буковини», у двох випусках біобібліографічного довідника ЧОУНБ імені М. Івасюка «Видатні діячі культури та мистецтв Буковини», статтях у періодичній пресі різних авторів. Більш розгорнуто життєвий і творчий шлях буковинських композиторів висвітлюється у навчальному посібнику «Історія музичної культури й освіти Буковини», підготовленому викладачами кафедри музики ЧНУ імені Ю. Федьковича А.М. Кушніренком, О.В. Залуцьким та Я.М. Вишпінською; хрестоматіях до курсу «Музичне краєзнавство», укладених О.В. Залуцьким; монографії І.В. Ярошенко «Мистецтвом встелені шляхи».

Серед праць, які містять не тільки пізнавальну інформацію, але й корисні методичні матеріали щодо форм популяризації творчості відомих буковинських митців (С. Воробкевича, А. Кушніренка, Л. Дутківського, П. Дворського та ін.), варто виділити серію книг О.Г. Довгань «Із джерел літератури і мистецтва Буковини». Працівники освіти і культури, творчі об'єднання, лектори можуть широко використовувати у своїй роботі такі запропоновані автором форми, як мистецький вернісаж, презентація книги, літературно-мистецька подорож, пісенний діалог, вечір хорової музики тощо [2].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас, потребують більш глибокого наукового дослідження питання ознайомлення з творчою спадщиною композиторів Буковини саме студентської молоді, і зокрема, майбутніх фахівців для системи шкільної музичної освіти.

© Боднарук І.М., 2015

Мета статті. Головна мета цієї роботи – виділити та проаналізувати основні шляхи популяризації творчої спадщини буковинських композиторів серед майбутніх учителів музичного мистецтва.

Виклад основного матеріалу. Дослідження проблем, пов'язаних із розвитком музичної культури буковинського краю, завжди було пріоритетним напрямком роботи викладачів кафедри музики Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича. Про це переконливо свідчить тематика виданих ними наукових праць; зміст багатьох лекційних курсів; програми концертних виступів студентів кафедри музики тощо.

Аналіз даних матеріалів, а також багаторічний викладацький досвід роботи на кафедрі музики ЧНУ дозволив нам виділити основні шляхи популяризації творчої спадщини буковинських композиторів серед студентської молоді.

1. Ознайомлення студентів з творчою спадщиною професійних і самодіяльних композиторів Буковини у процесі вивчення групових музичних дисциплін.

Серед таких курсів: «Українська музична література», «Хорознавство», «Оркестровий клас», «Проблеми сучасної музичної культури», «Історія популярної та естрадної музики», «Розвиток музичного мистецтва і освіти на Буковині», «Музичне краєзнавство» та інші. Під час вивчення цих дисциплін студенти можуть отримати корисну пізнавальну інформацію про життєвий і творчий шлях багатьох буковинських композиторів, послухати та проаналізувати їх найвідоміші музичні твори. Деякі з них виступають в якості практичного матеріалу до таких дисциплін, як «Методика роботи з дитячим хоровим колективом», «Методика викладання естрадного співу», «Методика роботи з естрадним ансамблем» тощо.

Багато навчальних посібників, розроблених викладачами кафедри музики для вивчення студентами вищезазначених дисциплін, містять теоретичні відомості про композиторів Буковини та зразки їх творчої спадщини. До таких праць можна віднести: серію посібників під назвою «Музичне краєзнавство» (укл. О.В. Залуцький); посібник «Історія музичної культури й освіти Буковини» (автори: А.М. Кушніренко, О.В. Залуцький, Я.М. Вишпінська), «Оркестрові твори» (автор: Ю.М. Гіна), «Буковинська інструментальна музика» (укл. В.С. Костриж) та ін.

2. Використання творів буковинських композиторів в якості виконавського репертуару студентів з індивідуальних музичних дисциплін.

Навчальний план підготовки фахівців напрямку «Музичне мистецтво» передбачає вивчення студентами кафедри музики таких індивідуальних дисциплін, як «Основний музичний інструмент», «Додатковий музичний інструмент», «Концертмейстерський клас», «Вокальний клас», «Естрадний спів», «Хорове диригування». Виконавський репертуар студентів з цих дисциплін постійно збагачується кращими творами місцевих композиторів. Зокрема, у програму з хорового диригування включаються твори С. Воробкевича, А. Кушніренка, С. Сабадаша, А. Плішки, І. Міського та ін. Репертуар з вокального класу та естрадного співу поповнюється піснями В. Івасюка, Л. Дутківського, П. Дворського, Л. Затуловського, В. Рурака та ін. У репертуар з основного та додаткового музичного інструменту включаються твори С. Воробкевича, К. Мікулі, Б. Крижанівського, Й. Ельгісера, Ю. Гіни, С. Бедусенка, О. Гук-Кабачій та ін.

Музичні твори буковинських композиторів є основою багатьох навчально-методичних посібників та репертуарних збірників, підготовлених викладачами кафедри музики. Це, зокрема, посібники, упорядковані А.М. Кушніренком (вокальні твори композиторів Буковини «Буковинські самоцвіти», 1-й та 2-й випуски творів С. Воробкевича «Хорові твори», репертуарний збірник хорових творів «Співає «Резонанс»); авторський збірник вокально-хорових творів А.М. Кушніренка «Тобі співаю, Україно!»; посібники Ю.М. Гіни («П'єси з репертуару ансамблю скрипалів кафедри музики ЧНУ та ДМШ № 1», «Вибрані твори для ансамблю скрипалів і сольного виконання», «Вокально-хорові твори») та А.В. Плішки («Власні хорові твори»); збірки солоспівів І.М. Дерди з авторської серії «Буковинська китиця» («Невмируща моя Україна», «Дванадцять місяців», «Колискова для матері», «Кредо», «За знаком часу»); навчально-методичний посібник «Звучать бандури Буковини», упорядкований І.М. Мокрогуз.

3. Включення творів буковинських композиторів до репертуару інструментальних і вокально-хорових творчих студентських колективів.

На кафедрі музики діють багато творчих художніх колективів (мішаний та жіночий хор, оркестр народних інструментів, ансамбль бандуристів, ансамбль скрипалів, вокальний ансамбль «Буковиночки»), які намагаються обов'язково включати у свій виконавський репертуар твори місцевих авторів.

Наприклад, у надзвичайно різноманітному репертуарі студентського народного хору «Резонанс» є багато авторських творів та обробок народних пісень композиторів Буковини. Це насамперед твори, написані засновником кафедри музики, першим її завідувачем та художнім керівником хору, відомим композитором А.М. Кушніренком («Гімн Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича», «Земле моя – всеплодющая мати», «У вінок Федьковичу», «Чернівці – місто моєї любові», «Отче наш», кантата «Молюсь за тебе, Україно»; обробки українських народних пісень «Щедрий вечір, щедрівочка», «Подоляночка», «Виглядала мати сина»; обробки народних пісень на слова Т. Шевченка «Заповіт», «Реве та стогне Дніпр широкий», «Плавай, плавай, лебедонько» та інші).

Належне місце у репертуарі хору також займають твори відомого буковинського композитора XIX століття С. Воробкевича («Святий Боже», «Рідна мова», «На чужині», «Веснянка», «Над Прутом у лузі», «Зозуля» в аранжуванні А. Кушніренка, «Вечір» у перекладенні М. Колесси, «Задзвенімо разом, браття» у перекладенні Я. Ярославенка).

Цей навчальний колектив фактично став не тільки своєрідною творчою лабораторією для студентів, що здобувають навички практичної роботи з хором, але й творчою одиницею, яка часто бере участь у виступах перед численною громадськістю міста Чернівці й області. Високопрофесійна виконавська майстерність хору «Резонанс» неодноразово схвально відзначалась

знаними фахівцями на місцевих, регіональних, всеукраїнських конкурсах, фестивалях та міжнародних форумах, що відбувалися на Буковині та за її межами [4, с. 3].

4. Залучення студентів до концертних виступів і проведення різноманітних виховних заходів, які популяризують творчість композиторів Буковини.

Концертно-виконавська та музично-просвітницька діяльність студентів є невід'ємною складовою навчально-виховного процесу кафедри музики. Майбутні фахівці постійно залучаються до виступів на звітних концертах, всеукраїнських і міжнародних конкурсах й фестивалях; участі у різноманітних загальнофакультетських і загальноуніверситетських заходах. З огляду на це, педагоги кафедри досить часто включають у концертні програми студентів найкращі вокальні та інструментальні твори різних буковинських композиторів.

Наприклад, під час виступу студентського народного хору «Резонанс» на ІІ-му Всеукраїнському фестивалі-конкурсі хорового мистецтва «Грінченківська весна», що проходив 7 травня 2015 року у Київському університеті імені Бориса Грінченка, прозвучала українська народна пісня в обробці А. Кушніренка «Виглядала мати сина». Журі конкурсу гідно оцінило якість виконання студентським колективом представленої концертної програми. Він був заслужено визнаний одним серед кращих у категорії навчальних закладів ІІІ-ІV рівнів акредитації та нагороджений дипломом за ІІ місце.

Одним із виховних заходів, який надовго запам'ятався студентам і викладачам кафедри музики, був захід під назвою «Мистецтво – мій дім, мій сад, моє життя». Він відбувся 12 грудня 2014 року та був присвячений світлій пам'яті Андрія Миколайовича Кушніренка (17.10.1933–11.01.2013) – видатного композитора, хорового диригента, фольклориста, педагога, громадського діяча, професора кафедри музики, народного артиста України, лауреата Національної премії імені Тараса Шевченка, члена-кореспондента Національної академії мистецтв України. Це була своєрідна година пам'яті, під час якої студенти не тільки розповіли присутнім про життєвий і творчий шлях відомого буковинського маестро, але й підготували цікаву концертну програму, що складалася з його вокальних та інструментальних творів.

Зокрема, вокальний ансамбль кафедри музики «Буковиночки» виконав пісню А. Кушніренка «Буковинський вальс», ансамбль бандуристів – пісню «Килим» («Посилала мене мати»). У сольних виступах студентів прозвучав фортепіанний твір «Експромт», пісня «Я щаслива зроду», буковинська народна пісня в обробці А. Кушніренка «На камені стою». Жіночий хор кафедри музики виконав на цьому заході фрагмент з одноактної опери композитора «Буковинська весна» на слова А.Добрянського «Весняний хоровод» та буковинську народну пісню в обробці А. Кушніренка «Плине кача, плине». А мішаний хор «Резонанс» образно-проникливо заспівав обробку народної пісні на слова Т. Шевченка «Заповіт» і твір С. Воробкевича в аранжуванні А.Кушніренка «Святий Боже».

5. Підготовка студентів до використання творчої спадщини композиторів Буковини у процесі проведення музично-виховної роботи з учнями.

Особлива увага приділяється такій підготовці під час опанування студентами курсу «Теорія і методика музичного виховання». Зокрема, вони отримують завдання на основі творчої спадщини композиторів Буковини складати списки додаткових музичних творів для слухання та співу, які можна використати у процесі проведення уроків з учнями 1-8-х класів; списки додаткових музичних творів для шкільних ансамблів і хорів. Цей матеріал ретельно опрацьовується на практичних заняттях із даної дисципліни та обов'язково застосовується на педагогічній практиці у процесі проведення урочної та гурткової роботи.

Водночас, майбутні фахівці вчаться розробляти позакласні виховні заходи на основі регіонального музично-краєзнавчого матеріалу. Форму виховного заходу студенти обирають самостійно. Підготовка до нього вимагає пошуку необхідних теоретичних і музичних матеріалів, розробки цікавого сценарію. Згідно програми педагогічної практики, кожен студент повинен провести один такий захід у прикріпленому класі. До проведення заняття рекомендується залучати й учнів (у якості художників, читців, виконавців музичних творів). Такі позакласні виховні заходи дозволяють значно поглибити знання школярів про музичну культуру буковинського краю. У навчально-методичному посібнику з практики ми пропонуємо орієнтовну тематику подібних заходів для учнів різного шкільного віку [1].

Наприклад, з учнями 1-4-х класів можна провести: музичну бесіду «Буковинські композитори – дітям» (на основі слухання та виконання музичних творів, написаних буковинськими композиторами для дітей); літературно-музичну композицію «Мої кохані Чернівці» (на основі творів буковинських митців, в яких оспівується рідне місто). Для учнів 5-6-х класів можна підготувати: лекцію-концерт «Життя та творчість Сидора Воробкевича» (розповідь про багатогранну діяльність митця на Буковині, слухання та виконання його музичних творів); літературно-музичний вечір «Пісня буде поміж нас» (про життя і творчість В. Івасюка); усний журнал «Лицар української естради» (про життя і творчість П. Дворського). З учнями 7-8-х класів рекомендується провести: музичну бесіду «Творчість професійних і самодіяльних композиторів Буковини» (розповідь про творчість одного чи кількох композиторів, слухання та виконання їх музичних творів); вечір хорової музики «Піднятий із забуття» (розповідь про діяльність А. Кушніренка у відродженні музичної спадщини буковинського композитора С. Воробкевича); музичну бесіду «Інструментальна музика композиторів Буковини» (на прикладі слухання інструментальних творів буковинських композиторів XIX-XX століття); літературно-музичну композицію «Творча співпраця композиторів і поетів буковинського краю» (Л. Затуловський – Т. Северенюк, А. Кушніренко – В. Колодій тощо).

Висновки і пропозиції. Результати практичної діяльності студентів кафедри музики засвідчили дієвість виділених нами шляхів. Протягом навчання майбутні вчителі музичного мистецтва отримують багато пізнавальної інформації щодо творчої спадщини композиторів Буковини, збага-

чують свій виконавський репертуар вокальними та інструментальними творами місцевих композиторів, вчаться творчо використовувати набуті знання, уміння та навички у процесі музично-виховної роботи з учнями. Описаний нами досвід вирішення проблеми популяризації творчих здобутків митців рідного краю серед студентів кафедри музики ЧНУ ім. Ю. Федьковича, може бути успішно використаний викладачами вищих музично-педагогічних навчальних закладів різних регіонів України, що безперечно сприятиме покращенню якості підготовки майбутніх фахівців. Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо в ретельному аналізі творчості професійних і самодіяльних композиторів Буковини та виданні навчальних посібників з їх кращими музичними творами; у випуску методичних матеріалів, що містять різні форми популяризації творчої спадщини відомих буковинських митців серед учнівської та студентської молоді.

Список літератури:

1. Боднарук І. М. Педагогічна практика з музики: навч.-метод. посібник / І. М. Боднарук. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2012. – 280 с.
2. Довгань О. Г. Із джерел літератури і мистецтва Буковини / О. Г. Довгань. – Чернівці: Видавничий дім «Букрек», 2008. – 264 с.
3. Кушніренко А. М. Історія музичної культури й освіти Буковини: навч. посібник / Кушніренко А. М., Залуцький О. В., Вишпінська Я. М. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2011. – 376 с.
4. Співає «Резонанс»: репертуарний збірник хорових творів / упорядкування, музична редакція та коментарі Андрія Кушніренка. – Чернівці: ЧНУ, 2008. – 180 с.

Боднарук И.Н.
Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича

ПОПУЛЯРИЗАЦИЯ ТВОРЧЕСКОГО НАСЛЕДИЯ КОМПОЗИТОРОВ БУКОВИНЫ СРЕДИ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ

Аннотация
Исследована проблема популяризации творческого наследия буковинских композиторов. Подчеркивается важность решения данной проблемы в системе высшего музыкально-педагогического образования. Выделены основные пути популяризации творческих достижений композиторов Буковины среди студенческой молодежи. Проанализирован практический опыт работы по внедрению этих путей в учебно-воспитательный процесс. Отмечена возможность использования данного опыта в высших учебных заведениях разных регионов Украины.
Ключевые слова: творческое наследие, композиторы Буковины, популяризация, студенческая молодежь, кафедра музыки.

Bodnaruk I.M.
Chernivtsi Y. Fedkovych National University

POPULARIZATION A CREATIVE HERITAGE OF COMPOSERS OF BUKOVYNA AMONG STUDENT YOUTH

Summary
The problem of popularization a creative heritage of Bukovyna composers is investigated. The importance of solving this problem in the system of higher musical and pedagogical education is underlined. The main ways of popularization a creative heritage of Bukovyna composers among student youth are allocated. Practical experience of implementation these ways in the educational process is analyzed. The possibility of using this experience in institutions of higher education in different regions of Ukraine is emphasized.
Keywords: creative heritage, Bukovina composers, popularization, student youth, department of music.

УДК 781

ВИКОНАВСЬКА АДАПТАЦІЯ СТУДЕНТА-МУЗИКАНТА ПІД ЧАС СОЛЬНОГО ВИСТУПУ З КОНЦЕРТМЕЙСТЕРОМ

Бузян Я.А.
Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка

Стаття розкриває важливість єдності соціальних, психологічних та виконавських процесів адаптації, які створюють належні умови для всебічного розвитку творчої особистості студента-музиканта. Основна увага автора була спрямована на дослідження емоційного стану в якому знаходиться молодий виконавець під час виступу з концертмейстером.

Ключові слова: соціальна адаптація, психологічна адаптація, виконавська адаптація, готовність до виступу, мистецтво ансамблю, концертмейстер, робота у реальному часі.

Постановка проблеми. За період свого навчання у ВНЗ студент-музикант повинен засвоїти основні положення навчальної програми, створити власну віртуозно-технічну базу та оволодіти професійними навичками виконавської адаптації.

На початку навчання у студентів виникає багато питань стосовно вірного тлумачення теоретичного матеріалу та впровадження його у власну практичну (виконавську) роботу. Працюючи разом з викладачем на індивідуальних заняттях з основного музичного інструменту у концертмейстера з'являється можливість спонукати студентів-музикантів до нових творчих пошуків та спостерігати за їх фаховим розвитком на протязі всіх етапів навчання.

В ході роботи над **аналізом тематичних публікацій** А. Кавалерова, Г. Балла, І. Беха, Л. Баренбойма, В. Пустовіта, Г. Падалки Л. Гайдай, В. Шарабурова були відокремлені типологічні особливості психологічної та соціальної адаптації особистості; визначені основні фактори впливу процесу творчої адаптації на виконавську діяльність студентів-інструменталістів.

Дослідник минулого – Лев Баренбойм постійно заохочував педагогів до творчої організації навчального процесу наголошуючи на єдності навчально-методичної та фахової роботи педагога [1, с. 260]. Науковець вважав, що така єдність сприяє всебічному розвитку молоді; спрямовує діяльність молодих музикантів до творчих пошуків та наукових експериментів [1, с. 261].

Володимир Шарабуров виступав проти неусвідомленої автоматичної гри на музичному інструменті. Він вважав недоцільним для педагога повністю спиратися на технічну підготовку студента залишаючи питання творчої та виконавської адаптації на самостійне опрацювання [7, с. 75].

Влучно та змістовно описала стан виконавця під час виступу Лариса Гайдай [3, с. 174]. Досліджуючи питання сценічно-виконавської майстерності науковець наголошувала на специфічних емоціях, які переживає людина на сцені.

Розкриваючи задум композитора в процесі інтерпретації музичного твору, виконавець одночасно розкриває куточки своєї душі. Знаходячись у незвичайному емоційно-піднесеному стані він до кінця не усвідомлює що відбувається. Нескінчене бажання виразити себе через мистецтво повинно заволодіти усією свідомістю студента-музиканта, постійно сприяти створенню його виконавського іміджу та формуванню професійних навичок сценічної розкутості.

Мета статті полягає у дослідженні впливу виконавської адаптації на формування професійно-виконавських та ансамблевих навичок, які необхідні студенту-музиканту під час сольного виступу з концертмейстером.

Виклад основного матеріалу. Адаптація (від лат. adapto, adaptare) пристосовую, пристосовувати, налагоджувати – в контексті з різними науками виступає складним та багатогранним явищем.

Соціальна адаптація, як невід'ємна складова формування суспільної свідомості особистості, відіграє значну роль у гармонійному розвитку кожної людини. В контексті освітнього процесу соціальна адаптація формує вірне відношення студентів до умов навчання у ВНЗ; спонукає їх до самостійного розвитку індивідуальних якостей: гнучкості, мобільності, адекватному відношенню до норм соціальної поведінки та моралі.

Гармонійне поєднання соціальних та психологічних аспектів адаптації виражається у позитивній взаємодії між людиною та суспільством [2].

Науковці сучасності підкреслюють часткову відсутність статичності у використанні терміну адаптації наголошуючи на абстрагованому розвитку всього адаптивного циклу [4, с. 112]. Характерні ознаки психологічних процесів, що виникають в ході адаптації, носять незалежний характер. Оминаючи повільну трансформацію кожна складова відразу стає невід'ємною ланкою адаптивного процесу. Таким чином ми можемо зробити припущення, що процес адаптації носить прихований (індивідуальний) характер, який неможливо повністю відстежити та науково обґрунтувати.

Узагальнення психологічних та соціальних складових процесу адаптації дало змогу виявити аспекти творчої адаптації студентів-музикантів до навчання та виконавства:

– початкові уявлення про власні виконавські можливості, усвідомлення мети теоретичних та практичних занять з фаху;

– розвиток власної віртуозної майстерності та ансамблевої гри на протязі всього навчального процесу;

– аналіз та демонстрація рівня виконавської музичної майстерності;

– самостійна робота над розвитком виконавських навичок.

Робота у реальному часі. Проводячи паралелі між сучасним мистецтвом та класикою можна

© Бузян Я.А., 2015

зрозуміти дуже цікаву річ. Мистецтво – це мова реального часу. Але нажаль досягаючи свого геніального апогею воно прямує у зворотному напрямку. Зараз, навіть у мистецтві, ми можемо спостерігати своєрідний хаос. Музичний коктейль з трансу, року та дабстепу імітує резонансні події сучасності. Музичні та музично-педагогічні навчальні заклади повинні прикладати багато зусиль для того, щоб не допустити повної деградації молоді. За допомогою агресивної музики, що лунає з вуст малоосвічених виконавців «з народу» знищується нанівець поступовий, гармонійний та усвідомлений розвиток молодої особистості.

Робота концертмейстера у реальному часі супроводжується постійним творчим пошуком. Для студента сольне виконання музичного твору з концертмейстером базується на емоційній готовності грати в ансамблі. Багаторічні спостереження за розвитком виконавських здібностей молодих музикантів дали змогу виявити їх неспроможність миттєво адаптуватися до виступу. Перед викладачем та концертмейстером постійно постає проблема пошуку чарівних фраз, жестів та психологічних прийомів, які дають змогу повністю розкрити творчу особистість студента обережно торкаючись його власних уявлень про виконання музичного твору.

Встановлення довірливих відносин між студентом та концертмейстером є складовою педагогічного такту. Своєрідна симпатія, що виникає в процесі спільної роботи над музичним твором, сприяє всебічному розкриттю прихованої обдарованості студента. Таким чином починає формуватися психологічна та емоційна готовність молодого виконавця до сольного виступу з концертмейстером.

Професійно-сценічна витримка концертмейстера базується на почутті ансамблю, віртуозному виконанні власної музичної партії та спроможності миттєво реагувати на зміну емоційного стану виконавця. Психологічна проблема довіри, різні вікові та фахові ступені підготовки студентів стали поштовхом для самостійних досліджень.

Узагальнюючи досвід роботи на індивідуальних заняттях з основного музичного інструменту нам вдалося відстежити проблему виконавської адаптації студентів-музикантів та зробити педагогічні висновки:

– базова психологічна та виконавська адаптація студента-музиканта відбувається на першому курсі навчання;

– перехрестя музичних дисциплін дає потужний поштовх до самостійної роботи над створенням власного сценічного іміджу;

– постійні спостереження за творчою роботою викладача дозволяють концертмейстеру скерувати педагогічний процес у вірному напрямку та допомогти молодому музиканту адаптуватися до виконавської діяльності;

– самостійна та творча робота концертмейстера у реальному часі повинна базуватися на педагогічних та професійних фахових навичках, що одночасно формують сценічну витримку та педагогічний такт; дають змогу впевнено імпровізувати при несподіваній емоційно-психологічній поведінці студента під час виступу.

Висновки. Соціальні та психологічні процеси адаптації носять індивідуальний (прихований) характер. Завдяки дослідженню аспектів виконавської адаптації були виявлені фактори її впливу на формування фахової майстерності студента-музиканта. Головною метою роботи концертмейстера є створення творчої атмосфери довіри під час виступу, що базується на професійних навичках виконавської діяльності та сприяє всебічному розкриттю музичного таланту студента-інструменталіста.

Список літератури:

1. Баренбойм Л. А. Музыкальная педагогика и исполнительство / Л. А. Баренбойм. – Л.: Музыка, 1974. – 259-261 с.
2. Бех І. Д. Виховання особистості / І. Д. Бех. – К.: Либідь, 2003. – 58 с.
3. Гайдай Л. В. Впровадження досвіду сценічно-виконавської культури в систему мистецької освіти / Л. В. Гайдай // Наукові записки КДПУ ім. Володимира Винниченка. – № 139. – 2015. – С. 174.
4. Кавалеров А. І. Соціальна адаптація: феномен і прояви / А. І. Кавалеров, А. М. Бондаренко. – О.: Астропринт. – 2005. – 112 с.
5. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва (теорія і методика викладання мистецьких дисциплін) / Г. М. Падалка. – К.: Освіта України, 2010. – 186 с.
6. Пустовит В. И. Концертмейстерская подготовка студентов музыкально-педагогического факультета: методическое пособие / В. И. Пустовит. – Минск: Минский гос. пед. институт, 1985. – 45 с.
7. Шарабуров В. И. Совершенствование инструментальной подготовки студентов на музыкально-педагогическом отделении: учебное пособие / В. И. Шарабуров. – Куйбышев: Куйбышевский пед. институт им. В. В. Куйбышева, 1988. – 75 с.

Бузян Я.А.
Кировоградский государственный педагогический университет имени Владимира Винниченко

ИСПОЛНИТЕЛЬСКАЯ АДАПТАЦИЯ СТУДЕНТА-МУЗЫКАНТА ВО ВРЕМЯ СОЛЬНОГО ВЫСТУПЛЕНИЯ С КОНЦЕРТМЕЙСТЕРОМ

Аннотация
Статья раскрывает важность единства социальных, психологических и исполнительских процессов адаптации, которые создают условия для всестороннего развития творческой индивидуальности студента-музыканта. Основное внимание автора было направлено на исследование эмоционального состояния, в котором находится молодой исполнитель во время выступления с концертмейстером.
Ключевые слова: социальная адаптация, психологическая адаптация, исполнительская адаптация, факторы исполнительской готовности, концертмейстер, искусство ансамбля, работа в реальном времени.

Buzyan Ya.A.
Kirovohrad V. Vinnichenko Pedagogical State University

PERFORMANCE ADAPTATION OF THE STUDENT-MUSICIAN DURING A SOLO PERFORMANCE WITH AN ACCOMPANIST

Summary
In the article we can get to know about the important role of integrity of social, psychological and execution adaptation processes due to which conditions are created for all-round development of student-musician creative individuality. The main attention is paid to musician emotional state investigation during performance. Basicly we are looking for the key adaptation skills needed for a student-musician to get ready for performance with an accompanist.
Keywords: social adaptation, psychological adaptation, performance adaptation, the factors of performer's readiness, an accompanist, the skill to perform ensemble, execution in real time.

УДК 37(091)4/9

ЕТАП МОДЕРНІЗАЦІЇ ЗМІСТУ, ФОРМ ТА МЕТОДІВ ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ У АМЕРИКАНСЬКІЙ СІМ'Ї (ДРУГА ПОЛОВИНА 80-Х РОКІВ – 90-ТІ РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ)

Глушич В.В.
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

У статті стисло схарактеризовано особливості модернізації змісту, форм та методів виховання підлітків у американській сім'ї другої половини 80-х – 90-х роках ХХ століття. Указано, що це питання не було предметом окремого дослідження. Пропонуються оптимальні шляхи організації сімейного виховання підлітків завдяки різноманітним педагогічним концепціям формування моральності у підростаючого покоління. Досліджено демократичні принципи, включаючи толерантність та повагу до інших, спрямованість виховного процесу на активність дитини, на виконання нею конкретних практичних справ, на її інтереси. У ході дослідження виявлено, що актуальною є проблема організації виховання підлітків у сім'ях США, що зумовило модернізації змісту, форм та методів виховання.
Ключові слова: виховання, підлітки, американська сім'я, методики, модернізація, духовність, мораль, зміст, форми, методи.

Постановка проблеми. Ступінь вихованості підростаючого покоління хвилює сьогодні батьків, громадськість, уряди в багатьох країнах світу. Проблема підвищення ефективності виховання є стрижневою у світовій педагогічній практиці. Вона активно розробляється і педагогічною наукою США. Наука і освіта в цій країні розвиваються в досить сприятливих умовах, не перебуваючи під контролем держави або будь-якої партії. Американська педагогіка відзначається своєю практичною спрямованістю та експериментальною базою. У багатьох американських сім'ях накопичено достатній досвід виховання підростаючого покоління, що базується на таких основних принципах американського суспільства, як повага до особистості, її прав, до її самостійного і вільного вибору, індивідуалізму, вільного саморозвитку тощо. Тому врахування багаторічного досвіду практичної реалізації принципів демократії і гуманізму у вихованні учнів у цілому, і у вихованні

© Глушич В.В., 2015

зокрема, має важливе значення для процесу гуманізації і демократизації освіти України.

Однак в організації виховання підлітків у сім'ях США є серйозні й складні проблеми. Деякі з них співзвучні з відповідними проблемами української сім'ї та школи. В умовах глибокої кризи духовності й моралі значної частини американської молоді проблема виховання в загальноосвітніх школах та сім'ї США перетворилася у національну.

Таким чином, наприкінці ХХ століття в американській системі виховання підлітків виникла необхідність її модернізації, тобто удосконалення форм, методів та змісту виховання підростаючого покоління. Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання, пов`язані з вихованням підлітків широко висвітлюються у вітчизняній та зарубіжній педагогічній літературі. Основна увага в наукових публікаціях приділяється психологічним, гендерним та методичним аспектам виховання підлітків. Проблемам виховання та освіти підростаючого покоління в США присвячено дисертаційні дослідження Я. Бельмаз, В. Жуковського, Р. Бєланової, Л. Віннікової, Н. Гайдук, В. Дикань, О. Заболотної, Г. Карцивадзе, Т. Кошманової, І. Кузнєцової, М. Лещенко, О. Літвінова, І. Пасинкової, І. Петрової, О. Пономарьової, Р. Роман, С. Романової, О. Скрябіної, Л. Смалько, Н. Собчак, О. Толстової, Н. Чорної. Але, незважаючи на велику кількість наукових публікацій і певні досягнення в теорії і практиці організації сімейного виховання підлітків, дана проблема продовжує залишатися предметом наукових пошуків.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Проведений аналіз засвідчив про те, що особливості модернізації змісту, форм та методів виховання підлітків у американській сім'ї другої половини 80-х – 90-х роках ХХ століття США не були предметом окремого дослідження.

Мета статті полягає в дослідженні питань модернізації змісту, форм та методів виховання підлітків у США у другій половині 80-х – 90-х роках ХХ століття.

Виклад основного матеріалу. Орієнтири будь-якого суспільства, в тому числі й американського, втілюють у собі загальнолюдські та національні цінності й являють собою одну з засад системи освіти, особливо морального виховання. Цінності системи освіти за своєю суттю є категорією історичною, тобто кожній історичній епосі притаманні свої цінності, на кожному новому історичному етапі вони знаходять новий сенс і взаємодіють з цінностями наступного періоду, зберігаючи в них свій конструктивно-позитивний зміст [1].

Аналіз науково-педагогічних джерел свідчить, що на початку 1980-х років у педагогіці США здобув розвитку своєрідний процес реідеологізації, ініціатори якого будь-яким чином намагалися посилити вплив традиційної ідеології на теорію і практику освіти й виховання підростаючого покоління. Ранні 1980-і роки насичені доповідями національних комісій, які торкалися проблем та завдань державних загальноосвітніх шкіл США. Перш за все, ці доповіді стосувалися моральних проблем. У 1982 році з'являється доповідь «Нація у небезпеці». Педагоги стояли на позиції відродження традиційного морального виховання. В американській педагогіці того періоду з'являється концепція «групового», або «колективного» індивідуалізму [4].

Серйозної уваги заслуговує популярна у 1980-х роках концепція розвитку особистості дитини, яку було реалізовано в програмі «Позитив Екшн» («Виховання особистості дитини позитивним вчинком»), котру було запропоновано колективом психологів, педагогів під керівництвом К. Оллред.

Кінець 1980-х – початок 1990-х років ознаменувався для американської педагогіки пошуком нової системи цінностей, яка є зорієнтованою на вирішення глобальних проблем людства.

У 1990-і роки американські педагоги засвідчили появу нового руху, спрямованого на відновлення морального характеру в його історичному аспекті як основне і бажане завдання сім'ї та школи. Моральне виховання стало пріоритетним завданням. Зазначена позиція відбилася в таких документах, як закон «Національні цілі освіти – 2000» (1994), Декларація «Освіта 2000».

Так, у Декларації «Освіта 2000» підкреслюється необхідність зосередитися на вихованні у молоді ХХІ сторіччя глобальної громадянської і планетарної грамотності. У центрі уваги дослідників серед цінностей, до яких необхідно залучати підлітків та молодь, опинилися такі найвищі цінності американського суспільства, як свобода, демократія, права людини, толерантність [1].

Варто звернути увагу на те, що наприкінці ХХ сторіччя єдиної теорії морального виховання не існувало, продовжували вдосконалюватися традиційні підходи до нього та розроблялися нові.

Незважаючи на посилення морального виховання в загальноосвітніх школах та сім'ях США, на появу різноманітних педагогічних концепцій, підходів стосовно розвитку моральності підлітків, американська школа все ще не вирішила проблеми виховання високоморальних громадян, головними з яких є проблеми дисципліни та насилля, наркоманія, алкоголізм, сексуальна істерія. Особливо гостро ці проблеми проявляються в підлітковому віці (згідно віковій періодизації Е. Еріксона, це вік 11-19 років).

На основі аналізу досліджень американських і вітчизняних учених, фахівцями було виділено 3 групи причин спаду вихованості американських підлітків:

1) ті, що пов'язані з американським менталітетом та історичними подіями;

2) ті, що пов'язані з американською системою виховання підлітків у загальноосвітніх школах та сім'ях США;

3) суто особисті, психологічні причини [1].

Факторами формування моральності підлітків є офіційна (формальна) навчальна програма, неформальна навчальна програма, громадянське виховання та релігія.

Останнім часом педагоги США все частіше звертаються до такого поняття, як «спільнота» («community»), і пов'язують його з метою підвищення ефективності морального виховання в школах та сім'ях. Під цим поняттям розуміють певним чином організовану спільність, яка працює на основі колективного навчання, сусідства, культурної єдності, соціальних цілей. На практиці ідея спільноти як засобу морального вихован-

ня експериментально розробляється і опрацьовується прибічниками підходу Л. Кольберга.

Реструктуризація середньої школи, створення гуманного клімату в школі, пристосування середовища до особливостей підліткового віку не може відбутися без такого важливого фактору як взаємини «вчитель-учень», «батьки-діти». В американській школі ставлення вчителів до учнів є об'єктом постійної уваги з боку адміністрації, рад закладів освіти, преси тощо.

Норми поведінки однолітків теж перебувають у центрі уваги неформальної навчальної програми [6].

Як свідчать науково-педагогічні джерела, на формування моральності учнів впливає і громадянське виховання. Моральне і громадянське виховання тісно пов'язані між собою. Демократичні принципи, включаючи толерантність, повагу до інших, турботу як про приватні права особистості, так і про добробут групи, – всі вони ґрунтуються на моральних засадах. Громадянське виховання сприяє розвитку характеру і вимагає присутності елементів морального виховання. Проте, не тільки характер включається до моделі громадянськості, а і громадянськість досить часто є компонентом позитивного характеру.

Державна школа в США деполітизована і відокремлена від церкви і релігії. Проте, релігійне виховання являє собою фактор впливу на розвиток моральності підлітків. Проблема релігійного виховання в світських школах є об'єктом гострих дискусій. Представники освіти і церкви дійшли консенсусу, що школа повинна бути нейтральною в справах релігії. Проте, це не означає «ігнорувати релігію», а передбачає справедливе ставлення до неї. Хоча загальноосвітня школа залишається неупередженою в питаннях релігії, релігієзнавство включається до навчальної програми як один з шкільних предметів [2].

Виховання в приватних релігійних школах тісно пов'язане з викладанням релігії і виконанням релігійних обрядів. Уроки релігії по суті є уроками моралі.

За традиційним підходом, зміст морального виховання складають цінності.

Аналіз сучасних програм морального виховання в школах США дає підстави зробити висновок, що наприкінці XX сторіччя змістом і цілями виховання стали такі найвищі цінності морального суспільства, як свобода, права людини, толерантність – расова і національна.

Серед цінностей шкільного та сімейного виховання на особливу увагу заслуговують такі, як повага, турбота, довіра, які розглядаються в якості змісту, цілей, а також засобів та умов виховання.

За допомогою офіційної (формальної) навчальної програми моральне виховання реалізується різними засобами. По-перше, це систематичне використання на уроках елементів морального виховання: наприклад, на уроках історії вивчаються різні події, а потім учні обговорюють моральний бік цих подій; на уроках літератури аналізуються моральні й аморальні герої або значні моральні дилеми, а потім театрально програються моральні конфлікти.

По-друге, виховання реалізується за допомогою уроків, на яких вивчаються й обговорюються різні моральні концепції. По-третє, на уроках впроваджуються дискусії стосовно моральних питань. Проведенню дискусій з моральних тем надається важливе значення. Їх мета – роз'яснити підліткам моральні норми, ознайомити їх з поглядами інших, тренувати мислення, розвивати вміння аргументувати і, головне, виробити в учнів здатність приймати моральне рішення, здійснювати свій власний моральний вибір. По-четверте, до основної навчальної програми додаються специфічні курси, що безпосередньо пов'язані з мораллю і моральністю (наприклад, «Особиста і соціальна відповідальність», «Другий крок запобігання насиллю серед молоді», «Розсудливі вміння»).

Досить поширеними позакласними формами морального виховання учнів є свята різних національностей, постановка п'єс, змагання на краще виконання пісні, інсценування, яскраві паради, шанування кращих учнів, організація днів народження, залучення учнів до різних видів змагань [1].

У багатьох школах учнів заохочують до різних видів моральної діяльності. Важливою формою моральної діяльності є філантропічна благодійна діяльність у лікарнях, будинках для людей похилого віку, дитячих закладах, бідних районах. Обов'язкових для кожної школи видів моральної діяльності немає. Проте у ряді штатів благодійна робота дорівнюється до навчального предмету і зараховується при видачі атестату.

Висновок. Отже, мета морального виховання підлітків у загальноосвітніх школах та сім'ях США у другій половині 80-х – 90-ті роки XX століття реалізувалася: шляхом поєднання уроків з моральним вихованням; виділенням спеціальних уроків, на яких обговорюються моральні концепції; введенням до навчального плану спеціальних курсів з морального виховання; у позакласній діяльності підлітків.

Список літератури:

1. Бельмаз Я. М. Моральне виховання підлітків у загальноосвітніх школах США (друга половина XX століття) // Автореф. дис. канд. пед. наук. / Я. М. Бельмаз – Луган. нац. пед. ун-т імені Т. Г. Шевченка. – Луганськ, 2005. – 20 с.
2. Довгань Л. І. Практичні аспекти використання концепції виховання характеру особистості у школах США / Л. І. Довгань // Вісник Вінницького державного аграрного університету, 2014. – № 7. – С. 67-71.
3. Безлюдний О. І. Теоретико-педагогічні концепції виховання дітей в американському суспільстві / О. І. Безлюдний // Виховання та педагогіка. – 2012. – № 11. – С. 77.
4. Геворкян С. В. Воспитание детей в США / С. В. Геворкян // Мир и Наука. – Волгоград: Научный обозреватель, 2012. – С. 56-58.
5. Цетлин М. Г., Ведищева М. Г. США: Программы антинаркотического воспитания школьников / М. Г. Цетлин, М. Г. Ведищева // Советская педагогика. – 1990. – № 10. – С. 132-136.
6. Шиян О. А. Современные тенденции гуманизма педагогического сознания в США. Дис. ... канд. пед. наук. / О. А. Шиян. – М.: МГУ, 2006. – 186 с.

Глушич В.В.
Харьковский национальный педагогический университет имени Г.С. Сковороды

ЭТАП МОДЕРНИЗАЦИИ СОДЕРЖАНИЯ, ФОРМ И МЕТОДОВ ВОСПИТАНИЯ ПОДРОСТКОВ В АМЕРИКАНСКОЙ СЕМЬЕ (ВТОРАЯ ПОЛОВИНА 80-Х ГОДОВ – 90-Е ГОДЫ ХХ ВЕКА)

Аннотация
В статье кратко охарактеризованы особенности модернизации содержания, форм и методов воспитания подростков в американской семье второй половины 80-х – 90-х годах ХХ века. Указано, что этот вопрос не был предметом отдельного исследования. Предлагаются оптимальные пути организации семейного воспитания подростков благодаря разнообразным педагогическим концепциям формирования нравственности у подрастающего поколения. Исследованы демократические принципы, включая толерантность и уважение к другим, направленность воспитательного процесса на активность ребенка, на выполнение ею конкретных практических дел, на его интересы. В ходе исследования выявлено, что актуальной является проблема организации воспитания подростков в семьях США, что обусловило модернизации содержания, форм и методов воспитания.
Ключевые слова: воспитание, подростки, американская семья, методики, модернизация, духовность, мораль, содержание, формы, методы.

Glushych V.V.
Kharkiv National Pedagogical University named by G.S. Skovoroda

STAGE OF MODERNIZATION OF CONTENT, FORMS AND METHODS OF TEENAGERS' EDUCATION IN AMERICAN FAMILY (SECOND HALF OF 80-TH–90-TH OF XX CENTURY)

Summary
In the article it is briefly determined features of upgrading the content, forms and methods of education of teenagers in the American family the seconds half of the 80's – 90-ies. It says that the matter was not the subject of a separate research. Here is offered the best ways of family education of teenagers through various pedagogical conceptions of morality in the formation of the younger generation. Democratic principles were investigated, including tolerance and respect to others, the focus on the activity of the educational process of the child, for the child's specific practical cases, for its interests. During the research it was found that the actual problem is the organization of education of teenagers in families of the USA, which led to the modernization of the content, forms and methods of education.
Keywords: education, teenagers, American family, methods, modernization, spirituality, morality, content, forms.

УДК 159.9-057.87:19.022[045]

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ДО ЗДІЙСНЕННЯ МОРАЛЬНОГО ВИБОРУ У ПРОБЛЕМНИХ СИТУАЦІЯХ: ЕМОЦІЙНО-ЦІННІСНИЙ КОМПОНЕНТ

Горак О.Р.
Інститут проблем виховання
Національної академії педагогічних наук України

У даній статті охарактеризовано емоційно-ціннісний компонент, як одну із центральних складових в системі готовності до здійснення морального вибору. З'ясовано, що рушійною силою у даній системі є ціннісні орієнтації та емоційна стабільність, основним показником сформованості якої є вміння контролювати вияв власних емоцій та переживань. Виявлено, що кінцевим результатом при підході до формування даного компонента є здійснення морального вибору на основі усталених моральних цінностей та позитивних емоційних коливань, що втілюється у прагнення до подальшої гуманістичної діяльності.
Ключові слова: емоційно-ціннісний компонент, ціннісні орієнтації, емоційна стійкість, інтелектуальна емоційність, готовність, студенти, моральні колізії, проблемні ситуації, гуманістичне вирішення, моральний вибір.

Постановка проблеми. Протягом останніх десятиліть спостерігається різке падіння рівня моральної культури та духовних цінностей, що негативно позначається на міжособистісній взаємодії як окремих людей так і суспільства загалом. Тому, важливим завданням сучасної української освіти є створення умов для формування тих якостей особистості, які забезпечать гармонійне функціонування на основі гуманістичних норм та ідеалів. Адже моральні цінності і відповідні їм норми є тим культурним кодом, який визначає життєздатність суспільства, інтегрує повсякденну поведінку людей в суспільне ціле, регулює соціальні конфлікти, забезпечує раціональність і людяність способу життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему виховання гуманістично спрямованої особистості, її морально-етичні аспекти розробляють І. Бех, А. Бойко, О. Вишневський, Т. Дем'янюк, Л. Макарова, С. Рудаківська, О. Сухомлинська, О. Столяренко, Н. Миропольська та інші, акцентуючи на розкритті сутності гуманістичних цінностей, їх специфіки та визначенні місця в духовному світі особистості.

Різні аспекти виховання студентської молоді привертають увагу М. Білик, О. Винославської, С. Даньшевої, Г. Дубчака, І. Липського, В. Рябченка та ін.

Проблема цінностей, їх класифікація, аналіз окремих цінностей, питання формування ціннісних орієнтацій досліджують ученими-філософами, психологами, педагогами, культурологами, соціологами, філологами, такими як: В. Віндельбанд, Г. Рікерт, М. Шелер, Г. Оллпорт, М. С. Каган, В. С. Соловйов, Л. І. Божович, В. П. Зінченко, В. О. Сластьонін, Б. С. Єрасов та ін.

Проблеми духовності втілено у працях вітчизняних та зарубіжних вчених. Так, духовним цінностям присвятили свої дослідження С. Андреєв, І. Бех, О. Вишневський, С. Гончаренко, З. Залевська, В. Знаков, В. Кремень, Г. Кузнецова, Г. Максимов, П. Моченов, Д. Чернілевський та ін.

Емоційно-ціннісна сфера репрезентована науковими працями таких вчених як І. Беха, В. Демиденко, К. Ізард, Н. Кічук, К. Муздибаєв, К. Платонова, М. Савчин, В. Семиченко, В. Столін, М. Якобсон та ін. При цьому емоційно-ціннісний компонент моральної свідомості знаходить відображення у досідженнях В. О. Мельман, С. А. Ніколаєва А. Реана В. Сластьонін, О. Степанової та ін. Окрім того такі науковці як І. Д. Звєрєва, Л. Г. Коваль, П. Д. Фролов розглядають емоційно-ціннісний компонент як поєднання почуттів провини у разі порушення правил; відповідальності (за себе, за інших: альтруїзм, дисциплінарна відповідальність); ціннісних орієнтацій та емпатії.

Виділення раніше не вирішених частин проблеми. Проаналізувавши наукові дослідження у даній проблематиці, можемо стверджувати, що емоційно-ціннісний компонент вивчало багато вчених, проте не з'ясовано роль, показники та значення у системі вирішення проблемних ситуацій на основі морального вибору.

Мета статті – на основі аналізу наукової літератури виявити ключові показники емоційно-ціннісного компоненту в системі готовності до морального вибору в проблемних ситуаціях.

Виклад основного матеріалу. Сучасні умови побудови соціального устрою відзначаються низкою негативних характеристик. Ключовою із яких є суспільна взаємодія лише на основі реалізації власних потреб та інтересів, що дуже часто провокує виникнення проблемних ситуацій. Зважаючи на це, виховна система ВНЗ повинна спрямовувати свою діяльність на розвиток у вихованців, таких ціннісних орієнтацій та пріоритетів, які створять умови для відстоювання власної життєвої позиції та разом з тим забезпечать стійку мотивацію для моральної життєдіяльності в цілому та здійснення моральних вчинків у проблемних ситуаціях зокрема. Таким чином, проаналізувавши наукові джерела, констатуємо, що процес формування готовності до здійснення морального вибору складається із таких структурних компонентів як когнітивного, емоційно-ціннісного та діяльнісного. Проблематика нашого дослідження зумовлює концентрацію уваги на емоційно-ціннісному показникові даної системи. Емоційно-ціннісний компонент охоплює ціннісно-змістову сферу людини, яка представлена в культурі загалом і виявляється в здобутках, особистісних новоутвореннях, знаннях, нормах і цінностях, мотивації до самовдосконалення, культурі спілкування, рефлексії, емпатії, толерантності, прагненні до саморозвитку, культурному

© Горак О.Р., 2015

зростанні тощо. Відомо, що моральне виховання відбувається за допомогою різноманітних впливів на особистість, зокрема таких як прищеплення моральних навичок, звичок та пробудження моральних почуттів, розвиток яких проходить шлях від зовнішніх соціально детермінованих форм до внутрішніх психічних процесів. А тому, емоційно-ціннісний компонент має безпосередній зв'язок з усвідомленням особистістю своєї суспільної значимості, рівня своєї моральної культури, свого ставлення до особистості, загальної спрямованості, ціннісних орієнтацій тощо. У даній системі ціннісні орієнтації виступають як результат саморозвитку особистості, структурування відносно зовнішньої діяльності процесу реалізації і процесу розгортання особистісних цінностей і смислів. Ми поділяємо думку М. Г. Казакіної, що ціннісні орієнтації є особистісними новоутвореннями і являють собою «адекватне знання-усвідомлення об'єктивних цінностей, їх переживання як потреб, що мотивують сьогодення і майбутнє» [3, с. 81]. Також вони «відображають ціннісне ставлення особистості до соціально-моральних явищ, що свідчить про усвідомлення і переживання нею об'єктивних цінностей як потреб, які мотивують її сьогоднішню і майбутню поведінку» [7, с. 8]. Разом з тим, вони є важливою сполучною ланкою між суспільством, соціальним середовищем та особистістю, її внутрішнім світом, оскільки інтеріоризуються в процесі соціалізації й виступають у формі переконань. Розвиток моральних цінностей, позначається на моральній позиції, потребах, інтересах, поведінці та життєдіяльності в цілому. Окрім того, ціннісні пріоритети у проблемних ситуаціях визначають емоційно-ціннісний стан особистості, а система цінностей і сформовані на її основі індивідуальні орієнтації регулюють поведінку і діяльність, визначають мотиваційну сферу і, перетворюючись в елементи індивідуальної поведінки та повсякденної діяльності забезпечують виховання готовності до морального вибору та вміння використовувати набутий досвід. Тому, важко переоцінити важливість міжособистісного спілкування на основі гуманістичних ідеалів, оскільки такого роду комунікація сприяє зародженню та формуванню нового типу поведінки, а разом з тим гуманістичної особистості в цілому. Проте, варто акцентувати увагу на тому, що сама система формування гуманістичних цінностей та переконань проходить довгий шлях становлення і розвитку, що передбачає: формування духовного світогляду, моральних норм; постійне збагачення відповідних знань, вироблення свідомого позитивного ставлення до саморозвитку, емоційну насиченість процесу та збагачення духовного світу шляхом пізнання ідеалів гуманістичної поведінки в проблемних ситуаціях. І. Тимощук стверджує, що ключовими елементами при підході до виховання вищенаведених показників є: психологічні механізми розвитку мотиваційно-ціннісної сфери особистості (ідентифікація, емоційне обумовлювання, наслідування, мотиваційне опосередкування, комфортність, вживання у соціальну роль, підтримання внутрішньої узгодженості поглядів), педагогічні умови, а також методи, форми і засоби поетапного розвитку мотиваційно-ціннісної сфери [8, с. 2].

Раціональне та планомірне застосування таких підходів у навчально-виховному процесі створює підгрунтя для прищеплення базових гуманістичних норм та цінностей, які забезпечують духовну динамічну цілісність особистості. Як зазначає О. В. Киричук, чим вище та складніше духовне життя особистості, тим багатшими є її мотиви, тим ширший простір їх емоційної боротьби та різноманітних когнітивних поєднань [4, с. 232]. На основі цього відбувається реалізація закладених пріоритетів та правил поведінки, а також створення власних цінностей, що відповідають моральним ідеалам. Варто зазначити, що цінності усвідомлюються як загальнозначущі тільки в процесі комунікації, що свідчить про нерозривний зв'язок людини і цінностей. Але для того, щоб загальнолюдські цінності стали частиною внутрішнього світу особистості, потрібно викликати емоційні коливання, переживання та співчуття, тобто ті внутрішні чинники, які спонукають особистість до діяльності. Серед них можна виокремити емоційну складову особистості, так як в процесі соціальної взаємодії неконтрольований вияв емоцій провокує виникнення проблемних ситуацій і навпаки емоційний контроль є підгрунтям для свідомого управління процесом міжособистісної взаємодії на основі гуманістичних засад та моральних пріоритетів. Таким чином, слушним є твердження Л. Д. Король, що емоційно-ціннісний компонент виявляється в процесі міжособистісної взаємодії, що передбачає емоційну оцінку об'єкта, вияв почуттів симпатії чи антипатії до нього [5, с. 21]. Такого роду емоційні коливання залежать від типу темпераменту, кожен із яких має певні ознаки та характеристики (вразливість, імпульсивність, лабільність). Тобто, потрапляючи у ситуацію морального вибору потрібно враховувати приналежність учасників до певного виду та його особливості. Але варто зазначити, що для вирішення проблемної ситуації врахування наведених закономірностей недостатньо, оскільки потрібно контролювати емоційні прояви, що вимагає емоційної стійкості та емоційного контролю. Л. Аболіна, позначає емоційну стійкість як синтез властивостей і якостей особистості, що дає їй змогу в умовах зміни обставин швидко орієнтуватися, знаходити оптимальне рішення в складних нестандартних ситуаціях, зберігаючи витримку і самоконтроль [1]. Зазначимо, що оволодіння власною емоційною складовою в процесі проблемних ситуацій, складний і багатогранний процес, який торкається усіх складових моральної самосвідомості особистості. Тому, при підході до формування емоційно-ціннісного компонента, слід перш за все виявити рівень внутрішнього контролю за емоціями, що передбачає інтелектуальну емоційність та емоційну стійкість. Емоційна стійкість є показником свідомого управління емоціями і виховується на основі періодичної участі у ситуаціях різного типу, але найбільше в складних, проблемних ситуаціях, які вимагають підвищеного контролю та концентрації уваги на власних відчуттях та адекватного сприйняття дійсності. Відповідно, керуючись виключно здоровим глуздом та пережитим досвідом учасник подібних ситуацій завжди знаходить шлях для реалізації особистісних потреб та інтересів, при цьому не ображаючи та не обмежуючи інших учасників ситуації. Емоційний контроль дає можливість в процесі міжособистісної взаємодії

орієнтуватись на моральні норми та гуманістичні цінності. Успішність орієнтації на моральні норми та гуманістичні цінності у ситуаціях міжособистісної взаємодії значною мірою залежить від здатності студента здійснювати рефлексію за двома основними параметрами спрямованості: рефлективність та емпатія. Емпатія – це здатність людини відчути емоції оточуючих та співпереживати їхні стани стабілізує емоційну сферу людини. Також, емпатію розглядають як здатність до самосприйняття (свого емоційного стану, ставлення до інших, до тих чи інших ситуацій) та рефлективність як здатністю до розуміння емоційного стану інших, що передбачає вміння «стати на його місце». У загальному вимірі рефлективність охоплює обидва параметри, які в сукупності визначають рівень її розвитку. В умовах цілеспрямованого виховного впливу формування емпатії має здійснюватися за двома провідними напрямами: як розвиток якості особистості (емоційна чутливість) та як здатність особистості до емпатійної взаємодії співчуття), що стає основою розвитку всіх компонентів емпатії, насамперед – рефлексивно-особистісних.

Серед ключових моментів виховання емоційно-ціннісного ставлення до оточуючих є такі як: розвиток у студентів емоційності, сенситивності, здатності до рефлексії тощо; сприяння актуалізації готовності до емпатійної дії та усвідомлення цієї актуалізації; закріплення альтруїстичної спрямованості, яка лежить в основі співчуття; формування у студентів гуманістичної позиції при взаємодії із оточуючими; формування загальної позитивної орієнтації, відкритості, довіри у взаємовідносинах; розвиток уміння запобігати загостренню а в подальшому і виникненню проблемних ситуацій; розвиток уміння керувати власними емоціями в ситуаціях, які вимагають здійснення морального вибору [2]. Зазначимо, що існують різні способи оволодіння емоціями у проблемних ситуаціях, які спрямовані на створення умов для управління загальною емоційною атмосферою і як результат їх вирішення моральним вибором.

Перший спосіб – розподіл емоцій – полягає в отриманні досвіду участі у проблемних ситуацій, що призводить до зниження інтенсивності емоцій в кожній з них. Необхідність у свідомому розподілі емоцій виникає при надмірних переживаннях людини. Розподіл емоцій відбувається в результаті розширення інформації та кола спілкування. Розширення кола спілкування виконує ту ж функцію, оскільки нові соціальні та психологічні контакти дозволяють людині знайти ширшу сферу прояву своїх почуттів. Другий спосіб управління емоціями – зосередження – вирішальний при такій проблемній ситуації, яка суттєво відрізняється від ситуацій, в яких індивід брав участь. Така ситуація вимагає повної концентрації на пережитих емоціях та виокремлення тих які будуть доцільними саме в конкретній ситуації. У цьому випадку слід свідомо виключити зі сфери своєї активності ряд емоціогенних ситуацій, щоб підвищити інтенсивність емоцій в тих ситуаціях, які є найбільш важливими. Третій спосіб управління емоціями – переключення – пов'язаний з переносом переживань з проблемних ситуацій на нейтральні. Переживаючи в процесі таких ситуацій ряд деструктивних емоцій (гнів, лють, агресію) необхідна тимчасова заміна реальних ситуацій ілюзорними або соціально незначущими. Якщо ж конструктивні емоції (передусім інтереси) сконцентровані на дрібниці, ілюзорних об'єктах, то необхідно перемикання на ситуації, які раніше мали місце в житті суб'єкта.

Особливістю застосування цих способів управління емоціями вимагає певних зусиль, винахідливості та пошуку конкретних прийомів, які залежать від особистості та рівня її зрілості. Безпосередні емоційно-ціннісні прояви, які виникають у процесі формування готовності до проблемних ситуацій, сприяють формуванню пізнавальних інтересів до гуманістичної діяльності та міжособистісної комунікації, вдосконаленню навиків взаємодії із соціумом на основі загальноприйнятих моральних норм та ідеалів і забезпечують стійку мотивацію такої діяльності.

Отже, формування емоційно-ціннісного компонента готовності до морального вибору передбачає цілеспрямований педагогічний вплив, що втілюється в саморозвиток і самоактуалізацію студентів. Практична реалізація якого знаходить відображення у таких формах морального змісту як: рольові і ділові ігри, тренінгові елементи, творчі роботи, дискусії, що розвивають рефлексію, ідентифікацію, інтуїцію, емпатію та закріплюється у семантичному просторі особи завдяки відповідним сенсоутворенням. Система таких впливів покликана активізувати особистість на шляху до саморозвитку та самовдосконалення у моральному аспекті і не лише внутрішньо але й зовнішньо виявити набуті якості у проблемних ситуаціях. Оскільки досить характерним є явище, коли студентство знайомиться з проявами дозволеного і недозволеного в соціумі і мусить переживати емоційну боротьбу між бажаннями та усвідомленнями рівня моральності чи аморальності тих чи інших вчинків, які потребують здійснення морального вибору [6, с. 320]. Критеріями готовності якого виступають переконання у необхідності причетності до гуманістичної діяльності, єдність особистісних і суспільно значущих її мотивів, емоційно-ціннісного ставлення до соціуму на основі загальноприйнятих норм моралі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На основі аналізу наукової літератури, можемо зробити висновок, що емоційно-ціннісний компонент готовності до здійснення морального вибору поєднує становлення та закріплення на особистісному рівні сталої системи гуманістичних норм і цінностей та високий рівень емоційного контролю, а подальше самовдосконалення у даному напрямі вимагає всебічного педагогічного впливу та вияву особистісної ініціативи до саморозвитку у гуманістичній життєдіяльності. З цієї позиції формування готовності до морального вибору включає: усвідомлення студентами особистісної та соціальної значущості цих цінностей; позитивне емоційне ставлення студентів до гуманістичних цінностей як моральних регуляторів міжособистісної взаємодії; залучення студентів до активної духовної та практичної діяльності, вирішення моральних колізій, безпосередня участь в проблемних ситуаціях, систематичне створення педагогічних ситуацій проблемного

характеру і соціальних умов для розкриття та стимулювання розвитку гуманістичного мислення як детермінанти формування готовності до морального вибору які за будь-яких обставин вирішуються моральним вибором.

Подальші наукові розробки з цієї проблематики вбачаємо у виявленні методів діагностики рівня сформованості наведених елементів емоційно-ціннісного компоненту у системі позааудиторної діяльності ВНЗ.

Список літератури:

1. Аболин Л. М. Психологические механизмы эмоциональной устойчивости человека / Л. М. Аболин. – Казань, 1987. – 262 с.
2. Алексєєва Ю. А. Становлення моральної самосвідомості підлітків у процесі психологічного консультування: дис. ...канд. пед. наук: 19.00.07 / Ю. А. Алексєєва. – Київ. – 2006. – 230 с.
3. Казакина М. Г. Ценностные ориентации школьников и их формирование в коллективе: учеб. пособие к спецкурсу / М. Г. Казакина. – Л.: Произв.-полиграф. объед. № 1 Ленупрполиграфиздата, 1987. – 84 с.
4. Киричук О. В. Основи психології / О. В. Киричук. – К.: Либідь, 1996. – 632 с.
5. Король Л. Д. Діагностика формування національного характеру у студентів / Л. Д. Король // Проблеми сучасної психології. – 2010. – № 7. – С. 21-23.
6. Логвиновська Т. А. Складові емоційно-ціннісного компоненту соціальної спрямованості студентської молоді / Т. А. Логвиновська // Наук. вісн. Мелітопольського держ. пед. ун-ту. Серія: Педагогіка. – 2011. – Вип. № 6. – С. 320–325.
7. Нарійчук М. Д. Соціально-педагогічні умови становлення самооцінки особистісних моральних якостей студентів медучилища у позанавчальній діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / Нарійчук М. Д. – К., 2006. – 20 с.
8. Тимощук І. В. Педагогічні умови виховання у студентів медичного технікуму гуманістичних цінностей: автореф. дис.... канд. пед. наук: 13.00.07 / Тимощук І. В.; Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. – Т., 2005. – 20 с.

Горак О.Р.
Институт проблем воспитания
Национальной академии педагогических наук Украины

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ГОТОВНОСТИ К ОСУЩЕСТВЛЕНИЮ МОРАЛЬНОГО ВЫБОРА В ПРОБЛЕМНЫХ СИТУАЦИЯХ: ЭМОЦИОНАЛЬНО-ЦЕННОСТНЫЙ КОМПОНЕНТ

Аннотация
В данной статье рассматривается эмоционально-ценностный компонент, как один из центральных составляющих в системе готовности к осуществлению нравственного выбора. Выяснено, что движущей силой в данной системе являются ценностные ориентации и эмоциональная стабильность, основным показателем сформированности которых является умение контролировать проявление своих эмоций и переживаний. Выявлено, что конечным результатом при подходе к формированию данного компонента является осуществление морального выбора на основе устоявшихся моральных ценностей и положительных эмоциональных колебаний, что воплощается в стремлении к дальнейшей гуманистической деятельности.
Ключевые слова: эмоционально-ценностный компонент, ценностные ориентации, эмоциональная устойчивость, интеллектуальная эмоциональность, готовность, студенты, нравственные коллизии, проблемные ситуации, гуманистическое решение, нравственный выбор.

Horak O.R.
Institute of Problems on Education
National Academy Pedagogical Sciences of Ukraine

FEATURES OF FORMATION OF READINESS FOR THE IMPLEMENTATION OF MORAL CHOICES IN PROBLEM SITUATIONS: EMOTIONAL VALUES COMPONENT

Summary
This article discusses the emotional component values as one of the central components of the system ready for the implementation of moral choice. It was found that the driving force in this system are the value orientations and emotional stability, the main indicator of formation of which is the ability to control the expression of their emotions and experiences. It was revealed that the final result at the approach to the formation of this component is to exercise moral choice on the basis of well-established moral values and positive emotional vibrations that is embodied in an effort to further humanistic activities.
Keywords: emotional component values, values, emotional stability, intellectual emotion, willingness, students, moral conflicts, problematic situations, humanistic solution moral choice.

УДК 373.58:37.014.623(7/8)

УЧАСТЬ АМЕРИКАНСЬКОЇ ГРОМАДИ В ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ ТА УПРАВЛІННІ ДІЯЛЬНІСТЮ ШКОЛИ

Гуцуляк Л.І.
Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди

У статті досліджено, що участь американської громади в організації освітньо-виховного процесу та управлінні діяльністю школи може мати вельми різноманітні форми і методи. Однак в результаті подібної співпраці виграють всі його учасники: учні, вчителі, батьки, підприємства та громада в цілому. Учні стають більш грамотними, отримують додаткові позитивні приклади для наслідування, дізнаються як застосувати отримані в школі знання у своїй повсякденній діяльності. Вчителі більше дізнаються про очікування своїх учнів у професійній сфері, знаходять однодумців і помічників у своїй практичній діяльності. Керівники підприємств та громадських організацій здобувають майбутні кваліфіковані кадри, отримують визнання своєї діяльності в громаді. Жителі громади стають більш прив'язаними до рідних місць, що сприяє вирішенню багатьох соціально-економічних проблем. Також проаналізовано участь різних соціальних інститутів в управлінні діяльністю школи, яка визначається федеральними та місцевими законодавчими документами, а також сформованими в американському суспільстві традиціями.
Ключові слова: громада, освітньо-виховний процес, школа, учні, вчителі, сім'я, Америка.

Постановка проблеми. Як складний і багатогранний соціальний інститут, американська громада справляє вагомий вплив на своїх громадян, орієнтує в них орієнтацію на певний спосіб життя, систему знань і вмінь, моральних та естетичних цінностей, надає їм всебічну підтримку у вихованні молодого покоління, створення умов для його творчого розвитку. Формуючи погляди дітей на навколишній світ, громада забезпечує створення для них атмосферу безпеки, благополуччя та рівноправності. Уявлення дитини про людські цінності складаються на основі цінностей, які існують і визнаються в громаді. Якщо діяльність громади спрямована на допомогу сім'ям і школі у вихованні дітей, створення для них додаткових освітніх можливостей, діти, які живуть у такій громаді, перебувають у виграшному становищі. Для кращого осягнення цих питань, необхідно звернутися до американського досвіду, пов'язаного з висвітленням різних аспектів діяльності громад, у тому числі й щодо підтримки сімей з дітьми, надання школам допомоги у реалізації її освітньої функції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Звернення до наукових джерел засвідчує, що на сьогодні набули висвітлення питання, пов'язані з аналізом змісту та організації шкільної освіти, стратегій розвитку освіти та пріоритетам державної освітньої політики США (З.А. Малькова, Л.Н. Гончарова, Е.Ю. Каверіна, С.І. Чорбінський, В.І. Петрищев). Безпосередньо вивченню особливостей функціонування громади як важливого чинника виховання школярів присвятили свої розвідки Ч. Барбор, Н. Барбор, Дж.Л. Епштейн, М. Гелбрейт, Р. Уоррен, Д. Хоббс, Дж. Шер. Однак поза увагою дослідників залишився такий напрям, як участь американської громади в організації освітньо-виховного процесу початкової школи.

Тому, **метою статті** обрали характеристику форм і методів участі американської громади в організації освітньо-виховного процесу та управлінні діяльністю школи.

Виклад основного матеріалу дослідження. У контексті заявленої проблеми на увагу заслуговує насамперед монографія Н. Барбор і Ч. Барбор «Сім'ї, школи та громади: співробітництво в освіті дітей», у змісті якої зазначено, що участь громади в освітньо-виховному процесі школи часто здійснюється шляхом надання школі і сім'ям учнів ресурсів громадських організацій. У кожній громаді діють урядові, громадські, релігійні організації, філії творчих об'єднань та інші організацій, охоплюючи всі сфери, серед яких одне з пріоритетних місць посідає надання допомоги школі в організації взаємодії практично з усіма сім'ями. Громадські організації беруть активну участь у створенні дитячих центрів, програм зайнятості дітей і підлітків у позанавчальний час, забезпечують допомогу у виконанні унями домашніх завдань, запроваджують програми навчання батьків, консультаційні програми для молоді та сімей, організовують виступи педагогічного персоналу школи перед жителями громади з питань шкільної політики [2].

На погляд Ч. Барбор і Н. Барбор, участь громади в освітньо-виховному процесі школи можна розглядати на двох рівнях: як участь місцевих відділень загальнонаціональних державних структур і громадських організацій, та як участь місцевих організацій, підприємств та окремих громадян у життєдіяльності школи [2].

Освітньо-виховна діяльність громади включає в себе: планування нових шкіл та дозвіллєвих центрів; виплати стипендій; субсидіювання різних програм, що проводяться бібліотеками, музеями, художніми галереями для дітей, дорослих і літніх людей; придбання необхідного для навчання обладнання; присудження грантів для шкільних та громадських освітніх експериментів; громадську роботи на базі школи для поліпшення навчальних та особистісних досягнень учнів; активне розроблення і впровадження нових освітніх програм; підтримку діяльності шкіл, дитячих, юнацьких громадських організацій і рухів. Заслуговує на увагу той факт, що організації та лідери громади розглядають план освітньо-виховної роботи в більш широкому контексті, ніж педагогічний персонал школи. Члени громади нерідко краще за вчителів передбачають результати окремих проектів з виховання дітей і

© Гуцуляк Л.І., 2015

підлітків, розширення освітніх можливостей та пропаганду здорового способу життя [1].

Досягненню позитивних результатів в освітньо-виховному процесі сприяють представники бізнесу Сполучених Штатів, які розглядають свої взаємини зі сферою освіти як партнерські, що виявляється у: наданні стипендій, направленні своїх співробітників для роботи в ролі волонтерів і тьюторів. На думку багатьох бізнесменів, підприємства мають активно сприяти підвищенню стандартів якості навчання, боротися з бюрократією в школах, сприяти посиленню значущості диплома про середню освіту, поліпшенню підготовки учнів до навчання, зниженню відсіву зі шкіл, тобто фактично, бізнес повинен стати одним із провідників та ідеологів цінності освіти в суспільстві [5].

Допомога підприємств школі полягає в організації майстер-класів та участі в освітньо-виховному процесі на громадських засадах (волонтерство); організації «гарячих ліній» з виконання домашніх завдань; спонсорській підтримці шкільних заходів; заснуванні стипендій і грантів; організації різних допоміжних служб (комітетів, рад та робочих груп усередині громади для здійснення будь-якого конкретного проекту); реалізації програм навчання англійської мови як другої для неангломовних громадян, оздоровчих та інформаційних програм; наданні підтримки батькам у догляді за малолітніми дітьми; реалізації програм зайнятості дітей після занять, під час канікул і свят; створенні консультаційних та інформаційних служб; підтримці участі батьків у шкільних конференціях, заходах, святах тощо. Для заохочення батьків, які мають дітей дошкільного та шкільного віку, до участі в освіті своїх дітей багато підприємств створюють гнучкий графік роботи на виробництві та спеціальні програми для батьків, допомагають їм вивільнити час для роботи волонтерами в школі, де навчаються їхні діти, без скорочення заробітної плати за час відсутності на робочому місці. За прикладом Міністерства освіти США, багато підприємств практикують проведення спеціальних навчальних семінарів з виховання дітей та допомоги їм у виконанні домашніх завдань під час обідньої перерви. Великою популярністю користуються дні «Приведи свою дитину на роботу», адже, зазначає Д. Петерсонадел Мара, такі дні значно підвищують мотивацію школярів до навчання, оскільки дитина на власні очі може побачити, як застосовуються отримані в школі знання в реальному житті та повсякденній роботі батьків і знайомих [7].

Дослідники американських громад, серед яких М. Гелбрейт, Б. Браун С.Д. Оттербург і К. Каннінгем, наголошуються на тому, що бізнес-спільнота є джерелом освітніх ініціатив, перехідною ланкою між усіма складовими громади. Залучення її у процес освіти не обмежується спонсорською підтримкою прилеглої школи. Воно охоплює широкий спектр діяльності. Розробляючи і впроваджуючи різні програми підтримки освіти, підприємства розв'язують і власні проблеми, наприклад: залучення і закріплення кваліфікованих кадрів в особі службовців-батьків, підготовка майбутніх професіоналів в особі їхніх дітей [1].

Починаючи з другої половини XX століття, у більшості розвинених країн світу закріпилася державно-громадська форма управління освітою, але найбільшого розвитку вона набула в США, де від рівня шкільних округів до федерального рівня, організації мають право не тільки надавати спонсорську допомогу освітнім установам, а й можуть диктувати свої умови в питаннях навчання та виховання учнів. Беручи участь у роботі місцевого органу самоврядування і входячи до складу консультативних і директивних органів школи, громади впливають на процес формування місцевої освітньої політики.

Рівень участі різних соціальних інститутів в управлінні освітою визначається федеральними та місцевими законодавчими документами, а також сформованими в американському суспільстві традиціями. І хоча на сучасному етапі може видатися, що функція управління освітнім процесом є виключно прерогативою педагогічних колективів шкіл, деякі управлінські повноваження делеговані сім'ям учнів і представникам громад. Загального визнання набула теза про те, що контроль за організацією і вдосконаленням освітньо-виховного процесу та створенням сприятливих для навчання умов має здійснюватися суспільством у цілому. Безпосереднє керівництво і контроль за перебігом процесу освіти покладається на шкільні ради місцевих громад. Сформовані в американському суспільстві традиції, а також законодавчі акти та постанови як місцевого, так і федерального рівня, складають підгрунтя управління освітнім процесом. Згідно з 10-ю поправкою до Конституції США, федеральний уряд розробляє лише найбільш загальні закони про освіту. Велика частина законодавчої ініціативи передана у юрисдикцію окремих штатів. Таким чином, основу законодавчої бази освітньої системи США становлять Конституції кожного конкретного штату, а також місцеві закони і постанови, які дуже часто змінюються залежно від сформованої в той чи інший історичний період політичної та економічної ситуації [1; 6].

Підтвердженням того, що штатам делегована відповідальність за освіту американських громадян, може слугувати той факт, що саме освітні органи штату зобов'язані створювати рівні для всіх дітей умови для отримання повної середньої освіти, домагатися того, щоб усі діти відвідували школу і проводити так звану політику відділення церкви від держави. Кожен штат створює своє Міністерство освіти, яке контролює всі питання, пов'язані з територією конкретного штату. Один з основних підрозділів Міністерства освіти штату – місцевий орган освіти, який часто називають окружною шкільною радою, або окружною радою опікунів шкіл. Місцевий орган освіти діє в кожній громаді, або окрузі й керує діяльністю державних шкіл [4].

Шкільна рада кожного округу видає власні постанови і правила, що визначають освітню політику на території округу, виконуючи тим самим соціальне замовлення місцевої громади, незважаючи на те, що вона виступає представником Міністерства освіти штату. Місцеві органи освіти визначають освітню політику, формують бюджет школи, а також наймають учителів і адміністративний персонал для безпосереднього здійснення освітньо-виховного процесу.

Ще одна установа, яка займається питаннями управління освіти – судове відомство. Виносяа-

чи рішення під час виникнення розбіжностей в освітній сфері, суди роблять свій внесок у процес створення її законодавчої бази. І хоча судові органи переважно займаються інтерпретацією законів, необхідно зазначити, що в останні десятиліття вони все активніше починають брати участь у вирішенні питань, пов'язаних з адмініструванням освіти. Деякі судові рішення ведуть до кардинальних змін в освітньому законодавстві. Прикладами можуть слугувати проблеми, пов'язані з цивільними правами в сфері освіти та питання про свободу слова.

Обов'язки, які виконує сім'я з виховання та освіти дітей, закріплені в різних законах. В основному, ці закони стосуються загальних питань виховання дітей і є мінімальними. Втручання місцевих органів влади в життя сім'ї відбувається лише в тому в разі, коли батьки нехтують своїми батьківськими обов'язками. У цьому разі вважається, що сім'я не забезпечує дитині належного захисту, не виявляє достатньої турботи про неї. Крім того, у всіх штатах прийняті закони, відповідно до яких батьки зобов'язані контролювати поведінку своїх неповнолітніх дітей, а також наглядати за тим, щоб вони регулярно відвідували школу.

Загальні вимоги щодо відповідальності сім'ї за виховання дітей – невід'ємна складова культури суспільства, що приймається всіма нормальними сім'ями. Лише в неблагополучних сім'ях виникають ситуації, коли діти залишаються без нагляду батьків. Коли соціальні служби отримують скарги з цього приводу, подані іншими батьками, школою чи працівниками органів безпеки, вони можуть порушити справу про позбавлення таких батьків батьківських прав і передачі дітей на виховання в інші родини або в державні органи. На щастя, у багатьох громадах такі ситуації є скоріше винятком, ніж загальним правилом. Мірою дорослішання дитини, контроль з боку батьків набуває більш опосередкованого характеру, проте, згідно із законодавством і сформованими у суспільстві традиціями, батьки несуть відповідальність за утримання дитини, надання їй необхідної допомоги в різних життєвих ситуаціях, а також здійснюють контроль за їх поведінкою і вчинками до повноліття, яке у США припадає на 21 рік [1; 3].

У більшості шкіл не передбачено процедури, відповідно до яких батьки та члени громад могли б оцінювати роботу шкільного персоналу, навчальний план або будь-які інші питання діяльності школи. У результаті, зворотний зв'язок із сім'ями учнів, на жаль, ігнорується або не враховується належною мірою. Однак в окремих шкільних округах в установчих документах закладені положення про безпосередню участь сімей учнів в управлінні діяльністю школи та організації освітньо-виховного процесу [1]. Однак у реальності багато батьків не заперечують проти того, щоб саме педагогічні колективи шкіл та адміністрація шкільного округу займалися питаннями управління школою та організацією освітньо-виховного процесу, оскільки, як зазначають дослідники Міжнародної асоціації працівників освіти «Фі Дельта Каппа» та Інституту громадської думки Д. Геллапа, американці з року в рік підтверджують думку про те, що вони дуже високо оцінюють свої місцеві школи [8].

Основою американської системи управління в галузі освіти є шкільна рада, яка має здійснювати організацію, координацію і наступність освітньо-виховного процесу, а також забезпечувати жителів місцевих громад освітніми послугами. Шкільна рада діє на підставі законів федерального і місцевих органів влади, а також відповідно до постанов судових органів. У діяльності шкільної ради беруть участь представники органів самоврядування громади, батьки учнів та інші жителі громади. Здійснення рішень шкільної ради покладено на адміністрацію шкіл, директорів, які, в свою чергу, організовують роботу вчителів та фахівців у школі. Контроль над діяльністю вчителів здійснюють супервайзери, діяльність яких, у свою чергу, підзвітна педагогічному колективу школи та шкільній раді.

Сформована система освіти іноді видається надмірно складною і негнучкою, тому багато громад в останні роки наводять аргументи на користь децентралізації управління освітою і передачу повноважень з вирішення більшості питань до окремих шкіл. Такі заходи часто дають хороші результати, особливо якщо децентралізація проводиться обачно і за тісної співпраці з місцевою громадою.

Висновки. Отже, участь американської громади в організації освітньо-виховного процесу та управлінні діяльністю школи характеризується вельми різноманітними формами і методами, проте внаслідок такої співпраці виграють усі її учасники: учні, вчителі, батьки, підприємства та громада в цілому. Учні стають більш грамотними споживачами, отримують додаткові позитивні приклади для наслідування, дізнаються про те, як правильно вибрати професію і як застосувати отримані в школі знання у своїй повсякденній діяльності. У них підвищується мотивація до навчання, самооцінка і впевненість у своїх силах, розвивається почуття гордості і більш позитивне ставлення до рідної громади, що часто забезпечує викорінювання підліткового вандалізму і безцільного проведення часу, стимулює зацікавленість у справах громади, спонукаючи молодих людей у майбутньому вибирати свою громаду як постійне місце проживання. Вчителі більше дізнаються про очікування своїх учнів у професійній сфері, отримують підтримку і визнання своїх професійних якостей, набувають знань і досвіду, знаходять однодумців і помічників у своїй практичній діяльності. Керівники підприємств та громадських організацій одержують майбутні кваліфіковані кадри, економлячи мільйони доларів на їх підготовку; роблять свій внесок у розвиток громади в цілому та її людських ресурсів, зокрема, краще розуміють соціальні потреби дітей та їх сімей, сприяють поліпшенню якості їхнього життя й отримують визнання своєї діяльності в громаді. Жителі громади стають більш прив'язаними до рідних місць, що сприяє вирішенню багатьох соціально-економічних проблем сучасної Америки.

Список літератури:

1. Пузырева О. И. Совместная работа школы, семьи и общины по обучению и воспитанию сельских школьников в США: автореф дис. на соискание ученой степени канд. пед. наук: спец. 13.00.01 / О. И. Пузырева. – Москва, 2005. – 22 с.
2. Barbour Ch., Barbour N. H. Families, schools, and communities: building partnerships for educating children (2nd ed.). Upper Saddle River, NJ: Merrill / Prentice Hall, 2001. – 391 p.
3. Knight J. P., Knight C. S. & Quickenton A. Education in Rural Schools II The Educational Forum. – Vol. 61, Fall 1996. – P. 84-89.
4. National Standards for Parent / Family Involvement Programs. National PTA: 1998.
5. Otterbourg S. D. A Business Guide to Support Employee and Family Involvement in Education: Report Number 1200-97-RR. The Conference Board: 1997. The Conference Board Official Site: http://www.conference-board.org
6. Parent Involvement in Children's Education: Efforts by Public Elementary Schools II Statistical Analysis Report. U.S. Department of Education, Office of Educational Research and Improvement, NCES 98-032. Washington, DC: January 1998.
7. Peterson-del Mar, D. Community Coalitions to Restructure Schools. ERIC Digest 088. ERIC/CEPM. College of Education, University of Oregon: April, 1994. Available at http://eric. uoregon.edu/publications/digests/digest088.html
8. The 28-th Annual Phi Delta Kappa Gallop Poll II Phi Delta Kappan. – 1998. Sept.

Гуцуляк Л.И.
Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет
имени Григория Сковороды

УЧАСТИЕ АМЕРИКАНСКОЙ ОБЩИНЫ В ОРГАНИЗАЦИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА И УПРАВЛЕНИИ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ ШКОЛЫ

Аннотация
В статье исследовано, что участие американской общины в организации образовательно-воспитательного процесса и управлении деятельностью школы может иметь весьма разнообразные формы и методы. Однако в результате подобного сотрудничества выигрывают все участники: ученики, учителя, родители, предприятия и общына в целом. Ученики становятся более грамотными, получают дополнительные положительные примеры для подражания, узнают как применить полученные в школе знания в своей повседневной деятельности. Учителя больше узнают об ожиданиях своих учеников в профессиональной сфере, находят единомышленников и помощников в своей практической деятельности. Руководители предприятий и общественных организаций получают будущие квалифицированные кадры, получают признание своей деятельности в обществе. Жители общины становятся более привязанными к родным местам, что способствует решению многих социально-экономических проблем. Также проанализированы участие различных социальных институтов в управлении деятельностью школы, которое определяется федеральными и местными законодательными документами, а также сложившимися в американском обществе традициями.
Ключевые слова: общество, образовательно-воспитательный процесс, школа, ученики, учителя, семья, Америка.

Hutsuliak L.I.
Pereiaslav-Khmelnytskyi State Pedagogical University named after Hryhorii Skovoroda

THE AMERICAN COMMUNITY' PARTICIPATION IN THE ORGANIZATION OF THE TEACHING-EDUCATIONAL PROCESS AND IN THE SCHOOL MANAGEMENT

Summary
The article explored that the American community' participation in the organization of the teaching-educational process and in the school management may be very different forms and methods. However, as a result of such cooperation will benefit all participants: pupils, teachers, parents, enterprises and the community, as a whole. The pupils become more literate, receive positive role models, learn how to apply the knowledge gained at the school in their daily activities. The teachers learn more about the expectations of their pupils in the professional sphere, find the associates and assistants in their practice. The managers of enterprises and the community organizations gain future skilled workforce, receive recognition of its activities in the community. The residents of the community are more tied to their homes, contributing to the solution of many socio-economic problems. Also analyzed various social institutions involved in the management of schools, which is determined by federal and local legislative documents, as well as prevailing in American society traditions.
Keywords: community, teaching-educational process, school, pupils, teachers, family, America.

УДК 37.013+364

СУТНІСТЬ, ФУНКЦІЇ ТА ВИДИ СОЦІАЛЬНОЇ РЕКЛАМИ В СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Дідик Н.М.
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Досліджено сутність, функції та види соціальної реклами та особливості її застосування у діяльності соціального педагога. Розкрито мету і завдання соціальної реклами. Проаналізовано засоби надання інформаційних послуг. Описано класифікацію проблем, що висвітлюються соціальною рекламою та групи її замовників. Вивчено основні проблеми адаптації рекламної продукції до умов суспільства.

Ключові слова: соціальна реклама, суспільна свідомість, ЗМІ, рекламні технології, інноваційний метод.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства, що характеризується прискореною акселерацією, ростом інноваційних технологій та «інформаційним бумом», актуальним є вплив засобів масової інформації на суспільну свідомість. Одним із вагомих елементів ЗМІ є рекламні технології і, зокрема, соціальна реклама як інноваційний метод впливу на формування позитивної моделі поведінки. В Україні соціальна реклама є сьогодні найменш розвинутою галуззю у сфері маркетингових і суспільно-політичних комунікацій. Сьогодні загальні витрати на соціальну рекламу в Україні складають на рік суму близько 200 млн. грн., що у 9–12 разів нижче ніж у країнах Євросоюзу. Виходячи із зазначеного вище показника, можна прорахувати, що на кожного громадянина України на рік припадає соціальної реклами на 4 грн. 17 коп. [5]. Такий стан не є виправданим, оскільки, згідно із законодавством України щодо благодійної діяльності, держава надає пільги особам, які здійснюють на безоплатній основі діяльність з виробництва і розповсюдження соціальної рекламної інформації. Крім того, розповсюджувачі реклами, діяльність яких повністю або частково фінансується за рахунок державного бюджету, повинні розміщувати соціальну рекламну інформацію державних органів безкоштовно в обсязі не менше 5% ефірного часу (друкованої площі), відведеного для реклами [7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціальна реклама лише нещодавно стала предметом спеціального дослідження соціальної педагогіки (соціальної роботи): змістовне наповнення соціальної реклами (Л. Березовець, О. Докторович та ін.), використання соціальної реклами у соціально-педагогічної діяльності (О. Безпалько, Р. Вайнола, А. Капська, О. Клочко, І. Фірсова, К. Яресько та ін.) та експериментальна перевірка її ефективності (Т. Алєксєєнко, О. Онипченко, І. Пінчук, А. Стрелковська та ін.), співпраця соціальних педагогів / соціальних працівників та ЗМІ (О. Балакірєва, В. Лютий, Т. Семигіна та ін.). Разом з тим, ще значне коло питань щодо особливостей застосування соціальної реклами у соціально-педагогічній діяльності залишаються недослідженими.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є описати сутність, функції та види соціальної реклами та проаналізувати особливості її застосування у соціально-педагогічній діяльності

Виклад основного матеріалу. На думку І. М. Фірсової, виконання соціальними педагогами та соціальними робітниками рекламно-інформаційної діяльності є частиною соціального маркетингу і передбачає використання його інструментів з метою вдалого, своєчасного, актуального надання професійних послуг, спрямованих на покращення життя як окремих категорій людей, так і суспільства в цілому [12, с. 118]. Можна сказати, що включення в професійну роботу принципів соціального маркетингу та дотримання його правил є шляхом удосконалення рекламно-інформаційна діяльності працівників соціальної сфери.

М. О. Докторович зауважує, що ситуація з поширенням реклами в українському суспільстві загострюється через: відсутність в Україні єдиної концепції соціальної реклами (хоча законодавчо закріплені її основні засади); дефіцит фахівців, які спеціалізуються на соціальній рекламі (в її створенні є свої нюанси та специфіка); брак коштів (соціальна реклама вважається фінансово невигідною (тому малопоширеною і незначною) і, як наслідок – складність доступу секторів соціальної роботи до каналів розміщення соціальної реклами; розмитість меж між соціальною рекламою і політичною (часто і комерційною також); невизначеність кола рекламодавців соціальної реклами (штатним розписом не передбачено у соціальних службах фахівця з соціальної реклами та іміджу); незначний обсяг замовлення соціальної реклами [3, с. 70]. У результаті серед всієї рекламної продукції соціальна реклама становить не більше одного відсотку (хоча б мала не менше 5%).

І. М. Фірсова висловлює думку, що особливості рекламно-інформаційної діяльності соціального педагога ґрунтуються на дотриманні загальновизнаних правил, норм та законів рекламної справи, але з врахуванням вимог, висунутих законодавством до розробки та функціонування соціальної реклами, яке першочергово виключає отримання розробниками та розповсюджувачами даного виду реклами будь-яких прибутків [12, с. 118]. Оскільки, виконання рекламно-інформаційної діяльності здійснюється саме соціальними педагогами, то обов'язковим в процесі реалізації даного виду діяльності є чітке дотримання норм теорії та практики соціальної педагогіки. І. М. Фірсова рекламно-інформаційну діяльність соціального педагога визначає як «інтегративну діяльність, яка потребує виконання комплексу дій з позиції людини, рекламіста й фахівця, який виконує соціально-педагогічну роботу» [12, с. 118].

В Україні відповідно до Закону України «Про рекламу» соціальною рекламою є «інформація

© Дідик Н.М., 2015

будь-якого виду, розповсюджена в будь-якій формі, яка спрямована на досягнення суспільно корисних цілей, популяризацію загальнолюдських цінностей і розповсюдження якої не має на меті отримання прибутку» (ст. 1 Закону) [4]. Соціальна реклама прагне змінити поведінкову модель суспільства і тому спрямована на актуалізацію та пошук рішення конкретної соціально значущої проблеми. Соціальна реклама належить до первинних засобів профілактики, оскільки її метою є зміна ставлення суспільства або окремих його представників до проблеми чи до групи людей, а в перспективі – створення нових соціальних цінностей.

О. В. Безпалько, І. Д. Звєрєва описували таку класифікацію проблем, що висвітлюються соціальною рекламою: 1. *Боротьба з вадами та загрозами*, попередження катастроф або небажаних наслідків, декларація доброчинних цілей. 2. *Декларація цінностей*. В цілому можна дійти висновку про те, що пріоритетними цінностями кожної людини є здоров'я, робота (кар'єра), сім'я (діти), особисте щастя, безпека тощо. 3. *Заклики до перетворень*, що базуються на прагненні досягти соціальних та індивідуальних ідеалів. 4. *Соціальна психотерапія*. Використовується у тих випадках, коли негативні емоційні стани та почуття є масовими. Наприклад, страх, почуття тривоги, хвилювання за власну долю та долю своїх близьких, депресивні стани тощо [9, с. 208].

Соціальна реклама може висвітлювати будь-яку соціальну проблематику: здоровий спосіб життя, ВІЛ/СНІД, прийомне батьківство, профілактику негативних явищ (наркоманія, алкоголізм тощо), проблеми екології, попередження насильства над дітьми, права людини, дитини, проблеми людей з особливими потребами, усвідомлене батьківство, профілактика безпритульності та бездоглядності, безробіття тощо.

Сьогодні виникає питання адресності соціальної реклами, необхідності її адаптації до умов социуму, потреб, запитів клієнтів. На думку Р. Х. Вайноли, основними проблемами адаптації рекламної продукції до умов суспільства є: адаптація рекламної продукції до менталітету вітчизняного споживача; вивчення і використання психологічних факторів ефективної дії реклами; визначення відмінностей економічних і психологічних факторів та впливу їх на стратегію поведінки споживача реклами; відповідність рекламної продукції естетичним й моральним позиціям потенційних замовників і споживачів; співвідношення самовираження рекламодавця і завдання допомоги споживачу щодо задоволення потреби в інформації; врахування стереотипів соціальних ролей і урахування проблем «гендерної реклами»; статеворольові стереотипи і їх вплив на зміст рекламної продукції; використання особистісного простору, образотворчого ряду, певних образів з метою підвищення ефективності рекламного впливу [2, с. 85]. Соціальній рекламі властиві такі критерії психологічної ефективності, як запам’ятовуваність, привабливість, інформативність, спонукання, але з певними обмеженнями [10].

Соціальна реклама може бути розрахована на широку аудиторію, проте цільові групи можуть розрізнятися за: віковим принципом (дорослі, молодь, діти, люди пенсійного віку); статтю (чоловіки, жінки); соціальними ролями (молоді батьки, бабусі-дідусі тощо); професією (представники влади, учні, лікарі, соціальні працівники водії, військові тощо); місцем проживання (сільські, міські жителі, міська громада, жителі всього міста, країни); за ознаками здоров'я (люди, які мають певну залежність, люди з особливими потребами, хворі на СНІД тощо) [8, с. 218]. Залежно від цільової групи обираються засоби, методи та форми донесення інформації, повідомлення. Точне визначення цільової групи є однією з важливих складових ефективності соціальної реклами, адже вона може стосуватися більш вузьких груп населення, наприклад, мешканців конкретного багатоповерхового буднику, які турбуються про наявність дитячого майданчика у дворі [1, с. 106].

Рекламно-інформаційна діяльність соціального педагога повинна мати чіткі цілі та бути ретельно спланованою. І. М. Фірсова описує, що процес функціонування даного виду діяльності має наступні етапи перебігу: визначення рекламних цілей, вибір цільової групи, визначення рекламного бюджету, планування дій, реалізація рекламних ідей, контроль реклами [12, с. 118].

Виділяють такі функції соціальної реклами: інформаційна; формування нових поведінкових моделей (відмова від куріння, антитютюнова кампанія та інші елементи здорового способу життя); створення позитивного іміджу соціальних служб і громадських організацій або, навпаки, подолання негативного образу; консолідація зусиль соціальних установ і спонсорів при розв'язанні соціальних проблем; формування каналів «зворотного зв'язку» між соціальними організаціями та клієнтами для контролю системи і внесення необхідних коректив.

Науковці описують ще таку класифікацію функцій соціальної реклами: 1) інформування громадян про наявність певної соціальної проблеми і залучення до неї уваги; 2) соціальна реклама в довгостроковій перспективі економічно вигідна державі, оскільки усунення багатьох соціальних проблем веде до добробуту держави (напр. здоров'я нації, надходження повною мірою податків до бюджету і т.д.); 3) пропаганда певних соціальних цінностей, пояснення проблеми (її джерела, шляху рішення); 4) спрямована в довгостроковій перспективі на формування суспільної свідомості, а також зміну поведінковій моделі по відношенню до певної соціальної проблеми.

Завдання соціальної реклами формулюються таким чином: формування громадської думки, привертання уваги до актуальних проблем суспільного життя, активізація дій по їх рішенню, формування позитивного відношення до державних структур, демонстрація соціальної відповідальності бізнесу, зміцнення соціально значущих інститутів цивільного суспільства, формування нових типів суспільних відносин, зміна поведінкової моделі суспільства.

Специфічними ознаками соціальної реклами є: 1) соціальна реклама, на відміну від реклами виробничої, не переслідує мети досягнення прямого економічного прибутку; 2) соціальна реклама не використовує логотипи, знаки торговельних фірм (відомих і маловідомих); 3) соціальна реклама повинна мати конструктивний характер і створювати позитивне емоційне сприйняття світу [10].

До різновидів соціальної реклами належить: реклама певного способу життя; реклама законопослуху, конституційних прав і свобод людини; патріотична реклама; соціальна психотерапія.

Дослідники виділяють три головні групи замовників соціальної реклами. До першої групи належать державні органи, установи, заклади. Другу групу становлять так звані «групи спеціальних інтересів». До третьої групи належать комерційні спонсори, які добровільно підтримують проведення антиалкогольних та антитютюнових рекламних кампаній та усвідомили свою громадянську відповідальність у справі ліквідації негативних наслідків власної промислової діяльності для навколишнього середовища і здоров'я нації [2, с. 86].

У дослідженні А. Л. Стрелковської наведено ціннісний підхід до класифікації та типізації соціальної реклами в Україні та виділяються такі типи соціальної реклами:

– реклама цінностей, головною метою якої є розповсюдження загальноприйнятих цінностей серед населення взагалі чи конкретної цільової аудиторії;

– реклама місії та цілей організації або закладу, метою яких є розповсюдження інформації про наміри організації у вирішенні якої-небудь проблеми;

– реклама соціальної проблеми, головна мета якої полягає в нагадуванні про проблему або постановці проблеми;

– реклама окремих людей, їх діяльності, методик або форм роботи (наприклад, прийомна сім'я);

– реклама проектів, що інформує про сучасні чи майбутні проекти організації;

– реклама досягнень організації;

– реклама організації в цілому [11].

Інструментами та засобами соціальної реклами є: різноманітна поліграфічна продукція (буклети, листівки, плакати, навчальні матеріали, брошури, книжки); зовнішня реклама, тобто така, що розміщується на вулицях (біг-борди, лайтбокси, вивіски, реклама на транспортних засобах, будівлях тощо); преса (газети, журнали, бюлетені тощо). Причому, тут важливо зазначити, що рекламний характер можуть мати окремі статті або повідомлення, так звана текстова реклама, або ж можуть бути розміщені спеціально розроблені рекламні модулі; реклама на радіо і телебаченні (ролики, ток-шоу та передачі на соціальну тематику тощо); реклама в Інтернеті (веб-сторінки, банери, електронні поштові розсилки, Інтернет-конференції, форуми тощо); реклама в мережах мобільного зв'язку (SMS-розсилки тощо); поштові розсилки; проведення будь-яких акцій та заходів (конкурси, фестивалі, марші, виставки, конференції, дебати, круглі столи, вуличні театри); нетрадиційні види реклами (сувенірна продукція, повітряні кульки, реклама на білетах та рахунках тощо) [6, с. 213].

Надання інформаційних послуг полягає в інформуванні клієнтів про графіки роботи закладів соціального спрямування, освіти, охорони здоров'я, центрів зайнятості, органів виконавчої влади та місцевого самоврядування; послуги, які можна отримати в центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. Надання пропагандистських послуг полягає у: підготовці та розміщенні документальних, інформаційно-пропагандистських, навчальних фільмів в ефірах телеканалів; розміщенні рекламних роликів та роликів профілактичної спрямованості; підготовці та розміщенні соціальної реклами на біг-бордах, в транспорті та в інших місцях громадського призначення; розробці та виданні інформаційно-рекламних буклетів, листівок, пам'яток, плакатів [2, с. 90].

В дослідженнях А. Л. Стрелковської із технологій застосування соціальної реклами в практиці діяльності закладів соціального спрямування представлено основні вимоги до змістового наповнення ефективної реклами: використання різних рекламних прийомів; поєднання змісту, поліграфії, художнього оформлення та інших засобів; комплексність в забезпеченні змістовної, поліграфічної та художньої якості; вдало розроблена концепція [11]. Особливого значення поліграфія набуває, якщо носієм реклами є друкована продукція. Тоді як вулична реклама (реклама на біг-бордах) потребує чіткої презентації ідеї.

Висновки і пропозиції. У теперішній час технології соціальної реклами активно використовуються в соціально-педагогічній діяльності як інноваційний метод формування самосвідомості індивідів, дієвий механізм розвитку соціально-значущих цінностей та засіб первинної профілактики. Особливостями використання соціальної реклами в соціально-педагогічній діяльності є висвітлення актуальної соціальної проблематики, вирішення якої охоплює широке коло споживачів. У перспективі дослідження варто спрямувати щодо вивчення соціальної реклами як засобу соціалізації особистості та професійного інструментарію соціального педагога; розробити критерії ефективності застосування соціальної реклами у соціально-педагогічній діяльності.

Список літератури:

1. Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи (модульний курс дистанційного навчання) / А. Й. Капська, О. В. Безпалько, Р. Х. Вайнола; Загальна редакція А. Й. Капської. – К., 200. – 164 с.
2. Вайнола Р. Х. Технологізація соціально-педагогічної роботи: теорія та практика. Навчальний посібник / Р. Х. Вайнола / За ред. проф. С. О. Сисової. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. – 134 с.
3. Докторович М. О. Соціальна реклама: структура, функції, психологічний вплив / М. О. Докторович // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Сер.: Педагогічні науки. – 2014. – Вип. 115. – С. 70-73.
4. Закон України «Про рекламу», від 03.07.1996, № 270/96-ВР. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/270/96
5. Концепція розвитку в Україні сфери соціальної реклами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mlsp.gov.ua/control/uk/publish/article;jsessionid=D07510BB37D
6. Маркетинг: теорія і практика: навчальний посібник. – К.: Вища школа, 1994. – 327 с.
7. Положення Українського державного центру соціальних служб для молоді № 80 від 20.07.98 «Про соціальну рекламу в системі служб для молоді України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://studopedia.su/4_16846_I

8. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / За загальною редакцією професора І. Д. Звєрєвої. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 336 с.
9. Соціальна педагогіка: теорія і технології: підручник / За ред. І. Д. Звєрєвої – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 316 с.
10. Специфіка соціальної реклами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://revolution.allbest.ru/sociology/00047178_0.html
11. Стрелковська А. Л. Соціально-педагогічні умови формування позитивно спрямованої поведінки молоді засобами соціальної реклами: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / А. Л. Стрелковська. – К., 2007. – 25 с.
12. Фірсова І. М. Етапи рекламно-інформаційної діяльності соціального педагога / І. М. Фірсова // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2013. – № 23 (282). – Ч. І. – С. 115-121.

Дидык Н.М.
Каменец-Подольский национальный университет имени Ивана Огиенка

СУЩНОСТЬ, ФУНКЦИИ И ВИДЫ СОЦИАЛЬНОЙ РЕКЛАМЫ В СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация
Исследована сущность, функции и виды социальной рекламы и особенности ее применения в деятельности социального педагога. Раскрыты цели и задачи социальной рекламы. Проанализированы средства оказания информационных услуг. Описаны классификация проблем, которые освещаются социальной рекламой и группы ее заказчиков. Изучены основные проблемы адаптации рекламной продукции в условиях общества.
Ключевые слова: социальная реклама, общественное сознание, СМИ, рекламные технологии, инновационный метод.

Didyk N. M.
Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University

ESSENCE, FUNCTIONS AND TYPES OF SOCIAL ADVERTISEMENT IN SOCIAL PEDAGOGICAL ACTIVITY

Summary
Essence, functions and types of social advertisement and feature of her application, is investigational in activity of social teacher. An aim and task of social advertisement are exposed. Facilities of grant of informative services are analysed. Classification of problems that are illuminated a social advertisement and groups of her customers is described. The basic problems of adaptation of advertisement products are studied to the terms of society.
Keywords: social advertisement, public consciousness, MASS-MEDIA, advertisement technologies, innovative method.

УДК 378.147:81'24

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ВИЩИХ ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Камінська О.М.
Національний університет «Львівська політехніка»

У статті відображено засоби та методи викладанняіноземних мов у технічних навчальних закладах. Виокремлено суперечності, проблеми та визначено фактори, що зумовлюють особливості навчання студентами технічних навчальних закладів іноземних мов, розглянуто використання інноваційних та інтерактивних технологій при навчанні, подано класифікацію сучасних технічних засобів навчання за їх функціями та ступеню важливості.

Ключові слова: навчання іноземних мов, вищі технічні навчальні заклади, мовна підготовка, професійна компетентність, зміст та методи викладання, навчально-методичний комплекс.

Постановка проблеми. У зв'язку з сучасними соціально-політичними змінами, що безперервно відбуваються в Україні, постає питання нових тенденцій щодо розвитку педагогічної науки, а саме впровадження інформаційних методів навчання у вищій школі. Це, насамперед, пошук ефективних форм і методів організації навчального процесу, переосмисленню мети й змісту навчання. Підвищення якості іншомовної підготовки студентів вищого технічного навчального закладу, зростання рівня конкурентоспроможності випускників на ринку праці, зумовлюють вдосконалення організації навчального процесу у вищих технічних навчальних закладах. В Україні сьогодні на державному рівні розробляються програми для впровадження інформаційних технологій в освітній процес. Інформатизація суспільства пов'язана, насамперед, з розвитком комп'ютерної техніки, різноманітного програмного забезпечення, глобальних мереж (Інтернет) та мультимедійних технологій, адже мультимедійні засоби навчання займають важливе місце у розвитку інформаційного суспільства.

Зокрема, в «Національній доктрині розвитку освіти в Україні» зазначається, що «Головною метою в контексті створення інформаційного суспільства й освітньо-інформаційного простору є забезпечення доступу до інформації широкого спектру споживання; належне інформаційне забезпечення всіх гілок влади; розвиток та впровадження сучасних комп'ютерних технологій у системі освіти, державного управління, науці та інших сферах; створення в найкоротші строки необхідних умов для забезпечення широкого доступу навчальних закладів, наукових та інших установ до мережі Інтернет; розширення й удосконалення подання у мережі Інтернет об'єктивної політичної, економічної, правової, екологічної, науково-технічної, культурної та іншої інформації про Україну; розвиток освітніх і навчальних програм на базі комп'ютерних інформаційних технологій» [1, с. 29-30].

Напрями реформування професійної підготовки майбутніх спеціалістів окреслені в Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про професійно-технічну освіту», Національній доктрині розвитку освіти України в ХХІ столітті та інші. Усе це обумовлює необхідність пошуків нових підходів до навчання іноземної мови якобов'язкової навчальної дисципліни у вищому технічному закладі освіти, впровадження в навчальний процес інноваційних технологій навчання та методик, які сприятимуть формуванню навичок і вмінь іншомовного професійно орієнтованого спілкування на основі набутої системи знань. Застосування інтерактивних технологій і методів навчання іноземних мов у немовних ВНЗ дозволяє розвивати основи нестандартного мислення студентів, відхилитися від стереотипності у мисленні й мовленні, покращує уяву, підвищує інтерес, зацікавленість до вивчення іноземної мови, навички комунікативного спілкування, інтелектуальну, емоційну, мотиваційну та інші сфери. Впровадження цих технологій і методів навчання у практику роботи вищих навчальних закладів освіти вимагає теоретичних досліджень, коригування й певних уточнень.

Розглядаючи проблему інтеграції інформаційних технологій у освітньому процесі, зауважимо, що значна увага на сучасному етапі приділяється матеріально-технічному, програмному, методичному забезпеченню щодо використання інформаційних технологій у навчально-виховному процесі. Проведення моніторингових, аналітичних та інших досліджень, участь у міжнародних проектах, сприяє виробленню стратегічних підходів до впровадження інформаційних технологій у навчальний процес, що значно сприяє виявленню тенденцій та аналізу проблем і просуває їх розв'язання. Особливо цікавим і перспективним є використання сучасних мобільних пристроїв в напрямку технологій дистанційного навчання, як мобільного навчання. Головна проблема, з якою сьогодні стикаються викладачі – це ефективне використання засобів інформаційних технологій у викладанні іноземних мов. Основна мета навчання студентів вищих технічних закладів полягає у формуванні професійної компетенції спеціаліста за своїм фахом. Відомо, що професійна компетенція складається з двох частин: професійної комунікативної компетенції та іншомовної комунікативної компетенції. У методиці навчання іноземних мов важливу роль для організації ефективного формування складових комунікативної компетенції відводять технічним засобам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз педагогічних досліджень і публікацій дозволяє стверджувати, що підґрунтям у розробці педагогічних технологій слід вважати багатий досвід, накопичений вищою школою у питаннях органі-

© Камінська О.М., 2015

зації й оптимізації навчання, який відобразили у своїх роботах видатні вчені: С.І. Архангельський, Ю.К. Бабанський, В.П. Беспалько, С.У. Гончаренко, Р.С. Гуревич, В.І. Євдокімов, І.Я. Лернер, А.С. Нісімчук, О.С. Падалка, О.М. Пєхота, І.Ф. Прокопенко, С.О. Сисоєва, М.М. Скаткін, Н.Ф. Тализіна, С.Т. Шацький, О.Т. Шпак та інші.

Педагогічні і теоретичні аспекти використання інформаційних технологій у навчальному процесі досліджені у працях Б.Б. Бесєдіна, Ю.В. Горошка, М.І. Жалдака, Ю.О. Жука, В.І. Загвязінського, Ю.І. Машбиця, В.М. Монахова, Н.В. Морзе, А.В. Пенькова, Є.С. Полат, С.А. Ракова, Ю.С. Рамського та інших. Теоретичні й практичні аспекти використання інтерактивних технологій і методів навчання у вищих навчальних закладах представлені в роботах М.В. Кларіна, Л.В. Пироженко, Є.І. Пометун, Г.К. Селевко, В.В. Серікова та інших вітчизняних і зарубіжних учених. Інтерактивні технології навчання, як технології, що сприяють соціальному становленню особистості, розглянуті в роботах Б.Г. Ананьєва, Л.С. Виготського та ін.

Мета статті: розглянути особливості використання нових інформаційних технологій у навчанні майбутніх фахівців іноземній мові, визначення та аналіз найбільш перспективних педагогічних технологій, що широко застосовуються у навчальному процесі.

Сучасна методика навчання іноземних мов багата на комунікативні методи навчання, мета яких є досягнення вмінь мовленнєвої комунікації. Найбільш оптимальним у навчанні іноземним мовам студентів є поєднання декількох (усно-слухова, аудіовізуальна, аудіолінгвальна, діяльнісно-комунікативниа, свідомо-практична, системно-комунікативна), що дозволяє досягануги інтегрованої мети навчання іноземної мови у ВТНЗ. Зокрема, оволодіння мовленнєвими вміннями на рівні, достатньому для здійснення іншомовного професійного спілкування [2, с. 94].

З точки зору специфічності іноземна мова є принципово відмінною від будь-яких інших навчальних дисциплін. Першою і найбільшою відзнакою іноземної мови є безмежність, «безрозмірність» [4, с. 123]. Для підвищення якості підготовки майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах освіти використовують різні педагогічні технології. Їх розробка і застосування спрямовані на вибір та обґрунтування способів і прийомів навчання, форм контролю знань і умінь, вибір методів мотивації і активізації пізнавальної діяльності.

Серед сучасних українських розробок методик підготовки майбутніх фахівців одне з провідних місць займає впровадження кейс-технологій. Це поняття прийшло з американської педагогіки і означає «...активне вивчення матеріалу, як під керівництвом викладача, так і в групі, з метою отримання якомога більше відомостей з проблеми, що вивчається, для аналізу і прийняття оптимального рішення практичної ситуації» [3].

Багатомовність та полікультурність є необхідними для нового покоління Європи і, зокрема, України. До випускників вищих навчальних закладів висуваються нові вимоги щодо володіння іноземними мовами. Інформатизація сфери освіти все більше набирає значення у цій галузі і вступає в новий етап свого розвитку. Тому необхідно залучати нові інформаційні, мультимедійні та інші комп'ютерні технології до навчального процесу у вищому технічному навчальному закладі. Актуальними є питання, від яких значною мірою залежить загальне уявлення про можливості комп'ютера, у тому числі і його місця, ролі та функцій у навчанні іноземної мови. Важливим напрямом покращення рівня викладання, удосконалення навчального процесу іноземної мови у немовному вищому навчальному закладі є використання різноманітних методик, зокрема тих, що базуються на сучасних інформаційних технологіях, а також використання сучасних підходів до викладання, нових навчальних засобів, технічного оснащення, ефективних засобів перевірки та контролю знань.

За новою програмою Міністерства освіти у вищих навчальних закладах проводиться скорочення кількості аудиторних годин і збільшення годин, що відводяться на самостійну роботу студентів. У зв'язку з цим, поступово змінюється роль викладача у навчальному процесі. Роль викладача перетворюється на організатора та керівника, експерта та консультанта самостійної роботи студента; використовувати більш ефективні засоби навчання, які б виконували у навчальному процесі інформативну, формуючу, мотивуючу, систематизуючу та контролюючу функції. Отож, необхідно розробляти та впроваджувати новітні комп'ютерні засоби навчання, такі як: електронні посібники, підручники, методичні вказівки, мультимедійні курси навчання, тренінгові та тестові програми тощо.

Щоб працювати за вищезазначеними вимогами, потрібно забезпечити три складові процесу. По-перше, у наявності повинна бути апаратно-програмна база, тобто технологічне забезпечення. По-друге, потрібно розробити відповідні електронні навчально-методичні засоби (підручники, посібники, методичні вказівки чи рекомендації щодо використання електронного носія інформації). І, по-третє, необхідно провести відповідну перепідготовку викладачів.

Ефективність створення та впровадження новітніх комп'ютерних засобів у процес навчання іноземних мов у вищій технічній школі значною мірою залежить від відповідності концептуальним задачам створення електронних засобів навчання як для позааудиторного (дистанційного), так і для аудиторного процесу навчання. Дидактичні можливості електронних засобів навчання призначені сприяти кращому засвоєнню знань, формуванню та розвитку різного типу вмінь і навичок, а саме, вмінь аудіювання на основі адаптованих та автентичних звукових текстів, вмінь монологічного і діалогічного мовлення, вмінь і навичок перекладу та реферування текстів за фахом, вмінь і навичок читання з безпосереднім використанням матеріалів мережі Інтернет та локальних мереж. Також вони допомагають підвищити інформативну ємність та наочність, розширити активний та пасивний словники і підсилити мотивації самостійної роботи студентів. Електронні засоби навчання формують креативність, розвиток творчої активності студентів, мотивації пізнавальної діяльності, потреби використовувати іноземні мови в інтерактивному спілкуванні

і культуру спілкування. Такі засоби навчання дають викладачам можливість індивідуалізувати і диференціювати роботу студентів,обираючи темп і обсяг навчального матеріалу, рівень його складності, а також контролювати зі зворотним зв'язком і діагностикою, підвищуючи його об'єктивність.

Загалом комп'ютерні програми та їх функції можна класифікувати як, наприклад: тренувальні, допоміжні, наставницькі, довідкові, контролюючі, навчально-ігрові. Особливість усіх видів комп'ютерних програм навчання – це наявність зворотного зв'язку. Зворотній зв'язок може бути як зовнішній,так і внутрішній. Зовнішній зворотний зв'язок дає можливість викладачу контролювати, оцінювати і корегувати взаємодію студента і комп'ютера. Внутрішній зворотний зв'язок дозволяє студенту робити певні висновки щодо результативності власної навчальної діяльності, надає необхідну допомогу та роз'яснення,а також, якщо потрібно, демонструє правильну відповідь або спосіб виконання певних дій.

Самостійна робота студентів на основі мультимедійних засобів навчання сприяє формуванню високої культури праці; формуванню та розвитку прийомів і навиків самостійно навчатись; виробляє розумові уміння аналізу, синтезу, порівняння, навчає самостійному мисленню тощо. У процесі роботи з друкованими матеріалами навчальної літератури в багатьох студентів виникають певні труднощі, пов'язані з недостатньою кількістю примірників літератури за фахом іноземною мовою.

Значна кількість електронних засобів навчання є багатофункціональними. Це електронні підручники та посібники, які містять систематизований навчальний матеріал відповідно до вимог програми викладання іноземної мови. Електронні підручники є засобом навчання в педагогічній системі дистанційного навчання, що містить елементи, властиві будь-якій дидактичній системі. На жаль, зараз електронні підручники більшою мірою є додатковим засобом при організації навчального процесу в межах традиційної освітньої системи. Електронні засоби навчання повинні забезпечувати неперервність і повноту певного дидактичного циклу процесу навчання за умови здійснення інтерактивного зворотного зв'язку як зовнішнього, так і внутрішнього.

Дистанційне навчання – це така форма навчання, що базується на використанні широкого діапазону традиційних та новітніх інформаційних і телекомунікаційних технологій та технічних засобів з повним забезпеченням науково-методичними матеріалами. За даними МОН України практично всі вищі заклади підключені до глобальної мережі Інтернет. Отож, принципово важливо забезпечити можливість віддаленого доступу студентів до електронних бібліотек будь-якого вищого навчального закладу, а не тільки до локальних електронних бібліотек,враховуючи сучасні технології дистанційного навчання.

Сучасні технології дистанційного навчання розділяють на такі форми:

- інтерактивні (електронні підручники, новітні мультимедійні засоби, відео конференції);
- не інтерактивні (друковані підручники з аудіо чи відео компонентами).

Варто застосовувати такі форми сучасних інформаційних і телекомунікаційних технологій на різних видах занять в інформаційно-пошуковій, експериментально-дослідницькій і самостійній навчальній діяльності, зокрема в діяльності студентів з метою обробки отриманої інформації, здобуття знань і формування вмінь та навичок. Отож, доцільно поєднувати гіпертекстові засоби (електронні підручники, довідники, методичні розробки з тем), демонстраційні (мультимедійні засоби) і контролюючі або тестові засоби.

Висновок. Отже, прогресивні педагоги продовжують пошук новітніх підходів дистанційного навчання іноземних мов, розробляють загальні положення концепції дистанційного навчання іноземних мов у вищих закладах. Відсутність спільного підходу до розробки методики практичних курсів дистанційного навчання іноземних мов є основною методичною проблемою цієї галузі. Дана проблема помітно уповільнює процес впровадження дистанційного навчання іноземних мов на практиці. Це зумовлено як її відносною новизною, так і її складністю, викликаною накладенням новітніх інформаційних технологій на саму методику навчання іноземних мов.

Потенційні переваги інформаційних технологій очевидні: можливість будувати легко адаптовані до потреб користувача програми навчання, незалежні від місця та часу навчання, можливість швидкого оновлення курсів. Використання інформаційних технологій дозволяє зробити навчання більш ефективним та індивідуалізованим. Особливість процесу навчання за допомогою комп'ютера викликає інтерес до навчання; комп'ютер створює умови для переходу на більш високий рівень інтелектуальної праці. Технології навчання, що орієнтовані на застосування засобів інформаційних технологій, можуть значно полегшити і якісно поліпшити роботу викладача, підняти рівень знань та умінь студентів.

Список літератури:

1. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті // Педагогічна газета. – 2001. – 7 липня. – С. 4-6.
2. Гальскова Н. Д. Современная методика обучения иностранным языкам: пособие для учителя / Н. Д. Гальскова. – М.: АРКТИ, 2003. – 192 с.
3. Гончаренко С. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
4. Зимняя И. А. Психология перевода: Учебное пособие / Сост. И. А. Зимняя, В. И. Ермолович. – М.: Просвещение, 1981. – 123 с.
5. Машбиць Ю. І., Гокунь О. О., Жалдак М. І., Комісаров О. Ю., Морзе Н. В. Основи нових інформаційних технологій навчання: Посібник для вчителів / Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України; Інститут змісту і методів навчання. – К.,1997. – С. 259-261.
6. Минзов А. С. Проблемы обучения с использованием Интернет // Материалы Всероссийской научно-методической конференции ИОЛ-99. – С. 76.

Каминская О.М.
Национальный университет «Львовская політехника»

ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ В ВЫСШИХ ТЕХНИЧЕСКИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

Аннотация
В статье отражены средства и методы преподавания иностранных языков в технических учебных заведениях. Выделены противоречия, проблемы и определены факторы, обусловливающие особенности обучения студентами технических учебных заведений иностранных языков, рассмотрено использование инновационных и интерактивных технологий при обучении, представлена классификация современных технических средств обучения по их функциями и степени важности.
Ключевые слова: обучения иностранным языкам, высшие технические учебные заведения, языковая подготовка, профессиональная компетентность, содержание и методы преподавания, учебно-методический комплекс.

Kaminska O.M.
Lviv National Polytechnic University

INFORMATION TECHNOLOGY OF FOREIGN LANGUAGE TRAINING IN HIGHER TECHNICAL EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Summary
The article describes the means and methods of teaching foreign languages in technical education. Contradictions and problems are distinguished and the factors, which determine the features of foreign languages teaching of students of technical schools, are shown. The use of innovative and interactive technologies in teaching is examined and classification of modern technical means of training according to their functions and degree of importance is submitted.
Keywords: teaching of foreign languages, high technical educational institutions, language training, professional competence, content and teaching methods, educational-methodical complex.

УДК [378.011.3-051:373.3]:613.955

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Красюк Л.В.
Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди

У статті розглядається проблема підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування здорового способу життя. З'ясовано суть поняття «підготовка майбутніх учителів початкових класів», «здоровий спосіб життя». Проаналізовано програму з навчального предмета «Основи здоров'я». Виділено та обгрунтовано три етапи підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування здорового способу життя: теоретичний, практичний та самостійної роботи. Проаналізовано навчальний інтегрований курс «Методика навчання освітньої галузі «Здоров'я і фізична культура».
Ключові слова: підготовка, майбутні учителі початкових класів, формування здорового способу життя, навчальні програми, інтегрований курс.

Постановка проблеми. Одним із найважливіших завдань, що стоять на сучасному етапі розвитку педагогічної освіти, є вдосконалення процесу професійної підготовки майбутніх учителів. Сучасна школа й характерні для неї інноваційні процеси, модернізація загальної й вищої освіти, актуалізують проблему підготовки професіоналів, що володіють сучасними педагогічними технологіями, здатними до творчості, мають індивідуальний стиль педагогічної діяльності.

Основне завдання вищих педагогічних навчальних закладів – підготувати студентів до майбутньої навчально-виховної діяльності. Така підготовка включає: оволодіння студентами необхідними базовими знаннями з певної кваліфікації, формування необхідних професійних умінь і навичок та особистісних якостей. У зв'язку з цим зростають вимоги до освітньої та професійної підготовки молодого вчителя, виникає необхідність здійснювати перехід до індивідуального підходу в

© Красюк Л.В., 2015

навчанні, розвитку творчих здібностей майбутніх спеціалістів, спираючись на їх самостійну роботу, активні форми та методи навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему підготовки фахівців початкової освіти досить широко представлено в сучасній педагогічній теорії. При цьому основні вимоги до підготовки майбутніх учителів відображені в Законах України «Про вищу освіту», «Про освіту», у Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття»), у Концепції національного виховання, у Національній доктрині розвитку освіти України у XXI ст., Регіональній програмі «Вчитель» тощо.

Формування особистості вчителя в процесі підготовки досліджували В. Бондар, О. Киричук, В. Сластьонін; розвиток практичних умінь педагога школи вивчали А. Акімова, Л. Спірін; питання готовності до професійної діяльності розглядали А. Капська, Д. Мазоха та ін.; професійну адаптацію досліджували О. Мороз, Р. Семернікова та інші. Ці та інші дослідження вносять вагому частку в педагогічну теорію та практику, збагачуючи їх важливим фактичним матеріалом щодо діяльності молодого вчителя.

Загальнотеоретичний підхід до розробки проблем підготовки майбутніх учителів початкових класів до професійно-педагогічної діяльності закладено в працях Н. Бібік, В. Бондаря, О. Матвієнко, О. Мороза, Л. Онищук, М. Севастюк, О. Савченко, Л. Хомич, Л. Хоружи, І. Шапошнікової та ін. Опрацювання теоретико-методологічних надбань у галузі підготовки вчителя початкових класів свідчить про значні зміни в поглядах, як на структуру його діяльності, так і на вимоги до особистості майбутнього вчителя, на його роль та місце в соціальних перетвореннях. Аналіз світових тенденцій розвитку педагогічної освіти засвідчив зростання вимог до професіоналізму й особистості вчителя. Головною метою вищої педагогічної освіти є підготовка професійно компетентних, конкурентноздатних, гуманістично орієнтованих, висококваліфікованих спеціалістів, тобто формування суб'єктів професійної діяльності, здатних вільно й свідомо самовизначатись у сучасній соціально-педагогічній дійсності.

Мета написання статті полягає в розкритті теоретичних і методичних аспектів підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування здорового способу життя молодших школярів.

Виклад основного матеріалу. Підвищена увага до професійної підготовки майбутнього вчителя початкових класів у сучасному освітньому просторі в Україні є цілком виправданою. Оскільки саме вчитель початкових класів стоїть у витоків формування особистості нової генерації – ініціативної, самостійної, креативної, з усвідомленим сприйняттям себе, розумінням своїх здібностей, фізичних сил, цілей і мотивів поведінки, свого ставлення до себе й інших людей, тобто «суб'єкта» свого життя. Відтак ключовим завданням сучасної підготовки фахівців даного напряму в умовах ВНЗ є формування особистості професіонала, здатного виконувати ці значущі завдання. Отже, сучасна педагогічна освіта змінює свій вектор із підготовки вчителя-фахівця, здатного лише на відтворення традиційної моделі педагогічної діяльності, на підготовку компетентного педагога-професіонала, який може будувати власну професійну діяльність, ціннісно-смисловою основою якої є особистість молодшого школяра [2, с. 197].

Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчив, що у визначенні поняття «професійна підготовка майбутнього вчителя» не існує єдиного підходу. Найчастіше професійну підготовку пропонується розуміти як процес повідомлення студентам відповідних знань та формування в них умінь та навичок. Н.Є. Колесник трактує професійну підготовку як процес професійного розвитку фахівця, що забезпечує набуття базових знань, умінь, навичок, практичного досвіду, норм поведінки, які забезпечують иможливістьуспішної роботи з певної професії, а також як процес повідомлення відповідних знань, не говорячи про результат підготовки [3].

Під професійною підготовкою майбутніх учителів початкових класів розуміють процес оволодіння особистістю життєвими компетенціями, загальнонауковими, професійними знаннями і вміннями для успішного здійснення професійної діяльності [6, с. 305].

Освіта в галузі здоров'я на основі певних знань є підходом, який передбачає використання різноманітних методик навчання та становить за мету формування і розвиток спеціальних та життєвих навичок, необхідних для діяльності кожної людини.

Формування здорового способу життя через освіту виокремлено як один із пріоритетних напрямів державної політики в її розвитку. Одним із шляхів оновлення її змісту й узгодження із сучасними потребами є орієнтація навчальних програм на набуття ключових компетентностей і створення ефективних механізмів їх запровадження.

Професійна підготовка майбутніх учителів початкових класів до формування здорового способу життя у молодших школярів не може здійснюватися без урахування нової навчальної програми «Основи здоров'я» (автори Бойченко Т.Є., Воронцова Т.В., Гнатюк О.В. та ін.).

Навчити дітей берегти і зміцнювати своє здоров'я – одне з найважливіших завдань сучасної школи, яке має стати атрибутом будь-якої освітньої діяльності у навчальному закладі і поза його межами. Але найповніше це завдання реалізується через предмет «Основи здоров'я».

Зміст програми відповідає таким критеріям, як науковість, практичність, системність та індивідуальний підхід.

Мета предмета «Основи здоров'я» – формування здоров'язбережувальної компетентності учнів на основі оволодіння ними знаннями про здоров'я та безпеку, практичними навичками здорового способу життя і безпечної поведінки, формування в них ціннісного ставлення до життя і здоров'я, сприяння їх фізичному, психічному, соціальному і духовному розвитку.

Головними завданнями предмета є:

· формування в учнів знань про здоров'я, здоровий спосіб життя, безпечну поведінку, взаємозв'язок організму людини з природним, техногенним і соціальним оточенням;

· розвиток в учнів мотивації дбайливо ставитися до власного здоров'я, удосконалювати фізичну, соціальну, психічну і духовну його складові;

· виховання в учнів потреби у здоров'ї, що є важливою життєвою цінністю, свідомого прагнення до ведення здорового способу життя;

· розвиток умінь самостійно приймати рішення щодо власних вчинків;

· набуття учнями власного здоров'язбережувального досвіду з урахуванням стану здоров'я;

· використання у повсякденному житті досвіду здоров'язбережувальної діяльності для власного здоров'я та здоров'я інших людей.

Здоровий спосіб життя – спосіб життєдіяльності людини, метою якого є формування, збереження і зміцнення здоров'я [4].

Зміст тем розкрито згідно з Державним стандартом базової та повної загальної середньої освіти. У кожному розділі програми визначені обов'язкові результати навчання, спрямовані на формування в учнів таких компетентностей: соціальних, полікультурних, комунікативних, саморозвитку та самоосвіти, раціональної продуктивної, та творчої діяльності.

Програма розкриває питання, які мають реальне значення для учнів; ураховує потреби і рівень соціально-психологічного розвитку учнів; має превентивний характер, спрямований на формування життєвих навичок для здорової і безпечної поведінки.

Зміст програми структуровано за чотирма розділами, які представлені в програмі для кожного класу: 1) здоров'я людини; 2) фізична складова здоров'я; 3) соціальна складова здоров'я; 4) психічна та духовна складові здоров'я.

Програму побудовано за концентричним принципом. Зазначені розділи є наскрізними для всієї початкової школи, в кожному класі зміст і обсяг пропонованої учням інформації, організація її засвоєння змінюються відповідно до зростаючих пізнавальних і психологічних особливостей учнів. За умови дотримання державних вимог до результатів навчання послідовність і кількість годин на ці складові у підручниках і календарних планах можуть змінюватися відповідно до авторського викладу, робочого плану школи, необхідності своєчасного реагування на конкретні умови, в яких відбувається навчально-виховний процес (наближення епідемій, стихійне лихо, інфекційні хвороби тощо) [4].

Відповідно до базового навчального плану навчальний предмет вивчається з 1 по 4 класи по одній годині на тиждень у кожному класі. Загальний обсяг навчального часу становить 34 години, (із них у 1 класі – 3 години резервні, 2-4 класах по 2 години резервні).

Проаналізувавши навчальну програму, робимо висновок про те, що збільшено кількість годин для вивчення розділів «Здоров'я людини» – на 1 год., «Фізична складова здоров'я» – на 3 год., «Психічна і духовна складові здоров'я» – на 1 год. за рахунок зменшення кількості годин на вивчення розділу «Соціальна складова здоров'я».

Уроки з основ здоров'я бажано проводити в спеціально обладнаному класі або на спеціальному майданчику (у дворі школи, спортзалі, медичному кабінеті) з використанням навчально-наочних посібників та обладнання. Деякі заняття з правил дорожнього руху рекомендується проводити на вулиці, поблизу перехрестя, де можна спостерігати роботу засобів регулювання, рух транспортних засобів та пішоходів.

Таким чином, програма з основ здоров'я конкретизована та спрямована на формування в учнів практичних знань, навичок і вмінь, необхідних для самовизначення в суспільстві. Більшість видів практичної роботи програма 2012 року рекомендує виконувати дітям разом із батьками, що сприятиме більш тісній продуктивній співпраці та індивідуальному роз'ясненню й аналізу життєвих ситуацій. А це відіграє важливу роль у формуванні здорової дитини й вихованні бережливого ставлення учнів до власного здоров'я та здоров'я оточуючих.

Сучасний навчальний план педагогічного факультету, який відображає зміст підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування здорового способу життя передбачає вивчення інтегрованого навчального курсу «Методика навчання освітньої галузі «Здоров'я і фізична культура», на який відведено 6 кредитів (180 годин). Із них 26 год. – лекцій, 26 год. – практичних, 10 год. – лабораторних, 26 год. – індивідуальних занять та 92 год. – самостійної роботи. Даний курс належить до циклу професійної і практичної підготовки майбутніх учителів початкових класів.

Метою вивчення інтегрованого навчального курсу «Методика навчання освітньої галузі «Здоров'я і фізична культура» є збереження й зміцнення здоров'я, розвиток фізичних, соціальних, психічних, духовних якостей та рухових здібностей особистості; підвищення рівня фізичної підготовленості учнів до повноцінного життя у постійно змінюваному навколишньому середовищі.

Основними завданнями вивчення курсу є: розкрити значення фізичного виховання як частини національного виховання; навчити студентів самостійно знаходити нові знання з основ теорії, методики та організації фізичного виховання в молодших класах школи; навчити правильному виборі методів, використання різних форм організації учнів молодшого шкільного віку в процесі занять фізичними вправами, сприяти зміненню їх здоров'я, належному фізичному розвитку, формуванню правильної постави; формувати вміння і навички в різних видах рухів, розвитку рухових якостей, виховувати морально-вольові якості, формувати здоровий спосіб життя.

Вивчення даного курсу здійснено через три етапи: теоретичний, практичний та самостійної роботи. Крім того, у курсі передбачається написання курсової роботи.

На першому етапі студенти оволодівають **теоретичними знаннями**. Ефективною формою на даному етапі є лекція. Її головна дидактична мета – формування орієнтаційної основи для подальшого засвоєння студентами навчального матеріалу. Варто проводити проблемні, переконувальні, пояснювальні лекції. Для того щоб лекція була цікавою, необхідно врахувати певні умови: 1) усвідомлення студентами особистісного смислу в набутті знань у певній науковій галузі; 2) усвідомлення аудиторією новизни матеріалу, що подається, і водночас пов'язаного з такими знаннями, які вже нею опановані; 3) спонукання та стимулювання мисленнєвої діяльності студентів-слухачів. Для цього доцільно впродовж лекції ставити кілька питань, що стимулюють міркування [5].

Практичний етап характеризується формуванням готовності майбутніх учителів початко-

вих класів до організації та проведення уроків з фізичної культури та основ здоров'я. Тематика практичних занять дозволяє студентам розширити, удосконалити, закріпити та навчитися творчо відтворювати здобуті теоретичні знання щодо формування здорового способу життя у молодших школярів. На лабораторних заняттях студенти здійснюють аналіз навчальної програми, розробляють календарне планування, вчаться підбирати проблемні ситуації, інтерактивні вправи, моделюють педагогічні ситуації, розробляють розгорнуті плани-конспекти уроків.

Третім етапом є самостійна робота. За умовою європейської вищої освіти обов'язковим є виділення понад 50% часу на самостійну роботу. Тому цей вид роботи нарівні з аудиторною є однією з форм навчального процесу, основним засобом оволодіння навчальним матеріалом у час, вільний від обов'язкових навчальних занять [1, с. 804]. Зміст самостійної роботи студента над конкретною дисципліною визначається навчальною програмою дисципліни, методичними матеріалами, завданнями та вказівками викладача.

Студенти самостійно складають папку, яка вміщує навчально-методичний матеріал до уроків фізичної культури та основ здоров'я (загадки, прислів'я, приказки, ребуси, цікаві ігри, фізкультхвилинки, кросворди про здоров'я, проблемні ситуації про здоровий спосіб життя та безпечну поведінку, відеоматеріали тощо).

Правильно організована самостійна робота сприяє розширенню й закріпленню знань і умінь, що одержуються на лекціях і практичних заняттях, розвитку творчого потенціалу студентів, реалізації їх професійних навичок.

Висновки. Отже, майбутнім учителям початкових класів необхідно мати теоретичні та практичні знання; знати зміст програм, сутність, можливість і доцільність застосування новітніх технологій у навчальному процесі при формувапнні здорового способу життя у молодших школярів.

Список літератури:

1. Енциклопедія освіти / Академія пед. наук України; [головний ред. В. Г. Кремень]. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
2. Желанова В. В. Провідні напрями та тенденції дослідження проблеми професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів в Україні / В. В. Желанова // Педагогіка вищої та середньої школи – 2012 – Вип. 35. – С. 197-206.
3. Колесник Н. Є. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до організації художньо-технічної творчості учнів: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Колесник Наталія Євгенівна. – Житомир, 2007. – 335 с.
4. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою. 1-4 класи. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2012. – 392 с.
5. Педагогіка вищої школи: [навч. посіб] / З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, А. В. Семенова та ін.; за ред. З. Н. Курлянд. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2005. – С. 124-128.
6. Черненко Г. М. Професійна підготовка майбутніх учителів початкових класів до формування природничих понять у молодших школярів / Г. М. Черненко // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»: зб. наук. пр. – Переяслав-Хмельницький, 2013. – Вип. 28. – Том. І. – С. 304-308.

Красюк Л.В.
Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет
имени Григория Сковороды

ПОДГОТОВКА БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ К ФОРМИРОВАНИЮ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Аннотация
В статье рассматривается проблема подготовки будущих учителей начальных классов к формированию здорового образа жизни. Выяснено суть понятия «подготовка будущих учителей начальных классов», «здоровый образ жизни». Проанализирована программа по учебному предмету «Основы здоровья». Выделены и обоснованы три этапа подготовки будущих учителей начальных классов к формированию здорового образа жизни: теоретический, практический и самостоятельной работы. Проанализированы учебный интегрированный курс «Методика обучения образовательной области «Здоровье и физическая культура».

Ключевые слова: подготовка, будущие учителя начальных классов, формирование здорового образа жизни, учебные программы, интегрированный курс.

Krasuk L.V.
Pereiaslav-Khmelnytskyi State Pedagogical University named after Hryhorii Skovoroda

TRAINING OF UPCOMING PRIMARY SCHOOL TEACHERS FOR DEVELOPMENT OF A HEALTHY LIFESTYLE OF THE YOUNGER PUPILS

Summary
In this article a problem of upcoming primary school teachers training for development of a healthy lifestyle is surveyed. The essence of the «upcoming primary school teachers training» and «healthy lifestyle» concepts are defined. Curriculum of «Health basics» is analyzed. Three stages of upcoming primary school teachers training for development of a healthy lifestyle are highlighted and substantiated: theoretical, practical and self-study. Educational integrated course «Methodology of educational course «Health and physical culture» studying» is also analyzed.
Keywords: preparation, upcoming primary school teachers, healthy lifestyle development, educational courses, integrated course.

УДК 378.14(410):81'25

ОСОБЛИВОСТІ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ТА НАВЧАННЯ ЗА КОРДОНОМ МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ В УНІВЕРСИТЕТАХ НІМЕЧЧИНИ

Левицька Н.В.
Хмельницький національний університет

Досліджено особливості практичної підготовки майбутніх перекладачів в університетах Німеччини. Виділено два види проходження практики майбутніми перекладачами: стажування та навчання за кордоном. З'ясовано, що стажування здійснюється у формі закордонних подорожей, обміні студентами, участі у волонтерських програмах в ролі перекладача, а також у роботі перекладачами у державних установах, інституціях ООН та Європейського Союзу, на приватних підприємствах, а навчання за кордоном проходить у формі навчального семестру в партнерському університеті.
Ключові слова: професійна підготовка, освітня програма, практична підготовка, стажування, обмін студентами.

Постановка проблеми. Практика є одним із головних чинників успіху професійної підготовки майбутніх перекладачів. В університетах Німеччині у процесі підготовки майбутніх перекладачів велика увага приділяється практичній діяльності, яка відповідає загальним педагогічним принципам і завданням вищої професійної освіти. Проходження практики пов'язане з деякими ускладненнями, тому що обов'язкова практика не завжди може бути внесена в навчальний план, хоча в кожному окремому випадку університет підтримує таке бажання студента та сприяє йому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В цілому проблемою навчання перекладачів займалися Н. Абашкіна, А. Алексюк, І. Задорожна, Ю. Кіщенко, М. Лещенко, О. Локшина, Є. Москаленко, О. Овчарук, О. Плахотник, Л. Пуховська, О. Рибак, Г. Степенко, І. Тараненко. Організаційно-педагогічні аспекти професійної підготовки перекладачів досліджували Т. Кучай, Е. Пім, Р. Тінслей, В. Віллс, Л. Черноватий, О. Шупта, К. Норд та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Усі зазначені вище науковці досліджували загальні теоретичні й організаційні положення підготовки майбутніх перекладачів. Уважного ставлення дослідників останнім часом вимагає питання практичної спрямованості професійної підготовки і конкурентоспроможності фахівців з перекладу на ринку праці Німеччини. Не були об'єктом спеціального вивчення особливості вузькогалузевої професійної підготовки майбутніх перекладачів.

Мета статті. Головною метою даної статті є дослідження особливостей організації практики майбутніх перекладачів в університетах Німеччини та їх навчання за кордоном в межах програм по обміну студентами.

Виклад основного матеріалу. Майбутні перекладачі Німеччини проходять практику на німецьких підприємствах та в компаніях, орієнтованих на співпрацю із закордонними бізнес-партнерами або за кордоном (зазвичай у країні своєї першої іноземної мови). Під час проходження практики студенти безпосередньо беруть участь у поточній виробничій діяльності підприємства, служать позаштатними консультантами, виконують особливі завдання і кваліфіковані проекти, які мають важливе значення для даного закладу. Позитивним моментом проходження практики для майбутніх перекладачів є можливість у майбутньому бути запрошеним на роботу до компанії або підприємства, де вони проходили практику, за умови сумлінної праці та навчання.

Аналіз освітніх бакалаврських та магістерських перекладацьких програм німецьких універ-

© Левицька Н.В., 2015

ситетів свідчить, що в навчальні плани більшості освітніх програм включено 2 види практики:

1) стажування – практична підготовка в реальному професійному середовищі на базі підприємств, установ, організацій, компаній, міжнародних корпорацій, дослідних центрів та лабораторій країни, мова якої вивчається;

2) навчання за кордоном, яке проходить у формі навчального семестру в партнерському університеті.

Виявлено, що стажування полягає в закордонних подорожах, обміні студентами, участі у волонтерських програмах перекладачами, а також у роботі перекладачами у державних установах, інституціях ООН та Європейського Союзу, на приватних підприємствах. Така практика спрямована на формування професійної компетенції у галузі письмового та усного перекладу. Перекладачі набувають практичних навичок професійної діяльності у формальному середовищі у перекладацьких компаніях, службах, відділеннях тощо. Зазвичай студенти знаходять місце проходження стажування самостійно, враховуючи власні інтереси, але це не означає, що вони не отримують підтримки від університетів. На сайтах університетів знаходиться безліч рекомендацій щодо організації практики. Також під час пошуку місця для проходження стажування студенти мають змогу отримати інформацію про партнерів свого навчального закладу на щорічному інформаційному заході, що організовується адміністрацією ВНЗ у співробітництві із представниками підприємств і компаній.

Стажування, за зарахування якого майбутні перекладачі отримують від 6 до 12 кредитів, триває від 1 до 8 тижнів. Так в університеті Хільдесхайму студенти, які навчаються за освітньою бакалаврською програмою «Міжнародна комунікація та переклад» на третьому семестрі в межах модуля «Комунікація в організаціях» комбінують теоретичну та практичну підготовку в формі стажування, яке триває 5 тижнів і за яке отримують 6 кредитів. Під час професійної підготовки перекладачів за освітньою програмою бакалавра «Мова. Культура. Переклад» університету Хермесхайму майбутнім перекладачам рекомендується пройти мінімум 2 місяці стажування, яке належить до вибіркових модулів і на зарахування якого відводиться 12 кредитів. В межах модуля «Надфахові компетенції (Übergreifende Kompetenzen)» студенти бакалаврської освітньої програми «Перекладознавство» університету Хейдельбергу проходять практику терміном від 1 до 3 тижнів на німецькому чи іноземному підприємстві і отримують 10 кредитів. Крім того, в межах освітньої бакалаврської програми «Перекладознавство» студенти мусять пройти 6-тижневу практику в країні своєї першої іноземної мови. Центри університетів з питань проходження практики допомагають студентам у пошуках місця її проходження, де вони б могли розвивати не лише фахову, а й мовну компетенцію. Представники центрів зараховують практику і керують нею. Завдяки стажуванню студенти мають можливість зануритися у справжній світ перекладацької професійної діяльності та використати знання і навички, отримані під час теоретичної частини навчання. Документація, з якою працюють практиканти, є різноманітною: від бізнесових звітів до текстів пісень та художніх творів. Під час такої діяльності майбутні перекладачі формують навички письма та чіткого висловлювання мовою перекладу. Для цієї роботи необхідне гарне володіння мовою-оригіналу та розуміння культури народу, який є автором отриманої інформації. Також перевіряються на практиці знання, вміння та навички другої спеціальності, яку студент отримував паралельно. Неоціненну допомогу в проходженні практики студентам надають вміння користуватися словниками, Інтернетом та іншими реферативними матеріалами, наприклад, ПЗ TRADOS, що є програмою запам'ятовування готових перекладів. Якщо студент обирає варіант проходження практики як усний перекладач, то він зобов'язаний виконати завдання, що полягають у перекладі конференцій, зустрічей, судових засідань, медичних симпозіумів тощо. Йому пропонується два варіанти виконання завдань: робота синхроністом або здійснення послідовного перекладу. Зазначимо, що перекладачі мають змогу пройти ще такий вид стажування як *педагогічна практика*. Така практика полягає у навчанні рідній мові студентів з інших країн, які, у свою чергу, навчають практикантів іноземній мові. Практика відбувається у навчальних закладах від початкової до вищої освіти. Студентам пропонується як вибіркова дисципліна здобуття педагогічної освіти, що надає їм право займатися викладацькою або вчительською діяльністю після закінчення ВНЗ. Серед варіантів практик для перекладачів є й лінгвістична практика, яка полягає у науковому дослідженні мови. Практиканти у цьому випадку вивчають природу та характеристики людської мови. Лінгвістика охоплює декілька напрямів для здійснення практичних досліджень: теоретичну лінгвістику (фонетику, фонологію, морфологію, синтаксис, семантику, прагматику), прикладну лінгвістику (застосування мови, психолінгвістику, нейролінгвістику, соціолінгвістику, історичну лінгвістику, антропологічну лінгвістику, дискурсивний аналіз). Лінгвісти працюють на низку організацій (університети, коледжі, високотехнічні компанії, дослідницькі інститути, консалтингові фірми, уряд, військових).

Важливим мотиваційним фактором перекладацької практики є оцінювання її результатів. Основний акцент під час оцінювання робиться на розвитку умінь і навичок володіння мовою. Практикант на фінальному етапі практики повинен показати достатній рівень володіння соціокультурною, мовною компетенціями, бути здатним до прийняття рішень. Критеріями правильного оцінювання результатів практики є: достатнє розуміння похідного тексту; здатність перекласти інформацію на мову перекладу; редакція готового результату. Оцінюється відповідність кожному з цих трьох критеріїв. У разі низьких оцінок студенту пропонується низка додаткової літератури для доопрацювання матеріалу і виправлення помилок. Об'єктивне оцінювання приводить до поліпшення навчальних методів та викладацької компетентності.

Перед стажуванням студенти зобов'язані письмово повідомити свій навчальний заклад про місце проходження практики, яке має бути обра-

но таким чином, щоб вони мали можливість закріпити та поглибити знання й навички, отримані під час попередніх модулів. Між студентом та підприємством складається письмова угода про практичне навчання (Learning Agreement), яка формулюється або індивідуально, або згідно зі зразком, заведеним на підприємстві. В угоді перераховуються години зайнятості протягом робочого дня, коло завдань на період практики, місце праці та плата за роботу. В угоді також чітко визначається чи це «студентська практика», чи «навчальний семестр». До початку практики копія угоди із зазначенням адреси підприємства та контактної особи має бути направлена до Центру з питань проходження практики (нім. Zentrum für Praxiskontakte), який опікується допомогою студентам. Стажування зараховується при наявності відгуку про результати, який створюється на базі звіту про практику. Цей звіт має бути підписаним на підприємстві та поданий до університету не пізніше ніж за чотири тижні після закінчення практики. Звіт з практики повинен містити характеристику підприємства чи організації, визначення основних завдань, які потрібно виконати протягом практики, опис діяльності, яку виконував практикант та особисті висновки. В головній частині звіту студент мусить вказати, яким чином зміст практики пов'язаний з його навчанням і оцінити користь практики. До звіту необхідно додати зразок здійсненного під час практики письмового перекладу. Студенти також отримують від підприємства свідоцтво про проходження практики. Отже, практика тісно пов’язана та інтегрована в університетську професійну підготовку перекладачів.

Все більше і більше роботодавців при прийомі на роботу перекладача надають великого значення наявності у кандидата професійного зарубіжного досвіду вже під час навчання, тому велика кількість студентів в Німеччині намагаються сьогодні завдяки стажуванню за кордоном отримати професійний досвід в іншій країні одночасно з навчальною професійною підготовкою. Для роботодавців стажування за кордоном є передумовою гнучкості кандидата, його здатності орієнтуватися в іншому культурному середовищі, пристосовуватися до нових умов праці, вільно спілкуватися іноземною мовою. Ці властивості кандидата є в умовах прогресуючою глобалізації компаній та підприємств вимогою багатьох роботодавців Отже, стажування за кордоном надає можливість отримати бажаний зарубіжний досвід не відриваючись від навчання в університеті [Praktikumsbroschüre / Johannes Gutenberg-Universität Mainz D-55099 Mainz].

На думку німецьких урядовців, проходження практики та навчання за кордоном сприяє розвитку фахової, соціальної та міжкультурної компетенцій студентів завдяки:

– отриманню й покращанню знань з іноземних мов;
– сприянню розвитку гнучкості та здатності до співпраці та ефективного спілкування;
– вивченню реалій життя інших країн;
– розумінню інших культур і менталітету;
– ознайомленню із закордонними ринками;
– порівнянню робочих процесів у Німеччині та за кордоном;

У другому параграфі першої глави Рамкового Закону про вищу освіту Німеччини зазначено, що ВНЗ мають сприяти міжнародній, а особливо європейській співпраці у сфері вищої освіти, а також обміну між німецькими та закордонними ВНЗ. З 1 квітня 2005 року шлях до навчання та проходження практики за кордоном став значно легшим для німецьких студентів завдяки новому Закону про професійну освіту (§2 Abs. 3 Berufsbildungsreformgesetz), у якому прописано, що студенти мають можливість навчатися за кордоном до чверті загального часу навчання.

Ще одним кроком уряду Німеччини щодо навчання студентів за кордоном є ініціатива BMBF (Федерального міністерства освіти та досліджень), яке має на меті до 2015 року подвоїти кількість студентів, які навчаються та проходять практику за кордоном. У рішенні BMBF зазначено, що кількість програм з обміну студентами між ВНЗ-партнерами має бути збільшена до 5 000 щорічно.

Оскільки, Федеральний уряд всіляко сприяє академічному обміну студентів, запроваджуючи спеціальні заходи щодо поліпшення умов перебування німецьких студентів за кордоном з метою навчання або проведення науково-дослідної роботи, студенти все частіше користуються можливістю навчатися в університеті-партнері. Університет Хільдесхайму має партнерські відносини з більше ніж 160 закордонними ВНЗ, університет Хейдельбергу співпрацює з 50 університетами, університет Хермесхайму з 50 партнерськими ВНЗ в 20 країнах в межах реалізації міжнародних програм, що підтримуються і фінансуються Єврокомісією в рамках проектів Erasmus, Erasmus Mundus та Tempus.

В німецьких університетах, які готують перекладачів є міжнародні студентські організації, які як правило підтримуються німецької службою академічного обміну (DAAD). Локальні комітети цих організацій на окремих факультетах, які створюються завдяки ініціативи студентів, надають допомогу у пошуках місць для стажування та в організації практики. Надійний спосіб отримати можливість пройти стажування за кордоном- це активна співпраця з студентською міжнародною організацією, яка готує студентів. Крім того, існує безліч програм, які здійснюються організаціями по обміну студентами, які пропонують стипендії і також, якщо стажування оплачується.

Крім зазначених студентських ініціатив, існує низка програм, які реалізуються організаціями по обміну студентами. Ці програми пропонують часткові стипендії і також, якщо стажування відбувається на комерційній основі, можуть вимагати плату за місце стажування. Крім пошуку місць проходження стажування, ці організації допомагають в отриманні дозволу на роботу за кордоном. Вони мають розгалужену мережу контактів за кордоном і можуть стати в нагоді в разі виникнення проблем за кордонм і запропонувати консультанта.

Програми Європейського союзу з обміну студентами *Leonardo da Vinci*, *AIESEC*, *Grundtvig*, *Jean Monnet*, *Carlo-Schmid* передбачені для студентів, які в межах свого навчання в університеті мають бажання пройти практику терміном від 3 до 12 місяців за кордоном. Ці програми пропону-

ють покриття витрат на переїзд, на проживання і іноді на оплату мовних курсів.

Що стосується програми *Leonardo da Vinci*, вона спрямована на задоволення потреб студентів і викладачів сфери професійної та післядипломної освіти з метою розвитку їх здібностей і компетентностей. Ця програма сприяє їх перебуванню за кордоном та участі у європейських проектах.

У свою чергу, програма *Grundtvig* створена для підтримки освіти дорослих, метою якої є підтримка навчального партнерства між країнами та розвиток інноваційних навчальних методів у рамках багатосторонніх проектів.

Програма *Jean Monnet*, яка первісно створена для підтримки освіти протягом життя, розширена за рахунок питань вивчення іноземних мов за кордоном і використання нових медійних засобів. Програма також сприяє різним питанням європейської інтеграції, наприклад створенню інтернаціональних кафедр.

Програма *Carlo-Schmid* фінансується за рахунок коштів Федерального міністерства освіти та дослідження та Фонду Роберта Боша (нім. Robert-Bosch-Stiftung). Метою створення програми є покращання шансів студентів і випускників на міжнародному ринку праці за допомогою навчання та практики за кордоном.

Новою програмою Європейського Союзу є Erasmus + (2014–2020), яка спрямована на поліпшення професійних навичок, розширення можливостей працевлаштування, модернізацію освіти та здійснення нових освітніх проектів за рахунок університетської співпраці та академічного обміну студентами і викладачами. Програма поєднує діючі ініціативи ЄС у сфері освіти, науки та спорту, серед яких Erasmus, Erasmus Mundus та Tempus. Майбутні перекладачі Німеччини, які проходять стажування на підприємствах, в організаціях, або в соціальних чи культурних установах та в школах в межах Європи, отримують стипендії за цією програмою. Студенти, які бажають проходити практику в європейських інститутах, національних дипломатичних представництвах, Гете-інститутах не отримують фінансову підтримку. Стажування триває від 2 до 12 місяців і повинне, в першу чергу, бути тісно пов'язаним зі спеціальністю студента та керуватися професором університету. Практика поза межами Європи можлива за сприяння програми Promos DAAD, яка фінансує навчальні семестри, випускні роботи, які потребують перебування за кордоном, мовні курси та практику. Стипендію в розмірі 300 євро на проходження стажування поза межами Європи можуть отримати студенти за умови високої навчальної успішності, відмінних знань іноземної мови та якщо вони є студентами як мінімум 2 курсу.

Крім вищезгаданих європейських програм існує низка німецьких фондів та товариств (Фонд Олександра фон Гумбольдта, Фонд ім. Конрада Аденауера, Фонд ім. Фрідріха Еберта, Товариство Макса Планка, Німецьке науково-дослідницьке товариство), які надають німецьким та зарубіжним студентам і вченим спеціальні стипендії для проведення наукових досліджень та підвищення академічної кваліфікації.

Навчання за кордоном реалізовується у рамках обміну студентами між ВНЗ-партнерами, а також програми з метою отримання подвійного диплому. Зазвичай у рамках програми обміну студентами між ВНЗ-партнерами студенти перекладацьких освітніх програм навчаються за кордоном протягом одного семестру. Слід зазначити, що навчання за кордоном підвищує конкурентоспроможність майбутніх перекладачів на ринку праці завдяки досвіду, отриманому за кордоном, вільному володінню іноземною мовою, знанням про країну та її мешканців.

Висновки і пропозиції. Отже, майбутні перекладачі Німеччини обов'язково повинні пройти стажування та певний час навчатися за кордоном в партнерському університеті. Завдяки проходженню стажування та навчанню за кордоном майбутні перекладачі мають нагоду вдосконалити знання з іноземних мов, удосконалити навички усного спілкування з носіями мови, що вивчається; отримати знання про структуру та функціонування зарубіжних підприємств, компаній, дослідних центрів; розширити сферу професійної компетентності. Можна зробити висновок, що стажування та навчання за кордоном інтенсифікують процес професійної підготовки перекладачів, актуалізують і поглиблюють теоретичні знання та практичні навички. Отже, постає необхідність запозичення позитивного німецького досвіду в організації практики під час професійної підготовки майбутніх перекладачів та в налагодженні зв'язків з іноземними партнерами.

Список літератури:

1. Борнефельд Г. Опыт разработки и реализации бакалаврских и магистерских образовательных программ на инженерных факультетах ВУЗов Германии / Г. Борнефельд. – Reinisch-Westfalishe Technische Hochschule Aachen. Aachen, RWTH, 2011. – 32 с.
2. Сєргєєва О. В. Практична підготовка перекладачів в університетах Великої Британії [Електронний ресурс] / О. В. Сєргєєва // Вісн. Нац. акад. Держ. прикордон. служби України: електрон. наук. фах. вид. / [гол. ред. І. О. Грязнов]. – Хмельницький: НАДПСУ ім. Б. Хмельницького, 2012. – Вип. 1. – Режим доступу: nbuv.gov.ua/e-journals/.../index.html
3. Mager R. F. Preparings. Instructional objective / R. F. Marger. – [2-nd ed.] – Belmont: Pitman Learning, 1984. – 88 p.
4. How to train for translating [Електронний ресурс]. – Access technique: http://www.ehow.com/how_7616228_train-translating.html#ixzz1So8B3T3B – Заголовок з екрану. – Мова англ.
5. Hochschulrahmengesetz in der neuen Fassung. – Vom 19. – Januar. 1999: [Електронний ресурс]. – http://www.uni-mainz.de/studlehr/ordnungen/HRG.pdf – Заголовок з екрану. – Мова англ.
6. Doppeldiplomprogramm mit der ECS Montpellier – 2003/2004. Praktische Hinweise und jede Menge Tipps vom Jahrgang 2003/2004 / Westfälische Wilhelms-Universität Münster. – 2005. – 31 s.

Левицкая Н.В.
Хмельницкий национальный университет

ОСОБЕННОСТИ ПРАКТИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ И ОБУЧЕНИЯ ЗА РУБЕЖОМ БУДУЩИХ ПЕРЕВОДЧИКОВ В УНИВЕРСИТЕТАХ ГЕРМАНИИ

Аннотация
Исследованы особенности практической подготовки будущих переводчиков в университетах Германии. Выделены два вида прохождения практики будущими переводчиками: стажировка и обучение за рубежом. Выяснено, что стажировка осуществляется в форме заграничных путешествий, обмене студентами, участия в волонтерских программах в качестве переводчика, а также в работе переводчиками в учреждениях ООН и Европейского Союза, на частных предприятиях, а обучение за рубежом проходит в форме учебного семестра в партнерском университете.
Ключевые слова: профессиональная подготовка, образовательная программа, практическая подготовка, стажировка, обмен студентами.

Levytska N.V.
Khmelnitsky National University

FEATURES OF PRACTICAL DEVELOPMENT AND STUDYING ABROAD OF FUTURE INTERPRETERS IN UNIVERSITIES OF GERMANY

Summary
The peculiarities of practical training of translator-to-be in the universities of Germany have been analyzed. Two types of practical training of translators-to-be have been pointed out: internship and studies abroad. It has been acknowledged that internship abroad is done in the form of trips abroad, student exchange programs, participation as translators in volunteer programs, and working as translators in governmental institutions, UN and EU institutions, in private corporations. Studies abroad are done in the form of studies semester in a partnership university.
Keywords: vocational training, educational program, practical training, internship, student exchange.

УДК 376.3:372.46

GENERAL CHARACTERISTICS OF LINGUISTIC COMPONENT OF LANGUAGE ACTIVITY IN RESEARCH OF E. SOBOTOVICH

Lyndina E.Y.
National Pedagogical University of the name of M. Dragomanova,
Berdyanskiy State Pedagogical University

Studying and analysis of scientific heritage of prominent scientists of the past are the foundation for the search and improvement of scientific thought within modern conditions. Within pedagogical science the personality of Yevgenia Sobotovich, doctor of sciences, professor, member-correspondent of Academy of Pedagogics of Ukraine has the important place. Her scientific research works are devoted to the most complicated problems of language development. Article deals with the basis aspects of linguistic component of speech activity, which was studied by E. Sobotovich during her scientific-pedagogical activity. Firstly (with the aim of studying the problem) the scientist analyzed the term language, speaking speech activity. This allowed to make conclusions about speech activity and to find effective (optimal) ways of its forming. Besides of this there were analyzed notions which help to determine linguistic and communicative components of speech activity. The article traces that E. Sobotovich has been studying linguistic component of speech activity through the prism of analysis of violation of speech activity and revealing of optimal ways of its forming. It is generalized the state of revealing of problem of linguistic component at the moment of studying this problem by the author.it is shown that in her research E. Sobotovich is based on the model of speech activity which were revealed by O. Leontiev and I. Zymnya. Necessary attention is also given to psycho-linguistic analysis of children's speaking made by O. Shakhnarovich, L. Yurieva and others. Article states that E. Sobotovich has made the conclusion that it is possible to consider the linguistic component as the certain circle of language language, speech competence which is formed during the process of mastering language. And it is impossible to master language without this competence. It was made the accent on the E. Sobotovich's statement that violation of phoneme perception could not be caused only by the lack of auditory distinction of speech sounds basing on physical (acoustic) features. This is called auditory analysis and takes place rather often within speech therapy. The article reflects the analysis and description (made by E. Sobotovich) of speech activity and its components: linguistic competence, content and psychic processes which predetermine its forming. It is characterized the phonological component of language competence and its meaning is also characterized. It is traced that special attention scientist gives to the semantic and grammar components of linguistic competence.
Keywords: linguistic component, language, speaking, speech activity, linguistic competence, semantic structure.

Introduction. Period of renovation of modern pedagogical education in Ukraine is assisted by the increasing interest to history, culture, mental origins. Approaches to education and social-cultural politics are changing in general which makes pedagogues and scientists of Ukraine to study grounding and to use creatively the pedagogical heritage.

Among prominent pedagogues of the second half of 20-th-21st centuries the head place is given to the personality of E. Sobotovich, the doctor of sciences, professor, member-correspondent of APS of Ukraine. Her activity became the essential contribution to the development of speech therapy science and practice of Ukraine.

One of problem which was studied by Sobotovich in his research works was the problem of linguistic component of speech activity. Scientist had studied the linguistic component of speech activity through the prism of analysis of violation of speech activity and through the finding of ways of the optimal ways of its forming. In her work she based on the model of speech activity which was worked out by O. Leontiev and I. Zimnya. Also the scientist's attention is given to the psychological-linguistic analysis of O. Shakhnarovich, L. Yurieva etc. [11].

Purpose. Firstly E. Sobotovich analyses terms language, speaking and speech activity with the aim of getting conclusion on the speech activity and determining the optimal ways of its forming.

The theme speech activity is analyzed by different sciences. It is resulted in numerous definitions of this term which sometimes seem rather multivalued i fret. According to scientist's point of view the most optimal definition of speech activity is given by I. Zimnya which became the foundation of her research. «Speech activity is active, directed, motivated, subject process of giving and receiving of formulated of information with the help of language. This information is aimed on the satisfaction of personality's communicative-cognitive need of communication» [3, c. 121].

Language is the system of symbolic certain signs which are created by the people for the communication. Language is the normalized system of sounds, morphemes, and rules of their combination at morphological, syntactical, semantic, and logical levels. It is the system of symbols, it is the main way of communication of members of certain human collective, it the way of reworking and transfer of information from generation to another generation.

Basing on the theory of speech activity (by Leontiev) we can state that «speaking is the result product of speech activity» [8]. Within psycho-linguistics the term speaking and speech activity are used as nearly equal. «Speech activity forms and develops on the basis of biological and genetic fore-condition for the creation and operation of symbol system. Speech activity is formed only within conditions of communication in combination with general intellectual development» [2, c. 275].

Considering the analysis of literature resource Sobotovich makes the conclusion that the term language, speaking and speech activity are not the same but they interact and are interconnected.

© Lyndina E.Y., 2015

E. Sobotovich states that «speaking is the product of speech activity. it means that it is the specific form of realization of speech activity» [5, 6]. According to scientist's point of view, the most optimal linguistic definition for term speaking was proposed by F. Berezin, B. Golovin. They marked «speaking as the consequence of symbol units of communication within the language material, within their communicative using» [1, c. 26].

While analyzing the terms language, speaking, speech activity Sobotovich states that language and speaking are two components of speech activity. It gives reasons for the determination of linguistic and communicative components of speech activity.

The goal of the article is the studying of certain aspects of linguistic component in works which written by E. Sobotovich and became the important contribution to the speech therapy.

Due to the analysis of definitions (which were marked above) Sobotovich makes the conclusion that it is possible to consider the linguistic component of speech activity as the certain circle of language knowledge, language competence, which is formed during the process of mastering language, it is impossible to use language without this activity.

Literature Review. Considering research of O. Shakhnarovich scientist states that as the main way of getting new knowledge it will be the operating of linguistic units during the process of creation of new speech statement; understanding of this statement, in other words, with the help of sign operations. Language means of knowledge are formed arbitrary as the collateral product of activity which is directed not on the mastering knowledge but on the mastering spontaneous practice of speech communication during the process of adjustment of his speaking to the samples which kid perceives in adults' speaking. D. Bogoyavlenskyi, M. Gohlerner mention that all these knowledge have character of practical generalization. They are in the foundation of processes of speaking's understanding and creation.

E. Negnevitskaya and other state that language units may include not all the language units but those which have features of two types: ability to replace real ties and connections of objects; features of symbols themselves which are determined by their sensual nature. Features of first one act as meaning of the symbol and reflect its function as the way of communication. O. Leontiev names it as the semantic component of the symbol [9]. Features of another type reflect the form of the symbol in other words symbol's essential options (its sound membrane) which is revealed in the process of comparison of symbols. Changing of these features is caused by the changing of symbol's functions [4, 6].

The symbol (sign) of the language can be involved into linear, spatial and temporal relationship within the composition of speech circuit. Considering this scientists determine two types of relation of language units: syntagmatic (linear) and paradigmatic. Analyzing these relations E. Somotovich based on linguistic research works made by Y. Kostinskyi, V. Solntcev, Y. Stepanov.

In accordance with mentioned research works scientist underlines that any paradigm ant any level of language structure means the combination of variants which are united by the strong and stable invariant.

Thus paradigm could be considered in case when there are strictly determined of certain variants of certain invariant (in other words members of paradigm which are chosen by the speaker of writer depending of structural organization of the statement).

E. Sobotovich states that language units are organized into speech consequence in accordance with the language laws respectively to conjunctive possibilities of phonemes, morphemes, words. Words within word combination and sentences are connected in accordance with language's laws. This provides the certain consequence of sentence's members.

Thus syntagmatic relations reflect logical consequence of language elements, their content connection.

Mastering language implies (mastering it by the native speaker) such language knowledge: essential features of material body of symbols, their sound membrane; meaning of language symbols which are formed as the generalized notions about the really existing subjects of environment; functional using of language symbols; consequences of combination of language symbols which is caused by their paradigmatic and syntagmatic relations within structure of the language.

O. Shakhnorovich states that sign (symbol) operations are the way of mastering these knowledge. These operations could be considered as the content of linguistic competence. Determine such operations which provide mastering language symbols: stating by the child such phenomena: image connections between words and objects, between sentences and situations which foresees determination of signs from the speech stream at practical level. O. Shakhnarovich states that process of generalization of language phenomena and its transfer are the central operations, which provide the mastering language [10].

Researches made by L. Vygotsky, O. Zaporogetc, D. Elkonin, O. Shakhnarovich, J. Piage shown the way in which psychical processes and social factors provide mastering mentioned knowledge. This is the sensual-motor intellect, certain level of mental activity, development of notions, attention, memory which provide mastering language symbols and their external side. E. Sobotovich makes the accent her attention at determination of specific psychic process, especially successive analysis (analysis of consequence of structure's elements) of perceived speech stream which provides the mastering linear consequence of language units of different levels. Simultaneous synthesis (combination of signals which appear consequently into one simultaneous perceiving of all its parts) provides mastering paradigmatic raw which is especially important while mastering system of grammar forms [4]. Social factors are of great importance too, especially contact between the child and people who take care of her (him); common activity and game (during them the child's attention is directed on communication, on development of object activity).

Due to the analysis of literature resources E. Sobotovich makes the conclusion that for the mas-

tering language it is of great need to master sound images of language symbols. The scientist considers the phonological component with this goal.

Phoneme is the minimum unit of language's sound structure which serves to the determination and notion of language signs [4, 6]. Phoneme is realized in allophones which in their turn are determined by the sound of speaking. Sound is the element of oral speaking which is created by the organs of articulate, breath and voice apparatus.

Phoneme as the unit of sign system bares the symbolic function. First of all it is the cognitive function. S. Bernshtein, M. Trubetsky determine phonemes which could be common for two signs, to determine two signs and to be equal identical

On the earliest stages of development it is very important the mastering of paradigmatic organization of phonological units of language which is constructed on the relations of comparison of their features which differ in content. Exactly these features make phoneme to be the real data of language consciousness of the child, because their changes lead to the violation of semantic and morphological identity and are caught (gained) by child very fast. These are features of phonemes. They are determined by the articulate peculiarities and acoustic options [5, 7].

E. Sobotovich states that, as the result of this could be considered that system of phonemes' comparison is constructed in Russian and Ukrainian languages on the comparison of vowels depending on the raw and the rising, and consonants – depending on the place and way of their creation, voiced – voiceless, hardness-softness of consonants. These differential features of phonemes are stable.

E. Sobotovich analyses the problem of mastering phonetically units of language.

In accordance with research made by E. Sobotovich and I. Sobotovich, we can state that during the process of increasing of linguistic experience (with the help of the auditory analyzers) it takes place the generalization of different variants of sounding of the same phoneme. They state that result of this activity is the forming of constancy of auditory perceiving. In other words it is the perceiving of unchangeable features of phoneme in all its variants of sounding during the process of listening and determination of phonemes on these features. This is the phonemic determination (perceptive level of perceiving). This qualitative change of process of perceiving (in accordance with E. Sobotovich's point of view limits and stables the sound compound of speaking which provides the forming of phoneme images of words and their further cognition in adults' speaking. Thanks to the adult it is stated the contact between the sound images of words and phenomena of reality (notional level of perceiving).

Thus, phoneme's differentiation, determination is one of the important mechanisms which determine forming of impressive and expressive speaking. E. Sobotovich makes the conclusion that violation of process of phoneme perceiving cannot be connected with the lack of auditory determination of speaking's sounds in their physical (acoustic) features (acoustic analysis) which occurs within speech therapy very often.

Research gives for the scientist the basis for the stating that at primary stage of forming of mechanisms of determination of phonematic differentiation the certain role has speech-moving analyzer. Phonemic differentiation is formed firstly on the material of words which are not only familiar for the child but also these words are available for the pronunciation by the child. During the repeating these words (sound complexes) to the different variants of sounding of the same phoneme are produced by the same complex of movements, articulations which provides and assists to the fixing of their constant features.

L. Vygotsky, O. Luria, O. Leontiev and other mention that word has complex semantic structure. Authors determine lexical and psychological meaning of the word (Sobotovich, 1989). Basing on the analysis of literature research E. Sobotovich makes the conclusion that lexical meaning of the word is the content of the word which is stated by our mental correlation of sound complex and the whole class of objects or phenomena of reality. Psychological meaning of the word is the generalized reflection of the reality which is produced by personality and is fixed in the form of notions, knowledge or skills, as the generalized way of actions.

E. Sobotovich mentions that mastered lexical and psychological meaning of the word contains the content of semantic component of linguistic competence. L. Vygotsky, D. Elkonin, O. Shakhnarovich, and others (due to the analysis of forming of lexical and psychological meaning) determine sign operations and psychical process which help to master these meanings [10]. Researches of scientists show that forming of semantic structure correlates with data of cognitive development of the child.

Mastering semantic structures precedes widening and differentiation of notional sphere of child at the pre-speech level during the process of common activity of child with people who take care of this child. Research works which were made by E. Sobotovich prove the leading role of syntagmatic connection of words within the mastering of generalized lexical meaning of the word and in widening of content sphere of word associative reactions of children (which are 5-7 years old). Scientist stresses that observed children have mostly syntagmatic and paradigmatic associative speech reactions till 6 years old (development of children's speaking was within norm).

Results. Forming of system of words' connections and relations is guaranteed and provided by the certain level of development of simulative synthesis. It is of great need the simultaneous combination of some correlated features by the personality's consciousness for the cognition of these connections and relations.

Thus not the demonsrative understandings but ability of inside catching, organization of certain isolated features, their combination within one scheme is the necessary condition of forming of mentioned functional connections.

Research made by O. Luria and his school have shown that in case of lesion of parietal-occipital areas (which perform simultaneous synthesis) of cortex (semantic aphasia) systems of ties and connections (which is hidden in the word) becomes deeply violated. As the result patients have (have saved) only the object correlation of the word.

E. Sobotovich mentions that on the basis of mastering generalized lexical meaning of the word it is formed the further functional using of language signs: sound membrane starts to lose its image connection with the object or directly perceived feature of the object, its action. Words become to be used only as language signs, as marks for the determined certain content.

During further development of the child (due to the systematization of child's notion about the environment) during the process of teaching it takes place the ordering of semantic fields, development of lexical system and further forming of word notions on this base. Research of E. Sobotovich shown that mental connection of words within the process of associative reaction is based on the mentioned relations just till the 7-8 ears-old age [4].

So, semantic component of linguistic competence (in its lexical circuit) is based on mastering such «knowledge»: direct, phraseological-units-caused and generalized lexical meaning of the word, its notional correlation.

The conducted analysis allows E. Sobotovich to state that forming of the semantic structure of the word (its lexical meaning and notional content), is provided by such mental operations with semantic units: of object situation and determination of its certain elements (semantic units); stating connections between these notional units and language way of their determination; comparison of homogenous objects, phenomena which are determined by one word, determination of their common features and their generalization; stating system of notional connections (logical, syntagmatic, paradigmatic) of certain word with other words; cumulating and generalization of different meaning of the same word; practical classification of words depending on semantic options of different measure of generalization.

During studying grammar component of linguistic competence E. Sobotovich marks that child which has already mastered the language never faces up with grammar rules but deals only with concrete sentences. Speaking of the child is subordinated to certain regularities.

Analysis of semantic structure of the sentence leads to the conclusion that its meaning is determined by the sum of such meanings: 1. Lexical meaning of words which are included in it; 2. Words' content relations in linear circuit (or by the semantic meaning of relation); 3. These content relations in language are reflected with the help of certain words' order and syntax morphemes or endings.

E. Sobotovich underlines that for the understanding of the sentence (especially without semantic indicators and correct grammar arrangement of the sentence) within own speaking it is of great need to master grammar or additional meaning of the form-creating morphemes (words' endings).

Grammar or additional meanings determine different linear (syntagmatic) relations of words within word-combinations and sentences. Mastering mentioned meanings and language ways of their notion contain (in accordance with point of view of the scientist) constitute the grammar component of linguistic competence. E. Sobotovich determines ways and mechanisms of mastering these knowledge (basing on the analysis of the orthogenesis of act of speaking) competentions.

Research of O. Shakhnarovich and others gives the foundations for the scientist to state that syntactical components are gained earlier than morphological. Analysis of process of mastering sentence by the child shows that mastering its semantic structure displays directly child's character of thinking, in other words, chil'd ability to maintain content connections between phenomena.

E. Sobotovich proves (due to the conducted analyses) that ways of mastering syntactical structure of the sentence by the child (mastering syntactical meaning of words as meaning of their relations and in accordance with this – rules of order of permissible sequences of words within sentence) directly reflect the character of child's thinking (ability to structure the situation, to determine essential content components and to state content connections among of them).

Scientist stresses that we have to deal not only with the problem of mastering notional aspect of sentence but its external aspect too. Researches made by L. Vygotsky, D. Piage state that external aspect of child's speaking is developed from the word to combination of two or three words, after that it is developed to the simple phrase and to the combination of phrases. O. Gvozdev determines such period in child's speaking development when the child omits verb or the object of action (though it is made perceptively and consciously). This proves that this combination of words is of certain difficultness for the child.

Thus connection of elements and their appropriate word signs represent specific operation (successive synthesis) which is formed gradually. This is proved by the research made by E. Sobotovich. This research shows that within pathological forming of this operation (which happens in case of lesion of frontal (forehead) areas of the brain) children's speaking is not formed in their own speaking despite the understanding of syntactical meaning of relation [6, c. 25].

Discussion. Conducted analysis of process of mastering grammar knowledge (at syntax level) by the child allowed E. Sobotovich to determine such operations which provide their mastering: 1) Notional structuring of demonstrative, visual situation, determination of its basis semantic units; 2) Determination of semantic relations among marked elements of situation; 3) Correlation of marked elements of situation with their sign (language) determination; 4) Mastering meaning of relation among sign units or syntax meaning of the word in marked circuits; 5) Differentiation or determination of grammar classes of words. Knowledge and operations which were mentioned above (in accordance with opinion of E. Sobotovich) provide mastering rules of words' combinations into linear circuits – word combinations and sentences (syntagmatic of the language) as «rules» of constructing and understanding of syntax structures. Scientist makes accent that syntax meaning of words within sentence are formed with the help of grammar forms (grammar morphemes). They begin to form due to the mastering syntax meaning of the words as meaning of relations (22 months). So during mastering words' forms the child grounds on the objective reality as well as during the mastering of admissible sequence of words in sentence.

E. Sobotovich underlines that stating of connections between the word-form and object reality leads to the understanding of that new material which morpheme brings into the meaning of the familiar word.

But for the notion of these relations between different objects the morpheme has to be determined from the word by practically way. E. Sobotovich makes the conclusion (due to the analysis of scientists' works) that morphological analysis is the condition, operation which provides the process of determination of morphemes. O. Shakhnarovich explains this notion and states that morphological analysis bases on the phonetic and content analysis but often does not coincides with it. She considers that it is the new separation of the already dissevted word.

Thus morphological component of language competence is based on mastering such «knowledge» and «rules»: 1) scientific-syntax meaning of form-creating morphemes; 2) language way of its notion (sound membrane); 3) grammar stereotypes (models) of word's changes; 4) paradigmatic morphological raw (Sobotovich, 1989: 28).

Within mastering these knowledge» the great role is acted by such operations: orientation of the child on the sound form of the word, comparison of word-form with their sounding and meaning, and mental operations with certain (morphological) meanings (abstracting, transferring, generalization).

Everything mentioned above implies the linguistic component of speech activity.

E. Sobotovich studied one aspect of the problem – what knowledge about the language does the child have to master and with the help of what mechanisms does the child master them. While analyzing the term of mastering language at different levels of mastering E. Sobotovich determines linguistic component of speech activity.

The scientist considers the linguistic component of speech activity as the spectrum of language knowledge, language competence which is formed during the mastering language and without which the using of language becomes impossible. The author analyses in details the linguistic competence and its competence, content and psychic processes which predetermine its forming. Scientist characterizes the phonological component of language competence and its meaning too. Particularly attention is given to semantic and grammar components of linguistic competence.

References:

1. Березин Ф. М., Головин Б. Н. Общее языкознание / Ф. М. Березин, Б. Н. Головин // Учебное пособие для студентов педагогических институтов по специальности «Русский язык и литература». – М.: Просвещение, 1979. – 416 с.
2. Дефектологічний словник: навчальний посібник / За редакцією В. І. Бондаря, В. М. Синьова. – К.: «МП Леся», 2011. – 528 с.
3. Зимняя А. И. Психология обучения неродному языку / А. И. Зимняя. – М.: Просвещение, 1991. – 222 с.
4. Соботович Е. Ф. Психологическая структура речевой деятельности и ее формирование в процессе нормального онтогенеза / Е. Ф. Соботович // Изучение и коррекция обучения и воспитания детей с нарушениями слуха и речи. – К.: КГПИ, 1989. – С. 77-90.
5. Соботович Е. Ф. Методика выявления речевых нарушений у детей и диагностика их готовности к школьному обучению / Е. Ф. Соботович. – К.: «Актуальна освіта», 1998. – 127 с.
6. Соботович Е. Ф. Особенности формирования речевого сознания у детей дошкольного возраста в процессе спонтанного речевого развития / Е. Ф. Соботович, І. Е. Соботович // Изучение и коррекция обучения и воспитания детей с нарушениями слуха и речи. – К.: КГПИ, 1989. – С. 120-127.
7. Соботович Є. Ф. Психолінгвістична періодизація мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку / Є. Ф. Соботович // Теорія і практика сучасної логопедії: Збірник наукових праць. – Випуск 1. – К.: Актуальна освіта, 2004. – С. 2–19.
8. Леонтьев А. А. Основы психолингвистики / А. А. Леонтьев. – М.: Смысл, 1997. – 287 с.
9. Леонтьев А. А. Язык и речевая деятельность в общей и педагогической психологи / А. А. Леонтьев // Избранные психологические труды. М.: Московский психолого-социальный институт; Воронеж: Изд. НПО «МОТЭК», 2001. – 448 с.
10. Шахнарович А. М., Юрьева Н. М. (1990). Психолингвистический анализ семантики и граматики / А. М. Шахнарович, Н. М. Юрьева. – М., 1990.

Линдіна Є.Ю.
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова,
Бердянський державний педагогічний університет

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЛІНГВІСТИЧНОГО КОМПОНЕНТА МОВЛЕННЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПРАЦЯХ Є. СОБОТОВИЧ

Анотація
У статті розглянуто основні аспекти лінгвістичного компонента мовленнєвої діяльності, які вивчала Є. Соботович у своїй науково-педагогічній діяльності. Для того, щоб детально вивчати цю проблему, вченою спочатку були проаналізовані поняття мова, мовлення та мовленнєва діяльність. Це дало змогу дійти висновків стосовно мовленнєвої діяльності та знаходження оптимальних шляхів її формування. Окрім цього, проаналізовані інші поняття, завдяки яким виокремлюються лінгвістичний та комунікативний компоненти мовленнєвої діяльності. У статті простежується те, що Є. Соботович досліджувала лінгвістичний компонент мовленнєвої діяльності крізь призму аналізу порушення мовленнєвої діяльності та знаходження оптимальних шляхів її формування. Узагальнено стан освітленості проблеми складових лінгвістичного компонента на момент проведення вивчення вченою даного питання. Показано, що в своїй роботі Є. Соботович спирається на моделі мовленнєвої діяльності, які були розроблені О. Леонтьєвим та І. Зимньою. Дослідженню лінгвістичного компонента мовленнєвої діяльності сприяє психолінгвістичний аналіз дитячого мовлення, розроблений О. Шахнаровичем, Л. Юр'євою та ін. У статті зазначається, що Є. Соботович зроблено висновок, що розглядати лінгвістичний компонент мовленнєвої діяльності можна як певний круг мовних знань, мовну компетенцію, яка формується в процесі оволодіння мовою та без якої володіння нею є неможливим. Акцентовано на ствердженні Є. Соботович, що порушення процесу фонемного сприйняття не можна пов'язувати лише з недостатністю слухового розрізнення звуків мовлення за фізичними (акустичними) ознаками, тобто слухового аналізу, що найчастіше спостерігається в логопедичній практиці. У статті відображено аналіз та опис Є. Соботович мовленнєвої діяльності та її складових; лінгвістичної компетентності, зміст та психічні процеси які обумовлюють її формування. Охарактеризовано фонологічний компонент мовної компетенції та його значення. Відстежено, що особливу увагу вчена приділяє семантичному та граматичному компонентам лінгвістичної компетенції.
Ключові слова: лінгвістичний компонент, мова, мовлення, мовленнєва діяльність, лінгвістична компетенція, семантична структура.

Лындина Е.Ю.
Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова,
Бердянский государственный педагогический университет

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ЛИНГВИСТИЧЕСКОГО КОМПОНЕНТА РЕЧЕВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В РАБОТАХ Е. СОБОТОВИЧ

Аннотация
В статье рассмотрены основные аспекты лингвистического компонента речевой деятельности, который изучала Е. Соботович в своей научно педагогической деятельности. Для того, чтобы детально изучать эту проблему, ученой сначала были проанализированные понятия язык, речь и речевая деятельность. Это дало возможность сделать выводы относительно речевой деятельности и нахождения оптимальных путей ее формирования. Кроме этого, проанализированы другие понятия, благодаря которым выделяются лингвистический и коммуникативный компоненты речевой деятельности. В статье прослеживается исследования Е. Соботович о лингвистическом компоненте речевой деятельности сквозь призму анализа нарушения речевой деятельности и нахождения оптимальных путей ее формирования. Обобщено состояние освещенности проблемы составляющих лингвистического компонента на момент проведения изучения ученой данного вопроса. Показано, что в своей работе Е. Соботович опирается на модели речевой деятельности, которые были разработаны О. Леонтьевым и И. Зимнею. В статье отмечается, что Е. Соботович утверждает, что рассматривать лингвистический компонент речевой деятельности можно как определенный круг языковых знаний, языковую компетенцию, которая формируется в процессе овладения языком и без которой владение ею является невозможным. Акцентировано на утверждении Е. Соботович, что нарушение процесса фонемного восприятия нельзя связывать только с недостаточностью слухового различения звуков речи по физическим (акустическим) признаками.
Ключевые слова: лингвистический компонент речи, язык, речь, речевая деятельность, лингвистическая компетенция, семантическая структура.

УДК 378.147

ІЄРАРХІЧНО-РІВНЕВА МОДЕЛЬ ДИДАКТИЧНОЇ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ТА ЇЇ ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ ТА БЛОКИ

Малихіна С.В.
Національний транспортний університет

В статті розглянуто уявлення про ієрархічно-рівневу модель дидактичної інтенсифікації навчальної діяльності студентів вищих навчальних закладів, як сукупність певних компонентів та блоків. Представлено структурні компоненти та структурні блоки дидактичної інтенсифікації навчальної діяльності студентів вищих навчальних закладів. Детально розкрито сутнісні характеристики кожного блоку ієрархічно-рівневої моделі дидактичної інтенсифікації.
Ключові слова: ієрархічно-рівнева модель дидактичної інтенсифікації навчальної діяльності студентів вищих навчальних закладів, функціонально-структурні компоненти ієрархічно-рівневої моделі, навчальна діяльність, студенти вищих навчальних закладів

Постановка проблеми. Вища освіта – динамічна система, і зміст та програма інтенсифікаційних дій визначаються лише орієнтовно, оскільки реальний навчальний процес вищого закладу освіти перебуває у залежності від багатьох чинників, і під впливом соціально-економічних, політичних реалій постійно відбуваються зміни. Та безперечним залишається факт підпорядкування інтенсифікаційних процесів єдиній меті – формування студента як особистості-професіонала шляхом поступового входження у соціальне та професійне середовище, розвиток особистості, яка в подальшому здатна розкрити свої здібності і таланти у професійній сфері, збагатити особистий та соціальний досвід новими надбаннями.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні дослідження, щодо функціонування вищої освіти в роботах В. Байденко, В. Базилевича, Т. Бєлова, В. Білик, В. Буряка, С. Мочерного та інших науковців доводять необхідність виникнення та функціонування освітніх систем у якості інтенсифікації навчального процесу в абсолютній більшості можливих напрямків. Тож потреба здійснення інтенсифікаційних процесів є невідкладною проблемою сьогодення.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Високий рівень складності пропонованої ієрархічно-рівневої моделі, стохастичний характер процесів, що досліджують ся та точковий характером вимірів функцій стану інтенсифікації, наявність неконтрольованих впливів, а також ряд інших факторів призводить до значних ускладнень при практичному застосуванні ієрархічно-рівневої моделі. З метою усунення негативних упливів ми пропонуємо розглянути кожен структурний компонент та блок окремо.

Постановка цілей статті. Метою даної статі є аналіз та обґрунтування функціонально-структурних компонентів та блоків ієрархічно-рівневої моделі дидактичної інтенсифікації навчальної діяльності студентів.

Виклад основного матеріалу. Ієрархічно-рівнева модель інтенсифікації навчальної діяльності студентів являє собою систему, що має структурні і функціональні компоненти. Структурні компоненти представлені такими блоками: цільовим; змістовим, методичним; блоком контролю та оцінки результатів інтенсифікацій них процесів.

Функціональна частина моделі містить такі компоненти, що органічно випливають з природи моделювання навчальної діяльності і пов'язані з усіма структурними блоками: інструментальний, дидактико-комунікативний, блок самоорганізації.

Зазначимо, що у межах ієрархічно-рівневої моделі дидактичні умови відіграють роль твірного чинника, своєрідного двигуна, який активує всю модель у напрямі здійснення інтенсифікації навчальної діяльності, сприяє досягненню найближчих і перспективних цілей навчання студента у вищому навчальному закладі.

Функціонально-структурні компоненти ієрархічно-рівневої моделі розробляються з урахуванням тенденцій розвитку вищої професійної освіти. Ми також зважаємо на зауваження сучасних учених (О. Заболотська [1]) про те, що активізація процесу професійного становлення майбутнього професіонала-фахівця передбачає: психологізацію професійної підготовки студента, що дозволить забезпечити вплив на психічні сфери, формування цілісної індивідуальності (становлення індивідуальності у процесі професійної підготовки буде більш ефективним і гармонійним, чим більшим буде опертя на самоактуалізацію внутрішніх сил студента, тим більше стимулюватиметься функціонування екзистенційної та регулятивної сфер з метою активізації усіх потенцій людини та її прагнення до саморозвитку), розвиток індивідуальності студента на основі спеціальних ситуацій, що дозволять йому опанувати певну позицію, у якій поряд з інтелектуальною, мотиваційною та предметно-практичною сферами, більш активніше функціонуватимуть екзистенційна, регулятивна й емоційна сфери індивідуальності; зміни позицій студента під час професійної підготовки, структурування взаємодії викладача й студента, що визначається єдиною професійною основою двох суб'єктів педагогічної діяльності – викладача й майбутньої діяльності студента: цілевизначення – цілездійснення – ціле ствердження [1].

ЦІЛЬОВИЙ БЛОК. Практика реформування вітчизняної освітньої системи свідчить про те, що затвердження пріоритетного значення вищої освіти як провідного фактору формування людського капіталу та інноваційного розвитку економіки значною мірою залежить від удосконалення та оновлення процесу навчання у відповідності з потребами «економіки знань». Мета інтенсифікувати навчальний процес, а в ньому – саме навчальну діяльність студента, – безпосередньо

© Малихіна С.В., 2015

пов'язана з глобальними макроекономічними завданнями української спільноти. Тож ієрархічно-рівнева модель дидактичної інтенсифікації об'єднує у своїй структурі загальні освітні цілі функціонування вищих навчальних закладів у системі вітчизняної освіти, цілі професійної підготовки студента у певному вищому навчальному закладі, цілі предметної підготовки. У відповідності до загальної структури навчальної діяльності та змістово-процесуальної структури інтенсифікації навчальної діяльності студенів у напрямах інтенсифікації планування навчальної діяльності та управління НД також виокремлюємо: врахування державних вимог та чинних стандартів вищої освіти, превентивний моніторинг та здійснення на цій основі загального прогнозування інтенсифікаційних упливів.

Інтенсифікація навчальної діяльності у своїх цільових установках спирається на врахування не лише дидактичних закономірностей і принципів, а й психологічних чинників, адже студент є об'єктом інтенсифікаційних упливів і одночасно суб'єктом навчальної діяльності. Досягнення студентом мети навчальної діяльності (загальної та часткових) потребує поступового розв'язання низки взаємопов'язаних завдань. Для досягнення цього студент повинен сприйняти мету інтенсифікації навчальної діяльності як особистісну потребу, усвідомити (за допомогою викладача) основні способи досягнення цієї мети, спланувати свою діяльність, і у подальшому поєднувати зовнішній та внутнішній контроль над ходом навчальної діяльності, зважаючи на те, що навчальна діяльність – це лише частина освіти.

ЗМІСТОВИЙ БЛОК. «Тенденції розвитку світової економіки переконливо свідчать, що в Україні не може бути іншого шляху прогресу, ніж формування економіки, заснованої на знаннях, тобто економіки інноваційно-інтелектуального типу» [2, с. 37], зазначають сучасні економісти (О. Кириченко, Ю. Неговська, А. Чухно). Інтелектуальний капітал, на відміну від фінансового, має тенденцію і можливість стрибкоподібного приросту, що робить його головною особливістю нашого часу. Забезпечити у подальшому такий «стрибкоподібний приріст» цілком можливо, інтенсифікувавши у період перебування молодої людини у вищому навчальному закладі навчальну діяльність у її різноманітних формах та виявах. Зупинимося детальніше на цьому питанні.

Для інтенсифікації навчальної діяльності студентів треба не тільки зробити більш напруженими цілі і посилити мотивацію навчання (див. попередній блок). Певні зміни необхідно внести у зміст освіти. У психолого-педагогічних дослідженнях останнього часу надається велике значення новим підходам до відбору і структурування змісту основ наук, щоб зробити більш продуктивним процес навчання. У межах змістового блоку доцільні заходи для підвищення інформативної ємкості навчального змісту, а саме: варто здійснювати більш ретельний відбір знань, умінь і навичок за такими критеріями, як наукова повнота, теоретична і практична значущість, відповідність віковим можливостям та індивідуальним особливостям студентів, відповідність наявного часу; відповідність навчального матеріалу новітньому міжнародному досвіду, новітній соціально-економічній ситуації, навчально-матеріальній базі закладу та іншим умовам навчання; здійснювати роботу по виокремленню основних понять, законів, теорій, умінь, навичок; викладач повинен активно спиратися на зміст раніше вивченого, дані інших навчальних предметів, що сприятиме більш усвідомленому засвоєнню змісту освіти. Посилення взаємозв'язків такого виду дозволяє формувати міжпредметне мислення, орієнтоване на засвоєння цілісної картини світу; неослабну увагу варто приділяти формуванню і підтримці у студентів загальнонавчальних умінь і навичок. Наявність таких навичок дозволяє засвоювати більший обсяг навчальної інформації за менший час.

Інтенсифікація навчальної діяльності студентів вищих навчальних закладів здійснюється на ґрунті активації сучасних дидактичних інновацій. Під інноваціями «маються на увазі такі перетворення в системі вищої освіти, які спрямовані на забезпечення сучасної якості освіти на основі збереження його фундаментальності та відповідності актуальним і перспективним потребам особистості, суспільства і держави» (О. Павлова [5, с. 10]).

МЕТОДИЧНИЙ БЛОК. У межах методичного блоку ієрархічно-рівеневої моделі інтенсифікації навчальної діяльності студентів пропонуємо методику інтенсифікації раціональних навчально-пізнавальних дій. В основі цієї методики – процедура згортання знань в дидактичну одиницю, яка і надає можливість студентам освоювати на гранично допустимому рівні узагальненими способами дій у певному різновиді задач або певній темі (розділі програми), що належать окремій галузі знань. Теоретичну основу запропонованого алгоритму інтенсифікації структури та змісту навчального матеріалу визначаємо, виходячи з рекомендацій Г. Околелова, А. Хуторського та інших науковців.

В основі інтенсифікаційних дій – такі процедури: розбиття змісту навчальної дисципліни на окремі елементи, цілісна система яких збігається з її повним змістом; проектування матриці взаємозв'язків елементів змісту дисципліни з метою виокремлення провідних, стрижневих положень, понять, взаємозв'язків; моделювання професійно значущої навчальної інформації у наочній (символічній, графічній тощо) формі; присвоєння та перетворення професійно значущих знань; формування структур найбільш загальних способів навально-пізнавальної діяльності; побудова системи індивідуальних завдань з поступовим ускладненням змісту та прийомів розв'язання («нарощування труднощів») та «розгортання» дидактичної одиниці; моніторинг викладачем загальних способів і прийомів розв'язання певного класу навчальних, навчально-професійних завдань.

Якщо за елементи змісту дисципліни приймаються її програмні питання, то система провідних знань цієї дисципліни формується за допомогою матриці взаємозв'язків, причому позначка про взаємозв'язок елементів змісту фіксується тільки лише один раз. Накопичення таких позначок-взаємозв'язків є свідченням важливості розуміння змісту конкретного розділу дисципліни або навіть всієї дисципліни в цілому. Тому такий елемент з повною підставою можна зарахувати до системи провідних знань і дидактичної одиниці. Це і дозволяє виділити зі складу наукової дисципліни матрицю, що включає фундаментальні поняття і загальні способи дій в їх логічних взаємозв'язках. Така матриця з дидактичних одиниць істотно відрізняється в плані упорядкування від звичайного тематично-

го структурування, прийнятого в сучасних навчальних програмах.

Інтенсифікаційні дії за матрицею інтенсифікації призводять до виокремлення загальних властивостей, провідних принципів, ключових ідей даної галузі знань; здійснюється проектування цих взаємозв'язків, оволодіння способами переходу від загальних теоретичних знань, загальної теоретичної навчальної інформації до її конкретизації і навпаки. Матриця дидактичної інтенсифікації вимагає застосування комплексних активних методів навчання, спроектованих з урахуванням факторів інтенсифікації навчальної діяльності.

ДИДАКТИКО-КОМУНІКАТИВНИЙ блок ієрархічно-рівневої моделі інтенсифікації навчальної діяльності студентів безпосередньо пов'язаний з інтенсифікацією дидактичної взаємодії (термін В. Сластьоніна, Н. Філіпенко), налагодженням плідної навчальної співпраці (Л. Кондрашова, В. Сєріков, А. Хуторської) всіх учасників навчального процесу. На разі нагадаємо, що інтенсифікація з психологічної точки зору (В. Давидов, П. Гальперін, І. Зимня) розглядається як сукупність чотирьох параметрів: збільшення обсягу та швидкості засвоєння навчального матеріалу; кількість і варіативність прийомів навчання (вправ); щільність і насиченість спілкування; активізація психологічних резервів того, хто навчається (І. Зимня [1]).

Навчання на ґрунті активації резервів дидактичної взаємодії повинно забезпечити також єдність освоєння студентом певних технологічних норм, самостійного творчого пошуку та колективної навчально-дослідницької діяльності. Така єдність – одна з найважливіших характеристик успішної інтенсифікації навчальної діяльності, що набуває яскраво виражений партнерський характер, представляє кожному з учасників все більші можливостей для розкриття своєї індивідуальності, для творчості. Це досягається за рахунок використання різноманітних форм навчальної взаємодії, колективного осмислення проблемних ситуацій і прийняття спільних рішень. Тож робота з інтенсифікації навчальної діяльності студентів – важливий засіб формування студентського колективу, відповідного нормам та ідеалам майбутньої професії.

Цільовий, змістовий, методичний та дидактико-комунікативний блоки ієрархічно-рівневої моделі інтенсифікації навчальної діяльності студентів дозволяють відтворити рівень навченості.

ІНСТРУМЕНТАЛЬНИЙ блок і блок **САМООРГАНІЗАЦІЇ** органічно витікає з природи моделювання. **ІНСТРУМЕНТАЛЬНИЙ БЛОК** ієрархічно-рівневої моделі передбачає розділення навчального матеріалу певного курсу на окремі частини (інформаційні порції) та добір оптимальної форми його подачі (у тому числі – за допомогою сучасних комп'ютерних засобів), добір інструментарію впливу на процеси засвоєння навчального матеріалу як у процесі аудиторної навчальної діяльності, так і у позааудиторний час (під час самостійної роботи різних видів, у тому числі – дослідницької), забезпечення «дидактичного підкріплення» у разі правильно обраної процедури засвоєння, знаходження вірного способу розв'язання задачі чи завдання тощо.

Інструментальний блок передбачає застосування сучасних засобів забезпечення інтенсифікації навчальної діяльності студентів, як-от розробку мультимедійного супроводу інтенсифікації навчальної діяльності студентів (включення структуру блоку інформаційних, довідкових та методичних матеріалів з навчальної дисципліни, які сприяють ініціювання пізнавальної активності, створенню творчої навчального середовища та посилення самостійності студентів); реалізацію мультимедійного супроводу навчальної діяльності студентів, яка здійснюється за допомогою насичення різних форм, методів, прийомів, засобів організації навчальної роботи елементами мультимедіа (текст, звук, аудіо-, відео-, фотоматеріали, графіка, анімація), що сприяє ініціюванню активності, посиленню самостійності та спонуканню студентів до творчої діяльності; інваріантно-модульний моніторинг навчальної діяльності студентів сприяє отриманню об'єктивної, розгорнутої, порівнянної та своєчасної інформації про стан пізнавально-професійної діяльності студентів; здійснюється він за допомогою мультимедіа технологій.

Блок самоорганізації ієрархічно-рівневої моделі інтенсифікації навчальної діяльності студентів націлює суб'єктів навчальної діяльності та самостійне засвоєння знань, самостійне опанування певних умінь та навичок, передбачених навчальними програмами. Саме блок самоорганізації демонструє процес просування студента по щаблинах професійної майстерності. У межах цього блоку активуються можливості дистанційного навчання, первинного значення набувають консультативні послуги, які надає викладач студентам, здійснюється розробка та застосування індивідуальних та групових завдань самостійної навчально-пізнавальної діяльності студентів з урахуванням наявних пізнавально-когнітивних стилів. Багатьом студентам, особливо – студентам молодших курсів не вистачає психологічної готовності до самоорганізації своєї навчальної діяльності. За попередні періоди шкільного навчання в них не достатньою мірою сформовані уявлення про правила її організації, вони не вміють послідовно реалізувати передбачувані дії, часто – недостатньо високий пізнавальний інтерес до обраного фаху.

Змістові аспекти дидактичної інтенсифікації визначаються спрямованим відбором навчальної інформації для здійснення студентами самостійної навчальної діяльності. Загальновідомо, що самостійна навчальна діяльність студентів вищих навчальних закладів має певні специфічні особливості та виступає як досить новий вид діяльності для студента (у порівнянні з його попереднім досвідом здійснення навчальної діяльності у попередні роки навчання в загальноосвітніх навчальних закладах), нерідко педагоги-науковці позиціонують самостійну навчальну діяльність як окрему форму (поряд з лекціями, семінарами), інші визначають її як різновид навчальної діяльності студента. У сучасних дисертаційних дослідженнях з дидактики вищої школи наголос робиться на тому, що предметом самостійної навчальної діяльності студентів є самостійно засвоєні ним загальнонаукові та професійно значимі знання, узагальнені способи дій, які забезпечують досягнення кінцевого гарантованого результату навчання у вищій школі. Ефективність організації самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів залежить від: довільності пізнавальних процесів самостійного сприйняття, осмислення,

закріплення й опанування навчального матеріалу; уваги, уявлення, пам'яті, мислення й мовлення; наявності в тих, хто навчається, певних необхідних вольових якостей, а також належного достатнього рівня інтелектуального розвитку [211, с. 117].

БЛОК КОНТРОЛЮ ТА ОЦІНКИ РЕЗУЛЬТАТІВ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ має і функціональні, і структурні характеристики. Передбачається, що головним достоїнством розробленої ієрархічно-рівневої моделі є її продуктивність. Наскільки виправдане це твердження, з'ясовується у межах блоку контролю та оцінки результатів інтенсифікації навчальної діяльності.

Процедури контролю та оцінки результатів навчальної діяльності студентів розглядаємо на макро- та макрорівнях. Контроль та оцінка результатів інтенсифікації навчальної діяльності на макрорівні безпосередньо пов'язані з загальною оцінкою економічної ефективності вищої освіти. Відомо, що це питання є одним із центральних в економічній теорії та практиці, оскільки містить цілу низку взаємопов'язаних питань, розв'язання яких тлумачиться неоднозначно в різних джерелах та вимагає переосмислення в нових умовах. До змісту цієї проблеми входять питання, які уточнюють природу витрат на вищу освіту (економічних і соціальних), визначення реальних витрат на вищу освіту, обґрунтування методики розрахунків показників економічного ефекту вищої освіти для суспільства в цілому та для окремої особистості. На теперішній час не існує єдності серед економістів у підходах до питань економічної ефективності вищої освіти.

Тож важливим кроком до визначення ефективності навчальної діяльності студентів та інтенсифікаційних упливів є обрахування затрат. У цьому питанні варто зважати на ті методики, які використовуються в західноєвропейських та американських дослідженнях. Як правило, вектор цих пошуків – від макропоказників (на рівні національного доходу держави та частки витрат на освіту) до мікропоказників, раціонального розподілу та використання внутрішніх ресурсів системі вищої освіти, створення нових технологій навчання, що забезпечують оновлення матеріальної бази та застосування сучасних засобів навчання, розробку показників кількісного та якісного оцінювання дидактичних систем, за допомогою яких можна було б побудувати узагальнений індекс з урахуванням мінливості цілей (у межах ринкової економіки) та нових критеріїв ефективності вищої освіти.

Велике значення для обрахунку загальних та індивідуальних (на кожного студента) витрат має їх класифікація за елементами. У загальному вигляді затрати на вищу освіту ділять на прямі і непрямі. До прямих відносять заробітну платню викладачів та технічного персоналу, вартість навчального обладнання, інвентаря, приміщень та т.п. До непрямих – витрати, які несе суспільство у зв'язку з розвитком освіти. Зростання внутрішньої ефективності веде до отримання додаткових ресурсів при сталому обсязі тата структурі затрат або до зниження затрат на одиницю ефекту (Т. Шульц [349]).

Велике значення для розрахунку ефективності інтенсифікаційних упливів на макрорівні мають дослідження, предметом вивчення яких є методика обрахування сукупних затрат. Найбільшу цікавість у спектрі розбудови ієрархічно-рівневої моделі інтенсифікації навчальної діяльності студентів представляють роботи американських економістів М. Блауга та М. Вудхолла, які створили чітку класифікацію продукту вищої освіти і розрахували індекси витрат. Кількісну характеристику продукції вищої освіти відбиває щорічна кількість випускників, ефективність підготовки яких характеризується «індексом випуску». Для вищих навчальних закладів економічного спрямування ці показники оцінки результатів навчальної діяльності та контролю якості вузівського навчання видаються оптимальними.

Контроль та оцінка результатів інтенсифікаціних упливів на мікрорівні відбувається як під час аудиторних занять (переважно семінарських та лабораторно-практичних), так і в позааудиторних видах діяльності.

Контроль є найважливішим компонентом педагогічної системи та частиною навчального процесу. Оцінка, отримана в ході контролю, визначає відповідність діяльності вимогам конкретної педагогічної системи та всієї системи освіти. І. Підласий зазначає: «Контроль як своєрідний метод навчання повинен мати яскраво виражену навчальну, розвивальну спрямованість, з'єднуватися з самоконтролем, бути необхідним і корисним насамперед самому кого навчають» [6]. Існуюча система контролю знань, умінь і навичок студентів, за оцінкою науковців та нашими безпосередніми спостереженнями, має певні недоліки. По-перше, вона не забезпечує систематичну оцінку роботи студента протягом семестру з боку професорсько-викладацького складу і, по-друге, не надає студентам можливостей самостійно діагностувати рівень засвоєння змісту навчання. Тому у межах ієрархічно-рівневої моделі інтенсифікації навчальної діяльності передбачене подолання негативних сторін традиційного семестрового контролю.

Один з напрямків – використання технічних засобів у поєднанні з тестовою методикою. Комп'ютерний тестовий контроль є перспективним методом педагогічного контролю, швидко розвиваються напрямком на стику педагогіки, теорії педагогічних вимірювань, математичного та інформаційного моделювання, математичної статистики та автоматизації. До того ж впровадження і розвиток тестування сприятиме процесу інтеграції вітчизняної системи освіти у світову освітню практику.

Щоб управління процесом навчання здійснювалося студентом, необхідно разом із опануванням певним типом навчальної діяльності, потрібно ознайомити студентів і з еталонами (взірцями) для перевірки та контролю, повідомити про існування критеріїв перевірки та корекції. Завдяки цьому може бути здійснений самоконтроль ходу інтенсифікації та самокорекція допущених помилок. З метою розвитку самостійності потрібно наполегливо привчати студентів до систематичного самоконтролю та самокорекції пізнавальної діяльності: спочатку шляхом явної подачі еталонів (взірців) для перевірки навчальних дій, а потім шляхом засвоєння методів самоперевірки дій та створення індивідуальних еталонів.

З метою контролю та оцінки результативності інтенсифікаційних упливів можуть застосовуватись як традиційні методи й прийоми контролю (зрізові тематичні, підсумкові, залишкові контрольні роботи, заліки, іспит), так і прийоми про-

ектування майбутньої професійної діяльності, які допускають несуперечливе поєднання ділової гри і дискусії, вирішення селективних завдань (відбір оптимальних інтенсифікаційних засобів для подальшої роботи).

Блок самоорганізації, інструментальний та блок контролю й оцінки результатів інтенсифікації навчальної діяльності у сумі відтворюють рівень умілості.

Висновки. Рівень майстерності або компетентності студентів досягається внаслідок активації всіх блоків ієрархічно-рівневої моделі інтенсифікації навчальної діяльності студентів вищих навчальних закладів, таким чином можна дійти до висновку про те, що при максимальній інтенсифікації навчальної діяльності студентів, виконується соціальне державне замовлення на підготовку висококваліфікованих спеціалістів.

Список літератури:

1. Заболотська О. О. Теоретико-методичні засади формування індивідуальності майбутні; Зимняя И. А. Педагогическая психология: учеб. пособие / Ирина Алексеевна Зимняя. – Ростов н/Д.: Феникс, 1997. – 480 с.
2. Кириченко О. Перспективи інноваційно-інтелектуального розвитку України / О. Кириченко, Ю. Неговська // Вища школа. – 2011. – № 3. – С. 36-46.
3. Теоретико-методичні засади формування індивідуальності майбутніх учителів-словесників у професійній підготовці: автореф. дис. ... доктора пед. наук: 13.00.04 / Ольга Олександрівна Заболотська. – Одеса: Південноукраїнський держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського, 2007. – 42 с.
4. Малихін О. В. Організація самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів: теоретико-методологічний аспект: монографія / Олександр Володимирович Малихін. – Кривий Ріг: Видавничий дім, 2009. – 307 с.
5. Павлова Е. С. Технология интенсификации учебного процесса в вузе: диссертация ... кандидата педагогических наук: 13.00.08 / Павлова Елена Сергеевна. – Тольятти, 2007. – 229 с.
6. Підласий І. П. Практична педагогіка або три технології / Іван Підласий. – К., Видавничий дім «Слово», 2004. – 616 с.

Малыхина С.В.
Национальный транспортный университет

ИЕРАРХИЧНО-УРОВНЕВАЯ МОДЕЛЬ ДИДАКТИЧЕСКОЙ ИНТЕНСИФИКАЦИИ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И ЕЕ ФУНКЦИОНАЛЬНО-СТРУКТУРНЫЕ КОМПОНЕНТЫ И БЛОКИ

Аннотация
В статье рассмотрены представления о иерархично-уровневой модели дидактической интенсификации учебной деятельности студентов высших учебных заведений, как совокупности определенных компонентов и блоков. Представлены структурные компоненты и структурные блоки дидактической интенсификации учебной деятельности студентов высших учебных заведений. Подробно раскрыты сущностные характеристики каждого блока иерархично-уровневой модели дидактической интенсификации.
Ключевые слова: иерархично-уровневая модель дидактической интенсификации учебной деятельности студентов высших учебных заведений, функционально структурные компоненты иерархично-уровневой модели, учебная деятельность, студенты высших учебных заведений.

Malykhina S.V.
National Transport University

HIERARCHICAL LEVEL MODEL OF EDUCATIONAL ACTIVITY'S DIDACTIC INTENSIFICATION AND ITS FUNCTIONAL STRUCTURAL COMPONENTS AND UNITS

Summary
The idea of hierarchical level model of didactic intensification of higher educational institutions students' educational activity as a set of specific components and units. Structural components and structural units of didactic intensifying higher educational institutions students' educational activity are presented. Details disclosed intrinsic characteristics of each block of hierarchical level model of didactic intensification.
Keywords: hierarchical level model of didactic intensification of higher educational institutions students' educational activity, hierarchical level model's functional structural components, educational activities, students of higher educational institutions.

УДК 37.013.43Онацький(477.52)(09)

ОСОБЛИВОСТІ ЛЕБЕДИНСЬКОГО ПЕРІОДУ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НИКАНОРА ОНАЦЬКОГО (1906-1913)

Никифоров А.М.
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

Актуальність статті зумовлена необхідністю повернення імен педагогів-просвітників початку XX століття, які для розбудови української національної школи не шкодували ні сил, ні здоров'я, навіть, життя. Метою статті є визначення особливостей педагогічної діяльності громадського діяча Никанора Онацького в м. Лебедин Сумського повіту. Серед методів дослідження використано теоретичний, історико-логічний конкретно-пошуковий, хронологічно-системний, персоналістично-біографічний. Автором визначено основні віхи педагогічної діяльності митця в означений період. Перспектива дослідження полягає у подальшому вивченні педагогічної та культурно-просвітницької діяльності Н. Онацького на Слобожанщині.
Ключові слова: Никанор Онацький, педагог, художник, поет, громадський діяч.

Постановка проблеми. Важливого значення для розвитку теорії та практики сучасної освіти набуває вивчення її історії, та дослідження і грунтовний аналіз науково-творчої спадщини тих педагогів, які плідно працювали на освітянській ниві в непростий період розбудови національної педагогіки. До таких визначних діячів-просвітителів першої половини XX століття належить Никанор Харитонович Онацький (1874-1937) – педагог, художник, археолог, краєзнавець, культурно-просвітницький діяч, засновник Сумського історико-художнього музею.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В руслі перебудови і вдосконалення освітянських процесів на Україні в роки розбудови незалежної країни Особистість Н.Онацького привертала увагу культурно-громадських діячів, науковців. Педагогічна діяльність Н. Онацького в галузі освіти на Слобожанщині, стала предметом наукового дослідження В. Голубченко, Л. Корж, М. Манька, Б. Ткаченко, В. Ткаченко, В. Бугрій, О. Перетятька. Д. Кудінов, Н. Подоляка, Г. Яловий, В. Ханко, Л. Федевич, С. Побожій, Ю. Ступак аналізують окремі аспекти теоретико-педагогічних надбань, педагогічних публікацій, та наукових розвідок Н. Онацького. Громадсько-просвітницьку діяльність та літературну спадщину митця розглядали О. Ющенко, Г. Хвостенко, В. Скакун, А. Близнюк, М. Безхутрий, К. Прохоренко, Г. Петров, Ф. Кириченко. Н. Юрченко, Н. Дужа, Г. Ареф'єва, Г. Андрусенко, Л. Мельник, Б. Піаніда, В. Рубан, А. Скалацький, В. Ханко, М. Тимошенко досліджували його просвітницьку спадщину крізь призму образотворчого процесу.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. На основі аналізу джерел, можемо зробити висновок, що наукові розвідки мають вибірковий характер і присвячені окремим видам культурно-просвітницької діяльності Н. Онацького. Досить ґрунтовно вивчалася його творча спадщина: літературна, як поета, письменника, літературознавця; художня, як живописця, графіка; наукова, як, мистецтвознавця, етнографа, історика відповідно до сучасного рівня розвитку науки. Частково досліджена праця Н. Онацького на терені просвітництва. Констатуючи наукову цінність літературних джерел, однак, слід зауважити, що педагогічна діяльність Н. Онацького в початковий лебединський період не досліджувалася, а вивчалася лише побіжно, фрагментарно, без визначення ролі вченого в культурному розвитку Слобідського краю, без належної оцінки його внеску в розвиток української педагогічної думки. Надолужити це упущення і покликане наше дослідження.

Мета дослідження: охарактеризувати основні напрямки педагогічної діяльності Никанора Онацького в період вчителювання в гімназіях міста Лебедин Сумського повіту з 1906 до 1913 року.

Виклад основного матеріалу дослідження. Новим поштовхом у розвої національної ідеї на Слобожанщині став приїзд у Лебедин учителя малювання Никанора Харитоновича Онацького.

На початок викладацької роботи Н. Онацького вказує Прохання дирекора Одеського училища до Канцелярії Академії мистецтв: «...Честь имею покорнейше просить Канцелярию зачислить кандидатом на должность преподавателя рисования в средних учебных заведениях окончившаго в 1905 году полный курс наук и искусств по живописному отделению Никанора Онацкого, заявившаго ныне занять должность преподавателя рисования в средних учебных Заведениях (...) 27 января 1906 года» [4, арк. 9]. Низка документів із цього ж фонду № 769 [4, арк. 10-16] засвідчує листування директора Лебединської чоловічої гімназії з канцелярією Академії мистецтв про оформлення документації в зв'язку із викладацькою роботою Н. Онацького в Лебедині. Спочатку Н. Онацький влаштувався працювати по розряду найнятого, не затвердженого вчителя, оскільки був під негласним наглядом поліції. Але активна громадська діяльність, авторитет художника і поета сприяли тому, що через два роки його включили до складу педагогічної ради гімназії і поставили в штат. Документ листування від 4 квітня 1908 року Н. Онацький підписав вже як вчитель графічних мистецтв: «Покорнейше прошу Академию Художеств выслать все мои документы по следующему адресу: г. Лебедин Харьковской губернии, Мужская гимназия преподавателю графических искусств Никанору Онацкому. 4 апреля 1908 года» [4, арк. 9].

Аналіз архівних документів дає можливість встановити межі викладацької діяльності Н. Онацького в Лебедині:

– з 26 вересня 1906 року по 26 липня 1913 року – вчитель Лебединської чоловічої гімназії;

– одночасно, з 4 жовтня 1910 року по 26 липня 1913 – вчитель Лебединської жіночої гімназії.

© Никифоров А.М., 2015

Ці вісім років з 1906 до 1913 дослідники назвали «лебединським» періодом педагогічної і культурно-просвітницької діяльності митця [8, с. 13]. Провідною педагогічно-просвітницькою ідеєю лебединського періоду, постійною духовною потребою Онацького, була турбота про відродження української мови, прагнення, щоб у школах (освітніх закладах) вживалась українська мова для викладання і щоб для навчання використовувались українські книжки.

Про гоніння української мови в Лебединській гімназії згадує вдова просвітника, Надія Василівна Онацька (в ті часи – гімназистка Надія Кривошей): «Не дай Боже, якесь рідне слово мовить, відразу гнівне зауваження: «Ві что, с кухни пришли?» [7, с. 293]. Зі спогадів лікаря з Лебедина, тодішнього гімназиста Пантелеймона Домашенко: «Онацький з нами завжди говорив рідною мовою, і мова та була в нього добірна, виважена і ласкава. На той час це було не тільки сміливо, а й з боку вчителя ще й небезпечно для кар'єри...» [7, с. 29]. В цьому зв'язку вважаємо доцільним навести виступ у Державній Думі Г.І. Петровського: «В Лебединській чоловічій гімназії директор забороняє говорити українською мовою. На одному з уроків, коли учень обмовився українською мовою на доказ якоїсь алгебраїчної теореми, йому було поставлено двійку...» [7, с. 302]. Ці слова із промови були розповсюджені серед гімназистів і існує припущення що саме Онацький поширив виступ. Відома просвітниця С. Русова в газеті «Рада» від 6 грудня 1906 року в статті «З Харківщини... Горе з українською мовою» писала: «Пану директорові Лебединської жіночої та чоловічої гімназії не вподобалось дуже, що учні говорять між собою українською мовою, і ось він цими днями в дівочій гімназії звернувся до своїх учениць з цілою промовою, в котрій доводив «нелепость украинского язіка». А далі заборонив уживання рідної мови як у гімназії, так і вдома» [7, с. 28-29].

Для боротьби за українську мову, культуру, традиції в Лебедині Онацький створив патріотичний гурток, до складу якого ввійшли гімназисти старших класів. Згодом гурток стали називати «Шевченківським». Він мав свою бібліотечку україністики, забороненої літератури та касу. Гуртківці пропагували вільний розвиток своєї нації: українську мову, твори українських письменників, істориків, вивчали народні пісні, Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, Олени Пчілки, розповсюджували патріотичні прокламації, утверджували віру в справедливість. Наприклад, у річницю з дня народження Кобзаря гуртківці організували шевченківський вечір. Зібралися на вулиці Середівці в хаті Бондарця. С. Таранушенко прочитав реферат про творчість Т. Шевченка; потім присутні декламували вірші, співали українських народних пісень «Ой, не ходи, Грицю», «Заповіт», «Засвистали козаченьки» [1, с. 225].

«Отой наш «Шевченківський революційний гурток», – згадував пізніше відомий вчений мистецтвознавець С. Таранущенко, – був чи не першою невеличкою протидією владному великодержавному шовінізму на моїй батьківщині» [13, с. 29]. Згодом гурток розрісся за рахунок молодших класів гімназії та патріотів міста. Вони пропагували українську мову, твори Тараса Шевченка та Івана Франка, виписували літературу з Галичини і розповсюджували її. Надіслану літературу (збірочки «Зернятка») гуртківці продавали, а виручені гроші пересилали на будівництво пам'ятника Т. Шевченку. В 1913 році діяльність шевченківського гуртка була припинена. Царська охранка в Лебедині заборонила його. Бо мав «політичну виразність з більшовицьким та націоналістичним нахилом» [6, с. 12].

В цей період починається активна краєзнавча діяльність Н. Онацького: глибоко і зацікавлено вивчає побут і звичаї українського народу; досліджує місця, пов’язані з перебуванням Кобзаря на Сумщині. Художник відвідує Канів, Чернечу гору, могилу Кобзаря. Робить начерки кобзаревої могили та краєвидів. Він створює офорт із зображенням хати під Тарасовою горою, який пізніше був виданий поштовою листівкою.

Перебуваючи в Лебедині Н. Онацький вперше друкує свої вірші в журналах та альманахах «Рідний край», «Терновий вінок», «Українська муза». Його поезія, сповнена вірою в найкраще майбутнє, була високо оцінена сучасниками. Поезія Никанора Онацького була високо оцінена українською письменницею Оленою Пчілкою, яка редагувала часопис «Рідний край».

В лебединський період активізується мистецька діяльність педагога: робить ескізи своїх майбутніх живописних полотен, виконує начерки архітектурних мотивів, постійно вдосконалює живописну майстерність, приймає участь у творчих виставках. Никанор Онацький був переконаний, що викладач образотворчого мистецтва повинен постійно творчо працювати. Так, у грудні 1911 – січні 1912 років п’ятнадцять картин експонує на художній виставці у Києві. Серед них: «Хата біля Тарасової гори» (написана під враженням поїздок до Канева у 1909-1911 роках), «На тирлі», «У жнива», «Похмурий день», «Вітряк» [6, с. 12].

В Лебедині Онацький співпрацює із вчителями-однодумцями, серед них:

– вчителька музики Лебединськогої гімназії Марія Дєдова, на квартирі якої зістрічалися гуртківці і яка пізніше була звільнена з гімназії за вольнодумство;

– казначей Шевченківського гуртка вчитель із с. Токарі Микола Запорожець;

– вчитель географії Каменський;

– вчитель Ворожбянської недільної школи Юрій Іванович Базавлук (у подальшому Базавлука й Онацького поєднала міцна дружба в Сумському Товаристві «Просвіта»;

– Грищенко М. (спочатку працював юридичним консультантом губернського земства в Харкові, згодом, завідувач шкільною та позашкільною освітою в повітовому земстві в Лебедині, обіймав посаду секретаря земства в Лебедині в 1917 році (разом з Духно, Запорожець, Пустовгар, Лойченко, Петренко, Мелешко, Сивоконь створили в Лебедині у 1917 році учительську спілку); з 1927 року викладав українську мову у вечірній школі Лебедина;

– особливо Н. Онацький подружився із учителем із села Бєєве Леонідом Рогальським, який згодом підтримував тісні зв'язки з Онацьким як організатор і очільник Лебединської «Просвіти». В мистецько-етнографічній колекції Лебединського художнього музею є старенька бандура. На її

верхній деці легкими штрихами намальована могила з високою тополею. Трохи нижче вірш і підпис: «Н. Онацький. 1921 року». Бандура належала Л. Рогальському товаришу Н. Онацького [5, с. 98].

Науково-допоміжний фонд № 121 Сумського обласного художнього музею містить значну кількість фотодокументів, це і світлини, виконані Онацьким і фото з Онацьким, також, велика кількість фото Онацького із діячами Слобожанщини, що свідчать про його плідну співпрацю з ними та дружні стосунки [2].

В лебединський період педагогічної діяльності Никанор Харитонович не лише розкривав перед учнями красу і правду художніх картин Т.Г. Шевченка, але й розповсюджував серед народу його твори, декламував його пристрасні вірші серед селян. За що й потрапив під нагляд поліції. Часто у дні літніх канікул вчитель мандрував по шевченківським місцях, збираючи народні перекази, а добравшись до Канева, брався за олівець та пензель, пізніше і за фотоапарат, щоб відбити й поширити епізоди народної любові до Кобзаря.

Саме в Лебедині Никанор Харитонович заявив про себе і як талановитий педагог. Про вагомі здобутки Н. Онацького, безпосередньо у педагогічній роботі, свідчить Відзнака, присуджена педагогу в Харкові за перемогу в конкурсі вчителів з методики викладання образотворчого мистецтва, про що свідчить схвальний відгук та свідоцтво про його отримання. У Почесному відгуку зазначено: «Распорядитель комитета педагогической выставки при Харьковском Учебном округе, основываясь на отзывах экспертной комиссии, постановил: удостоверить почетного отзыва Лебединскую женскую гимназию за выставленнные экспонаты по постановке рисования. Харьков, 20 августа 1913 года» [2]. Ця Відзнака послужила потужним поштовхом до подальшої педагогічно-освітньої діяльності Н. Онацького на Слобожанщині. Саме його методика викладання образотворчого мистецтва була відзначена на виставці-конкурсі у Харкові у 1913 році. Серед 38 гімназій з різних регіонів України і Росії, що брали участь, почесний відгук одержала Лебединська жіноча гімназія за кращі роботи учнів (рисунок, креслення; викладач Онацький). «Харьковский Учебный округ. Почетный отзыв. Распорядитель комитета педагогической выставки при Харьковском Учебном округе, основываясь на отзывах экспертной комиссиии, постановил: удостоверить почетного отзыва Лебединскую женскую гимназию за выставленнные экспонаты по постановке рисования. Харьков, 20 августа 1913 года» [2]. Крім виставки робіт учнів у Харкові була влаштована почесна поїздка гімназистів до Пушкінського початкового училища в Москві, на виставку, де були представлені їхні роботи.

Висновки з даного дослідження. В результаті аналізу літературних джерел та архівних матеріалів можемо стверджувати, що: як педагог-практик, Н. Онацький сповідував власні педагогічні погляди, котрі базувались на засадах демократизму, гуманізму, народності і залишаються актуальними й на сьогоднішній день. Н.Х. Онацький був одним з перших, хто заклав основи школи виховання на національних традиціях на Сумщині. Основними засадами, на яких ґрунтувалися його педагогічні та просвітницькі ідеї сформовані саме в лебединський період педагогічної діяльності є:

– пропагування рідної мови у виховному та навчальному процесі;

– виховання на демократичних засадах і в етнокультурному середовищі, на культурних традиціях свого народу;

– виховувати любов до природи, свого краю;

– вимоги до вчителя образотворчого мистецтва (особливо до себе) – постійно підвищувати професійний рівень, вести творчі пошуки.

Відтак, Н. Онацький прагнув впливати на розвиток української культури та освіти, відновлення навчання рідною мовою. Він твердо був переконаний, що мова – це шлях творення моральних та естетичних ідеалів, через мову відбувається духовне єднання нації. Н. Онацький діяв в історичному контексті боротьби за українську просвіту і, безумовно, як визначна особистість, небайдужа до долі своєї країни, не міг не сприйняти ідеї передової інтелігенції і не включитися в процеси удосконалення української культури та освіти.

Разом з тим, слід зауважити, що проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів окресленої проблеми, тому **перспективними напрямами подальших наукових розвідок** вважаємо докладне вивчення внеску Никанора Харитоновича Онацького у розвиток національної освіти та культури.

Список літератури:

1. Голубченко В. «Просвіта» Сумщини в контексті формування національної самосвідомості: історія та сучасність / В. Голубченко // Світогляд – Філософія – Релігія: зб. наук. пр. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2011. – № 1 (1). – С. 221-230.
2. Науково-документальний фонд Сумського обласного художнього музею імені Никанора Онацького – СОХМ. НДФ – 121.
3. Ротач П. З любов'ю до Кобзаря / П. Ротач // Ленінська правда. – 1967. – 8 берез. – С. 3.
4. Сумський краєзнавчий музей (СУКМ). – Ф. 769, оп. 13, спр. 129, арк. 9, 10-16.
5. Ткаченко Б. Напис на бандурі / Б. Ткаченко // Народна творчість та етнографія. – 1970. – № 4. – С. 98.
6. Ткаченко Б. Никанор Воскреслий // Україна. – 1988. – № 35. – С. 12.
7. Ткаченко Б. Погром: документальний нарис / Б. Ткаченко. – Суми: ВВП «Мрія-1» ТОВ, 2010. – С. 282-364.
8. Хвостенко Г. Страдницький шлях Никанора Онацького / Г. Хвостенко // Суми і сумчани. – 2007. – № 43. – 23 лист. – С. 13.

Никифоров А.М.
Сумской государственный педагогический университет имени А.С. Макаренка

ОСОБЕННОСТИ ЛЕБЕДИНСКОГО ПЕРИОДА ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НИКАНОРА ОНАЦКОГО (1906-1913)

Аннотация
Актуальность статьи обусловлена необходимостью возвращения имен педагогов-просветителей начала XX века, которые для развития украинской национальной школы не жалели ни сил, ни здоровья, даже жизни. Целью статьи является определение особенностей педагогической деятельности общественного деятеля Никанора Онацкого в г. Лебедин Сумского уезда. Среди методов исследования использованы теоретический, историко-логический конкретно-поисковый, хронологически-системный, персоналистически-биографический. Автором определены основные вехи педагогической деятельности художника в указанный период. Перспектива исследования заключается в дальнейшем изучении педагогической и культурно-просветительской деятельности Н. Онацкого на Слобожанщине.
Ключевые слова: Никанор Онацкий, педагог, художник, поэт, общественный деятель.

Nikiforov A.M.
Sumy State Pedagogical University name by A.S. Makarenko

PERICULIAR FEATURES OF LEBEDINSKY PERIOD OF THE PEDAGOGICAL OF NIKANORA ONATSKIY (1906-1913)

Summary
Actuality of the article is predefined the necessity of returning of the names of teachers-enlighteners of beginning XX centures, which for buiding of Ukrainian national school spared neither forces no health, even life. The purpose of the article is determination of features of pedagogical activity of publicman Nikanora Onatskogo in the town of Lebedin of the Sumy region. It was used the methods of research the theoretical, historikal-logical specific search, chronologically system, personalistic-biographical methods. The main idea of the article is main character of educational activities in the designated period. Further perspective is consist in the subsequent study of pedagogical and in a civilized manner elucidative to activity of N. Onatskogo on Slobozhanschina.
Keywords: Nikanor Onatskiy, Lebedin, artist, poet, national idea.

УДК 37(091)(477.51)«172»

РОЛЬ І. МАКСИМОВИЧА У РОЗВИТКУ ОСВІТИ УКРАЇНИ НА ПОЧАТКУ XVIII СТОЛІТТЯ: ДОСВІД ЧЕРНІГІВСЬКОГО КОЛЕГІУМУ

Погрібняк О.В.
Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

У статті досліджено та проаналізовано особливості навчально-виховної діяльності Чернігівського колегіуму, створеного у 1700 році І. Максимовичем. Висвітлено роль Іоанна Максимовича у вітчизняному розвитку освітньої галузі на початку XVIII століття.
Ключові слова: Іоанн Максимович, освіта, Чернігівський колегіум, історико-педагогічний досвід.

Постановка проблеми. Формування вітчизняної освіти сьогодні потребує окреслення для неї відповідних моделей для наслідування. Без розуміння того, якою має бути сучасна школа, не можна уявити собі подальші перспективи розвитку суспільства. На сучасному етапі поступу українського шкільництва яскраво простежується зростання інтересу до вітчизняної історичної спадщини. Особливої цінності набувають вітчизняні традиції навчання і виховання, що слугують невичерпним джерелом збагачення педагогічної науки. Творче застосування історико-педагогічного досвіду наших попередників забезпечує ефективність розвитку освітнього простору України XXI століття. З'ясовуючи особливості цього процесу, варто не залишати поза увагою діяльність провідних педагогів та просвітників кінця XVII – початку XVIII століття, чиї прогресивні ідеї є актуальними і дотепер.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Цікавою й визначною історичною постаттю початку XVIII століття є український педагог, просвітник, філософ, богослов, благодійник, засновник Чернігівського колегіуму Іван (Іоанн) Максимович (1651–1715 рр.). Його чимала педагогічна спадщина набуває загально-

© Погрібняк О.В., 2015

національного значення. Сучасні дослідники К. Борисенко, М. Денисов, О. Засько, О. Зосімова, С. Журавльова, О. Кивлюк, С. Мащенко, С. Павленко високо поціновують творчі здобутки просвітника у різних галузях науки (філософія, мовознавство, літературознавство, богослов'я, журналістика), розкриваючи нові грані його непересічного таланту.

Проблему заснування, розвитку і місця в системі української освіти Чернігівського колегіуму, створеного у 1700 році І. Максимовичем, розкривають у своїх дослідженнях О. Травкіна («Чернігівський колегіум (XVIII ст.)», 2003 р.), В. Денисенко («Духовна освіта в Україні X–XVIII ст.», 2011 р.), Н. Кузьменко («Становлення та розвиток вищої освіти Чернігівщини (XVIII–XX ст.)», 2015 р.) та ін.

Процес розвитку національної системи освіти і виховання, розв'язання нагальних проблем педагогічної науки окреслюють дослідження або положення окремих праць видатних українських учених сучасності А. Алексюка, А. Бойко, Л. Вовк, І. Зязюна, В. Липинського, Н. Побірченко, О. Сухомлинської, М. Фіцули та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проведений аналіз показує, що до цього часу у науково-педагогічних колах залишається мало дослідженою педагогічно-просвітницька діяльність святителя Іоанна Максимовича на теренах Лівобережної України, детального вивчення потребує навчально-виховна діяльність заснованого ним Чернігівського колегіуму.

Мета статті. Головною метою цієї статті є дослідження навчально-виховної діяльності Чернігівського колегіуму та висвітлення ролі Іоанна Максимовича у розвитку освіти України на початку XVIII століття.

Виклад основного матеріалу. Біографія І. Максимовича вбирає в себе різноманітні інтенції того часу і у різні періоди має свої історико-культурні закономірності. Причиною звернення до життєпису просвітника слугує не тільки його конфесійна діяльність як лідера українського православ'я на порубіжжі XVII–XVIII століть, а й активна педагогічно-просвітницька, літературна, громадська, культурна діяльність. Значущою для сучасників та духовних нащадків Іоанна Максимовича є його діяльність, пов'язана з розвитком просвіти в Україні та за її межами. Його стійкі переконання та погляди щодо необхідності виховання освічених громадян виявилися надто прогресивними для свого часу, а поєднання в служінні Іоанна духовних і державних інтересів стало затребуваним і в подальшому розвитку українського суспільства.

Іоанн Максимович відомий широкому загалові не лише як видатний церковний діяч. У Чернігові завдяки плідній співпраці з І. Мазепою його таланти набули розквіту, насамперед у книгодрукуванні, створенні в єпархії духовно-освітнього центру [6, с. 41], він проявив себе як талановитий віршотворець, перекладач, благодійник. Творчий літературний спадок просвітника демонструє високу освіченість просвітителя, широту його світогляду, глибокі знання історії та міфології, власне розуміння Святого Писання і творів святих отців.

Серед відомих робіт Іоанна Максимовича, в яких розкриваються його педагогічні погляди та ідеї, варто відзначити: «Алфавит собранный, рифмами сложенный...» (1705), «Богородице Дево, радуйся...» (1707), «Феатрон или позор нравоучительный» (1708) та «Илиотропион, или Сообразование с Божественной Волей» (1714). Ці праці спочатку призначалися винятково для студентів Чернігівського колегіуму, де викладав педагог, але згодом стали надбанням цілої нації.

Просвітник ревно відстоював виховання моральних, гуманістичних, національно-патріотичних якостей особистості, «він звертав увагу не на аскетизм і релігійні «подвиги», а на добрі й корисні справи: спорудження храмів, заснування шкіл. <...> Він виступав прихильником вивчення європейської культури, найширшого залучення молоді до всебічної освіти на основі європейських зразків» [2, с. 39].

Тогочасний Гетьманат мав гостру потребу в освічених людях. Чернігів невипадково «став місцем заснування другого після Києво-Могилянської академії загальноосвітнього навчального закладу» [4, с. 29]. У 1700 році Іоанн Максимович за фінансової підтримки гетьмана Івана Мазепи відкрив при кафедральному Борисоглібському монастирі Чернігівський колегіум, що стало надзвичайно важливою справою в житті педагога. Відомо, що за безпосередньої підтримки та фінансування гетьмана І. Мазепи було збудовано корпус колегіуму з навчальними класами, дзвіницею, трапезною та друкарнею. Власні кошти на колегіум жертвував і сам І. Максимович. Новостворений навчальний заклад на тривалий час отримав назву «Чернігово-Максимовичевський Олімп». Цей колегіум продовжував найкращі навчально-виховні традиції братських шкіл XVI–XVII ст. та славнозвісної Києво-Могилянської академії [5].

Ефективність процвітання розпочатої святителем Іоанном справи повною мірою визначалася рівнем підтримки його соратників та однодумців. У своєму керівництві колегіумом І. Максимович спирався на першого префекта А. Стаховського, який очолював учительську корпорацію. В обов'язки префекта входило керівництво навчально-виховним процесом у колегіумі, він відав безпосередньо прийомом учнів і видавав їм атестати за дозволом єпископа та духовної консисторії, відвідував лекції викладачів, слідкував за всіма прибутками та видатками на утримання закладу, вів прибутково-видаткові книги, усе ділове листування та документацію, писав рапорти, звіти, донесення єпископу і в духовну консисторію. В особі А. Стаховського І. Максимович знайшов собі вірного помічника у справі організації та становлення Чернігівського колегіуму, перетворення його на значний культурно-освітній осередок Лівобережної України. Співпраця двох непересічних, талановитих особистостей, таких як І. Максимович та А. Стаховський, на освітньо-педагогічній ниві сприяла неабиякому піднесенню та розквіту колегіуму саме в перший період його існування.

Створивши Чернігівський колегіум, вихованці Києво-Могилянської академії запроваджували у ньому демократичні порядки, гуманістично-моралістичні традиції, притаманні українським навчальним закладам. Тут здобували знання представники різних верств тогочасного суспільства: козацької старшини, рядового козацтва, духовенства, міщан, селянства. Чернігівський колегіум був загальнонаціональним закладом, в якому навчалося чимало вихідців з різних регіонів Гетьманщини, а також з українських земель, які перебували у складі Речі Посполитої. Побудований на засадах європейської освіти, він поряд з Києво-Могилянською академією виступав як важливий осередок та провідник західноєвропейських культурних

впливів на значній території, сприяв зближенню західної та української культур [9, с. 3].

У свою чергу І. Максимович звертав особливу увагу на підбір викладацького складу в новоствореному навчальному закладі. Оскільки на початку XVIII ст. учителі, як правило, були ченцями, то, звичайно, на викладацьку посаду вибирали здібних учнів, пропонуючи їм прийняти чернецтво і таким чином забезпечити собі духовну кар'єру. Педагогічна діяльність була у ній важливою ланкою: прийнявши чернечий сан і прочитавши курси від нижчих до вищих, викладач висвячувався на ігумена чи архімандрита монастиря або отримував якусь іншу важливу посаду. Також на викладацьку роботу в колегіум запрошували здібних монахів з інших монастирів.

З часом контингент вчених ченців почав скорочуватися – по-перше, через суворі вимоги: приймати в ченці після трирічного випробування і не раніше 30-річного віку; по-друге, багато викладачів з українських навчальних закладів направлялися на викладацьку роботу в Росію, в закордонні посольства та місії тощо. Чернігівські архієпископи І. Максимович та А. Стаховський після призначення митрополитами Тобольськими потребували для просвітницької роботи в Сибірі «людей учительських», яких, звичайно, вивозили з Чернігова [8, с. 45].

Варто відзначити той факт, що процес становлення Чернігівського колегіуму розтягнувся на декілька років. Упродовж 1700–1705 років було відкрито 5 класів: 3 граматичні (інфими, граматики та синтаксими) та по 1 класові поетики і риторики, тобто щороку з переходом учнів до вивчення вищого курсу відкривався новий клас. Викладання предметів здійснювалося українською, російською та латинською мовами. Та все ж основна увага в колегіумі приділялася опануванню латині. Курси поетики, риторики та філософії, які були наступними після граматичних класів, викладалися латинською мовою. У курсах поетики та риторики вивчали теоретичні засади античної поезії, красномовства, вчилися писати поетичні твори латинською чи польською мовами, складати і проголошувати промови, панегірики, проповіді тощо. Курс чернігівської риторики закінчувався викладанням логіки з діалектикою. Однією з головних цілей цього заключного розділу риторики було навчити студентів логічно мислити, правильно будувати докази, застосовувати вірну та переконливу аргументацію, вміти дискутувати [10, с. 72–73]. Необхідно зауважити, що згідно з традицією, яка існувала в Києво-Могилянській Академії, і в Чернігівському колегіумі кожен викладач курсів поетики, риторики, філософії обов'язково повинен був самостійно підготувати курс лекцій, який він диктував своїм студентам. Прикро, але до нашого часу збереглася незначна кількість рукописних підручників, створених викладачами колегіуму.

Фактичні дані про учнів колегіуму в перші роки його існування, на жаль, відсутні Це пояснюється самим характером освіти в цей період, відсутністю бюрократичного контролю з боку державного апарату за навчальними закладами в Україні. Кожен бажаючий, маючи певний рівень підготовки, міг вступити до колегіуму, відвідувати лекції викладачів, а також міг вільно залишити його і перейти до іншого освітнього закладу. Оскільки обліку учнів не велося, тому й списки вихованців були відсутні. Кожен міг прийти до колегіуму у будь-який час, так само покинути його і повернутися знову. Переведення з класу в клас відбувалося лише відповідно до отриманих знань, тому окремі учні проходили два класи за рік, а деякі залишалися в одному класі по кілька років.

У своєму дослідженні «Коротка історія Чернігова. Чернігівські Афіни» С. Леп'явко наголошує, що навчання у колегіумі базувалося винятково на демократичних засадах. Учнів приймали до навчального закладу незалежно від соціального і матеріального становища, без іспитів, і навчалися вони безкоштовно. У колегіумі навчалися діти священників, рядових козаків, міщан і селян, а поряд з ними – діти козацької старшини. Для утримання бідних учнів існував гуртожиток, який називали «бурса», а з церковних доходів і від благодійників надходили кошти на їхнє харчування. Проте коштів вистачало не завжди, тому бурсаки були змушені у вихідні дні ходити по місту й заробляти гроші або харчі церковними співами. Такі походи сприяли не лише забезпеченню учнів, але й підтримували у місті атмосферу благодійництва, взаємодопомоги і святкового настрою [3].

Аналізуючи географію місць, звідки походили учні колегіуму, історик О. Травкіна зазначає, що найбільше вихованців було з Чернігівського полку, а саме: з міста Чернігова, з Седнівської, Менської, Любецької, Ріпкинської, Роїщенської, Березинської, Сосницької, Городнянської, Понорницької сотень та сотенних містечок. Багато вихідців з північної Сіверщини – Стародубського полку: з м. Стародуба, Новгород-Сіверської, Почепської, Погарської, Топольської сотень. У Чернігівському колегіумі навчалися студенти і з інших полків України: з Київського, Прилуцького, Лубенського, Ніжинського, Переяславського [7, с. 12-18]. Це свідчить лише про те, що навчальний заклад був відомий далеко за межами Чернігова і став потужним навчальним закладом Гетьманщини.

Чернігівський колегіум безумовно став осередком, навколо якого гуртувалися найбільш освічені та прогресивні особистості того часу. Вихованці колегіуму працювали вчителями, перекладачами, священнослужителями, канцеляристами Чернігівського намісництва, в адміністративних установах, при гетьманові, проповідниками при посольствах та дипломатичних місіях за кордоном. Їх часто запрошували на роботу до бюрократичних структур і навчальних закладів Росії. Випускники колегіуму Ф. Політковський та Ф. Куріка стали професорами Лейденського та Московського університету. Одним з відомих випускників колегіуму варто назвати М. Полторацького – музиканта, керівника придворної капели у Петербурзі. Поряд з Київською академією Чернігівський колегіум забезпечував значну кількість студентів для медичних закладів Росії. Серед випускників освітнього закладу імена близько двадцяти відомих медиків XVIII ст. Не залишається поза увагою постать академіка П. Загорського – одного з перших вчених-медиків Російської імперії, Ю. Білопольський став головним лікарем в армії полководця О. Суворова.

Цікавою у наукових колах є біографія Андрія (в чернецтві Анатолія) Ставицького, що народився 1748 року в с. Клюсові на Чернігівщині. А. Ставицький навчався у Чернігівському колегіумі до класу риторики, потім продовжив навчання в Київській академії та Уманському базиліканському училищі, де вивчав філософію і польську мову, далі – в Угорщині, у Петербурзі опановував філо-

софію, історію, географію, арифметику, єврейську та німецьку мови. В 1782 р., після повернення в Україну, викладав у Київській академії латину, історію, географію, німецьку мову [7, с. 33].

Висновки. Проведене дослідження дає підстави для висновку, що роль І. Максимовича у розвитку освіти України на початку XVIII століття полягає у: 1) заснуванні Чернігівського колегіуму – першого навчального закладу вищого рівня на Лівобережній Україні та безпосередньому особистому піклуванні про нього; 2) піднесенні рівня освіти шляхом упровадження в навчально-виховний процес колегіуму кращих зразків західноєвропейського педагогічного досвіду; 3) педагогічно-просвітницькій діяльності, яка заклала підвалини для подальшого розвитку вітчизняної освітньої галузі.

Заснований Іоанном Максимовичем у 1700 році Чернігівський колегіум став провідним культурно-освітнім закладом Північного Лівобережжя. Його випускники продовжили розпочату І. Максимовичем справу і здійснили широкомасштабні перетворення у педагогічній теорії та практиці. Завдяки їх невтомній і плідній праці спадщина І. Максимовича збереглася у віках і є актуальною на сучасному етапі розвитку освітньої галузі України.

Перспективи подальших наукових педагогічних розвідок полягають у подальшому вивченні навчально-виховної діяльності Чернігівського колегіуму; дослідженні й обґрунтуванні актуальності педагогічної спадщини І. Максимовича в розбудові сучасної системи освіти.

Список літератури:

1. Бабій І. Духовно-моральне виховання в історико-педагогічній ретроспективі (XVIII століття) / Інна Бабій // Рідна школа. – 2008. – № 5. – С. 68–69.
2. Кислашко О. Д. Туптало, І. Максимович та Є. Прокопович про духовно-моральне виховання / Олександр Кислашко // Українська література в загальноосвітній школі. – 2010. – № 12. – С. 38–40.
3. Леп'явко С. Коротка історія Чернігова. Чернігівські Афіни / Сергій Леп'явко / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.haidamaka.org.ua/page_czafkic. html (дата звернення: 07.11.2015). – Назва з екрана.
4. Мащенко С. Чернігівські Афіни: до 300-річчя заснування Чернігівського колегіуму / Станіслав Мащенко // Людина і світ. – 1994. – № 6. – С. 29–32.
5. Морозов О. Святитель народився в Ніжині: життя та діяльність митрополита Іоанна Максимовича, Святителя Тобольського [Електронний ресурс] / О. Морозов. – Режим доступу: http://nigin-museum.do.am/publ/1-1-0-23 (дата звернення: 10.11.2015). – Назва з екрана.
6. Павленко С. Духовні побратими Івана Мазепи / Сергій Павленко // Пам'ять століть. – 2001. – № 6. – С. 34–56.
7. Травкіна О. І. Про склад учнів Чернігівського колегіуму / Ольга Іванівна Травкіна // Сіверянський літопис. – 1997. – № 3. – С. 12–18.
8. Травкіна О. І. Чернігівський колегіум (1700–1786) / Ольга Іванівна Травкіна. – Чернігів, 2000. – 108 с.
9. Травкіна О. І. Чернігівський колегіум (XVIII ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / Ольга Іванівна Травкіна. – Львів, 2003. – 18 с.
10. Травкіна О. І. Чернігівський колегіум (До 300-річчя заснування) / Ольга Травкіна // Український історичний журнал. – 2000. – № 5. – С. 68–78.

Погребняк О.В.
Полтавский национальный педагогический университет имени В.Г. Короленко

РОЛЬ И. МАКСИМОВИЧА В РАЗВИТИИ ОБРАЗОВАНИЯ УКРАИНЫ В НАЧАЛЕ XVIII ВЕКА: ОПЫТ ЧЕРНИГОВСКОГО КОЛЛЕГИУМА

Аннотация
В статье исследованы и проанализированы особенности учебно-воспитательной деятельности Черниговского коллегиума, созданного в 1700 году И. Максимовичем. Раскрыта роль Иоанна Максимовича в отечественном развитии образования в начале XVIII века.
Ключевые слова: Иоанн Максимович, образование, Черниговский коллегиум, историко-педагогический опыт.

Pogribniak O.V.
Korolenko Teacher Training University of Poltava

THE ROLE OF I. MAKSYMOVYCH IN THE DEVELOPMENT OF UKRAINIAN EDUCATION AT THE BEGINNING OF THE 18TH CENTURY: CHERNIHIV COLLEGE EXPERIENCE

Summary
The article deals with the analysis of educational and upbringing peculiarities of Chernihiv College activity, founded in 1700 by I. Maksymovych. The paper highlights the role of I. Maksymovych in the development of Ukrainian education at the beginning of the 18th century.
Keywords: Ioannes Maksymovych, education, Chernihiv College, historic-pedagogical experience

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІ НАУКИ

УДК 631.45.2:634.8

ВЛИЯНИЕ МИКРОБНЫХ ПРЕПАРАТОВ И ЗАДЕРНЕНИЯ МЕЖДУРЯДИЙ ВИНОГРАДНИКА НА АГРОХИМИЧЕСКИЕ СВОЙСТВА ПОЧВЫ И МИНЕРАЛЬНОЕ ПИТАНИЕ ВИНОГРАДА СОРТА МУСКАТ БЕЛЫЙ

Клименко Н.Н.
Институт агроэкологии и природопользования
Национальной академии аграрных наук Украины
Клименко О.Е.
ГБУ РК «Ордена трудового Красного знамени
Никитский ботанический сад – Национальный научный центр»

Отрасль виноградарства требует больших затрат материальных ресурсов. Это предусматривает внесение в почву большого количества минеральных удобрений и ее обработку с целью поддержания «черного пара». Таким образом, нужно вести поиск новых, более безопасных с экологической точки зрения, технологий выращивания виноградной растения. В статье были приведены новые данные по биологизации виноградарства в условиях Крыма. Установлено, что задернение междурядий, а также бактеризация почвы ризосферы и их комплексное применение улучшало минеральное питание растений и повышало урожайность винограда.
Ключевые слова: виноград, задернение, микробные препараты, минеральное питание, урожайность.

Постановка проблемы. Применение новых агротехнических приемов на винограднике, таких как внесение удобрений, стимуляторов роста, системы содержания междурядий и других неизменно отражается на росте, развитии и продуктивности виноградных растений. В связи с этим многочисленные исследования посвящены этой проблеме [8; 17; 19; 21].

Прогрессивным в настоящее время является применение бактериальных удобрений, которые не загрязняют окружающую среду, способны удовлетворить потребности растения элементами питания в конкретных условиях, поставлять растению физиологически активные вещества, повышающие устойчивость организма к экологическим стрессорам. Ранее было установлено положительное влияние задернения междурядий виноградника многолетними травами и применение бактериальных удобрений (микробных препаратов) на рост, продуктивность и качество ягод винограда Мускат белый на подвое Шасла х Берландиери 41 Б [9; 10]. При этом важно, чтобы при усилении роста и урожайности, растения не страдали от недостатка элементов питания. В этом случае листовая диагностика является важным инструментом при определении потребности растений в основных элементах питания.

Анализ последних исследований и выделение неразрешенных частей общей проблемы. Надземная часть растений винограда – фитомасса куста является основной продуцирующей системой. Побеги, их рост и развитие, ассимиляционная поверхность листьев определяют величину и качество урожая. Существенное влияние на активизацию жизненно важных функций надземной части растений, урожай и качество винограда оказывают удобрения.

Под влиянием минерального питания рост побегов винограда может усиливаться или замедляться. Основные питательные вещества – азот, фосфор и калий – обеспечивают сильный рост и хорошую закладку плодовых образований [18; 20; 23]. При недостатке азота и фосфора побеги растут слабо. Из микроэлементов наиболее положительное действие на рост побегов винограда оказывают бор и марганец [12].

Микроудобрения и регуляторы роста растений влияют на рост побегов, также на закладку плодовых образований в почках зимующего глазка, облиственность кустов и урожай растений винограда. Все эти показатели взаимосвязаны и позволяют на определенных стадиях развития растений прогнозировать продуктивность насаждений.

Применение минеральных удобрений, как правило, имеет целью увеличение продуктивности основной культуры агроценозов и улучшение качественных показателей ее урожаев, а также сохранение и воспроизводство плодородия почв.

К. А. Серпуховитина отмечает, что микроудобрения повышают устойчивость центральных и замещающих почек к низким температурам, способствуют стабильному состоянию виноградного растения в экстремальных условиях почвенной и воздушных засух. Количество развившихся на кустах побегов, в том числе плодоносных, соцветий, коэффициенты плодоношения и плодоносности показывают положительное действие микроудобрений [15].

Несмотря на значительные разработки в области системы повышения продуктивности винограда, при оптимизации питания необходимо широко применять в использовании удобрений энергосберегающие технологии и их элементы, положительно влияющие на продуктивность винограда, повышающие его качество без дополнительных затрат.

Целью нашего исследований было определение влияния задернения почвы и микробных препаратов (МП) на содержание основных элементов питания в почве и листьях, а также урожай винограда для подбора оптимального сочетания этих агроприемов.

Изложение основного материала. Для достижения поставленной цели в апреле 2007 года был заложен двухфакторный полевой опыт на винограднике. Участок располагается в юго-западном Крыму в долине р. Черная (с. Хмельницкое) в

© Клименко Н.Н., Клименко О.Е., 2015

пределах пойменной и частично первой надпойменной террас, выровненных планировкой в единый земельный массив. Опыт заложен сортом винограда *(Vitis vinifera L.)* Мускат белый на подвое Шасла х Берландиери 41 Б. Схема посадки растений 2,5 х 0,9 м.

Перед посадкой корневую систему привитых саженцев винограда обрабатывали суспензией следующих микробных препаратов (МП) и их Комплекса:

1. Диазофит (штамм *Agrobacterium radiobacter* 204) – ассоциативный азотфиксатор.

2. Фосфоэнтерин (ФЭ) (штамм *Enterobacter nimipressuralis*-32-3) – фосфатмобилизатор, обладающий фитогормональным и фунгицидным эффектом [16].

3. Комплекс микробных препаратов (КМП), состоящий из смеси препаратов: Диазофит, ФЭ и Биополицид (штамм *Paenibacillus polymyxa* П – имеющим фунгицидное действие, азотфиксатор, фосфатмобилизатор) в равных соотношениях.

В дальнейшем, начиная с 2009 года, ежегодно производилась бактеризация ризосферной почвы виноградного куста указанными препаратами и их Комплексом в период интенсивного роста побегов (июнь) с капельным поливом. Перед использованием исходную суспензию МП разбавляли водопроводной водой как 1:100. Доза препарата – 200 мл разведенной суспензии на куст. Контроль – без применения МП.

Вторым фактором, изучаемым в опыте, было задернение междурядий смесью многолетних трав: райграса пастбищного *(Lolium perenne L.)* и люцерны посевной *(Medicago sativa L.)* в соотношении 1:1. Травы были посеяны в каждом междурядии виноградника осенью 2008 г. и достигли 70-80% проективного покрытия в 2010 г. В годы исследований (2013-2015 гг.) они полностью покрывали поверхность почвы в середине междурядия полосой 1,5 м. Скашивание трав проводили 5-6 раз за вегетационный период по мере их отрастания до 20-30 см с измельчением и оставлением растительных остатков на месте в виде мульчи. В рядах почву содержали под черным паром путем механических обработок. Контроль – содержание почвы в междурядиях под черным паром.

Площадь элементарной делянки 45 м^2. На делянке было 20 учетных кустов. Повторность опыта четырехкратная. Размещение вариантов рендомизированное.

Виноградник орошаемый. Влажность поддерживалась на уровне 75-80% НВ капельным орошением. В период исследований минеральных макро- и микроудобрений на винограднике не вносили. Почва на участке лугово-аллювиальная карбонатная на современном карбонатном аллювии [1]. Почву для анализа отбирали по 20-ти см слоям до глубины 60 см ежегодно в период окончания интенсивного роста побегов винограда [5]. В почве определяли содержание нитратного азота [4], подвижных форм фосфора и обменного калия по методу Мачигина [2]. Содержание подвижных форм элементов питания в период исследований по нитратному азоту колебалось от 3 до 30 мг/кг, по фосфору и калию составляло 30-80 и 150-410 мг/кг соответственно. Содержание общих карбонатов в 60-ти см слое почвы достигало 30-36%, активной извести – 11-14%. Величина pH водн. 8,4-8,5.

Листья винограда для анализа отбирали параллельно с отбором почвы с 20 учетных кустов в количестве 100 штук со средней части однолетнего прироста. В листьях винограда и биомассе трав после мокрого озоления смесью серной и хлорной кислот определяли содержание элементов питания на спектрофотометре С-115 ПКС согласно ГОСТ [3; 6; 7].

Урожай винограда учитывали путем подсчета всех гроздей на учетных кустах и их взвешивания [13].

Биомассу трав учитывали на учетных площадках размером 1 м^2 в трехкратной повторности по методике Левина [11].

Математическая обработка полученных данных проводилась методами дисперсионного и корреляционного анализов с использованием программ ANOVA. Достоверным принят 5% уровень значимости.

Полученные данные свидетельствуют о том, что при скашивании сегетальных (естественно растущих) и сеяных трав на винограднике почва пополняется органическим веществом. В первом случае суммарная биомасса трав попадающих на поверхность почвы за вегетацию, составляет 5,7 т/га в сухом веществе (табл. 1).

Таблица 1

Сухая масса и содержание элементов питания в травах на винограднике, среднее за 2013 – 2015 гг.

Вариант задернения	Сухая масса трав, т/га	N		P		K	
		%	кг/га	%	кг/га	%	кг/га
Естественное задернение	5,7	1,57	89,5	0,455	26,3	2,76	156,1
Смесь трав	9,0	1,70	153,0	0,424	38,2	2,49	224,1

Скошенная биомасса сеяных трав была значительно больше и составляла 9 т/га в год (среднее за три года).

Содержание элементов питания в травах при естественном задернении было невысоким по азоту и достаточно высоким по фосфору и калию. В сеяных травах было больше азота за счет присутствия люцерны, которая была способна фиксировать азот из воздуха, и несколько меньше фосфора и калия. Однако, вследствие большей биомассы сеяных трав в почву попадало на 63,5 кг/га больше азота, на 12 кг/га – фосфора и на 68 кг/га калия, чем при естественном задернении. Это, в свою очередь, положительно сказывалось на содержании элементов питания в почве и листьях винограда.

Содержание нитратного азота и обменного калия в почве под черным паром в слое 0-60 см было низким, фосфора – высоким (табл. 2).

Задернение почвы способствовало увеличению, хотя и несущественному, содержания подвижных форм элементов питания в почве. Это связано с поступлением элементов питания с биомассой трав. При использовании смеси трав

это увеличение было более значительным, чем при естественном задернении почвы.

Таблица 2

Воздействие микробных препаратов и задернения на содержание элементов питания в почве виноградника (слой 0-60 см), среднее 2013–2015 гг.

Вариант	$N\text{-}NO_3$	P_2O_5	K_2O
	мг/кг		
Черный пар	13,0±3,3	48,0±1,8	165±4
Природное задернение			
Контроль	14,8±2,9	52,8±4,0	186±3
Диазофит	23,0±1,8	57,0±4,9	193±4
ФЭ	21,1±1,2	60,6±6,4	214±4*
КМП	35,0±5,1*	72,9±3,0	226±4*
Смесь трав			
Контроль	18,1±1,5	58,5±6,3	202±3
Диазофит	25,2±2,8	64,1±3,2	225±3*
ФЭ	22,6±1,4	69,0±3,4	252±3*
КМП	38,0±5,4*	80,8±2,9*	278±3*
Оптимум [14]	15-30	15-45	200-400

** разница с контролем соответствующего способа задернения значима, р ≤ 0,05*

Применение МП на фоне трав способствовало усилению минерализации поступающего органического вещества и более значительному увеличению содержания элементов питания в почве. По азоту наибольшую прибавку обеспечивали Диазофит и КМП, последний увеличивал его существенно по сравнению с контролем на 20,2 мг/кг.

По фосфору лучшие результаты получены при использовании ФЭ и КМП, причем по всем вариантам на фоне сеяных трав прибавка фосфора была выше, чем на соответствующем варианте по естественному задернению. КМП по фону смеси трав давал наибольшую и существенную прибавку содержания фосфора на 22,3 мг/кг, что соответствовало 170 кг/га фосфора в слое 0-60 см. Это было связано не только с поступлением фосфора с сеяными травами, но и, в основном, с тем, что интродуцированные бактерии способствовали переводу труднорастворимых фосфатов в подвижное состояние [16].

Содержание обменного калия в почве также увеличивалось под действием задернения травами (незначительно) и совместного влияния трав и МП. Прибавки были существенными при использовании ФЭ и КМП по естественному фону задернения на 49-61 мг/кг почвы и всех МП по искусственному задернению на 50-76 мг/кг, максимально при использовании КМП.

Повышение доступности элементов питания в почве способствовало оптимизации минерального питания винограда Мускат белый. Так, при содержании почвы под черным паром концентрация азота и фосфора в листьях винограда была на уровне оптимальной, калия – низкой (табл. 3).

При естественном задернении почвы без применения МП (контроль) создавалась тенденция к увеличению содержания азота и калия в листьях, и существенно увеличивалось содержания фосфора по сравнению с черным паром. Применение сеяных трав (контроль 1) способствовало увеличению содержания элементов питания в листьях по сравнению с их количеством в растениях при естественном задернении почвы и существенному по сравнению с растениями на черном пару. Применение МП на фоне естественного задернения увеличивало содержание элементов питания в листьях. В содержании азота и фосфора разница с контролем и между МП была незначительной и несущественной. Содержание калия в этом случае увеличивалось более значительно на 0,10-0,19% и при применении КМП разница была существенной и достоверной, а величина этого элемента приближалась к оптимальной. Это связано со значительным повышением содержания обменного калия в почве под влиянием изучаемых приемов.

На фоне искусственного задернения применение МП вызвало еще более значительное накопление элементов питания в листьях до 2,31-2,48% по азоту, 0,380-0,384% по фосфору и 1,18-1,28% по калию. Максимальное накопление азота и калия в листьях по сравнению с контролем произошло при использовании КМП (существенное для калия), по фосфору – при применении ФЭ как фосфатмобилизатора.

Таким образом, и задернение, и, особенно, совместное применение трав и МП привело к улучшению минерального питания винограда основными элементами питания. Наиболее оптимальное количество и соотношение элементов складывалось при применении КМП по фону сеяных трав.

Улучшение минерального питания виноградных кустов не могло не сказаться на урожае. Данные показывают, что урожай 6-8 летних кустов винограда в среднем за три года был вы-

Таблица 3

Изменение содержания элементов питания в листьях сорта Мускат белый под действием задернения и микробных препаратов, среднее за 2013-2015 гг.

Содержание почвы	МП	N	P	K
		% сухой массы листа		
Черный пар	нет	2,15±0,04	0,319±0,004	0,85±0,07
Естественное задернение	нет (контроль)	2,23±0,08	0,339±0,004*	0,98±0,02
	Диазофит	2,26±0,10	0,350±0,007	1,08±0,05
	ФЭ	2,22±0,07	0,357±0,006	1,11±0,06
	КМП	2,25±0,07	0,347±0,004	1,19±0,05*
Искусственное задернение	нет (контроль 1)	2,32±0,03*	0,346±0,009*	1,06±0,02*
	Диазофит	2,35±0,03	0,382±0,001*	1,18±0,06
	ФЭ	2,31±0,04	0,384±0,003*	1,08±0,06
	КМП	2,48±0,06	0,380±0,005*	1,28±0,07*
Оптимум [22]		1,9-2,9	0,19-0,50	1,2-1,6

Таблица 4

Влияние микробных препаратов и задернения междурядий на урожай винограда (т/га) сорта Мускат белый, среднее за 2013-2015 гг.

Задернение (фактор А)	Бактеризация (фактор Б)				Среднее по фактору А ($НСР_{05}$ = 0,1)
	Контроль (без МП)	Диазофит	Фосфоэнтерин	КМП	
Черный пар	20,7	-	-	-	-
Естественное задернение	22,2	23,8	23,3	24,5	23,5
Смесь трав	22,8	25,9	25,3	26,7	25,2
Среднее по фактору Б ($НСР_{05}$ = 0,4)	21,9	24,9	24,3	25,6	24,2

$НСР_{05}$ = 2,0 (для сравнения частных средних)

соким и достигал в контроле на черном пару 20,7 т/га (табл. 4).

Задернение междурядий существенно увеличивало урожай винограда по сравнению с контролем, причем по смеси трав урожай был выше, хотя и несущественно по сравнению с естественным задернением. Применение МП по фону естественного задернения вызывало некоторое увеличение урожая, существенное лишь при применении КМП, что связано с увеличением содержания фосфора и калия в листьях, что влияло на величину урожая.

На фоне смеси трав МП в большей мере увеличивали урожай, существенно по сравнению с соответствующими вариантами по естественному задернению и с контролем. Наибольший урожай получен при применении КМП, что превышало урожай, полученный на черном пару на 4,9 т/га. Во многом это связано у улучшением минерального питания винограда.

Выводы и предложения. 1. Установлено, что при задернении междурядий виноградника на поверхность почвы поступало 6-9 т/га сухой массы трав в год, наиболее значительное количество органики отмечалось при выращивании смеси бобовых и злаковых трав, которая была обогащена азотом.

2. Показана тенденция к накоплению подвижных форм элементов питания в почве при задернении, более значительная при искусственном посеве смеси трав. Сочетание задернения с применением микробных препаратов привело к эффекту синергизма в накоплении основных элементов питания в почве, существенном при использовании Комплекса микробных препаратов на фоне смеси сеяных трав.

3. Установлено, что задернение междурядий и бактеризация винограда на его фоне улучшало минеральное питание винограда азотом, фосфором и калием. Оптимальное соотношение элементов в листьях складывалось при применении Комплекса микробных препаратов по фону сеяных трав.

4. Установлено существенное влияние задернения междурядий виноградника и его сочетаний с микробными препаратами на урожай винограда сорта Мускат белый. Наибольшая прибавка урожая (4,9 т/га) по сравнению с полученным по черному пару получена при совместном применении Комплекса микробных препаратов и задернения почвы смесью трав. Это связано с улучшением минерального питания кустов винограда.

Список литературы:

1. Акчурин А. Р. К оценке пригодности аллювиально-луговых почв Крыма под виноградники / А. Р. Акчурин, И. В. Костенко // Экологические проблемы садоводства и интродукции растений. – Труды Никитск. ботан. сада. 2008. – Т. 130. – С. 16–24.
2. ГОСТ 26205-91 Почвы. Определение подвижных соединений фосфора и калия по методу Мачигина в модификации ЦИНАО. – М.: Изд-во стандартов, 1992. – 10 с.
3. ГОСТ 26657-97 Корма, комбикорма, комбикормовое сырье. Методы определения содержания азота и сырого протеина. – М.: Стандартинформ, 2011. – 15 с.
4. ГОСТ 26951-86 Почвы. Определение нитратов ионометрическим методом. – М.: Изд-во стандартов, 1986. – 10 с.
5. ГОСТ 28168-89 Почвы. Отбор проб. – М.: Стандартинформ, 2006. – 7 с.
6. ГОСТ 30504-97 Корма, комбикорма, комбикормовое сырье. Пламенно-фотометрический метод определения содержания калия. – Минск.: Межгосударственный совет по стандартизации и сертификации, 1997. – 10 с.
7. ГОСТ_26657-97 Корма, комбикорма, комбикормовое сырье. Метод определения содержания фосфора. – Минск: Межгосударственный совет по стандартизации и сертификации, 1997. – 10 с.
8. Гугучкина Т. И., Моргунов С. В., Кушнерева Е. В., Хмыров А. П. Влияние агротехнических приемов возделывания винограда на качество виноматериалов из сортов Бианка и Первенец Магарача // Известия вузов. Пищевая технология. 2006. – № 1. – С. 55-57.
9. Клименко О. Є., Клименко М. І., Акчурин О. Р., Клименко Н. М. Задерніння міжрядь і застосування бактеріальних препаратів для підвищення родючості ґрунту та продуктивності виноградника // Наук. вісн. Чернівецького ун-ту. Біологія (Біологічні системи). – Чернівці: Чернівецький ун-т. 2012. – Вип. 2. – С. 171–175.
10. Клименко О. Є., Клименко М. І., Камєнєва І. О. и др. Підвищення родючості грунту під виноградниками // Агроекологія. 2012. – № 4. – С. 54-59.
11. Левин Ф. И. Методика количественного учета органической массы сельскохозяйственных культур при изучении биологического круговорота азота и зольных элементов // Ботан. Журнал. – 1964. – № 8. – С. 1180-1183.
12. Малых Г. П. Бор в луговых почвах долин Терских песков и его влияние на физиологические процессы, урожай и качество винограда / Г. П. Малых, А. С. Магомедов, Т. А. Зубова // Виноделие и виноградарство. – 2013. – № 6. – С. 66-86.
13. Методические рекомендации по агротехническим исследованиям в виноградарстве Украины: под ред. А. М. Авидзба. – Ялта: ИВиВ «Магарач», 2004. – 264 с.

14. Радов А. С., Пустовой И. В., Филин В. И., Корольков А. В. Практикум по агрохимии; под ред. И. В. Пустового, 5-е изд., перераб. и доп. – М.: Колос, 1995. – 334 с.
15. Серпуховитина К. А. Прецизионные технологии промышленного виноградарства – уровень разработок и возможность применения // Методологические аспекты создания прецизионных технологий возделывания плодовых культур и винограда. – Краснодар, 2006. – Т. 2. – С. 3-5.
16. Чайковська Л. О. Наукове обґрунтування біологічної мобілізації фосфору в агроекосисстемах південного степу України: Автореф. дисс. ... д-ра с. -г. наук: 03.00.07 / Л. О. Чайковська. – К.: 2004. – 37 с.
17. Чаусов В. М., Радчевский П. П., Ильяев О. В. Влияние обработки виноградных кустов растворами физиологически активних веществ на урожай и его качество // Совершенствование сортимента, производство посадочного материала и винограда: Сборник научных трудов / КГАУ. – Выпуск 394 (422). – Краснодар, 2002. – С. 142–146.
18. Giner Gonzalbez J. F., Arciniega Fernandes L. Lafertiliezacion potasicaen lavina // Agr. Vergel. – 2003. – An. 22, № 257. – P. 268-272.
19. Ovalle C., Pozo A., Peoples M. B., Lavín A. Estimating the contribution of nitrogen from legume cover crops to the nitrogen nutrition of grapevines using a 15N dilution technique // Plant & Soil. – 2010. V. 334. – P. 247-259.
20. Riedel M. Blatt dungung: Erganzender Wegzur optimalen Nahrstoff versorgung? // Dt. Weinmag. – 2009. – № 8. – P. 26-29 (ФРГ).
21. Slunjski S., Čoga L., Ćustić M. H., Špoljar A., Petek M. Phosphorus, Manganese and Iron Ratios in Grapevine (Vitis vinifera L.) Leaves on Acid and Calcareous Soil // Proc. XXVIIIth IHCIS on Envtl., Edaphic & Gen. Factors Affecting Plants, Seeds and Turfgrass. Eds.: G. E. Welbaum et al. Acta Hort. – 2012. V. 938. – P. 299-306.
22. Weinbau: ein Lehr- und Handbuch für Praxis und Schule / begründet von Ernst Vogt, herausgegeben von Bruno Götz. – 7., verb. und erw. Aufl. Stuttgart: Ulmer, 1987. – 366 p.
23. Xia G., Cheng L. Foliarureaapplication in thefall affects both nitrogen and carbon storage in young «Concord» grape vines grown under a wide range of nitrogen supply // J. Am. Soc. Hortic. Sc. – 2004. – Vol. 129, № 5. – P. 653-659.

Клименко Н.М.
Інститут агроекології і природокористування
Національної академії аграрних наук України
Клименко О.Є.
ДБУ РК «Ордена трудового Червоного прапора
Нікітський ботанічний сад – Національний науковий центр»

ВПЛИВ МІКРОБНИХ ПРЕПАРАТІВ І ЗАДЕРНІННЯ МІЖРЯДЬ ВИНОГРАДНИКИ НА АГРОХІМІЧНІ ВЛАСТИВОСТІ ГРУНТУ ТА МІНЕРАЛЬНЕ ЖИВЛЕННЯ ВИНОГРАДУ СОРТУ МУСКАТ БІЛИЙ

Анотація
Галузь виноградарства потребує великих витрат матеріальних ресурсів. Це передбачає внесення в ґрунт великої кількості мінеральних добрив та його обробку з метою підтримання «чорного пару». Таким чином, потрібно вести пошук нових, більш безпечних з екологічної точки зору, технологій вирощування виноградної рослини. В статті було приведено нові дані щодо біологізації виноградарства за умов Криму. Встановлено, що задерніння міжрядь, а також бактеризація ґрунту ризосфери і їх комплексне застосування поліпшувало мінеральне живлення рослин та підвищувало врожайність винограду.
Ключові слова: виноград, задерніння, мікробні препарати, мінеральне живлення, врожайність.

Klymenko N.M.
Institute of Agroecology and Environmental Management
National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine
Klymenko O.E.
SI of CR «Red Labor Flag Nikita Botanical Garden – National Science Center «

IMPACT OF INFLUENCE MICROBIAL PREPARATION AND INTER-ROW SODDING OF VINEYARD ON AGROCHEMICAL SOIL PROPERTIES AND MINERAL NUTRITION OF MUSCAT WHITE GRAPES

Summary
Wine industry consuming material resources. This includes entering into a ground a large number of mineral fertilizers and processing it in order to maintain «black fallow». Thus, it is needed to seek new, safer from an environmental point of view, technologies of grape plants growing. This article was brought new data on the conditions biologization of Wine in Crimea. Established that inter-row sodding and bacterization of soil rhizosphere and their comprehensive application of improved mineral nutrition of plants and increased grapes yield.
Keywords: grape, sodding, microbial preparations, mineral nutrition, yield.

УДК 637.1

МОЛОЧНА ГАЛУЗЬ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Пономаренко А.С.
Національний університет харчових технологій

В роботі проаналізовано сучасний стан молочної галузі України. Висвітлено вподобання споживачів щодо торгових марок молокопереробних підприємств України. Досліджено динаміку виробництва молока та молоко-продукції. Охарактеризовано якість молоко-сировини, експорт та імпорт молочної продукції. Проаналізовано цінову ситуацію на ринку молока. Визначено проблеми та шляхи розвитку молочної галузі.
Ключові слова: молочна галузь, ринок молока, виробництво та переробка молока, якість молоко-сировини, ціна молока, сільськогосподарські підприємства, господарства населення, поголів'я корів.

Постановка проблеми. Молочна галузь є однією з провідних у структурі промисловості України. Перспективи її розвитку та функціонування завжди є надзвичайно актуальними, оскільки молочні продукти є особливо цінними і незамінними продуктами харчування будь-якої людини. Незважаючи на позитивну динаміку розвитку галузі, щороку в країні поступово зменшується виробництво молочної продукції в господарствах населення, якість закупівельної сировини з року в рік то покращується, то погіршується, неузгоджена цінова політика, проблеми з реалізацією, а також зменшенням поголів'я корів – всі ці проблеми потребують постійного моніторингу та кроків по їх вирішенню. Виробництво молока можна зробити прибутковим та конкурентоспроможним видом агробізнесу, однак цей процес є тривалим і потребує інвестиційних витрат та уваги з боку держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика даної статті попередньо частково розглядалася у роботах таких вчених як: Мостенська Т.Л., Скопенко Н.С., Бовкун А.О., Бутенко М.І., Стецюк Я.Ю., Кернасюк Ю., Маслак О. та іншими. Також дослідження щодо молочної галузі висвітлюються аграрними виданнями, наприклад, «Агробізнес сьогодні», а також аграрними організаціями такими як Національна асоціація молочників України «Укрмолпром».

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Не дивлячись на позитивну динаміку розвитку молочної галузі України, невирішеними залишаються питання щодо причин спаду виробництва молока в господарствах населення,

Таблиця 1

Лідери молокопереробної галузі України у 2013-му році, тонн

№	Назва підприємства	Область	Обсяг молока, що надійшов на переробку за 2013 рік
1	ТОВ «Люстдорф» (ТМ «На здоровье», «Селянське», «Бурёнка», «Люстдорф» та «Тотоша»)	Вінницька	139213,0
2	ПАТ «Дубномолоко» (ТД «Українська сирна компанія»; ТМ «КОМО»)	Рівненська	129372,0
3	ПАТ «Баштанський сирзавод» (ГК «Молочний Альянс»; ТМ «Славія»)	Миколаївська	127121,3
4	ПАТ «Бершадьмолоко» (Roshen)	Вінницька	109936,0
5	ПАТ «Донецький ММЗ № 2» (ПрАТ «Геркулес»; ТМ «Добриня»)	Донецька	107850,0
6	ПрАТ «Тернопільський молокозавод» (ТМ «Молокія»)	Тернопільська	99930,0
7	ПАТ «Житомирський маслозавод» (ТМ «Рудь»)	Житомирська	90042,0
8	ПрАТ «Галичина» (ТМ «Галичина»)	Львівська	87601,0
9	ПАТ Комбінат «Придніпровський» (ТМ «Злагода» і «Любимчик»)	Дніпропетровська	79520,0
10	ПАТ «Бель Шостка Україна» (ТМ «Шостка», «Весела корівка»)	Сумська	77826,0
11	ПрАТ «Лакталіс Миколаїв» (ТМ «President», «Galbani», «Дольче», «Lactel», «Лактонія», «Фанні», «Локо Моко»)	Миколаївська	76182,0
12	Філія «Роменський молочний комбінат» ПП «Рось» (ДП «Мілкіленд-Україна»; ТМ «Добряна» та «Коляда»)	Сумська	71302,0
13	ПАТ «Первомайський молочноконсервний комбінат» (ТМ «Первомайський молочноконсервний комбінат»)	Миколаївська	64271,0
14	ПАТ «Куп'янський МКК» (ТМ «Заречье»)	Харківська	59674,7
15	ДП «Старокостянтинівський молочний завод» (Укрпродукт Груп; ТМ «Наш молочник», «Народний продукт», та інші)	Хмельницька	58178,0
16	Тульчинська філія ТОВ «Інтер Фуд» (Терра Фуд; ТМ «Тульчинка»)	Вінницька	52483,0
17	ПрАТ «Хмельницька маслосирбаза» (ТМ «Вершковий рай»)	Хмельницька	52095,0
18	ТОВ «Інтермол» (ТМ «Томаківка»)	Дніпропетровська	44000,0
19	ПрАТ «Літинський молокозавод» (ТМ «Білозгар»)	Вінницька	43882,0
20	ТОВ «Данон Дніпро» (Данон Україна; ТМ «Веселый Пастушок», «Живинка», «Активиа», «Данissимо», «Растишка»)	Херсонська	41863,6

Джерело: [3]

© Пономаренко А.С., 2015

способів підвищення якості молоко-сировини та врегулювання закупівельної ціни на неї та інші.

Мета статті. Головною метою даної роботи є аналіз сучасного стану молочної галузі в Україні, а також визначення наявних проблем, способів їх усунення та можливих перспектив галузі.

Виклад основного матеріалу. Переробкою молока в Україні займається більше 300 підприємств, майже 80% ринку контролює 50 заводів, значна частина яких входить до складу великих холдингів [1].

Експерти вважають, що криза посилить вплив холдингів, оскільки дрібні та середні виробники будуть вимушені покинути ринок. В той же час, частки ринку провідних виробників не перевищують 6-9%. В цілому фактично одинадцять компаній утримують 60,3% ринку. Решту ринку розподіляють між собою дрібні компанії та одиничні молокопереробні заводи [2].

Для початку розглянемо лідерів переробної галузі України у 2013-му році (табл. 1).

До цього рейтингу увійшли найбільші молокопереробні підприємства України за показником обсягів молока, що надійшло на переробку у 2013-му році. У рейтингу зазначені окремі підприємства (ТМ, належність до певної групи, корпорації чи альянсу подається в дужках) [3].

Поглянувши на продукцію, яку виробляють підприємства-лідери, ми можемо сказати, що випуском молока не обмежується жодне підприємство. Майже третина зазначених підприємств (7 із 20) повністю зосереджені лише на переробці молока в інші продукти, такі як сири, морозиво, кисломолочні продукти, тощо. Це такі підприємства: ПАТ «Дубномолоко», ПАТ «Бершадьмолоко», ПАТ «Житомирський маслозавод», ПАТ «Бель Шостка Україна», Тульчинська філія ТОВ «Інтер Фуд», ТОВ «Інтермол», ПрАТ «Літинський молокозавод».

З 19.03.2014 р. по 31.12.2014 р. Українською асоціацією молочників України було проведено опитування серед споживачів «Молоку якої торгової марки Ви надасте перевагу?». У дослідженні взяли участь 269 респондентів (рис. 1).

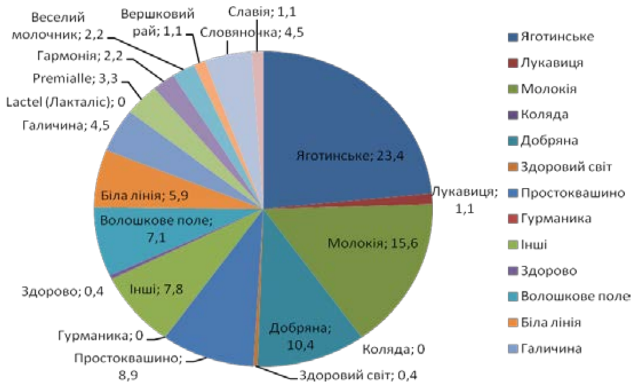

Рис. 1. Результати дослідження вподобань споживачів щодо торгових марок молокопереробних підприємств України, %

Джерело: розроблено автором за даними [4]

За результатами дослідження (рис. 2.1) встановлено, що лідером серед споживачів є торгова марка «Яготинське», за яку проголосували понад 23% респондентів. Друге місце займає ТМ «Молокія» (15,6%), на третьому місці – ТМ «Добряна» (10,3%). Ці торгові марки є лідерами у споживачів, хоча їх підприємства-виробники не лідирують в рейтингу виробників молочної продукції.

Співставивши результати вподобань ТМ споживачами з рейтингом підприємств з переробки молока можна виділити такі торгові марки лідерів-виробників молока: «Молокія», «Славія», «Добряна», «Галичина», «Коляда», «Вершковий рай».

Попри складну економічну ситуацію в 2014 р. молочна галузь зберегла позитивну динаміку зростання. У господарствах всіх категорій виробництво молока становило 11230,5 тис. т, що на 0,4% більше порівняно з аналогічним періодом 2013 року. Водночас, якщо окремо розглядати індустріальний сектор і дрібнотоварний, то зростання виробництва молока на 4,1% відбулося передусім в сільськогосподарських підприємствах, тоді як у господарствах населення обсяги скоротилися на 0,7% (рис. 2).

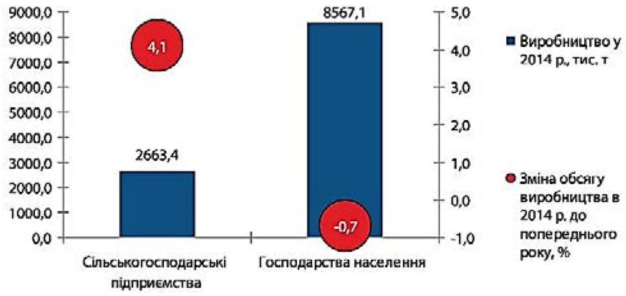

Рис. 2. Виробництво молока в Україні, 2014 рік

Джерело: [5]

Сьогодні виробництво молока та молочної продукції в Україні стало невід'ємною складовою забезпечення національної продовольчої безпеки і підтримки соціально незахищених верств населення, а також основним джерелом добробуту та зайнятості мешканців сільської місцевості.

Станом на 2014 рік в Україні майже 76,3% всього молока продовжують виробляти господарства населення, тоді як решта надходить від аграрних підприємств. Водночас, порівняно з минулими роками, в секторі селянських господарств населення спостерігається зниження їх питомої ваги у загальному обсязі виробництві молока. Зокрема, якщо в 2010 р. їх частка у виробництві становила 80,3%, то в 2014-му знизилася до 76,3%. [5]. Щодо показників цього року, то тенденція скорочення частки виробництва молока господарствами населення зберігається і в першому кварталі 2015 року (таб.2.).

Таблиця 2

Співвідношення закупівлі молока по секторах виробництва, %

Сектор виробництва	Питома вага секторів виробництва		І кв. 2015 р./ І кв. 2014 р.
	І кв. 2014 р.	І кв. 2015 р.	
сільгосппідприємства	58,9	62,4	105,9
населення	32,7	28,0	85,6
інші	8,4	9,6	114,3
Σ	100	100	-

Джерело: розроблено автором за даними [6]

Це свідчить, насамперед, про підвищення виробництва в секторі сільгосппідприємств, що є позитивною динамікою, адже сільгосппідприємства є краще оснащеними і можуть забезпечити виробництво молока більш високої якості аніж господарства населення, де люди часто неспроможні забезпечити належне виконання санітарних норм виробництва молока.

Іншою стороною такої динаміки є суттєве зменшення виробництва молока населенням в натуральних вимірах (табл. 3).

Таблиця 3

Структура виробництва та закупівлі молока у I кварталі 2015 року, тис. т

	I квартал 2014 р.	I квартал 2015 р.	Відхилення	
			абсолютне, +/-	відносне, %
1. Вироблено молока:	2068,7	2004,2	- 64,5	96,9
- у сільгосппідприємствах	608,3	627,0	+ 18,7	103,1
- у господарствах населення	1460,4	1377,2	- 83,2	94,3
2. Державні надходження молока:	938,9	909,8	- 29,1	96,9
Із нього закуплено:	945,7	902,8	- 42,9	95,5
- від сільгосппідприємств	557,1	563,6	+ 6,5	101,2
- від населення	309,2	253,0	- 56,2	81,8
- інші	79,4	86,2	+ 6,8	108,6

Джерело: розроблено автором за даними [6]

Так за перший квартал 2015 року виробництво молока господарствами населення скоротилося на 5,7%, а держзакупівлі від населення скоротилися ще більше – аж на 18,2%.

Пояснень такому скороченню виробництва молока у господарствах населення є декілька: це і неузгоджена цінова політика основних учасників на ринку, яка суттєво знижує прибутковість та мотивацію до розвитку молочного скотарства, повільне формування системи збуту продукції і недостатня кількість обслуговуючих кооперативів, а також складна демографічна ситуація у сільській місцевості, де середній вік мешканців вже давно сягнув позначки понад 55 років при відсутності будь-яких перспектив вирішення проблеми відсутності нових робочих місць для молоді.

Одна з причин збереження спаду виробництва молока в господарствах населення – проблеми з його реалізацією, і як наслідок, лише незначна кількість селян може дозволити собі мати більше 2 корів.

За підсумками даних вибіркового обстеження діяльності домогосподарств сільської місцевості, що проводилося Державною службою статистики в 2014 р., корів утримували майже в кожному третьому сільському господарстві. При цьому з усієї кількості домогосподарств, 18,7% мали в середньому 1 корову, 5,4% – 2, 1,3% – 3 і лише 0,4% – 4 та більше корів, тоді як у 74,2% сільських господарств корів взагалі не утримували.

У сільськогосподарських підприємствах також ситуація є доволі складною. Великотоварними, де утримують більше 500 корів, є лише 8,9% сільгосппідприємств із їх загальної чисельності, тоді як 38,5% – від 100 до 500 корів і 52,6% мають до 100 корів [5].

За останніми даними Державної служби статистики спостерігається зниження поголів'я корів в Україні (табл. 4). Так, на 1 квітня 2015 року поголів'я корів налічувало всього 2275,2 тис. голів, що на 6,6% менше, порівняно з аналогічним періодом минулого року. При чому зменшення поголів'я корів спостерігається як у великих підприємств, так і в господарствах населення.

Таблиця 4

Поголів'я корів в Україні станом на 1 квітня 2015 року, тис. голів

Поголів'я корів	1 квітня 2014 р.	1 квітня 2015 р.	Відхилення	
			абсолютне, +/-	відносне, %
Всього в Україні				
з них:	2437,2	2275,2	- 162,0	93,4
- у сільгосппідприємствах	554,9	528,0	- 26,9	95,2
- у господарствах населення	1882,3	1747,2	- 135,1	92,8

Джерело: розроблено автором за даними [6]

У господарствах сільгосппідприємств поголів'я корів зменшилось на 4,8%, а у господарствах населення – на 7,2%, порівняно з відповідним періодом попереднього 2014 року.

За період квітень – жовтень 2015 р. поголів'я корів, як повідомляє Державна служба статистики України, знизилося ще більше – на 27,7 тис. голів, а відносно 1 жовтня 2014 р. поголів'я зменшилося на 5,7%, тобто на 135,851 тис. голів [7].

Якщо на наступні роки динаміка скорочення поголів'я тварин збережеться, то нинішня структура виробництва також може зазнати змін. Збереження обсягів пропозиції молочної сировини на ринку внаслідок скорочення поголів'я корів передусім забезпечуватиметься за рахунок підвищення продуктивності дійного стада. Однак, цей резерв має обмежений характер дії, якщо ще взяти до уваги зростання вартості кормів, то очікувати кардинальних змін в структурі виробництва молока найближчим часом навряд чи можливо [5].

Виробництво молока має сезонний характер, проте попит спостерігається протягом усього року, що зумовлює коливання закупівельних цін.

Рис. 3. Сезонне коливання виробництва молока в Україні

Джерело: [5]

Найбільші обсяги виробництва останніми роками традиційно припадали на травень-липень, коли валовий надій молока сягав 1,2 млн. т, тоді як у січні-лютому майже вдвічі менше – близько 590-600 тис. т (рис. 3).

Ситуацію може стабілізувати лише подальше підвищення закупівельних цін і зменшення сезонної амплітуди їх коливання через підтримку розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації та сімейних ферм.

Якість молоко-сировини

Основним ринком збуту молока і молочних продуктів в Україні традиційно є внутрішній продовольчий ринок та експорт.

Одним з основних каналів збуту молока є переробні підприємства, що закуповували 2014 року близько 42% усієї виробленої в країні сировини [5].

Основні проблеми, які стримують поступальний розвиток молочної промисловості, безпосередньо пов'язані зі скороченням сировинної бази та низькою якістю продукції, що постачається на переробку. Причина полягає у незабезпеченні умов утримання корів, що призводить до виникнення захворювань тварин, а також відсутності первинної обробки (охолодження) молока в більшості приватних селянських господарствах і багатьох сільськогосподарських підприємствах.

Розглянемо структуру закупівель молока у I кварталі 2014-2015 рр. (табл. 5).

Таблиця 5

Структура закупівель молока, %

Ґатунок молока	I квартал 2015 р.	I квартал 2014 р.
Екстра ґатунок	7,0	6,9
Вищий ґатунок	25,9	22,7
Перший ґатунок	36,3	36,4
Другий ґатунок -39,1%	29,3	32,5
Неґатункове -1,9%	1,5	1,5
Всього	100,0	100,0

Джерело: [6]

Як бачимо з табл. 5, у поточному році якість закупленого молока покращується – потроху зростає частка молока екстра та вищого ґатунку, та знижується частка молока 1-го та 2-го ґатунку. Нажаль, частка неґатункового молока все ще незмінна.

Розглянемо структуру закупівель молока, що постачається сільськогосподарськими підприємствами (табл. 6).

Розглянувши якість закупівель молока від сільгосппідприємств, варто відмітити відсутність неґатункового молока та зростання частки вищого ґатунку в I кварталі 2015 р. Це говорить про підвищення стандартів якості виробництва молока на сільгосппідприємствах, що є дуже позитивним, адже українські виробники прагнуть вийти на європейські ринки, а для цього їх продукція повинна відповідати європейським стандартам якості.

Щодо закупівель від населення, то тут за рік відбулися погіршення якості закупленого молока – збільшилася частка молока 2 ґатунку та неґатункового, та зменшилася частка молока вищого та першого ґатунку (табл. 7).

Розглянувши минулорічну структуру закупівель молока від господарств населення та сільгосппідприємств можна сказати, що в структурі закупівель обох сфер виробництва переважають частки виробництва молока другого та першого ґатунків. У структурі закупівель молока від населення найбільшу питому вагу має молоко другого та першого ґатунку, які становлять 83,6 та 11,8% відповідно. Нажаль, в даній структурі 2014 року, як і в I кв. 2015 р., відсутнє молоко екстра ґатунку, а питома вага вищого ґатунку становила лише 0,1%.

Таблиця 6

Структура закупівель молока, що постачається сільгосппідприємствами, %

Ґатунок молока	I квартал 2015 р.	I квартал 2014 р.
Екстра ґатунок	10,2	10,8
Вищий ґатунок	37,5	35,2
Перший ґатунок	48,3	50,2
Другий ґатунок	4,0	3,7
Неґатункове	-	0,1
Всього	100,0	100,0

Джерело: [6]

Таблиця 7

Структура закупівель молока, що постачається населенням, %

Ґатунок молока	I квартал 2015 р.	I квартал 2014 р.
Екстра ґатунок	-	-
Вищий ґатунок	0,1	0,3
Перший ґатунок	9,7	11,5
Другий ґатунок – 39,1%	85,6	84,4
Неґатункове – 1,9%	4,6	3,8
Всього	100,0	100,0

Джерело: [6]

Що ж до структури закупівель від сільськогосподарських підприємств, то найбільшу частку у 2014 році займали молоко першого (51,5%) та вищого (33,8%) ґатунку. Найменшу частку в цій структурі займало неґатункове молоко – 0,2%, проте, як бачимо, за даними I кварталу 2015 року відбулись позитивні зміни – молока даної якості вже немає в структурі закупівель молока від сільськогосподарських підприємств.

Як бачимо, сільськогосподарські підприємства поставляють більш високоякісну молоко-сировину, більшість якої вищого та першого ґатунків. У господарствах населення ж молоко-сировина переважно другого ґатунку. Взявши до уваги, що у I кварталі 2015 року виробництво молока господарствами населення скоротилося, а сільгосппідприємствами, навпаки, дещо зросло, можна з впевненістю сказати, що позитивні зміни в структурі закупівель молока в I кварталі 2015 року відбулися завдяки якості молоко-сировини сільськогосподарських підприємств.

Експорт та імпорт молочної продукції

Минулий рік приніс не лише девальвацію гривні, але й суттєве скорочення експорту певних видів молочної продукції через втрату ринку збуту в окремих країнах СНД, що зумовило зниження потужностей молокопереробних підприємств. Так, зокрема в 2014 році обсяг експорту молока та вершків знизився на 8,9%, маслянки, ферментованого або скващеного молока і вершків – відповідно на 8,7 і 18,3% (табл. 8).

Таблиця 8

Експорт молока і молочних продуктів в 2013-2014 рр.

Вартість експорту у 2014 р. до 2013 р., %	Обсяг експорту у 2014 р. до 2013 р., %	Експорт				Код і назва товарів згідно з УКТЗЕД
		2014 р.		2013 р.		
		Вага нетто, тонн	Вартість, тис. дол. США	Вага нетто, тонн	Вартість, тис. дол. США	
84,8	91,1	6948	4735	7623	5584	401. Молоко та вершки, незгущені
159,9	164,6	49866	121268	30303	75855	402. Молоко та вершки, згущені
81,7	91,3	2999	3999	3283	4897	403. Маслянка, ферментовані або сквашені молоко та вершки
60,2	64,9	22332	26620	34408	44192	404. Молочна сироватка

Джерело: [5]

Найбільше у 2014 році скоротився експорт молочної сироватки – на 35,1%, внаслідок чого валютної виручки отримано на 39,8% менше.

Загалом, через скорочення експорту зазначених видів молочної продукції українські виробники за 2014 рік отримали на 19319 тис. дол. США менше валютної виручки, ніж 2013 року. Проте, значних втрат вдалося уникнути завдяки різкому росту експорту згущеного молока та вершків, який у 2014 р. збільшився майже на 65% у натуральному виразі, а в грошовому еквіваленті це збільшило виручку підприємств на 45413 тис. дол. США, що цілком нівелює скорочення експорту, зазначене вище.

Щодо поточного року, то експорт молочної продукції за І квартал 2015 року знизився проти відповідного періоду минулого року на 54,3 млн. дол. США. Найбільше за І квартал 2015 р. знизився експорт сиру (на 80% до відповідного періоду 2014р.) і склав 1,8 тис. тонн. Також, зменшився і експорт вершкового масла – на 0,2 тис. т (13,3%) та склав 1,3 тис. т.

Але в першому кварталі 2015 року збереглася позитивна тенденція попереднього року щодо зростання експорту згущеного молока (збільшення в 2,2 рази, що становить 12,5 тис тонн, відносно І кв. 2014 р).

Ще одним позитивним зрушенням стосовно експорту молочної продукції стало відкриття нових ринків збуту в І кварталі 2015 року: в Бангладеш реалізовано 1,1 тис. т згущеного молока та вершків, до Єгипту експортовано 0,4 тис. тонн вершкового масла [6].

Не можна залишити без уваги і імпорт молочної продукції. За І квартал 2015р. в Україні спостерігалося значне скорочення обсягів імпортованої молочної продукції – на 89%, відповідно до цього періоду 2014 року. У вартісному виразі він склав 9,3 млн. дол. США.

Перше місце за обсягом імпорту в І кварталі 2015р. серед молочних продуктів посідає сир – 1,5 тис. тонн, хоч він і скоротився на 64% порівняно з відповідним періодом 2014 р.

Друге місце за обсягами імпорту розділяють такі молочні продукти як масло та згущене молоко, яких було завезено по 0,1 тис. тонн. Щодо імпорту масла, то порівняно з І кв. 2014 р. спостерігається значне його зменшення – на 8,9 тис. т. Щодо згущеного молока, то у І кв. 2015 р. його імпорт скоротився на 95% відносно цього ж періоду 2014 р.

За І кв. 2015 р. торговельне сальдо по молочній продукції є позитивним, тобто за даний період Україною було на 31,6 млн. дол. США більше експортовано молочної продукції ніж імпортовано. Порівняно з періодами минулих років спостерігається зростання даного показника. Так, за відповідний період минулого року торговельне сальдо склало 11,3 млн. дол. США, що майже втричі менше цьогорічного торговельного сальдо за І квартал. Зростання торговельного сальдо свідчить про підвищення конкурентоспроможності нашої країни на світовому ринку, що є дуже позитивним зрушенням національної економіки [6].

Цінова ситуація

Згідно статистичних даних протягом останніх років в Україні відбувається постійний ріст цін на готову молочну продукцію. Так, за даними Національної асоціації молочників України «Укрмолпром», опублікованими на сайті http://www.ukrmolprom.kiev.ua/, станом на 24.04.2015 р., у порівнянні до минулого 2014 року, середня оптово-відпускна ціна підприємств на молоко 2,5% жирності в плівці 1 кг складала 7,64 грн. за упаковку, (зросла на 1,38 грн. або 22%), на масло вершкове вагове складала 58,22 грн./кг (зросла на 6,24 грн. – 12%), на сир кисломолочний 9% складає 35,56 грн./кг (зросла на 5,68 грн. або на 19%), на сметану 20% жирності становить 24,12 грн./кг (зросла на 4,02 грн., 20%).

У роздрібній торгівлі ціна на молоко складає 9,74 грн. за упаковку (зросла на 2,52 грн. або на 35%), на масло вершкове складає 70,7 грн./кг (зросла на 14,59 грн. – 26%.), на сир кисломолочний становить 38,67 грн./кг (підвищилася на 7,48 грн. – 24%.), на сметану 205 жирності є 27,95 грн./кг(зросла на 7,55 грн – 37%).

Як бачимо з вищенаведеного, ріст середньовідпускних цін на молочну продукцію станом на 24.04.2015 в порівнянні з минулим роком складає від 12% до 22%, і найбільший темп зростання мають ціни на молоко (2,5% жирності). При цьому, закупівельні ціни на молоко (з ПДВ) від сільськогосподарських підприємств станом на 20.04.2015 року у порівнянні до відповідного періоду минулого року зросли лише на 13% (рис. 4).

За оперативними даними Мінагрополітики на 24.04.2015 року закупівельна ціна молока з ПДВ по сільгосппідприємствах (І сорт баз. жирн.) до відповідного періоду минулого року зросла на 13%, до березня 2014 року ціна зросла на 5%; по господарствах населення до відповідного періоду минулого року – зросла на 10,0%, до березня місяця 2014 р. – зросла на 3%.

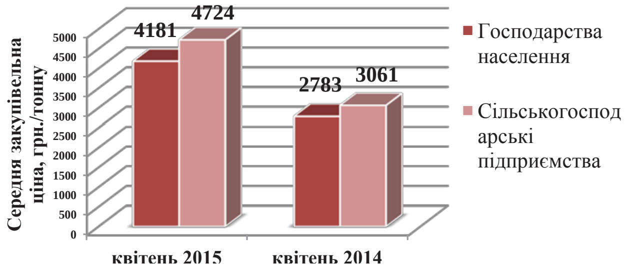

Рис. 4. Середні закупівельні ціни на молоко від сільгосппідприємств та господарств населення на квітень 2014-2015 рр., грн./т

Джерело: розроблено автором за даними [6]

З початку 2015 року ціни на молоко зросли в середньому на 25-30%, що зумовлено здебільшого інфляційними чинниками, однак в цілому є позитивним трендом для галузі.

На нашу думку, високі темпи зростання цін на молочну продукцію в Україні пов'язані, в першу чергу, з низькою ефективністю виробництва більшості сільгосппідприємств, і за таких умов збільшення вартості сировини спричиняє набагато більший ріст вартості готового продукту.

Висновки і пропозиції. Таким чином, виробництво молока в Україні можна і необхідно зробити прибутковим та конкурентоспроможним видом агробізнесу. Але цей процес вимагає багато часу та зусиль і потребує значних інвестиційних витрат. Насамперед, необхідно вкласти кошти в реконструкцію приміщень ферм та якісне покращення породного складу молочного стада. Інвестування потребують і доїльні системи та обладнання, яке допоможе модернізувати й оновити годівлю тварин.

Низька якість молочної сировини в секторі приватних господарств населення впливає на її закупівельну ціну, що зумовлює вищезгадані проблеми. Тому необхідно спрямувати зусилля на підвищення якості молока шляхом придбання та використання сучасного доїльного та холодильного обладнання.

Вважаємо, що перспективи галузі багато в чому залежатимуть від того, наскільки реально сьогодні можна вибудувати партнерські відносини між усіма учасниками ринку. Такі відносини дозволять через механізм еквівалентного ціноутворення створити необхідні економічні умови для збільшення поголів'я молочних корів. Збільшення поголів'я можливе за рахунок власного відтворення стада та закупівлі племінних телиць, нетелей та корів, що дасть поштовх до зростання обсягів виробництва молока завдяки збільшенню продуктивності дійного стада.

Але для того, щоб побудувати в Україні конкурентоспроможну модель, необхідно створити умови для формування оптимального співвідношення частки приватних господарств населення, сімейних ферм і спеціалізованих великотоварних господарств. Це забезпечить зниження собівартості молока і підвищення ціни за рахунок вищої якості продукції [5].

Отже, одним з пріоритетних питань подальшого розвитку вітчизняного молочного скотарства є якість молочної сировини, адже від цього залежать ринки збуту готової продукції. Ще до недавнього часу молочну продукцію, вироблену в Україні, переважно експортували до Росії, адже російські та українські стандарти були значно наближеними один до одного, а вимоги до якості виробленого молока були нижчими ніж в Європі. Тому виробники молока, особливо переробні, не поспішали запроваджувати систему контролю за безпечністю продукції HACCP. На сучасному етапі європейський ринок вимагатиме від українських виробників і переробників молока здійснити всі необхідні заходи, які забезпечать належну якість та безпечність виробленої продукції.

Найбільшою перепоною, що стримує експорт української молочної продукції в країни ЄС є низька якість вітчизняної молочної сировини, переважна частина якої виробляється господарствами населення, в яких застосовується ручне доїння, відсутні технології зі швидкого охолодження молока, що негативно позначається на його якості [8]. Тому вважаємо, що господарства населення, які займаються виробництвом молоко-сировини, потребують дотацій та інвестицій з боку державного сектору.

Список літератури:

1. Скопенко Н. С., Бовкун А. О. «Сучасний стан та тенденції розвитку молочної галузі України» / Інститут післядипломної освіти НУХТ / Електронний режим доступу: http://ipdo.kiev.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=259&Itemid=&lang=en
2. Бутенко М. І. Моніторинг розвитку ринку молока та молочних продуктів України / Спілка молочних підприємств України. За ред. М. І. Бутенко. – V випуск. – К. –2010. – 100 с.
3. Стецюк Я. Ю. / Розвиток молочної галузі України / Ефективна економіка /Електронний режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4164
4. УкрМолПром / Аналітика / Опитування /Електронний режим доступу: http://www.ukrmolprom.kiev.ua/ua/component/acepolls/poll/3-voting
5. Кернасюк Ю. Молочний сектор: реалії і перспективи / Юрій Кернасюк // видання «Агробізнес сьогодні», 2015. т. Березень, № 6. – С. 10-12.
6. УкрМолПром / Аналітика / Інфографіка / Електронний режим доступу: http://www.ukrmolprom.kiev.ua/ua/analitika/zagalna-informatsiya/434-operativna-informatsiya-za-1-kvartal-2015r
7. Державна служба статистики України / Електронний режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua
8. Маслак О. Пріоритети молочної галузі / газета «Агробізнес сьогодні»/ Електронний режим доступу: http://www.agro-business.com.ua/ekonomichnyi-gektar/2468-priorytety-molochnoii-galuzi.html

Пономаренко А.С.
Национальный университет пищевых технологий

МОЛОЧНАЯ ОТРАСЛЬ УКРАИНЫ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

Аннотация
В работе проанализировано состояние молочной отрасли Украины на современном этапе. Освещены предпочтения потребителей относительно торговых марок молокоперерабатывающих предприятий Украины. Исследована динамика производства молока и молочной продукции. Охарактеризовано качество молочного сырья, экспорт и импорт молочной продукции. Проанализировано ценовую ситуацию на рынке молока. Определено проблемы и пути развития молокоперерабатывающей отрасли.
Ключевые слова: молочная отрасль, рынок молока, производство и переработка молока, качество молочного сырья, цена молока, сельскохозяйственные предприятия, хозяйства населения, поголовье коров.

Ponomarenko A.S.
National University of Food Technology

DAIRY INDUSTRY IN UKRAINE: PROBLEMS AND DEVELOPMENT PROSPECTS

Summary
In the paper analyzed the state of the dairy industry of Ukraine at the present stage. It described consumer preferences concerning the brands of dairy enterprises in Ukraine. The work explored the dynamics of production of milk and dairy products, characterized quality of dairy raw materials, export and import of dairy products. It analyzed the price situation on the milk market. Identify problems and ways of development of the dairy industry.
Keywords: dairy industry, milk market, production and processing of milk, the quality of dairy raw materials, the price of milk, agricultural enterprises, farming, cow stock.

НАШІ АВТОРИ

1. **Анісімова Надія Олексіївна** – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов факультету маркетингу Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана
2. **Бабенко Антон Юрійович** – асистент кафедри міжнародного права Національного університету державної податкової служби України
3. **Бадьйор Наталія Борисівна** – старший викладач кафедри англійської мови Національного університету «Києво-Могилянська академія»
4. **Безсмертнюк Тарас Петрович** – аспірант кафедри туризму та готельного господарства Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
5. **Боднарук Ірина Миколаївна** – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри музики Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
6. **Бузян Яна Анатоліївна** – магістр, концертмейстер кафедри музично-теоретичних та інструментальних дисциплін Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
7. **Бучко Аліна Василівна** – кандидат філологічних наук, асистент кафедри германського, загального та порівняльного мовознавства Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
8. **Віткова Валентина Сергіївна** – здобувач, Національний університет «Одеська юридична академія»
9. **Галіченко Максим Володимирович** – викладач кафедри філософії та соціально-гуманітарних наук Херсонського державного університету
10. **Гараджаев Джейхун Ясин Оглы** – кандидат юридических наук, доцент кафедры конституционного права юридического факультета Бакинского государственного университета, судья Конституционного суда Азербайджанской Республики
11. **Георгієв Владислав Ангелович** – кандидат економічних наук, науковий співробітник ЗАТ «Інститут інноваційного провайдингу»
12. **Глушич Валентина Володимирівна** – аспірантка кафедри історії педагогіки та порівняльної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
13. **Головань Тарас Петрович** – кандидат філологічних наук, науковий співробітник Інституту літератури імені Т.Г. Шевченка Національної академії наук України
14. **Горак Оксана Романівна** – аспірант Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України
15. **Горпинюк Оксана Петрівна** – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Львівського державного університету внутрішніх справ
16. **Гоцин Дмитро Романович** – студент відділення міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка
17. **Гуцуляк Лідія Іллівна** – аспірантка Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди
18. **Дідик Наталія Михайлівна** – кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
19. **Забіяка Христина Олегівна** – студентка Навчально-наукового Юридичного інституту Національного авіаційного університету
20. **Каліна Наталія Віталіївна** – курсант факультету морського права та менеджменту Національного університету «Одеська морська академія»
21. **Камінська Оксана Михайлівна** – доцент кафедри іноземних мов Національного університету «Львівська політехніка»
22. **Кирилюк Ірина Анатоліївна** – студент Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету
23. **Клименко Ніна Миколаївна** – аспірант Інституту агроекології і природокористування Національної академії аграрних наук України
24. **Клименко Ольга Євгенівна** – кандидат сільськогосподарських наук, старший науковий співробітник, ДБУ РК «Ордена трудового Червоного прапора Нікітський ботанічний сад – Національний науковий центр «
25. **Козинець Ірина Гаврилівна** – старший викладач кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та процесу Чернігівського національного технологічного університету
26. **Красюк Людмила Василівн**а – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки, теорії і методики початкової освіти Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди
27. **Кропивко Олена Михайлівна** – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії і політології Національного університету біоресурсів і природокористування України
28. **Кутовая Вікторія Сергіївна** – студентка Донбаського державного педагогічного університету
29. **Кухарець Тимур Ігорович** – аспірант кафедри філософії Харківського національного університету радіоелектроніки

30. **Левицька Наталія Валентинівна** – викладач кафедри практики іноземної мови та методики викладання Хмельницького національного університету
31. **Линдіна Євгенія Юріївна** – аспірантка кафедри логопедії Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, старший викладач кафедри прикладної психології та логопедії Бердянського державного педагогічного університету
32. **Морозенко Дмитро Володимирович** – доктор ветеринарних наук, старший науковий співробітник відділу лабораторної діагностики та імунології Інституту патології хребта та суглобів імені професора М.І. Ситенка Національної академії медичних наук України
33. **Морозова Людмила Петрівна** – доктор філософських наук, професор, Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету
34. **Малихіна Світлана Вікторівна** – доцент, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри економіки Національного транспортного університету
35. **Матвієвська Ганна Вячеславівна** – суддя, кандидат юридичних наук, Орджонікідзевський районний суд міста Харкова
36. **Мельник Олександр Володимирович** – аспірант Національного університету «Острозька академія», директор Торчинського народного історичного музею імені Григорія Гуртового
37. **Михалевич Катерина Валеріївна** – студент Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету
38. **Мірошниченко Павло Васильович** – доцент кафедри журналістики Запорізького національного університету
39. **Никифоров Андрій Михайлович** – викладач кафедри образотворчого мистецтва, історії, теорії музики та художньої культури Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка
40. **Пивовар Юрій Ігорович** – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри конституційного і адміністративного права Національного авіаційного університету
41. **Погонець Яна Анатоліївна** – аспірантка кафедри фольклористики Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка
42. **Погребець Олена Миколаївна** – студентка факультету соціальної роботи Чернігівського національного технологічного університету
43. **Погрібняк Олеся Вікторівна** – аспірантка Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка
44. **Пономаренко Анна Сергіївна** – студентка Національного університету харчових технологій
45. **Пшепировська Софія Геннадіївна** – магістр факультету журналістики Запорізького національного університету
46. **Радченко Микита Володимирович** – учень 11-а класу КЗ «Харківський університетський ліцей Харківської міської ради Харківської області»
47. **Савич Ольга Сергіївна** – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри морського права Національного університету «Одеська морська академія»
48. **Толкачова Ірина Анатоліївна** – кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного і адміністративного права Національного авіаційного університету
49. **Шевченко Марина Юріївна** – кандидат філософських наук, доцент кафедри іноземних мов Донбаського державного педагогічного університету

Науковий журнал

«Молодий вчений»

№ 12 (27) грудень, 2015 р.

Частина 3

Щомісячне видання

Коректор: О. Скрипченко

Дизайн: А. Юдашкіна

Комп'ютерна верстка: Н. Ковальчук

Контактна інформація редакції журналу.
Поштова адреса: 73005 Україна, м. Херсон,
а/с 20, Редакція журналу «Молодий вчений»
тел.: +38 (0552) 399 530
info@molodyvcheny.in.ua
www.molodyvcheny.in.ua

Підписано до друку 28.12.2015 р.
Формат 64х90/8.
Папір офсетний. Цифровий друк.
Ум.-друк. арк. 20,69. Тираж 100 прим.
Зам. 1215-37.

ТОВ «Видавничий дім «Гельветика»
73034, Україна, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
ДК № 4392 від 20.08.2012 р.